

CONSILIUL JUDE EAN TULCEA
INSTITUTUL DE CERCET RI ECO-MUZEALE

BIBLIOTECA
ISTRO-PONTIC

Seria
ARHEOLOGIE

7

GABRIEL JUGĂNARU

CULTURA BABADAG

I

TULCEA □ 2005

CULTURA BABADAG

I

So iei mele,
Anca

CONSILIUL JUDEEAN TULCEA
INSTITUTUL DE CERCETARI ECO-MUZEALE

**BIBLIOTECA
ISTRO-PONTIC**

Seria
ARHEOLOGIE

7

GABRIEL JUG NARU

CULTURA BABADAG

I

TULCEA x 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

JUG NARU, GABRIEL

Cultura Babadag / Gabriel Jug naru.-

Constanța: Ex Ponto, 2005

ISBN: 973-644-480-5

94(498 Babadag)

ISBN: 973-644-480-5

© Ex Ponto – 2005

Președintele Comisiei editoriale : Dr. FLORIN TOPOLEANU, director I.C.E.M. Tulcea

Tehnoredactare computerizată și coperta: Camelia Kaim

Desene: Camelia Geanbai

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:

La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:

The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE

Str. 14 Noiembrie, nr. 3

820009, Tulcea

România

Tel./Fax: +40-0240-513231; e-mail: icemtl@icemtl.ro

ABREVIERI

Arh. Jug.	– Archaeologia Jugoslavica, Beograd
Arh. Mold.	– Arheologia Moldovei. Iași
Arh.Sbor.	– Arheologiceskii Sbornic, Leningrad
BMI	– Buletinul Monumentelor Istorice
B.Thr.	– Bibliotheca Thracologica
CCA	– Cronica Cercetărilor Arheologice
Cerc.Arh. Buc	– Cercetări Arheologice București
Dacia NS	– Dacia. Revue d archeologieer d histoire ancienne.Nouvelle serie. București
Mem.Antiq.	– Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis. Piatra Neamț
Materiale	– Materiale și cercetări arheologice.București
PAS	– Prahistorische Archaologie in Sudosteuropas
PBF	– Prahistorische Bronzefunde. Munchen
SA	– Sovetskaja Archeologija. Moscka
SAA	– Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
SCIV (A)	– Studii și Cercetări de istorie veche (și arheologie).București

Cuprins

Abrevieri	
1. Introducere	7
2. Cadrul geografic	8
3. Istoricul cercetărilor	13
4. Așezări, locuințe	19
4.1. Tipuri de așezări	19
4.2. Locuințele și anexele lor	24
5. Descoperiri funerare	31
6. Coroplastica	32
7. Inventar arheologic	47
7.1 Ceramica	47
7.2 Obiecte din lut	64
7.3.Obiecte din os	65
7.4. Obiecte litice	67
7.5. Obiecte din metal	68
8. Cronologia culturii Babadag	75
9. Încheiere	83
10. Repertoriul descoperirilor aparținând culturii Babadag	84
11. Bibliografie	86
12. Ilustrație	95

1. INTRODUCERE

Lucrarea de față este o variantă îmbunătățită și actualizată a tezei de doctorat cu titlul „*Tracii timpurii la Gurile Dunării (sec. XI-VII î.Chr)*”, lucrare susținută de subsemnatul în anul 2001 în cadrul Institutului Român de Tracologie din București. Teza, începută sub coordonarea regretatului Sebastian Morintz și finalizată sub coordonarea d-lui prof. univ. dr. Valentin Vasilev, aborda, pe lângă evoluția culturii Babadag, fenomenele premergătoare și ulterioare acesteia din zona circumscrișă.

Acumularea unei importante cantități de informație referitoare la cultura Babadag, ca urmare a cercetărilor arheologice sistematice din ultimii ani, a făcut posibilă apariția volumului I din seria „Cultura Babadag”, volum ce își propune să abordeze sintetic problematica acestei culturi specifice Hallstattului timpuriu și mijlociu. Prezentarea tipologiei așezărilor și a locuințelor, a descoperirilor funerare, a inventarului arheologic, și a elementelor de cronologie relativă și absolută, se constituie într-o încercare de actualizare și completare a datelor cu privire la această cultură materială descoperită și structurată de Sebastian Morintz – în peste trei decenii de cercetări arheologice pe teritoriul Dobrogei și în împrejurimile acesteia. O parte importantă a materialelor prezentate provine din cercetările proprii întreprinse la Babadag și Garvăn „Mlăjitul Florilor”, multe dintre acestea fiind acum pentru prima dată publicate.

În anii următori seria „Cultura Babadag” va continua cu publicarea „Catalogului descoperirilor din așezarea de la Babadag. 1962-1995”, volum dedicat cercetărilor efectuate de Sebastian Morintz, a „Repertoriului culturii Babadag” – o lucrare care va fi un util instrument de lucru pentru cei interesați și, mai apoi, a lucrării „Practici funerare în aria culturii Babadag”.

Țin, pe această cale, să aduc un omagiu regretatului Sebastian Morintz, pentru anii în care i-am fost ucenic pe șantierul așezării hallstattiene de la Babadag, acolo unde, în toridele și prăfuitele zile ale campaniilor arheologice, am avut privilegiul de a fi alături de unul dintre cei mai importanți arheologi ai Preistoriei românești.

Se cuvine să aduc mulțumiri d-lor prof. univ. dr. Petre Roman – Director al Institutului Român de Tracologie din București, prof. univ. dr. Valentin Vasilev, prof. univ. dr. Mihai Irimia și prof. univ. dr. Attila Laszlo pentru sprijinul acordat.

De asemenea, aduc mulțumirile mele d-lor Gavrilă Simion și Florin Topoleanu – care mi-au insuflat pasiunea pentru arheologie în anii de studenție petrecuți pe șantierele nord-dobrogene.

Nu în ultimul rând țin să mulțumesc lui Sorin Ailincăi – un tânăr coleg, camarad pe toate șantierele noastre din ultimii ani, pentru suportul tehnic și susținerea acordată în acest demers.

2. CADRUL GEOGRAFIC

Arealul culturii Babadag este circumscris zonei de SE a României, mai precis părții de est a Munteniei, sudului Moldovei și teritoriului Dobrogei.

Din punct de vedere geografic spațiul aflat în atenția noastră este eterogen, cu mari diferențe, de la Câmpia Bărăganului și cea a Siretului de Jos, la Bălțile Dunării, și respectiv la Podișul Dobrogean și zona de V-SV a Deltei Dunării (brațul Sf. Gheorghe și complexul lagunar Razelm Sinoe.

• Relieful

Dobrogea este o unitate bine individualizată sub forma unui podiș, format în fazele rifeană, hercinică și chimerică veche, înălțat între lunca Dunării, spațiul mlăștinos și lacustru al Deltei Dunării și litoralul Mării Negre, fiind legat genetic de Podișul Deliormanului din NE Bulgariei¹. Din punct de vedere petrografic, Dobrogea este alcătuită din șisturi verzi precambriene, roci cristaline și magmatice-cuverturi sedimentare paleozoice, mezozoice și sarmațiene ce formează o unitate tipică de platformă².

Morfologic Podișul Dobrogean are două componente: Podișul dobrogean de N ce reprezintă resturile munților hercincici și caledonici și Podișul dobrogean de S, mai aplatizat, cu straturi sedimentare jurasice, cretacice și sarmatice acoperite de loess.

Podișul Dobrogean de N are altitudini de 300-400 m, fiind extrem de compozit. În partea de NV se află lanțul Munților Măcinului, mărginiți de valea amplă a Taiței, aceasta având la E Platforma Niculițelului constituită din calcare triasice și diabaze. Dealurile Tulcei ce succed la E celor ale Niculițelului, au la bază calcare triasice și înaintează în paralel cu brațul Sf. Gheorghe până în promontoriul Dunavățului, fiind semnalate spre S până în proximitatea lacului Babadag, la limita depresiunii Nalbantului – o suprafață de joasă înălțime dominată de vârful Denistepe. La S acestea se află Podișul Babadagului format în calcare cretacice – o adevărată insulă între văile Taiței și cea a Slavei. Podișul Casimcei – dezvoltat în șisturi verzi, formează o a doua mare structură a Podișului N dobrogean, având o altitudine redusă (200-300m), netedă și întinsă, ce coboară la V în trepte scurte spre Dunăre.

Podișul Dobrogean de S debutează cu o cuestă alcătuită din șisturi verzi, ce merge paralel cu Podișul Casimcei, având altitudine 200 m în partea de V și de sub 200 m în partea de E. Până la valea mlăștinoasă Carasu se întinde Podișul Medgidiei, dezvoltat în calcare jurasice și cretacice cu interesante forme carstice de suprafață și de adâncime. La S de valea Carasu – o depresiune sinclinală, se conturează Podișul Adamclisi format în calcare sarmațiene și cretacice, fragmentat de afluenți ai Dunării, iar la E Podișul Negru Vodă neted, cu văi puține.

---

¹ Tufescu 1974, 156 –160

² Coteț 1973, 325; Tufescu 1974, 156

O componentă distinctă a reliefului dobrogean o constituie Platforma litorală care este împărțită în două mari zone: cea situată în dreptul Deltei și a complexului lagunar Razelm-Sinoe, și cea de la capul Midia spre S – unde se află o succesiune de faleze săpate de apele marine în loessul de deasupra calcarului sarmatic și a perisipurilor.

În prima zonă se remarcă porțiunea cuprinsă între Dunavățu de Jos și Capul Midia, dezvoltată în calcare mezozoice și în loess, cu două mari înaintări sub forma unor golfuri deschise spre E, azi colmatate – golful Razelm situat între Culmea Dunavățului și Capul Doloșman și golful Golovița-Sinoe, situat între Capul Doloșman și Capul Midia. Între aceste sectoare se ridică faleza săpată fie în loess, fie în calcare cretacice sau șisturi verzi, iar în fața acesteia se află plaja și cordoanele litorale sub forma unor ostroave prelungi de nisip.

A doua zonă, de la Capul Midia, are un țărm aproape rectiliniu ce urcă spre S, progresiv, până la capul Caliacra. Acest sector, cu excepția promontoriului calcaros de la Constanța și a radei de la Mangalia, nu a oferit condiții propice așezărilor umane³.

Delta Dunării, cea mai joasă depresiune din cuprinsul țării noastre, se află în bună parte sub nivelul mării Negre și este cea mai tânăra unitate geografică a țării, fiind limitată la N de Câmpia Bugeacului, la S și SV de dealurile Tulcei, iar la E de Marea Neagră. Delta Dunării s-a format în cadrul unui golf odată cu noul stadiu al Mării Negre când nivelul mării a oscilat între +2 și +4 m față de nivelul actual. În această etapă s-a format un cordon litoral pe aliniamentul actualelor grinduri – Jimbrieni, Letea, Răducu, Caraorman, Ceamurlia, cordon care a închis vechiul golf. Acesta a fost colmatat treptat de la V la E, Delta evoluând pe cele trei brațe principale Chilia, Sulina și Sf.Gheorghe.

Din punct de vedere al genezei și al evoluției, Delta Dunării poate fi împărțită în două mari sectoare: fluviatilă, cu grinduri – dintre care două martori de eroziune ai Podișului Bugeacului, ostroave, brațele propriu-zise ale Dunării, canale, bălți de diferite dimensiuni și maritimă, cu cordoane de nisip litorale⁴.

Bălțile Dunării reprezintă o zonă tampon ce separă Câmpia Română estică de Dobrogea, ce s-a dezvoltat după topirea ultimului ghețar continental, prin colmatarea cu un strat de aproape 50 m grosime de aluviuni a imensului golf al Mării Negre în timpul ultimei glaciațiuni, golf maritim ce ajungea până la Giurgiu. Aici are loc în prezent un masiv proces de colmatare și eroziune⁵, ceea ce face dificilă investigarea unor situri arheologice.

Bărăganul reprezintă cea mai mare parte a Câmpiei Române de E, ce se conturează ca o zonă de interfluvii, acoperită de o pătură groasă de loess, împărțită în trei mari diviziuni: Bărăganul de S cu înălțimi între 40 și 80 de m, ce se termină la E cu o treaptă, Bărăganul central cu aceleași înălțimi și Bărăganul de N cunoscut și sub denumirea de Câmpia Brăilei, cu altitudini de 20-30 m. În această ultimă diviziune, o vale largă – Ianca orientată NS, a fost atribuită de G. Murgoci unui vechi braț al Dunării⁶.

Câmpia Siretului de Jos este cea mai recentă parte a Câmpiei Române, ca urmare a rămânerii sub apele lacului cuaternar până în holocenul târziu⁷.

Acest teritoriu se prezintă ca un șes neted străbătut de albiile secete, acoperit de aluviuni și soluri aluviale, având o mare instabilitate hidrografică și aflându-se astăzi într-un proces de scufundare subsidentă. Spre Câmpia Siretului de Jos converg din direcția Subcarpaților, Câmpiile subcolinare ale Râmnicului și Putnei, iar dinspre nordul Podișul Moldovenesc⁸.

³ Mihăilescu 1966, 287-291

⁴ Mihăilescu 1966, 313-318

⁵ Mihăilescu 1966, 311-313; Tufescu 1974, 180-181

⁶ Tufescu 1974, 180-182

⁷ Tufescu 1974, 180-182

⁸ Mihăilescu 1966, 294-306

• Oscilațiile Mării Negre

Acest fenomen a avut importante efecte asupra configurației actualei zone a Gurilor Dunării. După topirea ultimului ghețar cuaternar Wurm, teritoriul Dobrogei a fost acoperit de apele mării, formându-se un golf al acesteia care înainta până la Giurgiu – unde se vărsa Dunărea⁹. Ulterior oscilațiile de nivel ale apelor Mării Negre (transgresiuni și regresii) au variat, pentru perioada aflată în atenția noastră fiind caracteristic fenomenul regresiei maritime, denumită și regresiunea phanagoreiană pe fondul unui climat secetos.

Cercetările geologice efectuate în zona cetăților grecești au dovedit că în acea perioadă țărmul Mării Negre se găsea la cel puțin 100 m mai în larg față de cel actual¹⁰, apele mării aflându-se la –4 m față de nivelul actual, o mare parte a orașului Histria cât și a necropolei acestuia, aflându-se sub apele lacurilor Istria și Sinoe. Aceasta poate fi explicația numărului redus de vestigii specifice culturii Babadag pe actualul litoral al Mării Negre, majoritatea acestora fiind acoperite de transgresiunea nempheană sau histriană, care s-a produs în prima parte a mileniului I d.Chr, fenomen ce a configurat actuala structură a țărmului Mării Negre.

• Rețeaua hidrografică

În Dobrogea există mari diferențe în ceea ce privește repartiția sistemului hidrografic. Zona mai înaltă a podișului are de suferit în acest sens, fiind străbătută de ape curgătoare cu un debit inconstant ca Taița și Telița, care se varsă în lacul Babadag; Casimcea – care se varsă în lacul Tașaul, iar la S pâraul Carasu – care era o deviație a Dunării spre interiorul Dobrogei.

În contrast cu această zonă a podișului, atât în lunca Dunării, în Delta Dunării cât și a litoralului maritime, există o rețea de lacuri de origine fluviatilă (Oltina, Bugeac), de luncă aflate în Delta (Gorgova, Merhei, Roșu, Eremciuc), de origine maritimă (Techirghiol, Mangalia), precum și o serie de bălți (Jijila, Isaccea, Crapina) acestea din urmă fiind astăzi secate ca urmare a amenajărilor funciare din perioada comunistă.

Aportul principal al sistemului hidrografic dobrogean îl aduce Dunărea cu cele trei brațe ale sale – Chilia, Sulina și Sf. Gheorghe și complexe de lagunare aferente acestora din Delta Dunării – dintre care se remarcă prin dimensiuni complexul Razelm-Sinoe.

Marea Neagră, limitrofă estului Dobrogei, are o salinitate destul de redusă ca urmare a aportului important de apă dulce adus de fluviile mari ce se varsă în ea.

Zona tampon a Bălților Borcei și ale Brăilei se întinde pe o lungime de 195 km, cu peste 20 km lățime, marcat de două brațe principale – Măcin la est și Cremenea la vest, teritoriu ce înglobează numeroase de bălți și gârle.

În câmpia Bărăganului cel mai important râu este Ialomița – cu mulți afluenți, râurile Mostiștea și Călmățui având un debit redus, provenind din precipitații și topirea zăpezilor. În același timp remarcăm prezența unor limane fluviatile ca Fundata, Strachina și Amara. O interesantă salbă de lacuri cu apă sărată s-a dezvoltat în Bărăganul de N – Movila Miresei, Lacul Sărat și Ianca – acestea fiind încadrate în categoria lacurilor de stepă¹¹.

În fine, în Câmpia Siretului de Jos, remarcăm importantul aport hidrografic adus de Siret, Prut și de numeroșii afluenți ai acestora.

• Ape subterane

În podișul Dobrogei există diferențe evidente de la zonă la zonă, privind apele freatice. În partea de N a podișului, în calcarele triasice apar numeroase izvoare în timp ce mai la S, în podișul Babadagului acestea sunt mai rare, iar în podișul Casimcei dezvoltat în șisturi verzi,

⁹ Mihăilescu 1966, 290

¹⁰ Caraivan, 1982, 15-32 ; Caraivan 1983, 9-15

¹¹ Tufescu 1974, 222

pânza freatică este dispusă pe văi. În podișul dobrogean sudic – unde covorul de loess este consistent, apele freatice sunt slabe ca debit, cu excepția celor din podișul Negru Vodă – aflate însă la adâncimi mari, de 50 – 60 metri¹².

Zonele luncii Dunării, a bălților acesteia și respectiv a Deltei, au un alt regim, apele subterane aflându-se la adâncimi foarte mici, alimentate de rețeaua hidrografică de suprafață.

În Câmpia Siretului de Jos apele subterane se află la adâncimi foarte mici (0-5 m), în timp ce în Bărăgan – unde stratul de loess este gros, acestea se află la 40 – 60 m adâncime.

• Solurile

V. Tufescu circumscrie teritoriul aflat în atenția noastră zonei de stepă și identifică pentru Bărăgan și Dobrogea centrală și de S soluri fertile de tipul cernoziomului, în timp ce pentru Dobrogea de nord menționează solurile bălane iar pentru Câmpia Siretului de Jos solurile aluviale¹³. Mai trebuie menționată prezența în lunca Dunării, și în Deltă, a solurilor aluviale, bogate în materie organică.

• Clima

Proximitatea Mării Negre a influențat această zonă, iernile fiind relativ aspre iar verile toride, regimul precipitațiilor fiind redus la 400 – 500 mm anual, acest climat fiind denumit de tip temperat-continental sau pontic¹⁴

• Vegetația și fauna

Caracteristicile vegetației de stepă sunt speciile xerofile cum ar fi: coliliile, negara, anumite specii de lucernă, pirul, cimbrișorul, pelinul, precum și o serie de esențe lemnoase precum stejarul pufos, ulmul, jugastrul sau arbuști ca scumpia, migdalul pitic, etc. În lunca Dunării și în Delta Dunării caracteristice sunt sălciile și stuful – acesta din urmă fiind intens folosit la construcția de locuințe în perioada hallstattiană.

Fauna acestei zone este remarcată prin prezența animalelor de talie mare –căprioara, mistrețul –specifice luncii și Deltei Dunării – dar și pădurilor din anumite zone ale podișului dobrogean, a rozătoarelor de câmp (popândăul, hârciogul, orbetele, șoareci de câmp, a unor prădători precum dihorul; și a păsărilor precum dropia, potârnichea, prepelița, graurele, ciocârliă, eretele alb, șorecarul mare, acvila sudică. Delta Dunării ocupă un loc aparte în privința speciilor de păsări – prezente aici într-un număr impresionant, cel mai frecvent întâlnite fiind pelicanul, lebăda, rațele sălbatice, lișitele, cocorii și stârcii.

O importantă resursă a constituit-o și o constituie peștele, prezent într-o mare varietate de specii în apele dulci sau sărate din zona aflată în atenția noastră. Pentru Dunăre și afluenții săi, precum și pentru lacurile cu apă dulce caracteristice sunt speciile de crap, plătică, babușcă, știucă, biban, șalău și somn, în timp în apele saline sunt caracteristice speciile de stavrid, hamsie, șprot, gingirică, scrumbie albastră și sturioni – aceste ultime două specii urcând pe brațele Dunării pentru a-și depune icrele¹⁵.

---

¹² Tufescu 1974, 209

¹³ Tufescu 1974, 244

¹⁴ Tufescu 1974, 204

¹⁵ Tufescu, 1974, 252-255

- **Resursele minerale**

Pe lângă tipurile de roci deja amintite mai sus, în Dobrogea menționăm prezența gresiilor cuarțuase, a argilelor simple și caolinoase precum și a nisipurilor glauconitice și cuarțuoase. O importantă resursă au constituit-o zăcămintele de silex de tip balcanic, folosite încă din neolitic la fabricarea uneltelor, descoperindu-se până în prezent peste 20 de asemenea zone¹⁶.

În ceea ce privește minereurile, amintim zăcămintul cuprifer de la Altân Tepe – exploatat încă din epoca bronzului, zăcămint ce avea în partea superioară o importantă cantitate de minereu de fier¹⁷. Minereuri de fier au fost descoperite în zăcămintele de la Iulia și Palazu Mare – acestea din urmă aflate la mari adâncimi nefiind exploatate în antichitate

---

¹⁶ Hașoti 1997, 9

¹⁷ Zah 1971, 191-207

3. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Primele mențiuni privitoare la descoperiri din perioada timpurie și mijlocie a Primei Epoci a Fierului în SE-ul României au fost făcute în 1953 de către M. Petrescu-Dâmbovița care a publicat așezarea de la Stoicani¹⁸ și de R. Vulpe care în 1955 amintește așezarea de la Babadag¹⁹. În anul 1958 colectivul șantierului arheologic Dinogetia face o serie de periegeze în zonă, ocazie în care au fost descoperite numeroase materiale ceramice hallstattiene în punctul de la „Mlăjitul Florilor”²⁰.

Informații importante privitoare la această perioadă sunt cuprinse și în raportul de săpătura al șantierului arheologic Cernavodă, publicat în 1961, în care este descrisă o așezare fortificată cu șanț și val de apărare, precum și un “mormânt de incinerare” cu inventarul format din șase vase, unele decorate cu motive realizate prin imprimare²¹.

În 1964 S. Morintz publică rezultatele cercetărilor efectuate între 1962 -1963 în așezarea de la Babadag (jud. Tulcea), introducând astfel în circuitul științific noțiunea de „cultura Babadag”²². Acesta stabilește trei etape de evoluție a culturii plecând de la analiza materialului ceramic și încadrează cronologic cultura Babadag în perioada Ha A2 - Ha B3 – având ca puncte de sprijin analogiile din stratul VII b2 de la Troia (pentru prima fază de evoluție – sec. XI a.Chr.), cele din așezarea de tip Mediaș de la Brașov „Pățicel” (ceramica specifică fazei a doua sec. X-IX a.Chr.) și similitudinile cu ceramica de tip Basarabi (pentru faza a treia – sec. VIII-VII a.Chr.). Sunt menționate cu aceeași ocazie o serie de descoperiri similare din Dobrogea – Garvăn „Mlăjitul-Florilor”, Ostrov „Piatra Frecăței”, Enisala, Cernavoda, Gârlița; din Muntenia – Tangârșu și Brăilița, iar din Moldova – Stoicani. Astfel a fost delimitat arealul cultural de tip Babadag.

În privința originii culturii Babadag era subliniată lipsa oricărei legături cu fondul cultural anterior – de tip Noua, specific sfârșitului epocii bronzului, intuindu-se însă o posibilă filieră – cu referire la ceramica incizată: „*Pourtant, maints ornements constitues par des lignes incisées pourraient éventuellement appartenir a l' eritage du fonds antérieur de la fin de l'age du bronze*”²³. Pe de altă parte era semnalată o componentă hallstattiană central-est europeană remarcată printr-o ceramică neagră, lustruită, decorată cu caneluri, sub forma unor vase bitronconice decorate cu protuberanțe și a străchinilor cu buza invazată, decorate cu caneluri.

---

¹⁸ Petrescu-Dâmbovița 1953-c, 132-155

¹⁹ Vulpe, 1955, 550-551

²⁰ Ștefan *et alii* 1959, 646, fig. 20

²¹ Berciu *et alii* 1961, 52-53, fig. 3

²² Morintz 1964, 101-118

²³ Morintz 1964, p. 111

În același timp, având în vedere prezența în straturile specifice fazei a doua a unor fragmente ceramice decorate cu cercuri concentrice și linii tangente, S. Morintz intuia și o componentă sudică care a contribuit la formarea culturii Babadag. Toate aceste repere l-au îndemnat pe S. Morintz să afirme că „...il est possible qu'il existe un niveau culturel plus ou moins uniforme, s'étendant de la vallée de Maritza jusqu'au Bas Danube, sans contamination d'une influence hallstattienne venue de l'ouest, semblable ou même identique a celui de Troie, postérieur a celui de Noua et, en même temps, antérieur au niveau inférieur de Babadag”²⁴.

Problema sfârșitului culturii Babadag era abordată prin prisma sincronismului între faza Babadag III și cultura Basarabi, cu remarca, că pentru teritoriul Dobrogei nu există așezări Basarabi, ci numai importuri. Referitor la relația Babadag – Basarabi, merită menționat studiul lui A. Vulpe, publicat în 1965, în care autorul considera că tehnica ornamentării prin imprimare și încrustare a vaselor Basarabi provine din cultura Babadag – aceasta din urmă avându-și rădăcinile în mediile culturale nord-pontice²⁵.

Primul volum „Din Istoria Dobrogei”, apărut în anul 1965, a oferit prilejul lui D. Berciu să susțină principalele concluzii ale lui S. Morintz privitoare la cultura Babadag²⁶. În completarea lapidarului raport de săpătură de la Cernavoda – „Dealul Sofia”, deja menționat, este descris „mormântul de incinerare cu 11 vase datat în faza Babadag III”. În același timp (referindu-se la raportul Babadag – Basarabi) spre deosebire de S. Morintz, D. Berciu consideră posibilă în Dobrogea „o întrepătrundere a acestei culturi – dacă nu chiar un orizont independent (al culturii Basarabi – n.n.) cu cultura hallstattiană locală și sincronică.”²⁷.

Este abordată pentru prima dată și problema finalului culturii Babadag – în lumina descoperirilor de la Histria, unde este semnalată prezența ceramicii negre lustruite de factură tracică, similară celei descoperite la Babadag, precum și cu cea din mormântul de incinerare de la Cernavoda – „Dealul Sofia”. Deși este recunoscut decalajul între materialele de tip Babadag și data întemeierii cetății Histria, D. Berciu nu excludea posibilitatea descoperirii la Histria sau în împrejurimile acesteia a unor urme anterioare momentului colonizării milesiene.

În sinteza „Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre”, D. Berciu pornea de la tabloul cronologic oferit de cele șase depozite de bronzuri din Dobrogea și subliniază continuitatea dintre epoca bronzului și prima epocă a fierului la Dunărea de Jos fără a ține cont însă de cezura – pe plan ceramic, argumentată temeinic de S. Morintz²⁸.

O contribuție importantă a acestei lucrări o reprezintă descoperirile de la Stoicani (jud. Galați)²⁹, încadrate de D. Berciu în grupul cu același nume – „...un complex hallstattian cu morminte fără tumul...”³⁰, contemporan cu cel de la Balta Verde, dar dezvoltat pe un fond local.

În 1967, F. Anastasiu și N. Harțușche au publicat rezultatele cercetărilor de la Râmnicelu (jud. Brăila) – subliniind importanța acestora, ca verigă de legătură între Bronzul final și începutul culturii Babadag³¹. Integrarea culturii Coslogeni – răspândită în SE României, în complexul cultural Noua - Sabatinovka a contribuit la eliminarea unor lacune informaționale privitoare la perioada târzie a epocii bronzului. Referindu-se la sfârșitul culturii Coslogeni, autorii opinează că acesta nu se confundă cu începutul culturii Babadag; între cele două culturi interpunându-se un orizont derivat din cultura Monteoru denumit Prebabadag³².

²⁴ Morintz 1964, 115-116

²⁵ Vulpe 1965, 119, 131

²⁶ Pippid, Berciu 1965, 75-93

²⁷ Pippidi, Berciu 1965, 88

²⁸ Berciu 1966, 231

²⁹ Petrescu-Dîmbovița 1953-b, 157-211

³⁰ Berciu 1966, 246-248

³¹ Anastasiu, Harțușche 1967, 19-39

³² Morintz, Angheliescu 1970, 373-415

Importanța materialelor de la Râmnicelu, precum și concluziile privitoare la orizontul Prebabadag sunt reiterate de S. Morintz în 1971. Ceștile cu una sau două torți supraînălțate, decorate cu motive incizate – specifice la Râmnicelu, se regăsesc în nivelul inferior de la Babadag, astfel încât, se presupunea „...*existența unui orizont cultural din bronzul final încă neidentificat în nordul Dobrogei, care succede cultura Noua, și precede cultura Babadag.*”³³. În același articol S. Morintz se referă și la descoperirile de la Insula Banului din zona Porților de Fier considerate a fi „*principala componentă a hallstattului de tip Babadag*”, dar era totodată recunoscut și un decalaj cronologic între cele două culturi, în sensul unei datări mai timpurii a culturii Insula Banului.

Având în vedere descoperirile de la Pocreaca și Cozia de pe teritoriul Moldovei, S. Morintz presupune existența unei variante moldovenești a culturii Babadag. Pe de altă parte sunt puse în evidență și materialele descoperite la S de Balcani (Mladinovo, Pšenicevo, Raskopanica) – considerate a fi o îmbinare a elementelor de tip Babadag și Insula Banului. Toate aceste elemente comune – respectiv răspândirea pe o arie largă – din zona Porților de Fier, zona Balcani – Maritza, Dobrogea până în Moldova centrală, a ceramicii decorate prin imprimare, l-au determinat pe S. Morintz să presupună conturarea un mare complex cultural, deosebit de cel al ceramicii canelate plasat între Dunărea mijlocie și arcul carpatic, complex al ceramicii imprimate³⁴.

În 1972, N. Harțuche revine asupra materialelor de la Râmnicelu, asociate acum cu cele descoperite la Sihleanu (jud. Brăila) și își exprimă convingerea că acestea fac parte dintr-un aspect cultural derivat sau înrudit cu culturile Monteoru și Tei, plasat între sfârșitul culturii Coslogeni și începutul culturii Babadag³⁵.

Publicarea cercetărilor din așezarea de la Rasova – “Malul Roșu” (jud. Constanța) a reprezentat o importantă contribuție la cunoașterea culturii Babadag³⁶. Pe lângă abundența materialului specific celor trei faze ale culturii Babadag, descoperirile de aici au ridicat două importante probleme. Pe de o parte, au fost prezentate unele descoperiri de tip Coslogeni – în special ceramică, aceasta „...*apărând în condiții stratigrafice neclare, în pământul deranjat de gropile și bordeiele hallstattiene ori la baza acestora*”, fapt ce lasă deschisă discuția asupra raportului Coslogeni - Babadag I; pe de altă parte, M. Irimia trece în revistă materialele ceramice de tip Basarabi descoperite în nivelul fazei Babadag III și prin analogiile acestora cu cele de la Popești “Nucet”, le încadrează în orizontul pre-Basarabi, decelând astfel două etape în evoluția fazei Babadag III, descoperirile de la Rasova fiind încadrate în prima etapă a fazei a III-a a culturii Babadag.

Contribuții importante la această problematică a adus B. Hänsel în lucrarea sa „*Beiträge zur Regionalen und Chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*” care sintetizează datele cunoscute până atunci despre sfârșitul epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului din SE Europei, oprindu-se și asupra culturii Babadag³⁷. Cercetătorul german întocmește un catalog al descoperirilor de tip Babadag mai mult sau mai puțin justificate aducând o nouă viziune în privința originii și evoluției acestei culturi. Astfel, cercetătorul german considera că la baza culturii Babadag stă un fond local de tip Coslogeni. Chiar dacă pe plan ceramic această ipoteză era la acea vreme greu de argumentat, datarea unor artefacte de tip Coslogeni până în Ha A₂, respectiv unele situații stratigrafice semnalate atât anterior apariției acestei importante lucrări cât și altele semnalate ulterior – unde materiale Coslogeni au fost descoperite în amestec cu materiale Babadag I, susțineau această teorie cel

³³ Morintz 1971, 19-25

³⁴ Morintz 1971, 19-25

³⁵ Harțuche 1972, 59-75

³⁶ Irimia 1974, 75-134

³⁷ Hänsel 1976, 120-134

puțin în privința unei tangențe între cele două culturi fără efecte vizibile în privința unor moșteniri cultura materială. Pe de altă parte între grupul Tămăoani și faza Babadag I era consemnat un raport de contemporaneitate. Ceramica celei de a doua faze a culturii Babadag era considerată de B. Hänsel ca fiind legată organic de prima fază, în virtutea teoriei potrivit căreia toate culturile cu ceramica imprimată din zona Dunării de Jos urmează unui orizont al ceramicii incizate³⁸.

În privința aspectului cultural Silheanu sau Prebabadag, S. Morintz, în lucrarea de sinteză *“Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii – epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic”*, considera că acesta reprezintă o evoluție a populațiilor Monteoru târzii – care au pătruns în zona Gurilor Dunării, îndepărtând populațiile Coslogeni³⁹.

Pentru evidențierea raporturilor între grupul Tămăoani⁴⁰ și faza Babadag I importante sunt contribuțiile lui M. Brudiu, bazate pe descoperirile de la Vânători (jud. Galați)⁴¹ și cele ale lui A. László⁴² care propune o succesiune cronologică Tămăoani I – Babadag I, având în vedere pe de o parte situația stratigrafică de la Căndești (unde există o succesiune stratigrafică Noua II – Corlăteni – Babadag I), sincronismul Tămăoani – Corlăteni timpuriu (din necropola Corlăteni de la Vaslui), iar pe de altă parte prin evidențierea lipsei decorului cu cercuri concentrice și tangente din repertoriul ceramic al grupului Tămăoani.

Un punct de vedere diferit în ceea ce privește raportul Tămăoani - Babadag I a fost prezentat de subsemnatul, care pe baza descoperirilor de la Garvăn – “Mlăjitul Florilor” – unde ceramica Coslogeni a fost descoperită în același strat cu cea de tip Babadag I – și luând în considerare lipsa din repertoriul stilistic al acestui nivel al decorului compus din cercuri cu tangente incizate a propus o relație de contemporaneitate între cele două manifestări⁴³.

După aproape trei decenii de cercetări, S. Morintz, prin publicarea lucrării de sinteză *“Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-ponțică. Cercetările de la Babadag”* oferă o imagine complexă și globală a culturii Babadag⁴⁴. În privința schemei cronologice a culturii Babadag, sunt reafirmate concluziile din 1964, 1972, 1974 și 1986. Referitor la descoperirile de tip Tămăoani, S. Morintz sesizează existența unei diferențe în timp între acestea și cele de tip Babadag I, cu mențiunea că *“descoperirile de la Vânători ilustrează un aspect hibrid, periferic al primei faze a culturii Babadag”*⁴⁵. În ceea ce privește faza a doua a culturii Babadag, este preluată datarea lui B. Hänsel a capacului de pixidă descoperit la Babadag, respectiv sec. X a.Chr. – după analogia acestuia cu un exemplar descoperit în necropola de la Kerameikos – Atena într-un context protogeometric târziu⁴⁶. În același timp este subliniată asemănarea decorului imprimat de pe ceramica culturilor Insula Banului – Pșenicevo – Babadag II – Cozia – Saharna Solonceni⁴⁷. Pentru faza a treia a culturii Babadag, S. Morintz intuiește, în raport de câteva descoperiri Basarabi în context Babadag III și de evoluția diferențiată a unor așezări din aceeași fază, existența a două etape ale acesteia: *“o primă etapă este anterioară apariției culturii Basarabi în estul Munteniei și sudul Moldovei și o a doua etapă când cultura Babadag continuă să existe numai pe teritoriul Dobrogei”*⁴⁸ – în contradicție cu ipoteza cercetătorului M. Irimia

³⁸ Hänsel 1976, 120-134

³⁹ Morintz 1978, 160-161

⁴⁰ Petrescu-Dîmbovița 1953-a, 765-778

⁴¹ Brudiu 1970, 511-528; Brudiu 1980, 398-406; Brudiu 1981, 529-536; Brudiu 1991, 221-239; Brudiu 1992, 5-21

⁴² Laszlo 1986, 65-91; Laszlo 1989, 111-121; Laszlo 1997-b, 77-84

⁴³ Jugănar 1997, 103-110

⁴⁴ Morintz 1987-a, 39-72

⁴⁵ Morintz 1987-a, 58

⁴⁶ Hänsel 1976, 133

⁴⁷ Morintz 1987-a, 64-65

⁴⁸ Morintz 1987-a, 67

(prezentată mai sus) bazată pe descoperirile de la Rasova – “Malul Roșu”⁴⁹ care au constituit un subiect viu disputat între S. Morintz și M. Irimia⁵⁰.

Raportul Babadag III – Basarabi a fost analizat și de subsemnatul în urma unor descoperiri recente din nordul Dobrogei, fiind înaintată ipoteza unei restrângeri a ariei fazei Babadag III la teritoriul Dobrogei o dată cu apariția în hinterlandul Babadag a purtătorilor culturii Basarabi⁵¹.

Contribuții importante la cunoașterea culturii Babadag a adus și G. Simion – prin introducerea în circuitul științific a descoperirilor de la Beidaud⁵², de la Telița „Celic-Dere”⁵³ și a celor de la Revărsarea „Dealul Tichilești”⁵⁴; V. H. Baumann – prin descoperirile de la Tulcea “Tabară”⁵⁵, Telița “Amza”⁵⁶ și Revărsarea „Cotul Tichilești”⁵⁷; E. Lăzurcă și Ghe. Mănușu-Adameșteanu, G. Jugănar, S. Ailincăi și A. Stănică – prin cercetările de la Enisala “Palanca”⁵⁸; I. T. Dragomir – prin descoperirile de la Enisala „Cetatea medievală”⁵⁹; V. Lungu – prin descoperirile de la Murighiol “Ghiolul Pietrei”⁶⁰, Fl. Topoleanu, G. Jugănar, G. Simion, S. Ailincăi – descoperirile de la Niculițel „Cornet”, jud.Tulcea⁶¹; G. Jugănar – prin descoperirile de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”⁶², E. și I. Oberländer-Târnoveanu – prin semnalarea descoperirilor de la Sarichioi “La bursuci”⁶³ și Sarichioi “La grădina”⁶⁴; S. Ailincăi, C. Micu și M. Maille – așezările de la Luncavița, Rachelu și Isaccea⁶⁵; S. Morintz și D. Șerbănescu – prin publicarea materialelor Babadag descoperite în zona Hârșovei, jud. Constanța⁶⁶; M. Irimia – descoperirile de la Rasova “Malul Roșu”⁶⁷, Canlia⁶⁸; M. Irimia și N. Conovici – așezarea de la Satu Nou “Valea lui Voicu”⁶⁹; A. Păunescu și E. Rențea – descoperirile de la Bucu⁷⁰ și Platonești⁷¹, N. Harțușe, O. Silvestru, V. Sîrbu și S. Pandrea – descoperirile de la Siliștea „Popina” jud. Brăila⁷²; M. Brudiu prin descoperirile de la Vînători⁷³, Ijdileni-Frumușița și Piscu “Cimitirul Vechi”⁷⁴.

⁴⁹ Irimia 1974, 75-137

⁵⁰ Irimia 1988, 149-152; Morintz 1990, 99-115

⁵¹ Jugănar 1991, 20-21; Jugănar 1996-a, 31-38

⁵² Simion, Lazurcă 1980, 37-54; Simion 2003-b, 79-98

⁵³ Simion 1989, 213-223; Simion 1997, 237-251; Simion 2003 -d, 221-236

⁵⁴ Simion 2003-c, 99-114

⁵⁵ Baumann 1975, 213-232

⁵⁶ Bauman 1995, p.19-20; Baumann 2003, 156 – 158;

⁵⁷ Baumann 1995, 229-232

⁵⁸ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, 146-156; Jugănar, Ailincăi, Stănică 2004, 118-119

⁵⁹ Dragomir 1974, 131-136

⁶⁰ Lungu 1991, vol.I, 63-68; vol.II, 51-65

⁶¹ Topoleanu, Jugănar 1995, 203-229; Ailincăi, Topoleanu 2003, 45-50

⁶² Jugănar 1996-a, 103-110

⁶³ Oberländer-Târnoveanu, Oberländer-Târnoveanu 1979, 59

⁶⁴ Oberländer-Târnoveanu 1980, 77-78

⁶⁵ Ailincăi *et alii* 2004, 33-40

⁶⁶ Morintz, Șerbănescu 1974, 47-69

⁶⁷ Irimia 1974, 75-137; Irimia 1981-a, 239-246

⁶⁸ Irimia 1981-b, 67-122

⁶⁹ Irimia, Conovici 1992, 123-124; Irimia, Conovici 1993, 51-114 ; Conovici *et alii* 2001, 277-278 ; Conovici *et alii* 2002, 269-270, pl. 104 ; Conovici *et alii* 2003., 290-291

⁷⁰ Păunescu, Rențea 1993, 193-197; Rențea 2002, 71-72, pl.29; Rențea 2003-a, 63-64, pl.23; Rențea, Coman 2005, 83-84

⁷¹ Rențea 2003-b, 240; Rențea, Munteanu 2005, 278-279, pl. 31

⁷² Harțușe, Silvestru 1992, 17-24; Harțușe 2002, 142-150; Sîrbu, Pandrea 1994, 27-62

⁷³ Brudiu 1980, 398-406; Brudiu 1981, 529-536; Brudiu 1991, 221-239

⁷⁴ Brudiu 1991, 221-239

Chiar dacă nu au confirmat joncțiunea cronologică a fazei Babadag III cu nivelele arhaice timpurii de la Histria⁷⁵ și Jurilovca”Orgame”⁷⁶, descoperirile de complexe și material arheologic Babadag din cele două cetăți grecești au ridicat o serie de probleme importante referitoare la modul în care își încheie evoluția cultura Babadag.

După trecerea în neființă a lui S. Morintz la începutul anului 1997, cercetările de la Babadag au fost continuate de subsemnatul, cu un colectiv care s-a mărit an de an, rezultatele săpăturilor fiind publicate în *Cronica Cercetărilor Arheologice* și în revista *Peuce*⁷⁷.

Cu toate că nu pot fi puse direct în legătură cu evoluția culturii Babadag, având în vedere contextele descoperirilor, se impun a fi menționate contribuțiile lui A. Aricescu⁷⁸, M. Irimia⁷⁹, G. Simion⁸⁰ referitoare la publicarea depozitelor de bronzuri de la N. Bălcescu, Constanța, (Bronz D), Gura Dobrogei (Bronz D/Ha A₁), Techirghiol și Sâmbata Nouă II (Ha A₁), Casimcea(Ha A1-A2) Sâmbata Nouă I (Ha B₁), și Pădureni (Ha C), depozite de origine transilvăneană și nord-pontică.

---

⁷⁵ Dumitriu 1966, 40-41, 55, 127, pl.48.

⁷⁶ Coja 1972, 33-34, fig. 2/1-9.

⁷⁷ Vezi Jugănarul *et alii* 2001, 46-47, pl. 16; Jugănarul *et alii* 2002, 43-45, pl. 15; Jugănarul *et alii* 2003, 47; Jugănarul, Ailincăi 2003, 51-62; Jugănarul *et alii* 2005, 59-60

⁷⁸ Aricescu 1965, 17-42; Aricescu 1970, 25-76

⁷⁹ Irimia 1968, 89 - 105

⁸⁰ Simion 1999, 8-14; Simion 2003-a, 67-69, pl.7

4. AȘEZĂRILE CULTURII BABADAG

În doar câteva așezări Babadag au fost observate depuneri stratigrafice consistente. Putem menționa așezarea eponimă – unde în anumite zone au fost distinse 5-6 nivele de locuire (*fig. 4/1*), Beidaud, Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.5*) Rasova “Malul Roșu” (*fig.4/2*) și cea de la Satu Nou “Valea lui Voicu”. În celelalte așezări – chiar dacă uneori au fost semnalate materiale din mai multe faze ale culturii Babadag, nu au fost distinse și nivele succesive de locuire.

4.1. Tipuri de așezări

Așezările culturii Babadag (*fig.1*) au fost, de regulă, amplasate în apropierea unor ape, majoritatea lor fiind dispuse pe malurile Dunării sau în lunca acestui fluviu: (Murighiol “Ghiolul Pietrei”, Mahmudia, Tulcea – “Dealul Taberei”, Niculițel “Cornet”, Revărsarea “Cotul Tichilești”, Revărsarea “Dealul Tichilești”, Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Brăilița, Piatra Frecăței, Hârșova “Tell”, Hârșova “Rasim”, Ghindărești I – V, Topalu, Cernavodă “Dealul Sofia”, Țibrinu, Rasova “Malul Rosu”, Satu Nou “Valea lui Voicu”, Gura Canliei, Ostrov, Galița, Grădiștea Coslogeni, Făcăieni); pe malurile lacurilor Razelm (Jurilovca – “Orgame”, Sarichioi “La Bursuci”, Sarichioi “La grădina”), Babadag (Babadag, Enisala “Palanca” și “Cetatea Medievală”) sau Sinoe (Histria), așa cum în afara Dobrogei au fost amplasate pe cursul Ialomiței (Țândarei, Bucu și Platonești), pe malul Călmățuiului (Spiru Haret), al Buzăului (Siliștea Conac” și Siliștea “Popină”, Bălteni), pe malul Prutului (Suceveni, Cavadinești) ori pe malul lacului Brateș(Vinători), sau în interfluviul Prut – Siret (Piscu “Cimitirul Vechi” și Ijdileni Frumuseța). Doar trei așezări din interiorul Dobrogei sunt amplasate la o distanță apreciabilă de cursuri mari de apă – așezările din Podișul Casimcei de la Beidaud și Făgărașu Nou și cea de la Jijila “Cetățuie”.

În ceea ce privește tipologia acestor așezări, se poate constata că majoritatea nu erau fortificate fiind amplasate pe promontorii înalte sau pe terase. Există însă și câteva așezări fortificate cu valuri și șanțuri – acestea fiind configurate în raport de caracteristicile terenului.

a) Așezări deschise

Majoritatea așezărilor au fost amplasate pe terasele joase din imediata vecinătate a unor cursuri de apă, precum cele descoperite la Brăilița⁸¹, Bălteni⁸², Bucu⁸³, Enisala “Palanca”⁸⁴, Ghindărești I⁸⁵, Grădiștea Coslogeni⁸⁶, Gura Canliei⁸⁷, Hârșova “La lac”⁸⁸, Ijdileni-

⁸¹ Harțuche 1980-a, 302, 312-313 ; Harțuche 2002, 142-151

⁸² Dragomir 1986, 338-340

⁸³ Păunescu, Rențea 1993, 193-197; Rențea 2002, 71-72, pl. 29; Rențea 2003-a, 63-64, pl. 23; Rențea, Coman 2005, 83-84

⁸⁴ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, 146-156; Jugănar, Ailincăi, Stănică 2003, 118-119

⁸⁵ Morintz, Șerbănescu 1974, 54-57, 67-68

Frumușița⁸⁹, Isacea "Suhat"⁹⁰, Luncavița "Cetățuia" și Luncavița "Valea Joiței"⁹¹, Murighiol "Ghiolul Pietrei"⁹², Niculițel "Cornet"⁹³, Piscu "Cimitirul Vechi"⁹⁴, Rasova "Malul Roșu"⁹⁵, Revărsarea "Cotul Tichilești"⁹⁶, Sarichioi "La bursuci"⁹⁷, Sarichioi "La grădina"⁹⁸, Siliștea "Conac"⁹⁹, Siliștea "Popina"¹⁰⁰, Spiru Haret¹⁰¹, Țândărei¹⁰², Telița – "Amza"¹⁰³, Țibrinu¹⁰⁴, Vânători¹⁰⁵.

O serie de așezări au fost amplasate pe promontorii dominante – unde datorită caracteristicilor geomorfologice nu erau necesare lucrări de fortificare. Asemenea așezări au fost descoperite la Argamum – Jurilovca¹⁰⁶ – promontoriul stâncos de aici asigurând o bună vizibilitate, dar era ușor accesibil din partea de V; Enisala "Cetatea medievală"¹⁰⁷ – promontoriu înalt, stâncos apărat natural pe trei laturi; Garvăn "Mlăjitul Florilor"¹⁰⁸ – promontoriu stâncos apărat natural pe trei laturi, situații relativ similare fiind remarcate și în cazul siturilor de la Tulcea "Dealul Taberei"¹⁰⁹, Revărsarea "Dealul Tichilești"¹¹⁰, Rachelu¹¹¹, Ostrov "Piatra Frecăței"¹¹², Mahmudia¹¹³, Cernavodă "Dealul Sofia"¹¹⁴, Ghindărești II – V¹¹⁵, Topalu¹¹⁶, Satu Nou "Valea lui Voicu"¹¹⁷ și Platonești¹¹⁸.

b) Așezări fortificate

Până în prezent sunt cunoscute numai patru așezări fortificate, trei cercetate prin săpături sistematice (Babadag, Beidaud și Jijila "Cetățuia"), cea de la Gârlița fiind numai amintită în câteva surse bibliografice – urmare a unor periegeze.

⁸⁶ Neagu, Nanu - Basarab 1986, 99-128

⁸⁷ Irimia 1981, 71-721

⁸⁸ Morintz, Șerbănescu 1974, 54, 67-68

⁸⁹ Brudiu 1991, 221-239

⁹⁰ Ailincăi *et alii* 2004, 35

⁹¹ Ailincăi *et alii* 2004, 33-35

⁹² Lungu 1991, 63-64

⁹³ Topoleanu, Jugănaru 1995, 71-81; Ailincăi, Topoleanu 2003, 45-50

⁹⁴ Brudiu 1991, 221-239

⁹⁵ Irimia 1974, 75-137; 1981-a, 239-246

⁹⁶ Baumann 1995, 229-231

⁹⁷ Oberländer-Târnoveanu, 1979, 59

⁹⁸ Oberländer-Târnoveanu 1980, 77-78

⁹⁹ Sîrbu, Pandrea 1994, 27, 30-33

¹⁰⁰ Sîrbu, Pandrea 1994, 32-62

¹⁰¹ Harțuche 1980-a, 333; Harțuche 1980-b, 366

¹⁰² Harțuche, Anastasiu 1976, 187

¹⁰³ Baumann 1995, 13-20; Baumann 2003, 156 – 158; Jugănaru 2003-c, 91-112

¹⁰⁴ Jugănaru *et alii* 2004, 355-356, pl. 71

¹⁰⁵ Brudiu 1981, 529-536

¹⁰⁶ Coja 1972, 33-34

¹⁰⁷ Dragomir 1974, 131-136

¹⁰⁸ Jugănaru 1997, 103-110

¹⁰⁹ Baumann 1975, 213-232

¹¹⁰ Simion 2003-c, 99-114

¹¹¹ Ailincăi *et alii* 2004, 35

¹¹² Morintz 1964, 118

¹¹³ Oberländer-Târnoveanu, 1980, 55-59

¹¹⁴ Berciu *et alii* 1961, 52-53

¹¹⁵ Morintz, Șerbănescu 1974, 57-68

¹¹⁶ Morintz, Șerbănescu 1974, 64-68

¹¹⁷ Irimia, Conovici 1992, 123-124; Irimia, Conovici 1993, 51-114

¹¹⁸ Rențea 2003-b, 240; Rențea, Munteanu 2005, 278-279, pl. 31

Așezarea de la Beidaud cercetată de G. Simion și E. Lăzurcă¹¹⁹ are o suprafață de 2,5 ha și este fortificată cu două valuri de pământ între care se află un șanț. Acest sistem defensiv înconjoară practic incinta.

Primul val are o bază de 14 m, structura acestuia conține un emplecton din bolovani din lut (vălătuci) – realizați din pământ galben amestecat cu paie (ceamur) arși la roșu și piatră, întreg ansamblul fiind placat cu plăci de șisturi; emplectonul are o lățime de 7 m și o înălțime păstrată de 1,50 m. În partea superioară au fost descoperite numeroase bucăți de cărbune și multă cenușă – probabil urmele palisadei ce se ridica pe acest val.

Al doilea val – cel exterior este construit din pământul scos din șanțul interior, fiind realizat din straturi alternate, placat pe partea exterioară cu un strat de pietre. Înălțimea păstrată este de 1,40 m.

Șanțul de apărare poziționat între cele două valuri are o deschidere de 15 m și o adâncime păstrată de 3,90 m. La baza șanțului au fost descoperiți numeroși bolovani – care în opinia celor doi cercetători, au căzut de pe coama primului val. Materialul ceramic descoperit în aceste elemente ale fortificației de la Beidaud, indică o datare în fazele II-III ale culturii Babadag.

Așezarea de la Babadag (*fig.2/1*) – care astăzi are o suprafață de aprox. 2,5 ha¹²⁰, este amplasată pe un promontoriu înalt pe malul lacului Babadag fiind apărată natural pe laturile de N, V și E. Singura latură accesibilă – cea de S, S-SV/S-SE a fost închisă cu un sistem defensiv alcătuit din două valuri de apărare și un șanț adiacent primului val, sistem construit în formă de semicerc, acesta fiind destul de bine păstrat, partea superioară a celor două valuri fiind și astăzi vizibilă de la o mare distanță.

Primele referiri la sistemul de fortificare al așezării sunt făcute în 1964, când S. Morintz publica primele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Babadag; sunt atunci menționate două valuri și șanțul adiacent, valurile fiind placate cu piatră și acoperite cu pământ ars în mod intenționat¹²¹, ipoteze reiterate și cu alte ocazii¹²².

În ceea ce privește încadrarea cronologică a fortificației, pe baza materialului ceramic aflat în umplutura șanțului de apărare, S. Morintz datează ridicarea sistemului defensiv în timpul fazei a III-a a culturii Babadag.

Cercetări recente asupra sistemului defensiv al așezării de la Babadag¹²³ – începute în anul 1995 (ultima campanie arheologică a regretatului S. Morintz), au adus noi precizări cu privire la configurația sistemului defensiv, respectiv la datarea acestuia.

Două secțiuni magistrale (S XVI și S VI) au fost trasate în partea de S-SE respectiv S-SV a așezării (*fig.3*).

Secțiunea XVI – începută în 1995 are o stratigrafie sugestivă, fiind împărțită în trei zone distincte: I – zona periferică de locuire; II – terasa de loess cu gropi menajere; III – șanțul și valul de apărare

Zona I, surprinsă în partea dinspre lac a așezării, conține o serie de urme de locuire (locuințe de suprafață, un bordei, gropi menajere), aparținând fazelor Babadag II și III.

În cea de a II-a zonă, lată de 8 m, au fost descoperite o serie de gropi tronconice, pline cu resturi menajere (cenușă, fragmente ceramice nedecorate, resturi de vetre, pereți de locuință, pietre, oase de animale). Prezența acestor gropi în terasa de loess înaltă, coroborată cu lipsa nivelurilor de locuire, au sugerat ipoteza că aici, în etapa finală a așezării, au început să fie depozitate în mod sistematic resturile menajere.

¹¹⁹ Simion, Lăzurcă 1980, 37-54; Simion 2003-b, 79-98

¹²⁰ O mare suprafață a așezării a fost distrusă de eroziunea produsă de apele lacului Babadag; estimăm că în antichitate suprafața locuirii era cel puțin dublă față de cea păstrată în prezent.

¹²¹ Morintz 1964, 102

¹²² Morintz 1986, 58; Morintz 1987-a, 44

¹²³ Jugănar, Ailincăi 2003, 51-62

Zona III este amplasată în partea de S a suprafeței cu gropi menajere, aici fiind săpat șanțul de apărare, care, conform profilului de NV al secțiunii, avea o deschidere în partea superioară de 16,5 m și o adâncime maximă de 4 m, creându-se astfel o diferență mare de nivel între baza șanțului și nivelul de călcare de pe terasa de loess. Umplutura șanțului are trei nivele de depunere: primul cel superior, marcat de un pavaj, conținea material ceramic elenistic; cel de-al doilea nivel, marcat, de asemenea, de un strat de pietre, era perforat de o groapă tronconică ce conținea cenușă; ultimul nivel – cel de la baza șanțului avea puține urme de amenajare. Valul de apărare, aflat la exterior față de șanț, a fost construit cu pământul scos din acesta. Valul avea la bază un nucleu din lespezi masive de piatră, fundat într-o groapă adâncă de 0,80 m. Înălțimea acestui nucleu de la nivelul de călcare de la care a fost săpată groapa de fundare era de 1,20 m, iar lățimea sa în partea superioară era de 4 m, respectiv de 2,5 m la bază. Pe multe din lespezile masive au fost observate urme puternice de arsură. Peste această amenajare, s-au observat straturi alternante de pământ galben, scos, din șanț și pământ ars la roșu. Numeroase lespezi și fragmente de piatră sfărâmată erau căzute pe partea dinspre șanț a valului. Dimensiunile valului erau de: 16 m lățime la bază, și 3,5 m înălțime păstrată.

Secțiunea VI situată în partea de S-SV a așezării a confirmat situația din S XVI, aducând însă o serie de elemente noi cu privire la momentul încetării funcționării fortificației.

Șanțul, săpat în terasa de loess, avea o deschidere în partea superioară de 17 m și o adâncime de 4 m. Au fost observate ca și în secțiunea S XVI, trei nivele de depunere. Primul aparținând perioadei elenistice, celelalte culturii Babadag – acestea din urmă fiind marcate de dale de piatră ce placau baza șanțului. Aceste două nivele inferioare confirmă faptul că în faza a III-a a culturii Babadag, șanțul a avut două etape constructive.

La limita dintre șanț și val a fost descoperită o aglomerație de lespezi de piatră, cu urme de arsură. Față de nucleul descoperit în secțiunea S XVI care avea și o groapă de fundație, aglomerarea masivă de lespezi de aici avea mai degrabă rolul unui contrafort ce împiedica alunecarea în șanț a părții superioare a valului.

Valul de apărare a fost construit cu pământul scos din șanț, fiind compus din straturi alternante de pământ galben și roșu. Deși nu au fost observate lespezi de piatră pe coama valului, putem presupune că acestea au existat, fiind demantelate sau alunecând în șanț. Chiar pe coama valului a fost remarcată o groapă formă trapezoidală, cu o deschidere la gură de 2,7 m și o adâncime de 1,5 m. În partea superioară a acestui complex s-a putut observa un strat de cenușă ce acoperea un pământ foarte dur, de culoare maroniu-gălbuie, probabil mâl de balta tasat. Rolul acestei intervenții a fost, probabil, acela de a consolida, pentru ultima etapă de funcționare, valul de pământ.

În structura valului a fost descoperită o groapă ce conținea patru craniile umane fără mandibulă, o situație inedită ce ridică noi probleme referitoare la practicile funerare specifice culturii Babadag. Groapa are o formă tronconică în profil și aproximativ circulară în plan. Diametrul părții superioare avea 0,75 m, iar cel al părții inferioare 1,20 m. Umplutura consta într-un pământ de culoare cafenie, care probabil se datorează unui amestec de loess cu cenușă. Aproximativ, la jumătatea adâncimii acestui complex, au fost descoperite patru craniile umane. La toate craniile nu se păstrează mandibula, iar la două dintre ele maxilarele superioare au fost parțial distruse (*fig. 7*).

Alte două gropi tronconice cu un inventar tipic menajer au fost descoperite în partea exterioară a valului, ele fiind săpate din stratul superior, într-un moment de evoluție al așezării Babadag, când fortificația a fost practic dezafectată – probabil în ultima etapă de locuire a fazei a III-a.

Prin urmare, considerăm că acum este mai clară configurația elementelor defensive de la Babadag, respectiv un fals val – terasa de loess înaltă în care a fost săpat șanțul de apărare și

valul ridicat chiar pe muchia promontoriului, val întărit la bază cu un nucleu de piatră și acoperit cu straturi de pământ alternante, consolidat prin placarea cu lespezi de piatră.

Așezarea de la Jijila *Cetățuia*¹²⁴, cu o suprafață de circa 5 ha a fost fortificată cu o complicată rețea formată din trei valuri de pământ și patru șanțuri de apărare.

Valul nr. 1 – cu o lățime la bază de 9 m și o înălțime păstrată de 1,5 m a fost construit din straturi alternante de pământ, în partea superioară având un placaj din rocă sfărâmată.

Șanțul nr. 1 – cu o formă trapezoidală, avea o adâncime de 1,25 m, o lățime la bază de 2,1 m și în partea superioară de 3,5 m.

Șanțul nr. 2 – cu aceeași formă trapezoidală, este amplasat în fața șanțului nr. 1 și are dimensiuni aproape similare primului: adâncime -1,2 m, lățime la bază de 2,1 m, și o deschidere în partea superioară de 3 m.

Valul nr. 2 – cu o lățime la bază de 11 m și o înălțime păstrată de 2 m a fost construit, ca și primul val, din straturi alternante de pământ, fără a mai fost consolidat cu placaj de piatră. La baza acestui val a fost descoperită o groapă tronconică ce conținea un craniu și un femur uman, un os de la un mamifer mare, o rocă masivă și trei fragmente ceramice, o situație similară celei de la Babadag,

Șanțurile nr. 3 și 4 aflate la exterior de valul nr. 2 și 3 se prezintă ca ușoare albieri, cu deschideri similare primelor două șanțuri dar cu adâncimi modeste de numai 0,4 - 0,5 m.

Valul nr. 3 este aplatizat, având o lățime la bază de 6 m și o înălțime păstrată de doar 0,5 m.

Materialul ceramic descoperit în așezare și în structura fortificației asigură datarea acesteia în faza a doua a culturii Babadag.

În fine, așa cum aminteam mai sus, așezarea de la Gârlița (jud. Constanța), situată pe un bot de deal de pe malul lacului Bugeac este prezentată în câteva rânduri ca „așezare fortificată”¹²⁵, fără alte precizări – în condițiile în care nu s-au efectuat săpături arheologice.

Ridicarea și întreținerea în stare de funcționare a unor asemenea fortificații presupunea un volum uriaș de muncă și eforturi materiale consistente. De altfel, pentru perioada primei epoci a fierului în spațiul extra – carpatic nu cunoaștem multe fortificații.

La E de Carpați este menționată o singură așezare fortificată – cea de la Preutești¹²⁶ atribuită culturii Gáva – Holihady. Aceasta așezare era fortificată cu două valuri și șanțuri adiacente. Pe coama valurilor au fost descoperite urmele unor gropi de pari ce proveneau probabil de la o palisadă.

Grupului Chișinău – Corlăteni i-a fost atribuită fortificația de la Cândești¹²⁷, ridicată în timpul culturii Noua dar refoșită în perioada hallstattiană, așezare apărată de un val și un șanț iar pentru grupul cultural Cozia este atestată așezarea fortificată de la Pocreaca¹²⁸ apărată de trei valuri de pământ și două șanțuri adiacente acestora.

Pentru Transilvania, așezările fortificate sunt bine documentate, cercetarea acestora oferind date prețioase referitoare la configurația lor. Menționăm astfel fortificațiile de la Sărățel “Cetate”¹²⁹, Ciceu-Corabia¹³⁰, Teleac¹³¹, Mediaș¹³², Șeica Mică¹³³ și Subcetate.

În ceea ce privește construcția valurilor așezărilor fortificate din Transilvania se remarcă situația de la Ciceu-Corabia, unde în interiorul valului a fost descoperit un mic zid sec de

¹²⁴ Sîrbu, Ailincăi 2005, 202-203

¹²⁵ Morintz 1964, 109; Diaconu, Angheliescu 1968, 349; Morintz, Angheliescu 1970, 400

¹²⁶ László 1994 -a, 50-51; Ursulescu, Popovici 1997, 51-65

¹²⁷ Levitkii 1994-b, 53

¹²⁸ Nestor 1952, 45; Ionomu 1997, 125-137

¹²⁹ Vlassa, Danilă 1962, 341-347

¹³⁰ Vasiliev, Gaiu 1980, 31sq

¹³¹ Vasiliev *et alii* 1991, 23-31

¹³² Zaharia 1965, 83-104

¹³³ Horedt 1964, 187-204

piatră, lat de 0,50 m, încastrat în sol, cu o înălțime de la suprafața gropii de 0,40/0,50 m, zid ce avea rolul de a consolida valul¹³⁴. Această situație este identică cu cea din așezarea de la Babadag, descrisă mai sus. Un alt tip de substrucție a valurilor a fost descoperit la Teleac¹³⁵, valul parapet, într-o a doua fază de construcție având implantată o structură de bârne în forma de casete, umplute cu pământ, structura arsă fortuit.

4. 2. Locuințele și anexele lor

În aria culturii Babadag sunt atestate două tipuri principale de locuință: a) locuințe de suprafață și b) bordeie. Nu puține sunt însă situațiile când sunt menționate așa-numitele locuințe sezoniere. c) amintim, de asemenea, vetrele și cuptoarele (d), gropile de provizii și menajere (e), complexe de cult (f) și gropile rituale (g).

a) Locuințe de suprafață

Acestea reprezintă cel mai răspândit tip de locuință mai ales în marile așezări ale culturii Babadag. Sunt identificate sub forma unor lentile de lut galben bătătorit (podele construite de regulă pe nivelul de călcare) pe care se află aglomerări de fragmente de perete de locuință, pietre, cenușă, oase, ceramică, depuse pe unul sau mai multe nivele (etape constructive). În așezarea de la Babadag, aceste podele se succed pe același spațiu, ceea ce dovedește că dispunerea locuințelor era bine organizată¹³⁶.

În pofida numeroaselor cercetări, forma locuințelor de suprafață nu a fost determinată decât în puține cazuri. Astfel, în așezarea de la Siliștea "Popina"¹³⁷ au fost descoperite două locuințe de suprafață, ambele rectangulare, cu dimensiunile de 3,60 x 3 m, respectiv de 4 x 4 m. Una din cele două locuințe de suprafață descoperite la Enisala "Cetatea medievală"¹³⁸ avea forma rectangulară, cu dimensiunile de 5 x 3,50 m. O locuință de formă neregulată cu suprafața de 4 m² a fost descoperită la Revărsarea "Cotul Tichilești"¹³⁹, iar la Platonești¹⁴⁰ una din locuințele de suprafață de formă rectangulară avea laturile de cca. 3 m.

Pereții locuințelor de suprafață, cu o grosime între 10 și 25 cm, erau construiți din împletituri de pari, nuiele și stuf, aceste materiale fiind placate și lipite cu lut. S-au descoperit numeroase asemenea bucăți de pereți ce aveau pe interior amprente de pari, nuiele și stuf, în timp ce suprafața exterioară era netezită, de referință fiind descoperirile de la Babadag¹⁴¹ (*fig.2/2*), Niculișel "Cornet"¹⁴², Garvăn "Mlăjitul Florilor", Murighiol "Ghiolul Pietrei"¹⁴³, Revărsarea "Cotul Tichilești"¹⁴⁴, Siliștea "Popina"¹⁴⁵, pentru a da numai câteva exemple.

În privința acoperișului locuințelor de suprafață nu putem spune decât că era alcătuit din structuri ușoare (stuf, mai rar nuiele), indicii asupra acestor materiale păstrându-se sub forma unui strat de cenușă și cărbuni descoperit pe podea, mai ales în ultimul nivel de locuire din așezarea de la Babadag¹⁴⁶.

¹³⁴ Vasiliev *et alii* 1991, 21

¹³⁵ Vasiliev *et alii* 1991, 24-28

¹³⁶ Morintz 1987-a, 45

¹³⁷ Harțuche, Silvestru 1992, 17-18 ; Sirbu, Pandrea 1994, 33

¹³⁸ Dragomir 1974, 133

¹³⁹ Baumann 1995, 230 , pl. 3/3, 22

¹⁴⁰ Rențea, Munteanu 2005, 278

¹⁴¹ Morintz 1964, 102; Morintz 1987-a, 45

¹⁴² Topoleanu, Jugănar 1995, 203

¹⁴³ Lungu 1991, 66

¹⁴⁴ Baumann 1995, 230

¹⁴⁵ Harțuche, Silvestru 1992, 17-18; Sirbu, Pandrea 1994, 33

¹⁴⁶ Morintz *et alii* 1995, 222

Multe din locuințele de suprafață aveau vetre fixe, de formă rectangulară, circulară sau ovală, precum și vetre portative. Majoritatea locuințelor de suprafață aveau gropi de provizii și gropi menajere, de formă tronconică sau cilindrică, cu pereții afumați și lutuiți.

Indicii ale existenței unor locuințe de suprafață (podele din lut tasat, aglomerări de pietre, fragmente de pereți, cenușă, cărbuni, cioburi, oase) au mai fost descoperite în așezările Babadag de la Enisala “Palanca”¹⁴⁷, Beidaud¹⁴⁸, Cernavodă “Dealul Sofia”¹⁴⁹ și Vânători¹⁵⁰.

Acest tip de locuință era răspândit în mediile culturale învecinate. Menționăm descoperirile de tip Gáva din spațiul intracarpatic de la Mediaș¹⁵¹, Ciceu-Corabia¹⁵², Subcetate¹⁵³, în Moldova în aria grupului Corlăteni – descoperirile de la Corlăteni, Trușești, Andrieșeni și Lozna¹⁵⁴, pe teritoriul Rep. Moldova – în așezările de tip Chișinău – Corlăteni de la Trinca, Costești, Chișinău, Lucașeuca, Petrușeni¹⁵⁵ și în așezările de tip Saharna – Solonceni de la Alcedar și Mateuți¹⁵⁶.

b) Bordeie

Acest tip de locuință – evident inferior calitativ locuinței de suprafață, a cunoscut, cu excepția așezării eponime, o largă răspândire în aria culturii Babadag. În așezarea de la Babadag, S. Morintz menționează “puține gropi de bordeie” descoperite numai în nivelurile inferioare și exclusiv în zona înaltă a așezării, acolo unde s-au păstrat cele mai vechi urme de locuire Babadag, sugerând că acest tip de locuință era caracteristic etapelor mai vechi ale culturii¹⁵⁷. Această concluzie a fost confirmată și de cercetările recente.

Forma și dimensiunile bordeielor din așezările culturii Babadag sunt, spre deosebire de locuințele de suprafață, bine precizate. Astfel, acestea sunt fie rectangulare, cu colțurile rotunjite, fie ovoidale.

Bordeie rectangulare cu colțurile rotunjite au fost descoperite la Babadag¹⁵⁸ – cu intrarea spre S, adânci de până la 1 m, Niculițel – ”Cornet”¹⁵⁹, Garvăn “Mlăjițul Florilor”, adânci de până la 0,40 m, Telița “Amza” (aici unul dintre bordeie avea intrarea spre S, adâncimea de 0,30 m, și lungimea de 4,30m)¹⁶⁰, Murighiol “Ghiolul Pietrei”¹⁶¹ – (unul dintre ele era adânc de 0,30 m cu dimensiunile de 4,50 x 3,30 m, iar celălalt cu intrarea spre V-NV, cu dimensiunile de 3 x 2,25 m), Jurilovca – Orgame¹⁶² și Rasova “Malul Roșu”¹⁶³ – primul cu latura mare de 2,90 m iar cel de al doilea cu dimensiunile de 2,35 x 1,65 m, Bucu¹⁶⁴.

Bordeie de formă ovală au fost descoperite la Niculițel “Cornet”¹⁶⁵, Garvăn “Mlăjițul Florilor” – orientate EV, Telița “Amza”¹⁶⁶ (cu dimensiunile de 3/1,90m, adânc de 0,55m),

¹⁴⁷ Lăzurcă, Mănușu - Adameșteanu 1980, 146

¹⁴⁸ Simion, Lăzurcă 1980, 46-47

¹⁴⁹ Berciu *et alii* 1961, 53

¹⁵⁰ Brudiu 1981, 532-533

¹⁵¹ Zaharia 1965, 84-85

¹⁵² Vasiliev, Gaiu 1980, 38-42

¹⁵³ Chidioșan 1983, 138, fig. 2

¹⁵⁴ Laszlo 1994-a, 107-108

¹⁵⁵ Levițki 1994-b, 558-60

¹⁵⁶ Levițki 1994-a, 180

¹⁵⁷ Morintz 1987-a, 45

¹⁵⁸ Morintz 1987-a, 45; Morintz, Jugănar 1995, 181; Morintz *et alii* 1995, 222-223

¹⁵⁹ Topoleanu, Jugănar 1995, 203

¹⁶⁰ Baumann 1995, 20, pl. 2

¹⁶¹ Lungu 1991, 66

¹⁶² Coja 1972, 33

¹⁶³ Irimia 1974, 88

¹⁶⁴ Rențea, Coman 2005, 83-84

¹⁶⁵ Topoleanu, Jugănar 1995, 203

Rasova “Malul Roșu”¹⁶⁷ (cu dimensiunile de 3,360 x 2,55 m și un altul cu lungimea pe axa mare de 3,10 m – *fig.6/2*), Satu Nou “Valea lui Voicu”¹⁶⁸, Siliștea “Popina”¹⁶⁹ (cu dimensiunile de 2,80 x 2,20 m) și Ijdileni –Frumușița¹⁷⁰ (cu intrarea spre S – *fig. 6/1*).

Multe din bordeie aveau intrarea și spațiul interior amenajate cu unele utilități. Astfel în așezarea de la Babadag bordeiele aveau la intrare o treaptă placată cu dale din piatra 171. Un placaj cu dale – de data aceasta pe nivelul podelei a fost remarcat într-un bordei de la Gura Canliei¹⁷².

Într-un bordei de la Telița “Amza” a fost scoasă la iveală o “plintă”, de fapt o laviță dispusă pe laturile de S și E ale locuinței¹⁷³, un tip similar de amenajare fiind menționat la Rasova “Malul Roșu”, unde, într-un alt bordei, de formă ovală, au fost descoperite cinci trepte (posibil lavițe), săpate la adâncimi diferite iar lângă intrarea bordeiului – în partea de V a fost descoperită o groapă menajeră.

În ceea ce privește existența unor vetre în acest tip de locuință, trebuie amintite bordeiele de la Telița “Amza”, cu vatre fragmentare, construită în fața intrării, respectiv o vatră înălțată cu 20 de cm față de nivelul podelei¹⁷⁴ și Rasova”Malul Roșu”¹⁷⁵ unde s-au descoperit urmele unor vetre fixe, dar și la Siliștea “Popina” – unde a fost descoperită o vatra mobilă cu gardină¹⁷⁶.

Acoperișul bordeielor din așezările Babadag, ca și în cazul locuințelor de suprafață era probabil construit dintr-o suprastructură ușoară – crengi, nuiele și mai ales stuf, așa cum dovedesc straturile de cenușă și cărbune de lemn descoperite în multe din bordeiele descrise. Forma acoperișului la bordeie – cel puțin în cazul celor cu plan ovoidal pare a fi fost conică. În susținerea acestei ipoteze, menționăm gropile de pari descoperite în mijlocul bordeiului II de la Rasova “Malul Roșu” care aveau un diametru de 0,12, respectiv 0,16 m, adânci de 0,20 și 0,12 m, al căror rol era acela de susținere a acoperișului¹⁷⁷, groapa centrală din bordeiul ovoidal de la Telița “Amza”¹⁷⁸, cu un diametru de 0,60 m, tot la Telița “Amza” fiind menționat un bordei ce avea marginile marcate de șase gropi de par dispuse în semicerc¹⁷⁹.

Relevante sunt referirile la existența unor elevații de la nivelul antic de călcare, respectiv a unor pereți cu structură din pari, nuiele și stuf, placați cu lut așa cum sunt fragmentele descrise de autorii cercetărilor de la Siliștea “Popina” ca fiind descoperite în umplutura gropii unui bordei¹⁸⁰.

Analogii pentru acest tip de locuință întâlnim în spațiul intracarpatic – în așezările de tip Gáva de la Teleac¹⁸¹, Mediaș¹⁸², Porumbenii Mari¹⁸³, pentru teritoriul extracarpatic – în așezarea eponimă de la Insula Banului¹⁸⁴, în așezarea de la Cozia¹⁸⁵, în așezările grupului

¹⁶⁶ Baumann 1995, 20, pl. 2; Baumann 2004, 156-157

¹⁶⁷ Irimia 1974, 87

¹⁶⁸ Irimia, Conovici 1993, 53-54, fig.2

¹⁶⁹ Harțuche, Silvestru 1992, 17,18

¹⁷⁰ Brudiu 1991, 223-226, fig. 2

¹⁷¹ Morintz 1964, 102; Morintz 1987-a, 45

¹⁷² Irimia 1981-b, 74

¹⁷³ Baumann 2005, 156

¹⁷⁴ Baumann 1995, 20, pl. 2; Baumann 2004, 156-157

¹⁷⁵ Irimia 1974, 87

¹⁷⁶ Harțuche, Silvestru 1992, 17-18

¹⁷⁷ Irimia 1974, 87; Ciocea 1981,59

¹⁷⁸ Baumann 2005, 156 -157, fig. 11

¹⁷⁹ Baumann 1995, 20, pl. 2

¹⁸⁰ Harțuche, Silvestru 1992, 17-18

¹⁸¹ Vasiliev *et alii* 1991, 37-38

¹⁸² Zaharia 1965, 84-85

¹⁸³ Vasiliev *et alii* 1991, 37

¹⁸⁴ Morintz, Roman 1969, 395, 398, fig. 3

Chișinău-Corlăteni de la Costești VII, Chișinău și Dănceni¹⁸⁶ și în așezarea de tip Saharna de la Alcedar¹⁸⁷.

c) *Locuințe sezoniere*

În câteva așezări Babadag au fost sesizate pe nivelul de călcare antic aglomerări (nuclee) de pietre, cărbuni, cenușă, oase de animale, fragmente ceramice. Fără îndoială că acestea semnifică urmele unor locuințe sezoniere. Menționăm descoperirile de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Satu Nou “Valea lui Voicu”¹⁸⁸ și Siliștea “Popina”¹⁸⁹.

d) *Vetre, cuptoare*

Vetrele descoperite în cultura Babadag au fost construite de obicei în locuințe de suprafață și în bordeie, dar și în afara acestora, în zone ferite și la oarecare distanță de complexele de locuit care puteau fi incendiate accidental. Pe ansamblu distingem două categorii de vetre: fixe – acestea din urmă de forma circulară, ovală sau dreptunghiulară sau în forma de U, concave în profil, construite pe un pat de pietre, de cioburi sau direct pe podeaua locuinței și vetre mobile (portative) în forma de U cu gardină, fundul plat cu sau fără grătar.

- *Vetre fixe.* Cele mai răspândite vetre sunt cele ovale și circulare, cu profil concav, făcute, cum sunt cele descoperite în locuințele de suprafață de la Babadag¹⁹⁰, Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Satu Nou “Valea lui Voicu”¹⁹¹ și în bordeiul nr.1 de la Rasova – Malul Roșu¹⁹².

O vatră de formă rectangulară cu suprafața de 1 m² a fost descoperită într-o locuință de suprafață din așezarea Enisala „Cetatea medievală”¹⁹³. O vatră în forma de U a fost descoperită în partea de S a unei locuințe de suprafață de la Revărsarea “Cotul Tichilești”¹⁹⁴.

Vetre fixe fragmentare, de formă neprecizată au fost descoperite în bordeiele de la Telița”Amza”¹⁹⁵, în gropi menajere sau în stratul arheologic din așezările de la Babadag¹⁹⁶, Niculișel “Cornet”¹⁹⁷, Garvăn “Mlăjitul Florilor” și Rasova “Malul Roșu”¹⁹⁸.

Pentru mediile culturale învecinate amintim vetrele făcute în cadrul unor complexe de locuit de la Insula Banului¹⁹⁹, Teleac, Reci, Cernatu și Porumbenii Mari²⁰⁰, Cozia, Grănicești²⁰¹, Trușești, Andrieșeni Corlăteni, Lozna²⁰², Chișinău²⁰³ și Mateuți²⁰⁴.

¹⁸⁵ László 1972, 208-209, fig. 2-3

¹⁸⁶ Levițki 1994-b, 60-61

¹⁸⁷ Levițki 1994-a, 180

¹⁸⁸ Irimia, Conovici 1993, 54

¹⁸⁹ Harțușche, Silvestru, 1992, 18

¹⁹⁰ Morintz, Jugănarul 1995, 178, 181; Morintz *et alii* 1995, 222

¹⁹¹ Irimia, Conovici 1993, 54, 97

¹⁹² Irimia 1974, 87

¹⁹³ Dragomir 1974, 133

¹⁹⁴ Baumann 1995, 230, pl. 22

¹⁹⁵ Baumann 1995, 20, pl. 2; Baumann 2004, 156-157

¹⁹⁶ Jugănarul *et alii* 2001, 46-47, pl. 16; Jugănarul *et alii* 2002, 43-45; Jugănarul *et alii* 2003 47; Jugănarul, Ailincăi 2003, 51-62; Jugănarul *et alii* 2005, 59-60

¹⁹⁷ Topoleanu, Jugănarul 1995, 203

¹⁹⁸ Irimia 1974, 89

¹⁹⁹ Ciocea 1981, 59

²⁰⁰ Vasiliev *et alii* 1991, 39

²⁰¹ Ciocea 1981, 60

²⁰² László 1994-a, 107-108

²⁰³ Levițki 1994-a, 162; 1994 -b, 61-62

²⁰⁴ Levițki 1994-a, 180

- *Vetre portative.* În așezarea de la Siliștea “Popina” au fost descoperite cele mai multe vetre portative. Sunt menționate două asemenea exemplare cu gardină în formă de potcoavă, descoperite în locuințe de suprafață, una din ele având lungimea maximă de 0,48 m, cea minimă de 0,34 m iar deschiderea în dreptul gurii de 0,20 m, precum și o vatră cu gardină închisă pe trei laturi descoperită într-un bordei²⁰⁵.

O descoperire interesantă a fost făcută la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, în 1995, unde pe un nivel de călcare aparținând fazei Babadag II era depusă o vatră cu gardină și grătar, spartă în numeroase fragmente așezate în formă de cerc.

Resturi de vetre portative și în special de grătare au mai fost descoperite în gropile menajere de la Babadag, Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.47/3,4*) și Rasova “Malul Roșu”²⁰⁶.

Analogii în mediile vecine pentru vetrele portative întâlnim în așezarea de tip Chișinău – Corlăteni de la Trinca²⁰⁷.

- *Cuptoare de ars ceramica.* Deși din așezările culturii Babadag au fost scoase la lumină cantități impresionante de material ceramic sunt cunoscute foarte puține instalații de ars ceramica. Literatura de specialitate consemnează numai trei cuptoare, la Babadag, Siliștea “Popina” și Capidava “La Bursuci”.

Cuptorul de ars ceramica de la Babadag²⁰⁸ a fost descoperit în 1994 în zona înaltă a falezei așezării, în primul nivel de locuire – atribuit fazei Babadag III, la o adâncime de 0,40 m față de nivelul actual de călcare. Cuptorului era în formă de U, cu lungimea pe axa centrală de 2,21 m, iar lățimea de 1,60 m. Suprafața cuptorului era alcătuită dintr-o platformă cu numeroase perforații (un grătar), arsă puternic, marginile acestuia – pereții, având o elevație păstrată de 5 până la 10 cm. În fața gurii cuptorului a fost sesizată – în special în profilul secțiunii, groapa de alimentare plină cu cenușă și fragmente ceramice. În absida cuptorului au fost descoperite două vase întregibile – o ceașcă cu două torți supraînălțate și un vas mare bitronconic decorat pe diametrul maxim cu un șir de butoni conici, precum și resturile altor vase de factură grosieră, decorate cu brâuri alveolate sau crestate patru lustruitoare din piatră (*fig.46/19-22*) și un dop din lut (*fig.47/2*) destinat astupării orificiilor grătarului – pentru reglarea tirajului de ardere.

În apropierea unor bordeie din așezarea de tip Babadag de la Siliștea “Popina” sunt menționate urmele unor cuptoare de ars ceramica, precum și trei capace de lut ars, de formă conică destinate reglării tirajului²⁰⁹.

O descoperire recentă a fost făcută în așezarea de la Capidava “La Bursuci”²¹⁰. Săpăturile arheologice din această așezare au scos la lumină un cuptor de formă circulară, cu diametrul de cca. 3,5 m, cu o cameră de ardere în formă de potcoavă. Complexul este atribuit de autorii cercetărilor unei prime etape de locuire a așezării de tip Babadag fără însă a face precizări cu privire la o fază anume.

Lipsa acestor cuptoare de ars ceramica în aria culturii Babadag poate fi explicată prin existența unor tehnologii de ardere mai primitive (ardere în gropi simple sau pe vetre clasice).

Perioadei hallstattiene timpurii în spațiul carpato-danubian îi aparțin numeroase descoperiri de cuptoare. Astfel în așezarea de la Gomolava în stratul cultural de tip Belegiș I au fost cercetate câteva cuptoare²¹¹. Un alt cuptor cu bolta ovală (pentru copt pâinea n.a.) a

²⁰⁵ Harțuche, Silvestru 1992, 18, pl.8/3; Sîrbu, Pandrea 1994, 33, fig. 23

²⁰⁶ Irimia 1974, 89

²⁰⁷ Levițki 1994-b, 62

²⁰⁸ Morintz *et alii* 1995, 222-225, fig. 7-9

²⁰⁹ Harțuche, Silvestru 1992, 18

²¹⁰ Dobrinescu *et alii* 2005, 99-100

²¹¹ Tasić 1965, 156

fost descoperit la Chitila Fermă²¹². Cuptoare cu boltă au fost descoperite și în așezări de tip Pșenicevo din NE Bulgariei²¹³. În mediul cultural Chișinău – Corlăteni sunt cunoscute cuptoare cu boltă, de formă ovală din așezările de la Costești VII și Chișinău²¹⁴, iar pentru grupul Corlăteni resturile unui cuptor de la Corlăteni²¹⁵.

În așezarea de la Saharna sunt menționate câteva “gropi cuptoare”²¹⁶. Un cuptor cu boltă și un fragment de grătar au fost descoperit în Transilvania în așezarea de la Teleac²¹⁷. Cuptoare cu grătar pentru ars ceramica au fost descoperite și în așezarea de la Uioara de Jos²¹⁸.

e) Gropi de provizii / menajere

Această categorie reprezintă, cel mai răspândit tip de complex din așezările culturii Babadag, având destinații domestice, respectiv păstrarea proviziilor sau depozitarea resturilor menajere. Erau săpate fie în podelele locuințelor de suprafață sau ale bordeielor și atunci în mod evident le putem încadra în categoria gropilor de păstrat provizii (aspect relatat mai sus); fie în apropierea acestora sau la marginea așezărilor – având în această ultimă situație o destinație menajeră.

După formă, au fost identificate două tipuri: în formă de clopot (tronconice) – cu diametrul gurii mai mic decât cel al fundului și cilindrice – cu pereții drepți.

Cele mai numeroase gropi tronconice au fost descoperite în așezarea de la Babadag²¹⁹, ele având adâncimi între 0,40 și 2,50 m, pereții afumați sau arși până și în unele situații lutuiți – ceea ce dovedește că serveau la depozitarea proviziilor. De altfel într-o groapă descoperită în 1963 se afla un strat de 20 de cm de grâu carbonizat. În pereții unor asemenea gropi s-au observat amprente de țărâși, cu ajutorul cărora au fost săpate. Capacele gropilor de la Babadag erau din lespezi mari de piatră, acestea fiind descoperite pe fundul gropilor – ca urmare a prăbușirii gurii și a părții superioare a pereților. În măsura în care gropile se deteriorau deveneau depozite de resturi menajere. Gropile menajere erau construite însa și la marginea așezării într-o zonă învecinată cu locuințele. Gropi tronconice de provizii sau menajere au mai fost descoperite în așezările de la Niculițel “Cornet”²²⁰, Garvăn “Mlăjițul Florilor” – unele dintre acestea fiind pline cu pereți de locuință, Telița “Amza”²²¹, Enisala “Palanca”²²², Tulcea – “Dealul Taberei”²²³, Hârșova “Rasim”²²⁴, Rasova “Malul Roșu”²²⁵, Satu Nou “Valea lui Voicu”²²⁶, Gura Canliei²²⁷, Siliștea “Popina”²²⁸, Siliștea “Conac”²²⁹.

Gropile de formă cilindrică cu pereții drepți – fără urme de amenajare (afumare, ardere, lutuire) erau destinate depozitării resturilor menajere. Multe din aceste gropi au refolosit,

²¹² Boroneanț 1984, 155-156

²¹³ Tonceva 1980, 24-27

²¹⁴ Levițki 1994-b, 62

²¹⁵ László 1994 -a, 107

²¹⁶ Levițki 1994-a, 180

²¹⁷ Vasiliev *et alii* 1991, 40

²¹⁸ Vasiliev *et alii* 1991, 40

²¹⁹ Morintz 1964, 102; Morintz 1986, 60; 1987-a, 45-46; Morintz, Jugănar 1995, 178-182; Morintz *et alii* 1995, 222-223; Jugănar *et alii* 2001, 46-47, pl. 16; Jugănar *et alii* 2002, 43-45; Jugănar *et alii* 2003 47; Jugănar, Ailincăi 2003, 51-62; Jugănar *et alii* 2005, 59-60

²²⁰ Topoleanu, Jugănar 1995, 203

²²¹ Baumann 1995, 19-20; Baumann 2004, 156-157

²²² Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1981, 146

²²³ Baumann 1975, 214-215

²²⁴ Morintz, Șerbănescu 1974, 47

²²⁵ Irimia 1974, 88-89

²²⁶ Irimia, Conovici 1993, 53,54

²²⁷ Irimia 1981, 72-74

²²⁸ Harțușe, Silvestru 1992, 18

²²⁹ Sîrbu, Pandrea 1994, 31

probabil, spațiul gropilor clopot, cu peretii prăbușiți. Astfel de complexe au fost descoperite la Babadag²³⁰, Niculițel “Cornet”²³¹, Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Telița “Amza”²³², Enisala “Palanca”²³³, I, Rasova “Malul Roșu”²³⁴, Gura Canliei²³⁵, Siliștea “Conac”²³⁶.

Este de prisos să mai facem referiri la analogii pentru acest tip de complex, având în vedere că se regăsesc în toate mediile culturale ale primei epoci a fierului din spațiul carpato-danubian și pruto-nistrean.

f) *Complexe de cult (?)*

În aceasta categorie am inclus descoperirea de la Gura Canliei²³⁷ (**fig. 6/4**). Aici a fost descoperită o locuință de suprafață de formă rectangulară cu laturile de 6 x 4 m cu podeaua din lespezi din piatra și cu temelile și pereții din piatră. În partea de N E a locuinței, a fost descoperită o vatră fragmentară, de formă aproximativ rectangulară (0,90 x 0,85 m), construită pe un strat de pietre de mari dimensiuni, decorată cu cinci grupuri de cercuri și tangente, realizate sub forma unor caneluri. Vatra avea și o etapă mai veche, neornamentată. Această descoperire este singulară pentru mediul cultural Babadag. Având în vedere aceste aspecte ne însușim ipoteza lui M. Irimia cu privire la caracterul ritual, de cult, al acestui complex²³⁸.

g) *Gropi rituale*

- *Cu depuneri de animale.* În această categorie am inclus descoperirile de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Satu Nou “Valea lui Voicu”²³⁹, Bucu²⁴⁰ și Tulcea “Dealul Taberei”²⁴¹. În aceste situri au fost descoperite gropi clopot pe fundul cărora era depus câte un câine iar în așezarea de la Tulcea “Dealul Taberei”, pe fundul unei gropi a fost descoperit scheletul unei oi. Aceste descoperiri fac parte din categoria unor înhumări rituale, practică fost întâlnită la Popești²⁴², unde s-au descoperit într-o groapă scheletele a doi purcei în jurul cărora erau depuse vase întregi și fragmentare și alte obiecte.

- *Gropi cu oseminte umane.* Această practică a depunerii de corpuri sau părți de corpuri umane în perimetrul așezărilor de tip Babadag (în locuințe sau în vecinătatea acestora, în structura unor elemente de fortificație) reperată până în prezent în 31 de cazuri suplinește de fapt un tratament consacrat aplicat defuncțiilor – acela de înhumare sau incinerare în zone aflate, de regulă, în proximitatea așezărilor. Acest subiect va fi tratat pe larg în capitolul următor.

²³⁰ Morintz 1964, 102; Morintz 1986, 60; Morintz 1987-a, 45-46; Morintz, Jugănanu 1995, 178-182, Morintz *et alii* 1995, 222-223

²³¹ Topoleanu, Jugănanu 1995, 204

²³² Baumann 1995, 19-20

²³³ Lăzurcă, Mănușcu-Adameșteanu 1980, 146

²³⁴ Irimia 1974, 88-89

²³⁵ Irimia 1981, 53,54

²³⁶ Sîrbu, Pandrea 1994, 31

²³⁷ Irimia 1981-b, 74, 75, fig.6; 13/10; 16/5,6; 17/1, 2, 4; 18/1,2

²³⁸ Irimia 1981-c, 75

²³⁹ Irimia, Conovici 1993, 63-65

²⁴⁰ Rența, Coman 2005, 84

²⁴¹ Informații oferite de dl. dr. VH.Baumann – autorul cercetărilor din acest sit

²⁴² Vulpe 1957, 230, fig.5

5. DESCOPERIRI FUNERARE

Practicile funerare specifice culturii Babadag nu se încadrează în tiparele clasice ale unor asemenea genuri de manifestări. S-a constatat că în majoritatea descoperirilor, contextul este nefunerar, în sensul că defuncții nu erau depuși în afara așezărilor, ci în interiorul acestora, de multe ori chiar în locuințe. Dacă primele descoperiri au fost tratate ca o excepție de la regulă – în speranța că vor fi depistate și necropolele, ulterior, după o acumulare importantă de informație arheologică, optica s-a schimbat și, firesc, aceste descoperiri au mobilat palierul practicilor funerare de tip Babadag.

În cele ce urmează vom prezenta stadiul actual al descoperirilor funerare.

Babadag (jud.Tulcea)

1. În nivelul Babadag III a fost descoperit un înhumat parțial ars pe loc, fundul și pereții gropii păstrând urmele focului. Nu se fac precizări cu privire la forma și dimensiunile gropii²⁴³.

2. În șanțul de apărare al așezării, sub o strachină așezată cu gura în jos au fost descoperite fragmente ceramice și oase umane calcinate – indicii ale unui mormânt de incinerare²⁴⁴.

3. Pe fundul a patru gropi în forma de clopot au fost descoperite câte un schelet uman în poziție mai mult sau mai puțin chircită, fără a fi semnalat vreun inventar. Nu sunt precizate nivelele în care au fost descoperite gropile și nici referiri la umplutura acestora²⁴⁵.

4. Săpăturile de salvare începute în 1989 în zona falezei înalte a așezării au dus la descoperirea în caseta X a unei gropi clopot în care erau depuse trei schelete, orientate diferit, dispuse în formă de cerc. La mijlocul gropii era depus un bărbat matur (55-60 de ani), chircit, cu capul între bazinele celorlalte schelete; la capul acestuia a fost descoperit un vas Babadag III – respectiv o cană cu o toartă – tipica fazei finale. Celelalte schelete, aparțineau unei femei de 40-45 ani – depusă în poziție chircită, respectiv unei tinere de 24-25 ani – depusă în poziție decubit dorsal cu capul pe partea dreaptă, brațul drept îndoit spre cap iar cel stâng îndoit pe abdomen. Analiza antropologică efectuată de M. Perianu a scos în evidență faptul că moartea celor trei s-a datorat unor cauze naturale, neexistând urme de violență, decesul survenind, probabil, simultan²⁴⁶.

---

²⁴³ Morintz 1987-a, 68

²⁴⁴ Morintz 1987-a, 68, nota 118

²⁴⁵ Morintz 1987-a, 68, nota 118

²⁴⁶ Perianu 1993, 163-168

5. În campania din 1992 în caseta X cercetată parțial în 1989 de M. Ernest Oberländer, pe fundul unei gropi tronconice, la o adâncime de 1,90 m față de nivelul actual de călcare a fost descoperit un schelet în poziție decubit dorsal, cu mâinile pe lângă corp și picioarele ușor arcuite, orientat SN. Peste craniu a fost așezată o lespede masivă, iar în stânga bazinului se afla un mic bol-opaiț, cu trei picioare, confecționat dintr-o pastă grosieră cărămie. Vasul avea în interior puternice urme de arsură²⁴⁷ (*fig. 8/2*).

6. În 1996 săpăturile din zona falezei au scos la lumină o nouă descoperire de acest gen. Astfel, în caseta nr. IV, pe nivelul II (aparținând fazei Babadag III), la o adâncime de 0,90 m, pe suprafața unei lentile de pământ galben puternic tasate (urma unei locuințe de suprafață), a fost depistată o pată rotundă cu un diametru de 1,45 m (gura unei gropi clopot, adâncă de 0,85 m). Stratigrafic, în partea superioară a gropii, până la -0,40 m se afla un “capac” compus din fragmente ceramice negre lustruite. Apoi a urmat un strat de pământ ars amestecat cu cenușă. În sfârșit, pe fundul gropii era depus un schelet în poziție chircită cu capul spre N. Mâinile se aflau sub cap iar picioarele erau puternic arcuite la piept. În zona toracelui și a picioarelor, scheletul era acoperit pur și simplu de un strat de lespezi de piatră. În zona picioarelor precum și în fața capului erau împrăștiate resturile unui vas negru lustruit. Pe bazin a fost descoperită o piesa din lut ars, de culoare roșcată, o valva – tipar pentru turnarea unor pandantive conice. Fundul gropii – cu un diametru de 1,70 m era ars puternic (*fig. 8/1; 2/3*).

Vasul, de formă bitronconică, de mari dimensiuni, a fost lucrat dintr-o pastă de buna calitate, de culoare neagră, cu evidente urme de lustruire. Pe umărul vasului au fost dispuse în cruce patru perechi de mici proeminențe conice cu vârful în sus. De asemenea tot pe umăr a fost aplicată o mică toartă apucătoare. Decorul vasului era dispus în aceeași zonă, sub forma unui șir de S-uri culcate (*fig. 26/4*).

7. O situație deosebită o reprezintă groapa nr. 3 din S VI din zona valului de apărare (*fig. 7*). Complexul a fost dezvelit practic în structura valului de apărare al așezării sugerând că face parte dintr-un episod al ridicării acestui element defensiv. Groapa avea o formă tronconică în profil și aproximativ circulară în plan. Diametrul gurii avea 0,75 m iar cel al părții inferioare 1,20 m. Umplutura consta într-un pământ, de culoare cafenie, curat fără urme specifice unei depuneri menajere. Aproximativ, la jumătatea adâncimii acestui complex, au fost descoperite patru craniile umane fără mandibulă, maxilarele superioare la două craniile fiind distruse aproape în totalitate²⁴⁸.

8. În groapa nr. 1 de formă tronconică, din caseta V, pe nivelul III de locuire, a fost descoperită o mandibulă umană alături de numeroase fragmente ceramice²⁴⁹.

9. În groapa nr. 2 din caseta VIII, pe nivelul II de locuire, au fost descoperite resturile a două schelete umane, alături de fragmente ceramice și cenușă²⁵⁰.

10. În secțiunea X₁, într-o groapă tronconică ce avea ca umplutură fragmente ceramice, cenușă, oase de animale, a fost descoperit un schelet uman în poziție decubit dorsal, aflat parțial în conexiune anatomică²⁵¹.

²⁴⁷ Morintz, Jugănaru 1995, 182, fig. 18

²⁴⁸ Jugănaru, Ailincăi 2003, 54-55, fig. 3; după publicarea acestei informații (care cuprinde date despre trei craniile), în campania din anul 2004 cu ocazia demontării matorului S VI pentru a se investiga integral groapa nr. 3, a mai fost descoperit încă un craniu fără mandibulă.

²⁴⁹ Jugănaru *et alii* 2005, 59

²⁵⁰ Jugănaru *et alii* 2005, 59

²⁵¹ Jugănaru *et alii* 2005, 60

Capidava, (com.Topalu, jud.Constanța) „Necropola tumulară romană”

1. În necropola romană a cetății de la Capidava este descris un tumul în centrul căruia, într-o groapă rectangulară, se afla un schelet în poziție decubit dorsal, cu mâinile pe lângă corp. În zona capului a fost descoperit un vas, încadrat de autorul cercetărilor în faza Babadag II. În raport, nu se fac referiri concrete la acest vas, și nu este ilustrat. Tumulul, cu un diametru de 24 de metri, avea o manta informă din piatră²⁵².

2. În perimetrul aceleiași necropole romane, în anul 1993 a fost descoperit un tumul cu manta de piatră ce conținea un schelet în poziție decubit dorsal, fără inventar, complex atribuit de autorul cercetărilor tot epocii hallstattiene²⁵³

Capidava, „La Bursuci” (com. Topalu, jud. Constanța)

1. În așezarea de tip Babadag a fost descoperit un ”mormânt de înhumație”²⁵⁴. Este prezentat un schelet fragmentar (cutia craniană, membrele superioare fără falange, 11 vertebre, 4 coaste și o tibie), orientat SSE-NNV, depus în poziție decubit dorsal. În groapă a fost descoperită o ceașcă cu o toartă spartă în vechime, iar în umplutura complexului au fost găsite o serie de fragmente ceramice de tip Babadag.

Garvăn – „Mlăjitul Florilor” (com. Jijila, jud. Tulcea)

Pe parcursul a trei campanii de săpături arheologice sistematice – 1992, 1994 și 1995 au fost descoperite câteva interesante aspecte funerare relevante într-o așezare Babadag, datată în fazele I-III.

1. În campania din 1992, în stratul de la baza așezării a fost descoperită o groapă aproximativ patrulateră (0,75 / 0,70 m), săpată în stânca, în care se afla un schelet în poziție chircită, așezat pe partea dreaptă (*fig. 8/9*). Complexul nu a avut inventar²⁵⁵.

2. Tot în anul 1992, într-o zonă cu un strat de locuire mai consistent (secțiunea V), la o adâncime de -1,10 m, pe o suprafață puternic arsă (podeaua unei locuințe de suprafață), a fost descoperit un craniu fără mandibulă. Lângă acesta se afla un vas bitronconic lucrat dintr-o pastă grosieră, decorat cu brâuri alveolate, dispuse în ghirlande. Pe toată suprafața arsă erau împrăștiate oase de animale fragmentare, resturi ceramice, pietre, cărbune, multă cenușă. De menționat este și descoperirea unei lame din fier ce a aparținut probabil unui cuțit. Complexul, în raport de fragmentele ceramice și de poziția stratigrafică a fost încadrat în faza Babadag II.

3. În campania din anul 1994, în imediata apropiere a complexului menționat mai sus, dar la o adâncime mai mică (S I, -0,90m), a fost făcută o descoperire similară. Pe podeaua unei locuințe de suprafață era depus un craniu fără mandibulă, în jurul căruia erau împrăștiate oase de animale, ceramică fragmentară și pietre. Spre deosebire de situația anterioară, nivelul pe care era depus craniul nu a mai fost ars. Având în vedere materialul ceramic și poziția stratigrafică, complexul a fost încadrat în faza Babadag II.

4. În 1995, continuând cercetările în secțiunea V – începută în 1992, pe un nivel identificat la o adâncime de 0,80 m, a fost descoperită o mandibulă umană, lângă care erau așezate un femur de la un animal mare, o lespede de piatră și un percutor oval din piatră. Nivelul, din punct de vedere cronologic, a fost încadrat în faza Babadag II.

²⁵² Cheluță Georgescu 1979, 179-180, fig.1

²⁵³ Cheluță Georgescu 1994, 13

²⁵⁴ Dobrinescu *et alii*, 99-100

²⁵⁵ Jugănarul 1997-a, 104, fig.1

Izvoarele (com. Lipnița, jud. Constanța)

În urma unor lucrări de restaurare și consolidare a bisericii din sat au fost distruse două „morminte de inhumație” atribuite de către M. Irimia culturii Babadag²⁵⁶.

1. La o adâncime de 0,50-0,60 m față de nivelul actual de călcare a fost descoperit un schelet uman și un mic vas cu corpul globular cu umărul decorat cu caneluri verticale și fundul în formă de *umbo*. Vasul – cu analogii la Satu Nou „Valea lui Voicu” a fost atribuit de M. Irimia fazei Babadag III²⁵⁷.

2. La circa 20 m V de prima descoperire a fost distrus de intervenția lucrătorilor un alt schelet uman precum și un vas asemănător celui descris mai sus.

Nu sunt cunoscute urme de locuire Babadag din zona unde au fost descoperite cele două morminte.

Jijila „Cetățuia” (com. Jijila, jud. Tulcea)

La baza valului de apărare nr. 2 al așezării de tip Babadag, într-o groapă tronconică, au fost descoperite un craniu uman și un femur uman alături de un fragment de vatră, o lespede (probabil capacul prăbușit al gropii, un os de mamifer mare și trei fragmente ceramice, totul fiind acoperit cu un strat de cărbune și cenușă²⁵⁸.

Orgame (com. Jurilovca, jud. Tulcea)

Într-o groapă adâncă de 0,80 m, cu diametrul la bază de 3,40 m au fost descoperite osemintele a 15 indivizi, fragmente ceramice de la cca. 80 de vase, precum și câteva obiecte din fier, lut și piatră²⁵⁹. Complexul a fost parțial distrus de fundația unui zid din piatră din perioada arhaică a cetății grecești, probabil incinta (*fig. 9*).

Pe fundul gropii s-au descoperit 13 schelete umane, unele întregi, altele fragmentare²⁶⁰. În umplutura ce suprapunea aceste schelete au mai fost descoperite un humerus uman ars parțial și un fragment din coxalul stâng al altui individ matur.

Analizele antropologice au relevat faptul că osemintele umane aparțin de la 12 indivizi maturi, unul aflat în faza de trecere de la adolescență la maturitate, unui adolescent și unui copil. A fost determinat și sexul, șapte fiind de sex masculin, șase de sex feminin, într-un caz nefiind posibilă determinarea²⁶¹. Pe de altă parte antropologii au propus trei moduri de tratare a defuncțiilor în momentul depunerii în acest complex: cadavre complete (cinci indivizi); cadavre incomplete (doi indivizi); cadavre aflate într-o stare avansată de putrefacție; resturi osteologice disperate²⁶².

De la nivelul scheletelor provine o cană bitronconică cu proeminențe pe umăr²⁶³, cinci obiecte din fier: două vârfuri de săgeți, un cârlig de pescuit, două fragmente de cuțit²⁶⁴ (*fig. 44/I-5*), două fusaiole, o cute din piatră și un obiect din piatră șlefuită²⁶⁵.

²⁵⁶ Irimia 2003, 254-255

²⁵⁷ Irimia 2003, 255, fig. 1

²⁵⁸ Sîrbu, Ailincăi 2005, 203

²⁵⁹ Ailincăi *et alii* 2003, 307-324

²⁶⁰ Ailincăi *et alii* 2003, fig. 2

²⁶¹ Ailincăi *et alii* 2003, 313

²⁶² Ailincăi *et alii* 2003, 313-314

²⁶³ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 5/2

²⁶⁴ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/1-5

²⁶⁵ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/6-9

Materialul ceramic provenit de la cca. 80 de vase aflat în umplutura gropii, deasupra osemintelor, este complex, din punct de vedere al formelor fiind identificate cești, străchini, căni, vase bitronconice și vase sac, decorate cu motive imprimare, incizate și canelate, atribuite fazei Babadag II²⁶⁶.

Fără îndoială că ne aflăm în fața celei mai impresionante descoperiri de acest gen din aria culturii Babadag. Pe lângă numărul mare de schelete umane descoperite, datorită certitudinii caracterului de „complex închis”, este foarte utilă asocierea formelor și decorurilor ceramice cu obiectele de fier. Se poate afirma astfel, fără rezerve, că acest complex – datat în faza Babadag II conține cele mai vechi obiecte din fier descoperite în aria culturii Babadag.

Niculițel – „Cornet” (com. Niculițel, jud. Tulcea).

În săpăturile de salvare efectuate în 1988 și 2000 la Niculițel, punctul „Cornet” în așezarea de tip Babadag, au fost descoperite câteva complexe de oseminte umane:

1. *Groapa nr. 1.* De forma tronconică, groapa avea următoarele dimensiuni: diametrul gurii 1,20 m, diametrul fundului 1,70 m, adâncimea -0,70 m. Umplutura gropii consta din pământ negru – fără urme de material menajer. Pe fundul acestei gropi se afla un schelet în poziție decubit dorsal, orientat NE-SV, cu mâna dreaptă pe abdomen, iar mâna stânga pe piept, deșus pe un strat de fragmente ceramice (*fig. 8/3*). Aceste fragmente aparțineau unor vase bitronconice, străchini cu buza invazată, cești cu o toarta supraînălțată și vase sac. Vasele bironconice erau decorate cu motive tipice Babadag II (*fig.30/1-3*).

2. *Groapa nr. 2.* Având în vedere gradul avansat de distrugere al acestui complex – ca urmare a unei nivelări dintr-o etapă de locuire ulterioară, nu s-au putut determina forma și dimensiunile reale ale gropii. Cert este că adâncimea acesteia era de 0,20 m, iar diametrul părții inferioare de 0,80 m. Pe fundul acestei gropi au fost descoperite părți ale unui schelet, respectiv capul, membrele superioare și cele inferioare – toate dispuse într-o poziție ce amintea de aceea a unui „chircit”. Printre oseminte au fost descoperite câteva fragmente ceramice atipice – care probabil provin din nivelarea ce a distrus partea superioară a complexului (*fig. 8/6*).

3. *Groapa nr. 3.* Ca și în situația prezentată mai sus, partea superioară a complexului a fost distrusă, astfel încât a putut fi stabilit cu certitudine numai diametrul fundului gropii – 1,70 m. Osemintele (patru crani, membrele superioare și inferioare, precum și părți de torace, mai mult de o treime din spațiu fiind ocupat de un schelet întreg în poziție decubit dorsal, orientat aproximativ NS, cu mâinile îndoite pe abdomen), se aflau pe un *pat* de fragmente ceramice aparținând unor cești, vase urnă bitronconice, precum și unor străchini cu buza invazată – datate după maniera de decorare a unor fragmente în faza Babadag II. (*fig. 8/7*)

4. *Groapa nr. 4.* Fundul oval al gropii – cu dimensiunile de 1,60/1,20 m conținea resturile răvășite a două schelete umane – printre care au fost descoperite fragmente ceramice încadrabile în fazele Babadag II-III. (*fig. 8/8*)

5. La baza unei gropi tronconice se aflau resturile a două schelete umane, aflate parțial în conexiune anatomică. Oasele erau acoperite de fragmente ceramice specifice fazei Babadag II. Sub osemintele umane au fost găsite fragmente de pereți de locuință, un fragment de corn, un omoplat de bovid și o ceașcă cu două torți supraînălțate decorată prin imprimare²⁶⁷ (*fig. 8/4*).

6. La baza unei gropi cilindrice au fost descoperite resturile incomplete a două schelete umane aflate în poziție chircită. Umplutura gropii conținea pământ și fragmente ceramice atipice²⁶⁸ (*fig. 8/5*).

²⁶⁶ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 5-7

²⁶⁷ Topoleanu, Ailincăi 2003, 45-46, fig. 1,4

²⁶⁸ Topoleanu, Ailincăi 2003, 45-46, fig. 2

Rasova „Malul Roșu” (com. Rasova, jud. Constanța)

În vecinătatea așezării de tip Babadag au fost descoperite două „morminte de înhumație” în poziție moderat chircită.

1. Într-o groapă ovală se afla un schelet chircit, orientat NS. Mormântul nu avea inventar, fiind suprapus de o altă groapă cu fragmente ceramice hallstattiene atipice²⁶⁹.

2. Un schelet de copil, depus în poziție chircită, orientat NS, a fost descoperit într-o groapă a cărei formă nu a putut fi determinată. Lângă bazinul scheletului a fost descoperită o fusaioală²⁷⁰.

Revarsarea “Dealul Tichilești (Isaccea, jud. Tulcea)

Într-o așezare de tip Babadag cu urme de locuire mai consistente în special pentru faza a II-a, într-o groapă tronconică cu resturi menajere, a fost descoperită o mandibulă umană și o fibulă cu nodozități pe arc²⁷¹.

Revarsarea “Cotul Tichilești” (Isaccea, jud. Tulcea)

În imediata apropiere a așezării de mai sus, a fost cercetat un sit, cu urme de tip Babadag. Autorul cercetărilor descrie o groapă ovală în care a fost descoperit un mormânt de înhumație. Acesta conținea un schelet în poziție decubit dorsal orientat SV-NE, la picioarele căruia era depusă o cană bitronconică cu o toartă supraînălțată – încadrată de autor în faza Babadag III. Lângă craniu se afla o fibula din fier cu dublu resort și placa triunghiulară cu bune analogii în necropola de la Stoicani²⁷² – datată în secolul VII î.Chr.

Deși se precizează că scheletul era ciopârțit, nu este exclusă posibilitatea ca acest complex să fi fost deranjat de numeroasele amenajări din fazele ulterioare²⁷³.

Satu Nou “Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța)

În acest sit au fost descoperite câteva complexe ce conțineau schelete și părți de schelete umane²⁷⁴.

1. Deosebită – prin ineditul situației, este descoperirea în primul nivel de locuire (S Ia, carourile 1N-2N), datat în fazele Babadag II - III, a unei suprafețe cu dimensiunile de 12-13m x 2-2,20 m, unde se aflau scheletele a 11 animale (câini și porci), printre aceste fiind împrăștiate două cranii și o mandibulă umană²⁷⁵.

2. *Groapa nr. 41* conținea două schelete umane, un matur chircit cu fața în jos un copil și un schelet de câine. Umplutura gropii era compusă din cenușă, pietre și fragmente ceramice, scheletele fiind depuse în acest strat și nu la baza gropii²⁷⁶. Umplutura gropii conținea cenușă, fragmente ceramice și pietre – acestea din urmă dispuse la baza gropii. Se face mențiunea că scheletele umane au fost descoperite în umplutura și nu pe fundul gropii (*fig. 74/3*).

²⁶⁹ Irimia 1974, 124-125, fig. 3b, 6a

²⁷⁰ Irimia 1974, 125, fig. 4b

²⁷¹ Simion 2003-c, 102

²⁷² Petrescu-Dîmbovița 1953-b, 166-193; Petrescu-Dîmbovița, Dinu 1974, 87-91

²⁷³ Baumann 1995, 231, pl. 10, 2

²⁷⁴ Irimia, Conovici 1993, 52-53, 89, 91, 94

²⁷⁵ Irimia, Conovici 1993, 52-53; Irimia 2003, 258

²⁷⁶ Irimia, Conovici 1993, 53, 89; Irimia 2003, 258

3. *Groapa nr.43* conținea un schelet de femeie în poziție chircită – cu fața în jos, depus pe un strat de pietre dispuse în cerc. Groapa mai conținea cenușă, fragmente ceramice și oase de animale²⁷⁷ (*fig.8/10*)

4. *Groapa nr. 44* conținea un schelet uman în poziție chircită – cu fața în jos – încadrat de fragmente ceramice și oase de animale. Peste acest schelet au fost descoperite mai multe pietre iar sub el un strat de resturi menajere, cenușă și fragmente ceramice, ceea ce dovedește în opinia autorilor cercetării, că groapa destinată inițial resturilor menajere, a fost refolosită²⁷⁸ (*fig.8/11*)

5. *Groapa nr. 46* conținea resturile unui schelet uman – un picior în conexiune anatomică, un os al bazinului și câteva vertebre, descoperite împreună cu oase de animale, fragmente ceramice, cenușă, pietre și o lespede din piatră de mari dimensiuni – probabil capacul acestei gropi²⁷⁹.

După cum se poate constata din descrierea de mai sus, cu excepția descoperirilor de la Capidava, Izvoarele și Revărsarea „Cotul Tichilești” nu putem vorbi despre existența unor morminte după canoanele clasice, în cultura Babadag. În majoritatea cazurilor, aceste descoperiri au fost făcute în așezări și nu în afara acestora, fiind evidentă folosirea și / sau refolosirea unor gropi tronconice care în mod obișnuit aveau alte destinații (menajere / pentru depozitarea proviziilor), a locuințelor și a unor suprafețe special amenajate.

Având în vedere complexitatea acestor descoperiri în aria culturii Babadag – de la poziția scheletelor, la starea de conservare a acestora, precum și de la prezența unor anume părți ale scheletului omenesc, este evidentă conturarea a cel puțin cinci tipuri de tratament al defuncțiilor²⁸⁰ :

- I. Morminte propriu-zise.
- II. Complexe cu schelete în conexiune anatomică.
- III. Complexe cu schelete incomplete (ciopârțite).
- IV. Complexe colective cu schelete întregii în conexiune anatomică și schelete incomplete.
- V. Complexe cu cranii sau mandibule umane.

Primului tip – cel al mormintelor propriu-zise amplasate în afara așezărilor, unde pot fi identificate atât elemente de rit cât și de ritual funerar, îi aparțin cele două morminte tumulare de la Capidava “Necropola tumulară romană”, cele două morminte de la Izvoarele, mormântul de înhumație din afara așezării de la Revărsarea „Dealul Tichilești”, și cu un mare semn de întrebare, mormântul de incinerație descoperit în umplutura șanțului de apărare de la Babadag.

În cel de-al doilea tip am încadrat schelete umane aflate fie în poziție decubit dorsal (3 în așezarea de la Babadag, 1 în așezarea de la Niculițel “Cornet”), fie în poziție chircită, depuse individual (5 la Babadag, 1 la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, 3 la Satu Nou “Valea lui Voicu”, 2 la Rasova “Malul Roșu”), sau colectiv (3 într-o groapă tronconică la Babadag, 2 într-o groapă tronconică la Satu Nou “Valea lui Voicu”).

În tipul descoperirilor cu schelete ciopârțite propun includerea descoperirilor de la Niculițel “Cornet” (trei gropi tronconice cu resturile a câte două schelete, o groapă tronconică cu resturile unui schelet), Babadag (o groapă cu resturile unui schelet și una cu resturile a două schelete), Capidava “La Bursuci” (o groapă cu resturile unui schelet) și Satu Nou “Valea lui Voicu” (o groapă cu resturile unui schelet).

²⁷⁷ Irimia, Conovici 1993, 52-53; Irimia 2003, 258

²⁷⁸ Irimia, Conovici 1993, 53, 91; Irimia 2003, 259

²⁷⁹ Irimia, Conovici 1993, 53, 94; Irimia 2003, 259

²⁸⁰ Vezi și cea mai recentă propunere de tipologie a acestor descoperiri - Irimia 2003, 251-265

Al patrulea tip de complex funerar este reprezentat de groapa de la Orgame cu 15 indivizi și groapa cu cinci indivizi de la Niculițel “Cornet”.

În fine ultimul tip – cel al depunerilor de cranii și mandibule, este reprezentat de descoperirile de la Babadag (4 cranii într-o groapă din valul de apărare al așezării), Garvăn-”Mlăjițul Florilor” (2 cranii și o mandibulă – în trei complexe), Jijila “Cetățuia” (un craniu și un femur depuse într-o groapă din structura valului nr.2) respectiv Satu Nou – “Valea lui Voicu (2 cranii și o mandibulă într-un singur complex).

Apariția repetată a acestor tipuri de descoperiri în mediul cultural Babadag ne determină să le considerăm ca fiind practici funerare obișnuite – și nu de excepție ale populațiilor de tip Babadag.

Sugestiv este contextul arheologic al acestor descoperiri – plecând de la o regulă, respectiv faptul că aproape în toate cazurile, descoperirile au fost făcute în așezări. Astfel, se poate ușor constata, că, majoritatea complexelor erau gropi tronconice – ce conțineau schelete întregi sau cioparțite, locuințe de suprafață sau platforme ori nivele amenajate.

Fără a sesiza o preferință pentru orientarea scheletelor și nici o tendință de a mobila spațiul din jurul defunctului, apreciem în lipsa totală a unor elemente specifice unor necropole adiacente așezărilor că aceste descoperiri substituie practicile ritual funerare obișnuite. Este dificil, dacă nu imposibil de argumentat – în stadiul actual al cercetărilor, ce a determinat populația purtătoare a culturii Babadag să utilizeze asemenea practici.

Una din explicațiile posibile ale acestor practici este aceea a sacrificiilor umane²⁸¹. În legătură cu acest tip de descoperiri prezentate pe larg mai înainte, putem aprecia că se constată o oarecare grijă asupra amenajării spațiului de depunere (gropi fără resturi menajere sau cu puține resturi menajere, depuneri de pietre – deasupra sau sub defuncți, vase sparte probabil în acel ritual, arderea (purificarea ?) fundului gropii – toate aceste elemente coroborate cu numărul de schelete descoperite în fiecare complex (de la unul până la cincisprezece), determinându-ne să apreciem că există un început de indicii în ceea ce privește conturarea unui ritual funerar în care putea fi practicat sacrificiul uman.

În privința resturilor/părților de schelete umane, acestea – la prima vedere, lasă impresia unui carnagiu. Este însă greu de dovedit această practică, câtă vreme nu avem analize antropologice amănunțite. Având în vedere că aceste resturi umane se aflau în conexiune anatomică, putem presupune că inițial cadavrele au fost expuse în altă parte și ulterior, în diferite stadii de descompunere și de descompletare (în condițiile în care erau lăsate în aer liber) resturile au fost depuse în gropi tronconice (de remarcat înclinația comunității de la Niculițel “Cornet” pentru această practică).

Craniile precum și mandibulele umane descoperite la Garvăn “Mlăjițul Florilor”, cele de la Satu Nou “Valea lui Voicu”, dar și cele de la Babadag și Jijila (a se remarca similitudinile contextelor descoperirii în cele două ultime cazuri – ambele în structura valurilor de apărare), presupun existența unui veritabil cult al craniilor – având în vedere contextul tuturor acestor descoperiri – locuințe de suprafață sau zone “sacre”. De subliniat este faptul că în toate cazurile, craniile au fost descoperite fără mandibula în conexiune anatomică, ceea ce dovedește că acestea au fost depuse în acele locuri după un stadiu avansat de descompunere.

Pe teritoriul României aceasta practică a mai fost întâlnită în așezarea Wietenberg de la Derșida – unde într-o groapă cilindrică a fost depus un craniu²⁸².

În legătura cu această practică, a depunerilor de cranii, sau a cultului craniilor, s-au emis o serie de ipoteze potrivit cărora avem de a face cu ritualuri ale cultului fecundității, ale cultului strămoșilor și nu în ultimul rând, de folosirea acestora ca trofee de luptă²⁸³.

²⁸¹ Sîrbu 1997, 193-221; Comșa, Schuster 1995, 279-288

²⁸² *Apud* Comșa, Schuster 1995, 284

Practici ritual - funerare asemănătoare celor specifice culturii Babadag sunt larg răspândite în mediile culturale învecinate unde au fost interpretate, fie ca “gropi rituale”, fie ca “morminte” ori ca “morminte colective cu sacrificii rituale”.

Amintim astfel groapa din așezarea de la Tămăoani, unde a fost descoperit un picior uman în conexiune anatomică, alături de câteva obiecte de inventar²⁸⁴. Autorul cercetărilor opinează că prezența acestei părți de corp omenesc poate fi pusă în legătura cu concepția *pars pro toto* practică răspândită la populațiile antice. Grupului cultural Tămăoani îi aparțin și descoperirile de la Foltești, considerate de A. László ca fiind morminte²⁸⁵. În aproape toate cazurile de la Foltești, A. László considera că avem de a face cu reînhumări.

Din aceeași zonă face parte și descoperirea de la Suceveni “Stoborăni”, respectiv o groapă cu patru schelete umane, complex atribuit culturii Basarabi²⁸⁶.

Pe teritoriul Moldovei – în cadrul grupului cultural Hanska – Holercani, este de menționat mormântul dublu de la Matca²⁸⁷. Autorul cercetărilor consideră că acest complex presupune două etape cronologice – o înmormântare inițială – cu un schelet în poziție chircită, și o a doua înmormântare – cu oseminte umane fără a fi în conexiune anatomică, intervenție ce a deranjat (răvășit) scheletul de pe fundul gropii. Complexul avea un inventar relativ bogat, compus din cinci inele de buclă din bronz, un nasture din bronz, precum și o ceașcă cu toartă supraînălțată.

Tot din această categorie de descoperiri face parte și “cenușarul” din așezarea de la Hlinjeni²⁸⁸, atribuită culturii Saharna – Solonceni, parte componentă a complexului cu ceramică imprimată, descendent al grupului Hanska – Holercani în spațiul pruto-nistrean. “Cenușarul” conținea un mare număr de oase umane, în special craniile, mandibulele, claviculele, asociate cu vase ceramice. În acest complex au fost descoperite numeroase fragmente de statuete, vase miniaturale, turte de lut, precum și un vas ornitomorf decorat cu motive incizate.

În imediata apropiere a limitei de N a arealului culturii Babadag, la Novosel'skoe (Satu Nou)²⁸⁹, aproximativ 2 km N de malul stâng al Dunării, au fost descoperite o serie de astfel de complexe, în gropi tronconice și rectangulare, cu resturi de schelete umane, complexe atribuite unui orizont cronologic datat între secolele X-VII a.Chr.

O groapă rituală cu schelete umane a fost descoperită în Transilvania, în așezarea de la Baci (jud. Cluj)²⁹⁰ – datată în intervalul Ha B₂ – B₃, Ha C. În formă de clopot, groapa conținea scheletele incomplete a doi copii, în poziție ușor chircită, așezate față în față, depuse pe un strat de umplutură (ceramică fragmentară, pietre, cenușă, cărbuni, resturi de vatră etc.), deasupra acestora descoperindu-se un strat de pietre de râu.

În așezarea de la Teleac (jud. Cluj) – datată în Ha B - C, au fost descoperite două gropi rituale cu schelete de copii²⁹¹. În prima groapă, de formă circulară, se afla un schelet în poziție chircită, alături de două râșnițe și o ceașcă cu toarta supraînălțată. Umplutura gropii consta dintr-un strat compact de resturi de vatră. A doua groapă, de formă tronconică, conținea părți din scheletul unui copil, alături de fragmentele unor vase și râșnite din piatră, și bucăți de chirpic. Autorii cercetărilor de la Teleac consideră că aceste descoperiri au un

²⁸³ Eibner 1976, 70

²⁸⁴ László 1986, 67-68

²⁸⁵ László 1986, 67

²⁸⁶ Dragomir 1996, 365-372

²⁸⁷ Levițki 1994-a, 169-170

²⁸⁸ Gol'teva, Kašuba 1995, 7-32; Levițki 1994-a, 182-183

²⁸⁹ Bruiako, Novitkii 1997, 113-168

²⁹⁰ Kalmar 1987, 166-174

²⁹¹ Vasiliev *et alii*, 1991, 42-43

caracter ritual – având în vedere prezența constantă a aceluiași tipuri de obiecte (râșnițe, vase întregi și fragmentare) cât și practica purificării prin ardere a acestora, acest din urmă aspect fiind depistat în toate complexele rituale (cu sau fără oseminte umane) de la Teleac.

În afara arealului tracic, sunt de amintit cele două morminte colective de la Gomolava – în Serbia, morminte cu 32, respectiv 78 de schelete umane, aparținând grupului Gornea – Kalakača²⁹², precum și descoperirile de la Stillfried an der March²⁹³ – Austria, aparținând perioadei Câmpurilor de Urne (schelete și cranii umane în gropi și în locuințe).

---

²⁹² Tasić 1972, 277 -37

²⁹³ Eibner 1980, 140 sqq

6. COROPLASTICA ÎN CULTURA BABADAG²⁹⁴

Despre semnificația reprezentărilor plastice antropomorfe și zoomorfe s-a scris mult, și ceea ce merită subliniat este părerea unanimă potrivit căreia acestea au un caracter cultic – de la un cel al fertilității – în cazul figurinelor antropomorfe, la cel al fecundității și înmulțirii animalelor domestice²⁹⁵ – în cazul figurinelor zoomorfe, până la practicarea unor ritualuri magice²⁹⁶ – așa cum par să dovedească trusele de figurine descoperite în aria culturilor Babadag și Pșenicevo.

În ceea ce privește reprezentările plastice atribuite culturii Babadag, până în momentul de față sunt cunoscute 71 de piese, 62 dintre acestea fiind asociate în două truse.

În rândurile de față ne propunem să trecem în revistă toate aceste descoperiri, toate însumând o cantitate apreciabilă de material arheologic ce ne poate oferi prețioase informații referitoare la un domeniu sensibil al Preistoriei, acela al religiei și al magiei.

Cele mai importante reprezentări plastice atribuite culturii Babadag le reprezintă fără îndoială, cele două truse descoperite în așezarea eponimă și publicate pentru prima dată în 1999²⁹⁷.

Prima trusă a fost descoperită de S. Morintz și E. Moscalu în 1989, la Babadag, în S XIII, într-o mică groapă plină cu cenușă. Din păcate nu cunoaștem alte elemente ce țin de contextul acestei descoperiri. Trusa conține 42 de figurine, modelate dintr-un lut de culoare gălbuie, amestecat cu nisip fin (*fig.10/1-42*). Arderea a avut loc la o temperatură scăzută, probabil pe o vatră deschisă, ceea ce a avut ca efect o mare fragilitate a pieselor. Structura trusei poate fi împărțită în patru categorii: reprezentări antropomorfe, colăcei, pandantive și, în fine, un instrument pentru decorat ceramica (*fig. 10/1-17*).

Cele cinci figurine umane sunt modelate într-o manieră stilizată, cu capul, mâinile și picioarele trase din corpul plat. Mâinile sunt întinse la orizontală iar picioarele sunt ușor depărtate. Se poate observa respectarea proporțiilor între dimensiunile mâinilor și cele ale picioarelor. Nu sunt schițate elemente ale feței, așa cum lipsește și reprezentarea sexului. Piesele au fost atent finisate, fără să se mai sesizeze urmele unor retușări. (*fig.10/1-5*) În pofida fragilității evidente, numai o singură figurină este deteriorată, lipsindu-i mâna dreaptă și o parte a capului. Chiar dacă numărul figurinelor antropomorfe din prima epocă a fierului în spațiul tracic este considerabil, nu putem apela la analogii clare pentru tipul aflat în trusa nr. 1 de la Babadag, acela al figurinelor cu corpul plat, asexuate.

Cei 22 de colăcei au fost modelați în două dimensiuni – cei mici cu diametrul cuprins între 3-3,5 cm, respectiv cei mari – cu diametrul cuprins între 5,5 și 6 cm (*fig.10/18-42*). Colăceii de dimensiuni mari sunt fără excepție ruși, datorită arderii insuficiente. Singura

²⁹⁴ Un studiu sintetic asupra coroplasticii a fost publicat recent de subsemnatul - Jugănaru 2003-b, 75-90

²⁹⁵ Sîrbu 1987, 108; Vasiliev 1985-1986, 79-90; Vasiliev *et alii* 1991, 69-74; Horedt 1963, 527- 534; László 1995, 85-97; László 1994, 90; Maleev 1992, 13-24

²⁹⁶ Sîrbu 1999-a, 55-57

²⁹⁷ Sîrbu, Jugănaru 1999, 92-104

analogie pentru acest gen de piese o întâlnim în Bulgaria în așezarea de tip Pșenicevo de la Konyovo – unde a fost descoperită o trusă cu peste 100 de figurine²⁹⁸.

Pandantivele au fost realizate sub forma unor vase miniaturale în formă de bol – patru exemplare (**fig.10/13-16**) și a unor pâini figurate în trei variante: plate (lipii ?) – (**fig.10/6-9**) – patru exemplare, stelute cu patru colțuri – 2 exemplare (**fig. 10/10,11**) și cilindrică, ușor curbată (**fig.10/12**) – un exemplar, toate cu un orificiu în mijloc. Figurine asemănătoare au fost descoperite atât în cazul trusei de la Konyovo²⁹⁹, cât și în trusa descoperită într-un mormânt de incinerare din necropola de la Sboryanovo³⁰⁰ atribuită tot grupului Pșenicevo.

Ultima piesă din această trusă o reprezintă un instrument pentru decorat ceramica de formă semilunară, cu muchia crestată și mânerul tubular incizat la capăt cu două cercuri concentrice (**fig.10/17**). Acest instrument, realizat la scară normală – așa cum o pot dovedi numeroasele analogii din așezările de tip Babadag³⁰¹ fiind folosit în faza Babadag II pentru decorarea ceramicii prin imprimare. Prezența sa în această trusă asigură fără nici un dubiu datarea ansamblului în faza Babadag II.

Ce-a de-a doua trusă (**fig.10/43-62**), cu 20 de piese, a fost descoperită de autorul acestor rânduri, la Babadag, în 1996, în Sectorul V, Caseta IV, într-un nivel de locuire aparținând fazei Babadag III. Trusa se afla într-o groapă, cu diametrul de 0,25 m și adâncimea de 0,30 m, săpată în podeaua tasată a unei locuințe de suprafață. Umplutura acestei gropi – ca și în cazul descoperirii primei truse, consta într-un strat de cenușă fină.

Piesele au fost modelate dintr-un lut de bună calitate, amestecat cu pietricele și scoici bine mărunțite, ars în mediu reducător, ceea ce a conferit suprafeței exterioare a acestora o culoare maroniu-roșcată.

Structura trusei este formată din trei categorii de piese: figurine antropomorfe realizate într-o manieră stilizată (7 exemplare) și abstractă (7 exemplare), pâinișoare (3 exemplare), străchini miniaturale (3 exemplare).

Figurinele antropomorfe au fost realizate, așa cum spuneam mai sus, în două moduri: stilizate – respectând un mod schematic de modelare a corpului uman, și abstracte – prin schițarea unor simboluri destul de greu sesizabile – mici proeminente dispuse câte cinci, ceea ce ar putea reprezenta capul și picioarele sau pur și simplu prin modelarea unui piese tubulare teșite la un capăt.

Cele șapte figurine stilizate au capul, mâinile și picioarele trase din corpul cilindric (**fig.10/43-49**). Capul celor două figuri întregite a fost modelat cu o oarecare atenție, fiind schițate prin presare nasul și ochii (**fig.10/43, 44**), în timp ce capul unei figurine fragmentare a fost modelat sub forma unei proeminente conice (**fig. 10/48**). Mâinile, abia schițate, sunt întinse la orizontală iar picioarele sunt ușor depărtate. În zona bazinului figurinele au câte o mică alveolă – ceea ce, în opinia lui V. Sîrbu, prin comparație cu piese decorate similar din trusa de la Konyovo, ar putea însemna marcarea sexului feminin³⁰². Aceleași alveole în zona bazinului au fost semnalate și la unele figurine descoperite la Rogozinovo³⁰³, Kralevo³⁰⁴, Pșenicevo³⁰⁵, Starozagorski³⁰⁶ și Catalka³⁰⁷, cu precizarea că deși au fost realizate în aceeași

²⁹⁸ Apud Sîrbu 1999-a, 49, fig. 13/15

²⁹⁹ Sîrbu 1999-a, 49

³⁰⁰ Stoyanov 1997, 25, fig. 24, pl. 20/137-149

³⁰¹ Morintz 1987-a, 46 fig. 11/2

³⁰² Sîrbu 1999-a, 52

³⁰³ Sîrbu 1999-a, fig. 9/3, 5

³⁰⁴ Sîrbu 1999-a, fig. 11/3

³⁰⁵ Sîrbu 1999-a, fig. 12/7

³⁰⁶ Sîrbu 1999-a fig. 12/8

³⁰⁷ Sîrbu 1999-a fig. 12/8-10

manieră, aceste figurine sunt prin marcarea particularităților feței diferite de cele aflate în atenția noastră.

Toate figurinele au fost descoperite în stare fragmentară, doar două dintre ele fiind întregite. Rupturile, provocate în opinia noastră în mod intenționat, au fost făcute în zona capului și a bazinului.

Figurinele antropomorfe realizate într-o manieră abstractă pot fi împărțite la rândul lor în două categorii: tubulare și în formă de disc cu proeminențe.

Figurinele tubulare (patru exemplare) au un capăt teșit, marcat de o alveolă similară celor de pe bazinul statuetelor stilizate (*fig. 10/50-53*). Două dintre ele au fost rupte, una fiind întregită. O analogie apropiată în timp și spațiu o întâlnim în trusa de la Kravevo unde a fost descoperită o piesă tubulară, străbătută de o fantă³⁰⁸. Deși este destul de greu de intuit semnificația acestor piese, ne alăturăm opiniei lui V. Sîrbu³⁰⁹ care le consideră ca reprezentând copii înfășați. Un grup de figurine relativ similar cu cel din trusa noastră a fost descoperit în așezarea getică de la Poiana³¹⁰ datată în sec. II-I î.Chr.

Figurinele în formă de disc (trei exemplare) au câte cinci mici proeminențe trase din corp (*fig. 10/54-56*). O singură piesă a fost descoperită întreagă, aceasta având baza de formă semicirculară (*fig. 6/4*). Ca analogie menționăm piesa descoperită în așezarea getică de sec. I î.Chr. de la Grădiștea jud. Brăila³¹¹.

O altă categorie de piese din trusa nr. 2 de la Babadag o reprezintă trei mici sfere cu câte o alveolă în mijloc (*fig. 10/57-59*), piese ce sugerează reprezentarea unor pânișoare. În depozitul de figurine de la Konyovo au fost descoperite piese identice³¹².

Din această trusă mai fac parte trei străchini plate miniaturale (*fig. 10/60-62*), una singură fiind întregită (*fig. 10/60*). Vase miniaturale au mai fost descoperite în trusa de la Konyovo³¹³.

Din punct de vedere al tehnicii de realizare cele două truse de la Babadag sunt diferite. Dacă prima trusă a fost modelată dintr-un lut de bună calitate, ars însă insuficient, cea de-a doua trusă a fost modelată dintr-un lut amestecat cu cioburi și pietricele – ceea ce a conferit ansamblului un aspect grosier, rudimentar. Pe de altă parte, sunt diferențe evidente în ceea ce privește modelarea figurinelor: în cazul primei truse figurinele antropomorfe fiind depersonalizate (fără sex și fără elemente de fizionomie), în timp ce același gen de figurine din ce-a de-a doua trusă au marcate atât sexul, cât și elemente ale capului (ochii și nasul). De remarcat este și lipsa din trusa nr. 1 a figurinelor realizate în manieră abstractă. Nu în ultimul rând, remarcăm prezența în trusa nr. 1 a instrumentului pentru decorat ceramica, obiect de uz cotidian care, în cazul de față, prin asocierea sa cu piesele din acest ansamblu, ridică o serie de întrebări asupra actului propriu-zis al ornamentării vaselor.

Diferențe notabile se constată și în starea generală de păstrare a truselor în momentul descoperirii. Dacă în prima trusă există o singură figurină antropomorfă deteriorată – credem noi accidental, în trusa nr. 2 – unde, atât consistența lutului, cât și arderea acestuia, fiind superioare, toate figurinele antropomorfe sunt rupte în zona capului și a bazinului. Cât despre presupusele urme de împunsături existente pe suprafața figurinelor antropomorfe din trusa nr. 1, o analiză mai atentă a relevat că acestea nu sunt decât goluri produse de frământarea incompletă a lutului, goluri prezente de altfel, pe aproape toate piesele din această trusă.

³⁰⁸ Sîrbu 1999-a, fig. 13/12

³⁰⁹ Sîrbu 1987, 102; Sîrbu, Jugănaru 1999, 94

³¹⁰ Sîrbu 1987, 101-102, fig. 12/5-10; Sîrbu 1993, 119

³¹¹ Sîrbu 1987, 99, fig. 16/7

³¹² Sîrbu 1999-a, fig. 13/13

³¹³ Sîrbu 1999-a, 49

Raportându-ne însă la semnificația acestor truse, constatăm că ele conțin elemente tematice comune: omul modelat în diferite stiluri, hrana (pâinea) – ilustrată sub forma unor colăcei, lipii și pâinișoare și vasele din care se consuma hrana – vase miniaturale. De aici decurge și o primă concluzie privitoare la utilitatea acestor ansambluri, care, în opinia noastră, erau folosite în cadrul unor ritualuri magice pentru a asigura bunăstarea (trusa nr. 1) sau dimpotrivă pentru a provoca anumite neplăceri unor persoane vizate (trusa nr. 2) – deci un rol benefic, dar și un rol malefic.

I. Lips sublinia că, în mentalitatea popoarelor primitive, deteriorarea unor figurine din lut poate avea ca efect îmbolnăvirea persoanelor vizate de aceste acte rituale³¹⁴. Această practică a ruperii și/sau a deteriorării – prin străpungere și tăiere, a figurinelor din lut este, de altfel, atestată atât în prima epocă a fierului – în medii culturale Gava – Holihrad, Mediaș, Chișinău – Corlăteni, Saharna Solonceni cât și în cea de-a doua epocă a fierului³¹⁵.

O reprezentare plastică apropiată de unele piese din cele două truse prezentate o reprezintă o figurină antropomorfă stilizată (**fig. 10/63**), descoperită în așezarea de la Babadag în anul 1999, într-o locuință din nivelul IV (Babadag II) a casei I din sectorul V. Piesa a fost modelată dintr-un lut de bună calitate, amestecat cu cioburi și pietricele, ars în mediu reducător, suprafața exterioară având culoarea maronie cu pete cenușii. Corpul figurinei este tubular, din acesta fiind trase atât capul – sub forma unei proeminențe teșite, mâinile – întinse la orizontală, și picioarele – ușor depărtate. Față de statuetele antropomorfe stilizate din cele două truse – unde proporțiile anatomice erau în general respectate, această figurină are un gât foarte lung, ce ocupă mai bine de o treime din suprafața piesei.

Un grup distinct al reprezentărilor plastice în cultura Babadag îl constituie o serie de busturi antropomorfe, realizate în stil abstract, descoperite în stare fragmentară la Babadag – trei exemplare (**fig. 11/3, 5, 6**), Niculițel – Cornet – două exemplare (**fig. 11/1,2**) și Telița – Amza – un exemplar (**fig. 11/4**). Fiind de dimensiuni apropiate, aceste figurine sunt modelate relativ identic, respectiv o bază plată din care sunt trase câte trei proeminențe tubulare ce au capătul rotunjit (în patru cazuri) sau teșit (un singur). Așa cum s-a putut observa la piesele mai bine păstrate de la Niculițel – Cornet, cât și la o piesă de la Babadag proeminența din mijloc este mai înaltă decât celelalte.

Toate figurinele au fost modelate dintr-un lut de bună calitate, amestecat cu cioburi și pietricele, ars reducător sau oxidant, suprafața exterioară fiind acoperită de angobă și chiar de așa numitul luciu metalic – caracteristic unei bune părți a ceramicii de tip Babadag.

În legătură cu semnificația acestor piese, trebuie precizat că în 1995, când au fost publicate cele două figurine de la Niculițel – Cornet³¹⁶ – prin analogia cu două piese relativ similare în partea superioară descoperite la Cepina în Bulgaria³¹⁷ s-a considerat că acestea trebuie incluse în categoria idolilor. De altfel, B. Hansel, referindu-se la cele două piese de la Cepina – grup cultural contemporan culturii Babadag, le consideră idoli antropomorfi. Prima figurină de la Cepina are trei proeminențe trase dintr-un postament tubular cu baza plată, iar ce-a de-a doua are aceeași structură în partea superioară, postamentul cu baza plată fiind mai lung, și marcat de un *phallus*.

Ultima categorie de reprezentări plastice aparținând culturii Babadag o constituie figurinele zoomorfe, foarte puțin răspândite, prezente în numai două exemplare: o figurină zoomorfă fragmentară și un pandantiv oritomorf.

Figurina zoomorfă (**fig. 10/65**) a fost descoperită de S. Morintz în așezarea de la Babadag, în anul 1988, în S 13, carourile 8-10. Piesa este fragmentară, lipsindu-i partea

³¹⁴ Lips 1958, 458.

³¹⁵ Sîrbu 1987, 110.

³¹⁶ Topoleanu, Jugănar 1995, 205-206, fig. 15/4, 5

³¹⁷ Hänsel 1976, vol. I, 223; vol. II, pl. 77/12, 12

posterioară. A fost lucrată din lut amestecat cu cioburi prost mărunțite. Arderea s-a făcut în mediu reducător, prezentând însă și urme ale unei arderi secundare – piesa fiind efectiv calcinată. Corpul figurinei este tubular, din el fiind trase picioarele ușor depărtate, în timp ce capul, modelat foarte schematic, are gura larg deschisă. Nu există elemente care să determine identificarea unei anumite rase de animal.

Ne aflăm în fața primei reprezentări zoomorfe din cultura Babadag care poate sugera practicarea unor ritualuri legate de fecunditatea animalelor și de înmulțirea acestora.

În prima epocă a fierului statuetele zoomorfe sunt foarte răspândite în arealul nord tracic al ceramicii canelate, numai în așezarea de tip Gava Holihradly de la Grănicești fiind descoperite 35 de reprezentări ale unor animale domestice – tauri, cai și porci³¹⁸. Un număr semnificativ de figurine zoomorfe a fost descoperit și în așezarea de tip Mediaș de la Teleac³¹⁹. Mai puțin răspândite sunt figurinele zoomorfe în aria complexului cu ceramică imprimată, menționând numai descoperirile de tip Saharna Solonceni de la Alcedar II, Țahnăuți, Solonceni și Hlinoiaia³²⁰.

Pandantivul ornitomorf (**fig.10/64**) a fost descoperit în așezarea de la Babadag în anul 2001, în S VI, pe un nivel Babadag III. Piesa, de mici dimensiuni, este modelată din lut de bună calitate, amestecat cu nisip, ars în mediu reducător, de culoare maroniu-cenușie. Figurina reprezintă o pasăre cu aripile strânse, în poziție șezând. În zona pieptului, figurina este străbătută de un orificiu.

Reprezentările ornitomorfe în prima epocă a fierului sunt extrem de rare. Amintind piesa descoperită în așezarea de tip Chișinău – Corlăteni de la Trinca³²¹, aceasta figurând o pasăre în picioare, cu aripile strânse, pasărea acvatică (lebedă, gâscă) de la Teleac³²², precum și vasul în formă de pasăre descoperit în complexul de cult de tip Saharna Solonceni de la Hlinjeni³²³.

Coroplastica atribuită culturii Babadag acoperă o paletă diversă de reprezentări, de la cele antropomorfe – modelate în stiluri diferite, care sunt cele mai numeroase, la cele ale unor simboluri vitale existenței – pâinea, la figurarea unor vase miniaturale și până la reprezentări zoomorfe – acestea din urmă reduse cantitativ (poate doar datorită neșansei cercetătorilor arheologi), atestând practicarea atât a unor ritualuri magice cât și a unui cult al fecundității și înmulțirii animalelor.

³¹⁸ László 1994, 90, fig. 46-49.

³¹⁹ Vasiliev 1985-1986, 80; Vasiliev *et alii* 1991, 68-69.

³²⁰ Kašuba 2000, 337-338, pl. 33/1, 4, 6.

³²¹ Levitkii 1994, 111, fig. 59/4,5.

³²² Vasiliev 1985-1986, 80, fig. 1.

³²³ Gol'teva, Kašuba 1995, 24, fig. 38

7. INVENTARUL ARHEOLOGIC

7.1. CERAMICA CULTURII BABADAG

Principalul material arheologic în studierea originii evoluției și a conexiunilor cu mediile culturale învecinate – pentru cultura Babadag, este ceramica. Acumularea unei cantități mari de informație privind ceramica ne permite în cele ce urmează să efectuăm o analiză complexă – pornind de la categoriile ceramice, la tipologia formelor și a ornamentelor specifice celor trei faze ale culturii Babadag. Pentru a putea urmări evoluția tipurilor de vase și de ornamente pe parcursul întregii existențe a culturii Babadag, vom face o prezentare pe fiecare din cele trei faze.

Categorii ceramice

Analiza pastei ceramicii culturii Babadag, coroborată cu tehnica de realizare a acesteia, a făcut posibilă identificarea a trei categorii ceramice .

1. *Ceramica fină*. Este realizată dintr-un lut amestecat îndeosebi cu nisip și rareori cu cioburi bine mărunțite. Culoarea acestor vase este neagră, neagră cenușie, maroniu-cărămizie, pe ambele fețe. Pereții vaselor din această categorie sunt subțiri, dar în același timp deosebit de rezistenți – datorită arderii uniforme, astfel încât putem afirma că cele mai multe vase întregi sau întregibile aparțin acestei categorii. Formele încadrate în această categorie sunt ceștile și unele câni.

2. *Ceramica de factura bună*. Este realizată dintr-un lut amestecat cu cioburi mărunțite, nisip și uneori pietricele. Suprafața acestor vase este bine lustruită, fiind acoperită cu angobă. Culoarea acestei categorii ceramice este neagră, neagră cenușie – pe ambele fețe, sau neagră, neagră cenușie la exterior, cărămiziu-portocalie la interior, cărămizie, gălbui-cărămizie pe ambele fețe. Formele încadrate în această categorie sunt: vase bitronconice, străchini cu buza invazată, câni și unele cești.

3. *Ceramica grosieră*. Este realizată dintr-un lut amestecat cu cioburi pisate, pietricele și uneori resturi vegetale. Suprafața exterioară a acestei categorii ceramice are un aspect neîngrijit, fiind netezită neglijent sau având chiar asperități, în timp ce interiorul este netezit sau lustruit pentru a nu permite lichidelor să se scurgă din recipient. Culoarea acestor vase variază de la cărămiziu cu pete negre și cenușiu, la maroniu-gălbui. Formele aparținând acestei categorii sunt vasele borcan și unele tipuri de câni.

A. Forme ceramice

Putem vorbi de prezența a șase forme principale în tipologia ceramicii Babadag. Acestea sunt: vasele bitronconice, ceștile, cânilor, străchinile, vasele borcan, paharele-pixidă și strecurătorile.

I. Vasele bitronconice – sunt vase de dimensiuni mari și mijlocii, existând însă și replici în miniatură. De obicei au buza mai mult sau mai puțin evazată, gâtul prelung sau scurt, mijlocul mai mult sau mai puțin bombat și fundul întotdeauna plat. Reprezintă forma ceramică cea mai răspândită pe toată durata culturii Babadag.

În raport de circumferința zonei mediane se pot distinge două variante ale vaselor bitronconice:

- a) Vase bitronconice bombate (**fig. 12/1, 2**);
- b) Vase bitronconice suple (**fig. 12/3, 4**).

Caracteristice pentru vasele bitronconice sunt proeminențele conice – cu rol decorativ, din zona mediană sau de pe umărul acestor vase, aplicate sau împinse din interior singulare sau perechi, dispuse de obicei diametral opus. Un alt tip de proeminență – cu rol funcțional îl reprezintă butonii apucători plăți – unii dintre aceștia fiind perforați.

II. Ceștile, reprezintă alături de vasele bitronconice o formă răspândită. Sunt de mici dimensiuni, cu buza ușor evazată, umărul – de obicei proeminent, partea inferioară bombată, terminată printr-un fund în formă de *umbo* sau plat. Unele din cești au în zona umărului mici proeminențe conice cu rol decorativ. În raport de profil și de prezența sau absența torților au fost distinse trei categorii:

- a. Cești cu o toartă supraînălțată și mai rar la nivelul buzei. Au fie umărul proeminent și fundul în *umbo*, fie umărul abia vizibil și fundul plat, sau – în cazuri mai rare corpul arcuit. (**fig. 12/9-11**)
- b. Cești cu două torți supraînălțate. În toate cazurile vasele din această variantă au umărul proeminent și fundul în formă de *umbo* (**fig. 12/12**).
- c. Cești – bol, fără torți. În această variantă întâlnim atât cești în “formă clasică” – cu umărul proeminent și fundul în formă de *umbo*, dar și cești cu umărul abia vizibil, fundul plat sau chiar globular (**fig. 12/13**).

III. Cănille, sunt o formă ceramică mai puțin răspândită, și care datorită unor neclarități terminologice a fost deseori inclusă în categoria ceștilor. Din punctul nostru de vedere cănille reprezintă o formă hibridă – cu influențe de la alte trei forme ceramice răspândite (vase bitronconice, cești, vase borcan), formă care are ca principal reper toarta supraînălțată sau la nivelul buzei. Din acest punct de vedere și pentru a evita pe viitor alte confuzii terminologice propunem evidențierea a trei variante:

- a. Căni ce derivă din vase bitronconice. Sunt de dimensiuni medii, au un profil echilibrat, cu cele două părți relativ egale, buza ușor răsfrântă, toarta lată în secțiune, fiind ușor supraînălțată sau la nivelul buzei (**fig. 12/5**).
- b. Căni ce derivă din cești. Aceste vase sunt de dimensiuni mici și medii, cu un vizibil dezechilibru între cele două părți, partea inferioară – fiind tipică unei cești, cu umărul pregnant și fundul în formă de *umbo*, în timp ce partea superioară este prelungă, cu buza ușor răsfrântă. Toarta, lată în secțiune întotdeauna este supraînălțată (**fig. 12/6-7**).
- c. Căni ce derivă din vase borcan. Ca și vasele borcan sunt lucrate din pastă grosieră au formă tronconică, toarta, de obicei ușor supraînălțată, fiind ovală sau circulară în secțiune (**fig. 12/8**).

IV. Străchinile, au o configurație standardizată – corp tronconic, buza mai mult sau mai puțin invazată decorată cu caneluri dispuse, de obicei oblic, și fundul plat, sunt foarte greu de încadrat într-o anumită fază a culturii Babadag, cu excepția celor care sunt decorate cu motive incizate și imprimate (**fig. 12/18-21**).

V. Vasele borcan, reprezintă o formă ceramică greu de încadrat cronologic. În raport de înclinația buzei și de arcuirea pântecului pot fi distinse două variante:

- a. Vase borcan cu buza ușor evazată, mijlocul mai mult sau mai puțin arcuit și fundul plat (*fig.12/14*)
- b. Vase borcan cu buza dreaptă, mijlocul foarte puțin arcuit și fundul drept (*fig.12/15-17*).

VI. Paharele – pixidă, sunt o formă ceramică puțin răspândită. Pixidele fac parte din categoria vaselor de mici dimensiuni, având un corp cilindric sau ușor curbat, cu baza fie plată, fie terminată într-un picior și au, de regulă, un capac fixat pe corpul propriu-zis cu ajutorul unor orificii. Decorul pixidelor, este realizat exclusiv cu motive geometrice incizate.

Sunt cunoscute două variante:

- a. pahare cu baza plată și pereții drepecți, ușor arcuiți ori înclinați spre interior; varianta (*fig.12/22-26*)
- b. pahare cu picior.

VII. Strecurătorile, sunt lucrate în general din pastă grosieră și – din punct de vedere al formei, aparțin fie unor cești cu o toartă supraînălțată, în acest caz având perforată numai partea interioară a vasului (varianta *a*), unor cești bol (varianta *b*) sau unor vase borcan (varianta *c*), având toată suprafața perforată.

B. Decorul

Analiza materialului ceramic – și în special a tipurilor de ornamente, coroborată cu observațiile stratigrafice, au permis identificarea celor trei faze de evoluție ale culturii Babadag³²⁴.

În ceea ce privește tehnica de decorare s-a constatat că ornamentele au fost realizate prin incizare, imprimare și canelare, acestea fiind prezente individual sau în asociere pe diverse tipuri de vase.

Motivele incizate, realizate cu un instrument din os sau metal sunt prezente în multiple variante: cercuri concentrice cu tangente (elementul definitoriu pentru faza Babadag I, cercuri concentrice cu tangente încadrate de benzi benzi paralele asociate cu ghirlande, meandre, triunghiuri hașurate și grupuri de liniuțe dispuse oblic sau vertical, benzi paralele ce încadrează romburi și triunghiuri hașurate, serii de împunsături ce încadrează benzi de linii paralele, “potcoave”, “brăduți”, benzi în zig-zag, toate aceste ornamente în multiple combinații specifice fiecărei așezări (*fig.13-15*).

Motivele imprimate realizate cu ajutorul unor instrumente din lut ars, de formă semilunară cu muchia crestată și mânerul tubular încrustat cu cercuri concentrice – asemenea piese fiind descoperite în așezările de la Babadag³²⁵, Garvăn “Mlăjițul Florilor”, Niculițel “Cornet”³²⁶ și Ijdileni Frumusița³²⁷ (*fig. 41/1-5, 7-10*) sau cu ajutorul instrumente în formă de T – cum este o piesă descoperită la Babadag (*fig. 41/6*). Toate ornamentele imprimate sunt specifice fazei Babadag II și imită în mare parte motivele incizate, fiind prezente ca și acestea din urmă într-o mare varietate de tipuri și combinații: cercuri concentrice și tangente – dispuse circular sau în șiruri simple, duble sau triple (*fig.17,18*), de multe ori în combinații cu benzi de linii paralele, ghirlande sau meandre incizate (*fig. 16*), precum și cu motive canelate (*fig. 19/15, 17, 19, 22*).

Motivele canelate – de obicei sunt realizate sub formă oblică sau verticale pe umărul sau mijlocul unor vase. Nu lipsesc însă nici canelurile dispuse orizontal și radial – de multe ori în

³²⁴ Morintz 1964, 114 sqq

³²⁵ Morintz 1987-a, 46, fig. 11/2; Sîrbu, Jugănaru 1999, 92-93, fig.2/4

³²⁶ Topoleanu, Jugănaru 1995, 206, fig. 15/3

³²⁷ Brudiu 1991, 226, fig. 4-6

asociere cu motive incizate și imprimate (**fig. 19/17-24**). Aceste ornamente se întâlnesc în toate fazele de evoluție a culturii Babadag, ele devenind totuși preponderente în faza Babadag III.

În ceea ce privește accesoriile decorative au fost distinse proeminențele – butoni, de formă conică sau semilunară aplicate, trase din perete sau împinse din interior și brăurile aplicate, dispuse în una sau mai multe benzi, alveolate sau crestate (**fig. 19/1-17**).

Ceramica fazei I a culturii Babadag

I. Vase bitronconice

În această fază de debut a culturii Babadag, vasele bitronconice sunt prezente în ambele variante (a și b). Datorită dimensiunilor medii și mari, nu s-au păstrat în mare parte decât în stare fragmentară.

Această formă este decorată cu motive incizate sub forma unor șiruri de cercuri concentrice cu tangente (Babadag³²⁸ – **fig. 20/1,5** și Beidaud – **fig. 21/3,4**), linii paralele ce încadrează șiruri de cercuri concentrice și tangente (Babadag³²⁹ – **fig. 20/4, 10**; Vinători³³⁰; Siliștea “Popina”³³¹), benzi paralele ce încadrează șiruri de cercuri cu tangente și suprapun serii de ghirlande (Vinători³³² și Beidaud – **fig. 21/5**, Niculițel “Cornet” – **fig. 25/12**), benzi de linii paralele asociate cu ghirlande, triunghiuri sau romburi hașurate (Babadag³³³ – **fig.20/2,3** ; Beidaud – **fig.21/1,2**; Niculitel “Cornet”³³⁴ – **fig. 25/1-3**; Garvăn “Mlăjitul Florilor”³³⁵ – **fig. 23/5-8**; Telița “Amza”³³⁶; Murighiol – “Ghiolul Pietrei”³³⁷; Hârșova “La lac”³³⁸; Ghindărești III³³⁹; Ghindărești V³⁴⁰; Rasova “Malul Rosu”³⁴¹; Siliștea “Popina”³⁴²; Siliștea “Conac”³⁴³; Vinători³⁴⁴), grupuri de linii în zig-zag asociate cu cercuri concentrice și serii de împunsături (Babadag³⁴⁵), șiruri de “brăduți” asociați cu benzi de linii paralele (Vinători³⁴⁶), serii paralele de alveole – împunsături ce încadrează o bandă din 2-3 linii (Vinători³⁴⁷; Rasova “Malul Roșu”³⁴⁸), serii de împunsături ce încadrează o bandă hasurată (Garvăn “Mlăjitul Florilor”³⁴⁹), cercuri concentrice cu tangente asociate cu o bandă hasurată, o serie de împunsături și caneluri largi, verticale (Ghindărești V³⁵⁰).

³²⁸ Morintz 1964, 105-106, fig. 7/2, fig.8/2; Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/1, fig. 8/1

³²⁹ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/13

³³⁰ Brudiu 1981, 533, fig. 4/6

³³¹ Harțuche, Silvestru 1992, 20-23, fig. 18/4

³³² Brudiu 1981, 533, fig. 4/7

³³³ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/2, 3, 5, 7, 15

³³⁴ Topoleanu, Jugănar 1995, 207-208, fig. 11/1,2

³³⁵ Jugănar 1997, 104-105, fig. 3/2, 5, 6

³³⁶ Baumann 1995, 20, 98, pl. 48/5,6

³³⁷ Lungu 1991, 66, fig. 14/3,6

³³⁸ Morintz, Șerbănescu 1974, 54, fig. 3/7, fig. 9/1

³³⁹ Morintz, Șerbănescu 1974, 57-61, fig. 11/1,3, fig.12/1-3

³⁴⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, 63-64, fig. 14/2, 3, 5, 7

³⁴¹ Irimia 1974, 91, fig. 8/4 și 15/4, 5

³⁴² Harțuche, Silvestru 1992, 20-23, pl. 10/5, fig.11/1, 6, 11, 16, fig.13/1, 2, 7, fig. 17/1, 3, fig. 24/1, 5

³⁴³ Sîrbu, Pandrea 1994, 33, fig. 20/2, 3, fig. 21/5

³⁴⁴ Brudiu 1981, 533, fig. 3/4,6, fig. 4/2,4

³⁴⁵ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/9

³⁴⁶ Brudiu 1981, 533, fig. 3/1,3

³⁴⁷ Brudiu 1981, 533, fig.3/7

³⁴⁸ Irimia 1981-b, 91, fig. 11/2

³⁴⁹ Jugănar 1997, 104-105, fig.3/4

³⁵⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, 63-64, fig. 14/1

Multe din vasele bitronconice au deasupra diametrului maxim, sau în zona gâtului proeminente – butoni de formă conică, aplicate, unele încadrate de cercuri concentrice incizate (Babadag³⁵¹; Telița “Amza”³⁵² – *fig. 25/5*; Ghindărești V³⁵³; Siliștea “Popina”³⁵⁴) sau împinse din peretele vasului (Babadag³⁵⁵).

II. Cești

În această fază a culturii Babadag predomină ceștile din varianta *a* (cu o toartă supraînălțată, varianta *b* (cu două torți supraînălțate) fiind reprezentată printr-o singură piesă, în timp ce varianta *c* (ceștile bol) a fost descoperită în numai trei așezări. Deoarece în materialele publicate sunt și multe fragmente de cești cărora nu le-a fost precizată sau determinată forma, dar care au valoare științifică datorită tipurilor de ornamente, vom face referiri și la această categorie – *d* (fragmente de cești cu forma nedeterminată).

Varianta *a*

Sunt decorate cu ornamente incizate în următoarele variante: benzi paralele asociate cu ghirlande sau linii cu zig-zag sau cu linii dispuse oblic (Babadag³⁵⁶ – *fig. 20/8*; Garvăn “Mlăjitul Florilor”³⁵⁷ – *fig. 23/2, 24/6*; Bucu³⁵⁸ – *fig. 25/11*; Satu Nou “Valea lui Voicu”³⁵⁹ – *fig. 25/4*; Murighiol “Ghiolul Pietrei”³⁶⁰; Siliștea “Popina”³⁶¹); bandă orizontală de linii în zig-zag, simplă sau asociată cu împunsături (Rasova – “Malul Roșu”³⁶²; Beidaud³⁶³); serie de mici alveole (Babadag³⁶⁴, Garvan “Mlajitul Florilor” – *fig. 22/2,4*).

Torțile unor asemenea cești sunt decorate cu benzi de linii paralele asociate sau nu cu împunsături (Garvăn “Mlăjitul Florilor”³⁶⁵ – *fig. 24/3,6*); Siliștea “Popina”³⁶⁶), cu grupuri de linii în zig-zag (Siliștea – Popina”³⁶⁷) sau cu grupuri de linii oblice (Satu Nou “Valea lui Voicu”³⁶⁸), benzi de linii paralele asociate cu încrustații și hașuri (Beidaud – *fig. 21/6,7*; Satu Nou “Valea lui Voicu”³⁶⁹).

Unele cești din această variantă sunt decorate cu caneluri dispuse orizontal pe umăr și întrerupte de mici proeminente (Siliștea”Conac”³⁷⁰).

Există și cești cu o toartă supraînălțată fără decor – bine încadrate cronologic datorită contextului descoperirii (Garvăn – “Mlăjitul Florilor”³⁷¹ – *fig. 23/4*).

³⁵¹ Morintz 1964, 105-106, fig.7/1,9; Morintz 1987-a, fig 7/12

³⁵² Baumann 1995, 20, 98, pl. 48/3

³⁵³ Morintz, Șerbănescu 1974, 63-64, fig. 9/7

³⁵⁴ Harțuche, Silvestru 1992, 202-23, fig. 15/4

³⁵⁵ Morintz 1987-a, fig. 7/8

³⁵⁶ Morintz 1987-a, 46-50, fig.7/14, fig. 9/4

³⁵⁷ Jugănar 1997, 104-105, fig. 2/1

³⁵⁸ Păunescu, Rența 1993, 193-195, fig. 1/5

³⁵⁹ Irimia, Conovici 1993, 66, 78, fig. 14/8 și 21/1

³⁶⁰ Lungu 1991, 66, fig. 13/5-8

³⁶¹ Harțuche, Silvestru 1992, 20-23, pl. 14/6; 16/6, 15/6

³⁶² Irimia 1974, 95 -98, fig. 8/5, 14/6

³⁶³ Simion, Lăzurcă 1980, 43, pl. 5/2

³⁶⁴ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/16

³⁶⁵ Jugănar 1997, 104-105, fig. 2/1

³⁶⁶ Harțuche, Silvestru 1992, 20-23, fig. 13/3

³⁶⁷ Harțuche, Silvestru 1992, 20-23, pl14/2

³⁶⁸ Irimia, Conovici 1993, 66,78, fig. 14/8

³⁶⁹ Irimia, Conovici 1993, 66, 78, fig. 14/9

³⁷⁰ Sîrbu, Pandrea 1994, 31, fig.18

³⁷¹ Jugănar 1997, 104-105, fig. 2/10

Varianta *b*

A fost descoperit câte un singur exemplar (Garvăn – “Mlăjitul Florilor”³⁷² – **fig. 23/1**), decorat cu o bandă orizontală din linii paralele asociată cu o serie de meandre și la Beidaud – fără decor (**fig. 21/8**).

Varianta *c*

Decorul acestor cești-bol este realizat în următoarele variante: bandă de cercuri concentrice cu tangente asociată cu grupuri de linii dispuse în zig-zag și cu mici alveole (Garvăn “Mlăjitul Florilor” – **fig. 22/1**), benzi de linii paralele asociate cu serii în zig-zag sau cu “brăduți” (Garvăn “Mlăjitul Florilor”³⁷³ – **fig. 23/3, fig. 24/2, 4, 5, 6**; Babadag³⁷⁴; Niculițel “Cornet” – **fig. 25/7**), grupuri de linii scurte dispuse oblic sau vertical (Murighiol – “Ghiolul Pietrei”³⁷⁵), benzi paralele asociate cu grupuri de linii verticale (Niculițel “Cornet”³⁷⁶ – **fig. 25/8**), sau cu brăduți (Babadag – **fig. 20/14**), bandă de meandre sau ghirlande (Babadag³⁷⁷ – **fig. 20/11-13**), brâu crestat aplicat (Garvăn “Mlăjitul Florilor” – **fig. 22/3**)

Varianta *d*

Numeroase tipuri de decor sunt prezente pe fragmentele de cești a căror formă nu a fost determinată: serie de cercuri concentrice cu tangente asociată cu triunghiuri hașurate (Vânători³⁷⁸), benzi paralele asociate cu serii de linii în zig-zag sau cu împunsături (Vânători³⁷⁹; Siliștea – “Popina”³⁸⁰; Siliștea “Conac”³⁸¹; Garvăn – “Mlăjitul Florilor”³⁸²; Niculițel “Cornet”³⁸³; Satu Nou “Valea lui Voicu”³⁸⁴; Rasova “Malul Roșu”³⁸⁵ – **fig. 25/9**; Babadag), bandă orizontală de “brăduți” simplă sau asociată cu benzi de linii paralele (Ghindărești V³⁸⁶; Siliștea “Popina”³⁸⁷); bandă orizontală asociată cu triunghiuri hașurate (Enisala “Cetatea medievală”³⁸⁸; Vânători³⁸⁹), serie de ‘*potcoave*’ asociate cu grupuri în zig-zag (Topalu – “Stânca”³⁹⁰; Satu Nou “Valea lui Voicu”³⁹¹)

III. Căni

Varianta *a*

În general aceste tipuri de căni au pe umăr sau în zona diametrului maxim mici proeminențe conice, singulare sau perechi. Decorul acestor vase este realizat în următoarele variante: benzi paralele (Babadag – **fig. 20/6**), benzi și meandre (Babadag – **fig. 20/7**), cercuri concentrice cu tangente asociate cu linii paralele și grupuri de linii în zig-zag (Niculițel –

³⁷² Jugănaru 1997, 104-105, fig. 2/3

³⁷³ Jugănaru 1997, 104-105, fig. 2/2, 5, 8

³⁷⁴ Morintz *et alii* 1995, fig. 10/8, fig. 11/1

³⁷⁵ Lungu 1991, 66, fig. 13/1

³⁷⁶ Topoleanu, Jugănaru 1995, 208, fig. 7/1

³⁷⁷ Morintz, Jugănaru 1995, fig. 3/1

³⁷⁸ Brudiu 1981, 533, fig. 3/8

³⁷⁹ Brudiu 1981, 533, fig. 4/1

³⁸⁰ Harțușe, Silvestru 1992, 20-23, pl. 10/7, 8, 9; pl. 14/1,4

³⁸¹ Sîrbu, Pandrea 1994, 31 fig. 19/2, fig. 21/1

³⁸² Jugănaru 1997, 104-105, fig. 2/6, 7, 9

³⁸³ Topoleanu, Jugănaru 1995, 208, fig. 7/6

³⁸⁴ Irimia, Conovici 1993, 69, 77, fig. 5/5, 8/7; 14/5,6

³⁸⁵ Irimia 1974, 95-98, fig. 8/1, 2, 4, 15/1, 2, 4

³⁸⁶ Morintz, Șerbănescu 1974, 63-64, fig. 14/6

³⁸⁷ Harțușe, Silvestru 1992, 20-23, pl. 14/5

³⁸⁸ Dragomir 1974, 133-135, fig. 4/5 și 5/1

³⁸⁹ Brudiu 1981, 533, fig. 3/2

³⁹⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, fig.15

³⁹¹ Irimia, Conovici 1993, 69, 77, fig. 6/8

“Cornet”³⁹²; Vinători), benzi paralele asociate cu grupuri de linii în zig-zag și cu cercuri concentrice (Vinători³⁹³), triunghiuri hașurate asociate cu linii paralele și benzi oblice (Garvăn “Mlăjitul Florilor” – **fig. 22/5**), benzi paralele sau benzi paralele asociate cu meandre (Babadag³⁹⁴). În această variantă sunt incluse și exemplare fără decor descoperite la Babadag³⁹⁵.

Varianta *b*

În această categorie intră exemplarul descoperit la Garvăn – “Mlăjitul Florilor” – decorată cu o bandă de linii paralele asociată cu grupuri de linii oblice.

IV. Străchini

Încă din faza I sunt atestate străchinile, o formă ceramică cu o mare răspândire în cultura Babadag, cu buza invazată decorată cu caneluri oblice, mai late sau mai înguste (Babadag³⁹⁶ – **fig. 20/9**; Garvăn “Mlăjitul Florilor”³⁹⁷ – **fig. 22/5**; Telița “Amza”³⁹⁸). Motivele incizate sunt extrem de puțin uzitate pentru această formă ceramică și ca o particularitate sunt dispuse uneori pe partea interioară a vasului, situație regăsită și în a doua fază. Au fost descoperite doar trei fragmente decorate cu: “brăduți” hașurați la exterior, o bandă în zig-zag la interior (Niculițel”Cornet”³⁹⁹ – **fig. 25/10**); buza crestată și grupuri de linii în zig-zag pe interior (Garvăn “Mlăjitul Florilor”⁴⁰⁰); ghirlande realizate pe exteriorul vasului (Garvăn – “Mlăjitul Florilor”⁴⁰¹ – **fig. 23/11**).

Străchini fără decor atribuite acestei faze au fost descoperite la Telița “Amza”⁴⁰² și Siliștea”Popina”⁴⁰³. Unele străchini au proeminente – apucători aplicate sub umăr, accesorii strict funcționale (Telița “Amza”⁴⁰⁴).

V. Vasele borcan

Sunt prezente ambele variante în toate așezările, fiind o formă foarte uzitată. Se remarcă vasul din varianta *a* de la Niculițel „Cornet”, decorat cu alveole pe gât și având mijlocul și partea inferioară barbotinate (**fig. 25/6**).

VI. Strecurători

Varianta *c*

A fost descoperit un fragment de strecurătoare având profilul unui vas borcan în așezarea de la Siliștea “Popina”⁴⁰⁵.

VI. Forme atipice

Un vas miniatural descoperit la Garvăn “Mlăjitul Florilor” ce imită un vas borcan este decorat cu benzi de linii în zig-zag – **fig. 22/7**

³⁹² Topoleanu, Jugănaru 1995, 209, fig. 7/7

³⁹³ Brudiu 1981, 533, fig. 4/5

³⁹⁴ Morintz 1987-a, 46 - 50, fig. 9/1,2

³⁹⁵ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 9/3

³⁹⁶ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 7/10

³⁹⁷ Jugănaru 1997, 104-105, fig. 3/8,9

³⁹⁸ Baumann 1995, 20, 98, pl. 48/5,10,12,14

³⁹⁹ Topoleanu, Jugănaru 1995, fig. 13/1

⁴⁰⁰ Jugănaru 1997, 104-105, fig. 3/7

⁴⁰¹ Jugănaru 1997, 104-105, fig. 3/9

⁴⁰² Baumann 1995, 20, 98, pl. 48/19

⁴⁰³ Sîrbu, Pandrea 1994, 33, fig. 24/3

⁴⁰⁴ Baumann 1995, 20, 98, pl. 48/12,19

⁴⁰⁵ Sîrbu, Pandrea 1994, 32, fig. 22/5

Ceramica fazei a II-a a culturii Babadag

I. Vase bitronconice

În această fază predomină vasele bitronconice din varianta *a* – cu mijlocul bombat.

Ornamentele principale sunt cele realizate prin imprimare în următoarele variante:

– benzi de cercuri concentrice cu tangente asociate cu linii paralele (Babadag⁴⁰⁶ – *fig. 26/1,2*; Beidaud – *fig. 28/3,5*; Orgame⁴⁰⁷ – *fig. 31/1*; Niculițel „Cornet”⁴⁰⁸ – *fig. 30/1-3*; Garvăn „Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/1-7*; Revărsarea „Dealul Tichilești” – *fig. 31/1*; Hârșova „Rasim”⁴⁰⁹; Hârșova „La lac”⁴¹⁰; Topalu⁴¹¹; Enisala „Cetatea medievală”⁴¹²; Cernavodă „Dealul Sofia”⁴¹³; Siliștea „Popina”⁴¹⁴).

– benzi de cercuri concentrice cu tangente asociate cu ghirlande realizate din cercuri concentrice și cu fascii în zig-zag sau radiale (Babadag⁴¹⁵ – *fig. 26/3, 8*; Beidaud – *fig. 28/2*; Niculițel „Cornet”⁴¹⁶).

– benzi din cercuri concentrice simple sau asociate cu ghirlande tot din cercuri concentrice (Babadag⁴¹⁷ – *fig. 26/6*, Satu Nou „Valea lui Voicu”⁴¹⁸)

– cercuri concentrice sau cercuri simple (Gura Canliei⁴¹⁹)

– benzi din linii paralele uneori asociate cu linii oblice sau cu incrustații (Babadag⁴²⁰; Niculițel „Cornet”⁴²¹; Hârșova „Rasim”⁴²²; Topalu⁴²³; Ghindărești III⁴²⁴; Enisala „Cetatea medievală”⁴²⁵; Rasova „Malul Roșu”⁴²⁶; Gura Canliei⁴²⁷; Garvăn „Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/9*), Ijdileni Frumușița⁴²⁸ – benzi paralele asociate cu șiruri de S - uri realizate prin imprimare (Cernavodă⁴²⁹).

– șir de S-uri culcate (Babadag - *fig. 26/4*)

– triunghiuri hașurate (Ijdileni Frumușița⁴³⁰)

⁴⁰⁶ Morintz 1964, 106, fig. 7/5-7 și fig. 8/3,4,5,6,8,13; Morintz 1987-a, 46-50, fig. 8/6, fig. 11/3-6, fig. 13/1
Morintz, Jugănar 1995, 179-181, fig. 5/1,3; fig. 4/1,2, fig. 13/3,6; Morintz *et alii* 1995, 223-224, fig.10/4,
fig. 13/9, fig. 14/2

⁴⁰⁷ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 5/1

⁴⁰⁸ Topoleanu, Jugănar 1994, 71-72, fig. 12/1,2,8

⁴⁰⁹ Morintz, Șerbănescu 1974, 47-49, fig. 3/2

⁴¹⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, 54, fig. 3/6

⁴¹¹ Morintz, Șerbănescu 1974, 64-65, fig.14/14, fig. 15/4

⁴¹² Dragomir 1974, 133-135, fig. 4/2, fig. 5/2,3

⁴¹³ Berciu *et alii* 1961, 53, fig. 3/5

⁴¹⁴ Harțușe, Silvestru 1992, 20-23, fig. 17/4, fig. 18; Sîrbu, Pandrea 1994, 33, fig. 25/4

⁴¹⁵ Morintz 1987-a, fig. 10/13; Morintz *et alii* 1995, 223-224, fig. 14/1

⁴¹⁶ Topoleanu, Jugănar 1994, 71-72, fig. 11/4, fig. 12/7

⁴¹⁷ Morintz 1987, 46-50, fig. 8/4,5, fig. 12/1

⁴¹⁸ Irimia, Conovici 1993, 77-78, fig. 5/6

⁴¹⁹ Irimia 1981-c, 78

⁴²⁰ Morintz, Jugănar 1995, 178-181, fig. 9/3, fig. 11/2,6, fig. 12/1/5

⁴²¹ Topoleanu, Jugănar 1995, 71 -72, fig. 6/4

⁴²² Morintz, Șerbănescu 1974, 47-49, fig. 2/8, fig. 3/3-5

⁴²³ Morintz, Șerbănescu 1974, 64-65, fig. 15/5

⁴²⁴ Morintz, Șerbănescu 1974, 57-60, fig. 11/4

⁴²⁵ Dragomir 1974, 133-135, fig. 4/4 și fig. 5/7

⁴²⁶ Irimia 1974, 91, fig. 9/2

⁴²⁷ Irimia 1981-c, 78, fig. 12/9

⁴²⁸ Brudiu 1991, 226, fig. 4/1, 4, 7

⁴²⁹ Berciu *et alii* 1961, 53, fig. 3/1

⁴³⁰ Brudiu 1991, 226, fig. 4/2

– benzi de linii paralele și ghirlande incrustate cu ajutorul unui bețișor (Orgame⁴³¹ – *fig. 32/3,4*)

Sunt prezente ornamente incizate - majoritatea preluate din repertoriul motivistic al fazei Babadag I, asociate cu ornamente imprimate în următoarele variante:

– benzi paralele asociate cu grupuri în zig-zag și cu ghirlande incizate asociate cu cercuri concentrice cu tangente imprimate (Babadag⁴³²; Beidaud – *fig. 28/1, 4*; Niculițel „Cornet”⁴³³ – *fig. 30/4*; Garvăn „Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/8*; Revărsarea „Dealul Tichilești” – *fig. 31/3*, Murighiol – „Ghiolul Pietrei”⁴³⁴; Bucu⁴³⁵; Siliștea „Popina”⁴³⁶; Satu Nou „Valea lui Voicu”⁴³⁷).

– benzi paralele și cercuri concentrice cu tangente imprimate asociate cu triunghiuri hașurate incizate (Satu Nou „Valea lui Voicu”⁴³⁸)

– benzi paralele cu cercuri concentrice și tangente imprimate asociate cu grupuri de linii oblice incizate (Rasova „Malul Roșu”⁴³⁹)

– benzi de linii incizate asociate cu mici alveole realizate cu un bețișor (Babadag⁴⁴⁰)

Un fragment de vas descoperit la Garvăn – „Mlăjitul Florilor” are gâtul trompetiform decorat cu caneluri orizontale.

Un vas bitronconic descoperit la Babadag are umărul și partea inferioară decorate cu motive imprimate și canelate (*fig. 26/7*) iar un vas descoperit în același sit are pe mijloc ample caneluri radiale (*fig. 26/5*)

Deasupra diametrului maxim sau pe umăr, numeroase vase bitronconice au aplicate proeminențe conice (Babadag⁴⁴¹; Orgame⁴⁴² Niculițel „Cornet”⁴⁴³; Garvăn „Mlăjitul Florilor”; Satu Nou „Valea lui Voicu”⁴⁴⁴) sau împinse din interiorul vasului (Babadag⁴⁴⁵). Un exemplar fragmentar descoperit la Garvăn „Mlăjitul Florilor” are gâtul decorat cu o bandă de caneluri paralele (*fig. 29/16*)

Multe dintre aceste vase sunt nedecorate (Revărsarea „Dealul Tichilești” – *fig. 31/2*, Orgame – *fig. 32/2* – pentru a da numai două exemple).

II. Cești

Ca și în faza Babadag I cele mai numeroase sunt ceștile din varianta *a* - cu o toartă supraînălțată. Profilul ceștilor a rămas neschimbat în faza a doua.

Varianta *a*

Decorul acestor vase este dispus în zona umărului, în următoarele variante:

⁴³¹ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 6/6

⁴³² Morintz 1964, 106, fig. 7/1 și fig. 8/1; Morintz 1987-a, 46,50, fig. 11/7; Morintz, Jugănanu 1995, 179-181, fig. 3/3, fig. 12/1

⁴³³ Topoleanu, Jugănanu 1994, 71-72 fig. 6/1,3 fig. 11/3, fig. 12/3-6

⁴³⁴ Lungu 1991, 66, pl. 14/77, 8

⁴³⁵ Păunescu, Rențea 1993, 193-195, fig. 1/1

⁴³⁶ Harțușe, Silvestru 1992, 20-23, pl. 17/2, fig. 18/1,3; Sîrbu, Pandrea 1994, p. 33, fig. 25/3

⁴³⁷ Irimia Conovici 1993, 77-78, fig. 11/1

⁴³⁸ Irimia, Conovici 1993, 77-78, fig. 11/2 și fig. 20/1

⁴³⁹ Irimia 1974, 91, fig. 9/1

⁴⁴⁰ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 10/1; Morintz, Jugănanu 1995, fig. 6/5

⁴⁴¹ Morintz 1964, 106, fig. 7/2,5; Morintz 1987-a, 46-50, fig. 8/2,3,6; fig. 10/13, fig. 12/5, fig. 13/3; Morintz, Jugănanu 1995, 179-181, fig. 4/1; fig. 11/1, 3-6, fig. 12/2-5; Morintz, *et alii* 1995, 223-224, fig. 14/1

⁴⁴² Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 5/1

⁴⁴³ Topoleanu, Jugănanu 1994, 71-72, fig. 6/2-4, fig. 11/4, fig. 12/6,7

⁴⁴⁴ Irimia, Conovici 1993, 77-78, fig. 5/6

⁴⁴⁵ Morintz 1987-a, 46-50, fig. 8/3,5

– benzi de cercuri concentrice și tangente încadrate de linii paralele realizate prin imprimare (Babadag⁴⁴⁶ – *fig. 27/2*)

– linii simple sau duble, imprimate, dispuse orizontal sau oblic (Babadag⁴⁴⁷ – *fig. 27/3*; Garvăn “Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/11*; Topalu⁴⁴⁸)

– benzi de cercuri concentrice cu tangente imprimate asociate cu benzi sau serii de linii incizate (Babadag⁴⁴⁹; Rasova “Malul Roșu”⁴⁵⁰)

– caneluri oblice (Enisala “Cetatea medievală”⁴⁵¹)

– o bandă de alveole (Garvăn “Mlăjitul Florilor”)

– bandă de alveole asociată cu serii de linii oblice incizate (Babadag⁴⁵²)

– mici proeminențe dispuse pe umăr (Orgame⁴⁵³)

Unele torți sunt decorate cu benzi paralele, cercuri concentrice cu tangente sau cercuri simple fie cu benzi în zig-zag, realizate prin imprimare (Garvăn “Mlăjitul Florilor”; Rasova – “Malul Roșu”⁴⁵⁴; Satu Nou “Valea lui Voicu”⁴⁵⁵)

Nu lipsesc în această variantă ceștile nedecorate (Niculițel “Cornet”⁴⁵⁶ – *fig. 30/8, 10, 11*; Telița “Amza”⁴⁵⁷; Orgame⁴⁵⁸ – *fig. 32/7*).

Varianta *b*

Se remarcă în acest tip, ceașca cu două torți supraînălțate descoperită la Niculițel “Cornet”⁴⁵⁹, decorată pe umăr și în partea inferioară cu un registru format dintr-un șir de cercuri concentrice, o linie simplă – realizate prin imprimare și o serie de benzi dispuse în zig-zag.

Varianta *c*

Sunt decorate în următoarele variante:

– linii simple, imprimate (Babadag⁴⁶⁰ – *fig. 27/4*); Orgame⁴⁶¹ – *fig. 32/8*; Ijdileni-Frumușița⁴⁶²).

– linii imprimate asociate cu serii incizate verticale (Babadag⁴⁶³ Niculițel „Cornet” – *fig. 29/12*).

– cercuri concentrice asociate cu linii sau romburi – realizate prin imprimare (Babadag⁴⁶⁴; Niculițel „Cornet” – *fig. 29/10*, Piscu Cimitirul Vechi⁴⁶⁵).

– benzi de cercuri concentrice și tangente asociate cu linii paralele și un șir de S-uri culcate – imprimate și o bandă de triunghiuri hașurate incizate (Topalu⁴⁶⁶).

⁴⁴⁶ Morintz 1964, fig. 5/1

⁴⁴⁷ Morintz, Jugănar 1995, fig. 5/4

⁴⁴⁸ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 14/10, fig. 15/2

⁴⁴⁹ Morintz 1987-a, fig. 9/8

⁴⁵⁰ Irimia 1974, fig. 9/4, 16/3

⁴⁵¹ Dragomir 1974, fig. 5/5

⁴⁵² Morintz 1987-a, fig. 9/4

⁴⁵³ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 6/2

⁴⁵⁴ Irimia 1974, fig. 9/3,5

⁴⁵⁵ Irimia, Conovici 1993, fig. 3/4

⁴⁵⁶ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 8/1-3,6

⁴⁵⁷ Baumann 1995, pl. 50/13

⁴⁵⁸ Ailincăi *et alii*, 310

⁴⁵⁹ Ailincăi, Topoleanu 2003, 45, fig. 4/a

⁴⁶⁰ Morintz, Jugănar 1995, fig. 6/2,3

⁴⁶¹ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 6/3

⁴⁶² Brudiu 1991, fig. 4/3

⁴⁶³ Morintz, Jugănar 1995, fig. 3/4

⁴⁶⁴ Morintz, Jugănar 1995, fig. 7/2,3

⁴⁶⁵ Brudiu 1991, fig. 11/9

- cercuri concentrice cu tangente imprimare - asociate cu caneluri verticale (Babadag⁴⁶⁷ - *fig. 27/1*)
  - linii imprimare asociate cu caneluri oblice sau orizontale (Niculițel”Cornet”⁴⁶⁸ – *fig. 30/9*; Telița “Amza”⁴⁶⁹)
  - serie de alveole – Revărsarea „Dealul Tichilești” – *fig. 31/5*
  - caneluri dispuse pe umăr – (Orgame⁴⁷⁰ – *fig. 32/6,9*)
- Cești nedecorate au fost descoperite la Revărsarea „Dealul Tichilești” (*fig. 31/4*).

III. Căni

În faza Babadag II sunt cunoscute doar căni din variantele *a* și *b*.

Varianta *a*

Sunt decorate cu serii de cercuri concentrice și tangente (Rasova „Malul Roșu”⁴⁷¹), cu serii de alveole asociate cu mari caneluri oblice (Babadag⁴⁷² – *fig. 26/9*) sau caneluri mari dispuse oblic pe mijlocul bombat (Babadag⁴⁷³ – *fig. 26/10*). O toartă aparținând unei căni este decorată cu cercuri concentrice și linii oblice realizate prin imprimare (Babadag⁴⁷⁴).

Varianta *b*

Sunt cunoscute exemplarele de la Enisala „Cetatea medievală”⁴⁷⁵, decorat cu mici alveole deasupra umărului, Babadag – nedecorat și cel de la Revărsarea „Dealul Tichilești”⁴⁷⁶, decorat pe umăr cu mici incizii (*fig. 31/6*).

IV. Străchini

În această fază, străchinile cu buza invazată sunt prezente în număr mare demonstrând faptul că erau o formă uzuală. Sunt decorate atât pe buză cât și pe partea interioară și exterioară cu următoarele combinații:

- benzi de cercuri concentrice și tangente imprimare (Niculițel “Cornet”⁴⁷⁷ – *fig. 30/12,13*)
- benzi de cercuri concentrice și tangente imprimare asociate cu benzi de linii paralele incizate (Niculițel “Cornet”⁴⁷⁸)
- șiruri de S-uri imprimare (Babadag⁴⁷⁹)
- cercuri concentrice și tangente imprimare (Telița”Amza”⁴⁸⁰; Garvăn “Mlăjitul Florilor”; Cernavodă „Dealul Sofia”⁴⁸¹)

⁴⁶⁶ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 15/3

⁴⁶⁷ Morintz 1987, fig. 9/6

⁴⁶⁸ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 7

⁴⁶⁹ Baumann 1995, pl. 50/13

⁴⁷⁰ Ailincăi *et alii*, 310

⁴⁷¹ Irimia 1974, fig. 11/1

⁴⁷² Morintz 1987-a, fig. 10/9

⁴⁷³ Morintz 1987-a, fig. 10/6,11

⁴⁷⁴ Morintz 1987-a, fig. 10/5

⁴⁷⁵ Dragomir 1974, fig. 4/1, 6/1

⁴⁷⁶ Simion 2003-c, fig.5/2

⁴⁷⁷ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 13/3

⁴⁷⁸ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 13/2,4

⁴⁷⁹ Morintz 1987-a – fig. 13/4; Topoleanu Jugănar 1995, fig. 14/7

– caneluri oblice dispuse pe buză (Babadag⁴⁸² – *fig. 27/8, 10-13*; Garvăn “Mlăjitul Florilor”; Topalu⁴⁸³; Hârșova “Rasim”⁴⁸⁴; Bucu⁴⁸⁵; Murighiol “Ghiolul Pietrei”⁴⁸⁶).

Cele mai multe străchini sunt însă nedecorate (Babadag⁴⁸⁷ – *fig. 27/6*; Orgame⁴⁸⁸ – *fig. 33/1-5*; Garvăn “Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/13-15*; Niculițel “Cornet”; Revărsarea „Dealul Tichilești”⁴⁸⁹ – *fig. 31/7*; Topalu⁴⁹⁰; Satu Nou “Valea lui Voicu”).

Unele străchini au sub buză proeminente apucători aplicate, acestea având un rol funcțional.

V. Vase borcan

Majoritatea acestor vase au aplicate brăuri în partea superioară, dispuse orizontal, oblic, vertical sau în ghirlande (Babadag⁴⁹¹ – *fig. 27/5,7,9,11,14*; Enisala “Cetatea medievală”⁴⁹²; Orgame⁴⁹³ – *fig. 33/6-8*; Niculițel “Cornet”⁴⁹⁴ – *fig. 30/5-7*; Garvăn „Mlăjitul Florilor” – *fig. 29/17*).

VI. Strecurători

Apartin unor forme derivate din cești cu o toartă supraînălțată – varianta *a* (Siliștea “Popina”⁴⁹⁵), respectiv ceașcă bol – varianta *b* (Babadag⁴⁹⁶).

VII. Pixide

Despre această formă ceramică – considerată a fi apanajul practicilor de cult se știa destul de puțin. Noile descoperiri de la Babadag și Garvăn “Mlăjitul Florilor” îmbogățesc repertoriul acestei forme ceramice.

Varianta *a*

În această variantă au fost incluse cele trei exemplare descoperite la Babadag⁴⁹⁷ (*fig. 40/3-5*) și exemplarul de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”⁴⁹⁸ (*fig.40/6*).

Aceste piese sunt decorate prin incizare cu o serie de motive geometrice sub forma unor romburi hașurate, încadrate de câte o bandă de linii paralele, triunghiuri hașurate hașuri oblice în forma „acelor de brad”; inciziile sunt acoperite cu pastă albă.

⁴⁸⁰ Baumann 1995, pl. 50/2

⁴⁸¹ Berciu *et alii* 1961, fig. 3/6

⁴⁸² Morintz, Jugănaru 1995, fig. 4/3,4; Morintz *et alii* 1995, fig. 11/5, 13/1,3,5,7, fig. 14/10

⁴⁸³ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 15/8

⁴⁸⁴ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 2/1-5, fig. 3/1

⁴⁸⁵ Păunescu, Rențea 1993, fig. 2/11-3

⁴⁸⁶ Lungu 1991, pl. 14/4,9

⁴⁸⁷ Morintz, Jugănaru 1995, fig. 4/5; Morintz *et alii* 1995, fig. 10/1, fig. 11/6,7

⁴⁸⁸ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 7/1-5

⁴⁸⁹ Simion 2003-c, fig.8

⁴⁹⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 15/6

⁴⁹¹ Morintz *et alii* 1995, fig. 12/3,7

⁴⁹² Dragomir 1974, fig. 4/7,8,9

⁴⁹³ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 7/7-10

⁴⁹⁴ Topoleanu, Jugănaru 1995, fig. 10/2

⁴⁹⁵ Harțușche, Silvestru 1992, pl. 9/6

⁴⁹⁶ Morintz, Jugănaru 1995, fig. 17/5; Morintz *et alii* fig. 14/5

⁴⁹⁷ Jugănaru 2003-a, 64-65, fig. 1/3-5

⁴⁹⁸ Jugănaru 2003-a, 66, fig. 1/6

Exemplarele din această variantă au bune în mediul cultural Saharna Solonceni: în așezarea de la Saharna - Dealul Melcilor⁴⁹⁹, în necropola Saharna I – Țiglău⁵⁰⁰, în necropola Saharna II – Gura Hulboca⁵⁰¹ precum și în așezarea de la Mateuți⁵⁰².

Varianta *b*

Reperul principal al acestei serii de pixide de tip Saharna Solonceni – Babadag, îl constituie profilul complet al unei pixide cu picior – descoperită în necropola de la Alcedar⁵⁰³. În cultura Babadag sunt cunoscute trei exemplare din baza sub formă de picior a unor asemenea vase: două la Babadag⁵⁰⁴ și un exemplar la Garvăn „Mlăjitul Florilor”⁵⁰⁵.

- *Capacele de pixidă.* Au o formă conică, partea superioară terminându-se, fie într-un mâner tubular ce are capătul aplatizat, fie în mici proeminențe tubulare, în timp ce baza – ovală în secțiune, are de obicei laturile mari perforate.

Cea mai importantă piesă descoperită în aria culturii Babadag este cea de la Babadag⁵⁰⁶ (**fig.40/1**) de formă conică, cu partea superioară sub forma unui mâner tubular ce are capătul teșit, baza – ovală în secțiune, având laturile mari ușor prelungite și perforate de câte un orificiu ; decorul constă într-un registru complex, format dintr-o bandă verticală din două linii paralele ce încadrează mici hașuri orizontale, care traversează tot corpul capacului, de o parte și de alta a laturilor mari, precum și bandă orizontală compusă din două linii paralele ce încadrează un șir de mici „potcoave”, și o altă bandă compusă din linii dispuse în zig-zag. Analogii pentru această piesă – de altfel un reper cronologic important al fazei a doua a culturii Babadag, întâlnim în mormântul nr. 37 al cimitirului Kerameikos⁵⁰⁷ și Agora – ambele pe teritoriul Atenei⁵⁰⁸. Aceleași serii îi poate fi atribuit și capacul descoperit în necropola Saharna Solonceni de la Alcedar⁵⁰⁹.

Exemplarul descoperit la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (**fig.40/2**) are o formă conică, cu partea superioară terminată în două mici proeminențe tubulare, respectiv cu baza ovală în secțiune, perforată pe laturile mari de câte un orificiu ; decorul este realizat prin incizare, amplasat în jurul bazei, fiind compus dintr-o bandă orizontală compusă din două linii paralele ce încadrează grupuri de linii dispuse în zig-zag.

O posibilă analogie, din punct de vedere al formei, o putem face cu piesa descoperită în așezarea de tip Saharna - Solonceni de la Hlinjeni II⁵¹⁰, aceasta având însă partea superioară distrusă.

- *Mânere de capac.* Toate mânerile fragmentare descoperite în aria culturii Babadag aparțin seriei de capace cu mânere tubulare, fiind cunoscute exemplarele descoperite la Babadag⁵¹¹ – (**fig. 40/8**) și Garvăn „Mlăjitul Florilor”⁵¹².

⁴⁹⁹ Kašuba 2000, 332-335, fig. 32/37.

⁵⁰⁰ Kašuba 2000, 332, fig. 32/30 și 58/19, fig. 57/28.

⁵⁰¹ Kašuba 2000, fig.32/36 și 62/8.

⁵⁰² Kašuba 2000, fig. 32/34.

⁵⁰³ Kašuba 2000, 332, 398, fig. 32/35, fig. 65/13.

⁵⁰⁴ Jugănaru 2003-a, 66-67, fig.2/1,3

⁵⁰⁵ Jugănaru 2003-a, 66-67, fig. 2/2

⁵⁰⁶ Morintz 1987, 63, fig. 10/4; Hänsel 1976, 133, fig. 46/6.

⁵⁰⁷ Hansel 1976, 133, fig. 46/6.

⁵⁰⁸ Stoyanov 1997, 141-142, fig. 5/5-8.

⁵⁰⁹ Kašuba 2000, 332, 398, fig. 32/35; 65/13.

⁵¹⁰ Kašuba 2000, 332, fig. 32/26

⁵¹¹ Jugănaru 2003-a, 68-69, fig. 2/7

Fără îndoială că originea pixidelor trebuie căutată în spațiul attic – unde sunt prezente într-un număr semnificativ, în morminte atribuite unor persoane de sex feminin⁵¹³.

De aici, prin filiera Pșeničevo – a se vedea descoperirile de la Lyubenovska Huhla, Kirilmetodievo⁵¹⁴ și Babadag, pixidele au ajuns până în mediul cultural Saharna Solonceni.

Ceramica fazei Babadag III

Datorită ultimelor nivele de locuire – unde intervențiile de nivelare sau de amenajare a spațiului sunt mai rare, s-au păstrat numeroase vase întregi sau întregibile aparținând fazei Babadag III.

I. Vase bitronconice

Varianta *a*

Aceste vase de mari dimensiuni, au la baza umărului mici proeminente dispuse în cruce, de obicei cu vârful în sus (Babadag⁵¹⁵ – *fig. 35/6* și *36/3,6*; Telița „Amza”⁵¹⁶ – *fig. 39/4*; Satu Nou “Valea lui Voicu”⁵¹⁷; Gura Canliei⁵¹⁸). Nu lipsesc vasele bitronconice pântecoase decorate cu mari caneluri dispuse oblic (Babadag⁵¹⁹ – *fig. 36/4*; Satu Nou “Valea lui Voicu”⁵²⁰).

Inedite sunt cele două vase bitronconice descoperite în așezarea de la Enisala „Palanca”⁵²¹. Primul, este fragmentar și are pe umăr o mare proeminență conică cu vârful în sus iar cel de-al doilea este scund, cu gâtul scurt, aproape “tăiat” acesta având pe umăr patru proeminente dispuse în cruce fiind decorat în aceeași zonă cu caneluri oblice (*fig. 37/7*)

Varianta *b*

La Babadag sunt cunoscute cele mai multe vase din această variantă (*fig. 36/1,2*) fiind descoperit la Babadag în cuptorul de ars ceramică aflat în ultimul nivel de locuire⁵²² (*fig. 36/5*). Acesta are un aspect suplu, cu gâtul prelung și mijlocul puțin arcuit, la baza umărului are un brâu format din mici proeminente aplicate.

Fragmente de vase bitronconice din această variantă, au mai fost descoperite la Babadag (*fig. 35/2*), Niculițel “Cornet”⁵²³, la Telița “Amza”⁵²⁴ (*fig. 34/3*; Rasova “Malul Roșu”⁵²⁵, Tulcea „Dealul Taberei”⁵²⁶ și Garvăn „Mlăjitul Florilor”.

⁵¹² Jugănaru 2003-a, 68-69, fig. 2/4,5

⁵¹³ Bouzek 1985, 200-202

⁵¹⁴ Stoyanov 1997, 141, fig. 5/3, 4

⁵¹⁵ Morintz 1964, fig. 3/1-4; Morintz 1986, fig. 3/4; Morintz 1987-a, fig. 8/7-9; Morintz *et alii* 1995, fig. 4/1

⁵¹⁶ Jugănaru 2003-c, 91, fig. 6/2

⁵¹⁷ Irimia, Conovici 1992, fig. 7/1-3, fig. 9/1

⁵¹⁸ Irimia 1981-c, fig. 12/1,27,8, fig. 13/3

⁵¹⁹ Morintz 1964, fig. 3/4, fig.4/3, fig.5/6; Morintz 1978, fig. 8/9

⁵²⁰ Irimia, Conovici 1993, fig. 9/1

⁵²¹ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig. 6/1,3

⁵²² Morintz *et alii* 1995, fig. 8, fig. 9/1

⁵²³ Jugănaru, Topoleanu 1994, fig.4/3

⁵²⁴ Baumann 1995, pl. 50/11

⁵²⁵ Irimia 1974, fig. 15/3; 17/1,2,3,4

⁵²⁶ Baumann 1975, pl. 2/7

II. Cești

Varianta *a*

Ceștile cu o toartă sunt prezente în mai toate nivelele atribuite fazei Babadag III. În general sunt nedecorate, existând însă și câteva exemplare decorate cu caneluri pe umăr (Babadag⁵²⁷ – *fig. 34/1-4, fig. 35/7*; Telița „Amza” – *fig. 38/2*) sau pe gât (Piscu Cimitirul Vechi⁵²⁸), cu creștături oblice pe umăr (Babadag) sau cu alveole incizate pe umăr (Telița „Amza”⁵²⁹ – *fig. 38/1*).

Cești cu o toartă supraînălțată, nedecorate, au mai fost descoperite la Babadag⁵³⁰, la Niculițel „Cornet”⁵³¹, la Enisala „Palanca”⁵³², la Mahmudia⁵³³, la Telița „Amza”⁵³⁴ – (*fig. 38/3,4,6*), la Garvăn „Mlăjitul Florilor”, la Rasova „Malul Roșu”⁵³⁵, la Satu Nou „Valea lui Voicu”⁵³⁶ și Piscu „Cimitirul Vechi”⁵³⁷.

Varianta *b*

Ceștile cu două torți supraînălțate sunt prezente, spre deosebire de fazele anterioare, în număr mai mare. Unele exemplare au în zona umărului mici proeminente (Babadag⁵³⁸ – *fig.34/5,7*; Enisala „Palanca”⁵³⁹). De menționat sunt și ceștile care au pe umăr alveole (Babadag⁵⁴⁰; Enisala „Palanca”⁵⁴¹ – *fig. 37/5*) sau caneluri oblice sau orizontale (Enisala „Palanca”⁵⁴² – *fig.37/6*). Cești nedecorate, cu două torți au mai fost descoperite la Babadag⁵⁴³ și la Mahmudia⁵⁴⁴.

Varianta *c*

Ceștile bol sunt mai puțin răspândite în această ultimă fază de evoluție a culturii Babadag, fiind descoperite la Babadag⁵⁴⁵ (*fig. 34/8, fig. 35/8 și 36/11,12*) la Niculițel „Cornet”⁵⁴⁶ și la Telița „Amza” – (*fig. 38/5,7*)⁵⁴⁷.

Varianta *d*

Fragmente de cești atribuite fazei Babadag III a căror formă nu a fost clar determinată au fost descoperite la Enisala „Palanca”⁵⁴⁸, la Tulcea „Dealul Taberei”⁵⁴⁹, la Rasova „Malul

⁵²⁷ Morintz 1986, fig. 3/1; Morintz 1987 – a, fig. 9/11

⁵²⁸ Brudiu 1991, fig. 10/1

⁵²⁹ Jugănar 2003-c, 92, fig. 1/1

⁵³⁰ Morintz 1964, fig. 3; 4/1,2; Morintz 1987-a, fig. 9/13; Morintz, Jugănar 1995, fig. 3/6, fig. 17/3,7

⁵³¹ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 8/4,5

⁵³² Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig.5/3,4

⁵³³ Oberländer 1980, pl. 2/2

⁵³⁴ Baumann 1995, pl. 50/4,6,9; Jugănar 2003-c, 92, fig. 1/6

⁵³⁵ Irimia 1974, fig.10/2, 12/2, 17/6, 10,11

⁵³⁶ Irimia, Conovici 1993, fig. 66/4

⁵³⁷ Brudiu 1991 235, fig.10/4

⁵³⁸ Morintz 1987-a, fig.9/110,12; Morintz *et alii* 1995, fig. 9/2

⁵³⁹ Lazurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig.5/1

⁵⁴⁰ Morintz 1964, fig. 5/3 1987-a, fig. 9/10,12

⁵⁴¹ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig. 5/2

⁵⁴² Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig. 5/1

⁵⁴³ Morintz 1964, fig. 6/1, fig.78; Morintz 1986, fig. 3/2, fig. 4/2

⁵⁴⁴ Oberländer 1980, pl. 2/1

⁵⁴⁵ Morintz 1987-a, fig. 10/7; Morintz *et alii* 1995, fig. 10/5

⁵⁴⁶ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 8/7,8

⁵⁴⁷ Baumann 1995, pl. 50/3,8,13

⁵⁴⁸ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig. 6/11, 12

⁵⁴⁹ Baumann 1975, pl. 2/3

Roșu”⁵⁵⁰, la Satu Nou “Valea lui Voicu”⁵⁵¹, Gura Canliei⁵⁵² și Ijdileni Frumușița⁵⁵³. Interesante sunt fragmentele descoperite în complexele închise de la Telița „Amza”⁵⁵⁴ decorate prin incizare cu benzi paralele și serii de linii în zig-zag.

III. Căni

Varianta *a*

Au fost descoperite doar trei exemplare, la Revarsarea – “Cotul Tichilești”⁵⁵⁵ – (**fig. 37/10**), la Tulcea “Dealul Taberei”⁵⁵⁶ și la Gura Canliei⁵⁵⁷.

Varianta *b*

Cănilor derivate din cești, cu o toartă supraînălțată pot fi lesne confundate cu ceștile dacă nu ținem cont de partea superioară – gâtul, care este mai lung. Asemenea vase au fost descoperite la Babadag⁵⁵⁸ și la Siliștea „Popina”⁵⁵⁹.

Varianta *c*

Cănilor derivate din vase borcan sunt lucrate de obicei din pastă grosieră. Au fost descoperite la Babadag⁵⁶⁰ (**fig. 35/9**), la Niculișel “Cornet”⁵⁶¹ și la Siliștea “Popina”⁵⁶².

IV. Străchini

Străchinile acestei faze nu se deosebesc – cu excepția lipsei decorurilor incizate și imprimate de cele din fazele anterioare. Putem afirma că există o uniformizare a evoluției acestui tip de vas, astfel încât, cu unele excepții în privința decorului, numai contextul arheologic al descoperirilor a permis încadrarea lor într-o anumită fază a culturii Babadag.

Continuă decorul străchinilor cu motive canelate – dispuse pe buză invazată, așa cum o dovedesc descoperirile de la Babadag⁵⁶³, Enisala „Palanca”⁵⁶⁴ (**fig. 37/2-4**), Niculișel “Cornet”⁵⁶⁵, Telița “Amza”⁵⁶⁶ (**fig. 39/5,6**), Revarsarea “Cotul Tichilești”⁵⁶⁷, Tulcea “Dealul Taberei”⁵⁶⁸, Satu Nou „Valea lui Voicu”⁵⁶⁹, Gura Canliei⁵⁷⁰ și Rasova “Malul Roșu”⁵⁷¹.

⁵⁵⁰ Irimia 1974, fig. 10/3; fig. 17/5,9

⁵⁵¹ Irimia, Conovici 1993, fig. 5/2; fig. 8/3,4,6

⁵⁵² Irimia 1981-c, fig. 12/5, fig. 20/17, fig. 19/18, 24; fig. 20/14-16, 18,19

⁵⁵³ Brudiu 1991, fig. 5/5

⁵⁵⁴ Jugănar 2003-c, 92, fig. 1/2,4

⁵⁵⁵ Baumann 1995, pl. 10/2

⁵⁵⁶ Baumann 1975, pl. 2/2

⁵⁵⁷ Irimia 1981-c, fig. 14/6, 21/1

⁵⁵⁸ Morintz 1986, fig. 3/3, fig. 4/3; Morintz 1987-a, fig. 9/15

⁵⁵⁹ Harțușe, Silvestru 1992, pl. 9/5

⁵⁶⁰ Morintz 1986, fig. 4/5,6; Morintz 1987-a, fig. 10/3

⁵⁶¹ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 14/2

⁵⁶² Harțușe, Silvestru 1992, pl. 10/3

⁵⁶³ Morintz 1986, fig. 3/5,6

⁵⁶⁴ Lăzurcă, Mănușu-Adameșteanu 1980, fig. 4/2-4

⁵⁶⁵ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 9/1,4

⁵⁶⁶ Baumann 1995, pl. 50/5; Jugănar 2003-c, 92, fig.2/1; 4/5

⁵⁶⁷ Baumann 1995 pl. 14/7

⁵⁶⁸ Baumann 1975, pl. 2/5

⁵⁶⁹ Irimia, Conovici 1993, fig. 6/3,6; fig. 10/6

⁵⁷⁰ Irimia 1981-c, fig. 13/2,9; fig. 14/4,5

⁵⁷¹ Irimia 1974, fig. 20/1,3,7

Sunt de remarcat și străchinile nedecorate – descoperite la Enisala”Palanca”⁵⁷² – (**fig. 37/1**), Telița „Amza”⁵⁷³ (**fig. 34/7**), Niculițel “Cornet”⁵⁷⁴, Revarsarea “Cotul Tichilești”⁵⁷⁵ și Garvăn “Mlăjitul Florilor”.

Puține la număr sunt recipientele cu proeminențe apucători. Din aceasta categorie fac parte exemplarele descoperite la Revarsarea “Cotul Tichilești”⁵⁷⁶ și Telița „Amza”.

V. Vase borcan

Vasele din această categorie, prezente atât în varianta **a**, cât și în varianta **b**, sunt decorate, de obicei cu brăuri alveolate (Babadag⁵⁷⁷ – **fig. 35/3, 5; fig. 36/7-10**; Enisala „Palanca”⁵⁷⁸ – **fig. 37/8, 9, 11**), acestea din urmă având mici proeminențe apucători dispuse în cruce ce întrerup brăul alveolat, Niculițel “Cornet”⁵⁷⁹ – acest exemplar având două mici torți – apucători dispuse în zona brăului alveolat, Telița “Amza”⁵⁸⁰ (**fig. 39/1,8**) Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Rasova “Malul Roșu”⁵⁸¹, Satu Nou “Valea lui Voicu”⁵⁸² și Gura Canliei⁵⁸³).

Unele vase borcan au buza crestată de linii scurte oblice (Babadag⁵⁸⁴ – **fig. 35/4**, Rasova “Malul Rosu”⁵⁸⁵ – cu brău alveolat) sau mici alveole (Babadag – **fig. 35/1**).

Mai rar întâlnite sunt vasele borcan nedecorate, care au în partea superioară proeminențe – apucători plate (Rasova “Malul Rosu”⁵⁸⁶, Enisala „Palanca”⁵⁸⁷).

VI. Strecurători

Sunt cunoscute doar două exemplare atribuite fazei Babadag III; strecurătoarea aparținând variantei **a** descoperită la Telița “Amza”⁵⁸⁸ și strecurătoarea de tip **b** descoperită în 1997 la Babadag.

VII. Pixide

Este cunoscut un singur exemplar încadrat în varianta **a**, descoperit la Telița „Amza”⁵⁸⁹ (**fig. 40/7**). Paharul are pereții înclinați spre interior, fiind decorat prin incizare cu o bandă de linii paralele, suprapusă de triunghiuri hașurate, inciziile fiind umplute cu pastă albă. Pixida a fost descoperită într-un complex atribuit fazei Babadag III, alături de fragmente ceramice tipice pentru această fază fiind cea mai târzie piesă de acest gen.

⁵⁷² Lăzuncă, Mănuclu-Adameșteanu 1980, fig. 4/1

⁵⁷³ Jugănarul 2003-c, 92, fig. 4/4; 5/10

⁵⁷⁴ Topoleanu, Jugănarul 1995, fig. 9/6

⁵⁷⁵ Baumann 1995, pl. 14/6

⁵⁷⁶ Baumann 1995, pl. 10/1

⁵⁷⁷ Morintz 1964, fig. 5/5; Morintz 1987-a, fig. 11/9,10; Morintz *et alii* 1995, fig. 9/33,4; fig. 10/1

⁵⁷⁸ Lăzuncă, Mănuclu Adameșteanu, 1980, fig. 6/5,6, fig. 7/1-4

⁵⁷⁹ Topoleanu, Jugănarul 1995, fig. 14 /1,3, 10/5

⁵⁸⁰ Baumann 1995, pl. 48 /11, 51/5,6; Jugănarul 2003-c, 92, fig. 3/6; 5/1-3,6

⁵⁸¹ Irimia 1981-b, fig. 25/2-4

⁵⁸² Irimia, Conovici 1993, 71, fig. 5/1,3, 6/7, 9/1,4,5

⁵⁸³ Irimia 1981-c, fig.14/1,3, 20/21-27

⁵⁸⁴ Morintz *et alii* 1995, fig. 9/3

⁵⁸⁵ Irimia 1974, fig. 11/6-7, 12/11, 24/1 25/ 1,5,6

⁵⁸⁶ Irimia 1974, fig.23/11

⁵⁸⁷ Lăzuncă, Mănuclu-Adameșteanu 1980, fig. 6/4

⁵⁸⁸ Baumann 1995, pl. 50/7

⁵⁸⁹ Jugănarul 2003-a, 66, fig. 1/7

7.2. OBIECTE DIN LUT

1. *Instrumentele pentru decorat ceramica* au o formă semilunară – cu muchia teșită crestată cu incizii oblice (pentru realizarea „falsului șnur” – o amprentă realizată în multiple combinații) și un mâner tubular incizat în capăt cu cercuri concentrice (pentru imprimarea cercurilor concentrice). Astfel de piese au fost descoperite la Babadag⁵⁹⁰ (**fig. 41/1,3,4,6**), Garvăn “Mlăjitul Florilor” (**fig. 41/2,5,8,9**), Niculițel “Cornet”⁵⁹¹, Ijdileni Frumusița⁵⁹² (**fig. 41/7**) și Țibrinu⁵⁹³; un singur exemplar este în formă de T – piesa descoperită la Babadag.

Analogii pentru aceste instrumente – răspândite în tot spațiul Marelui Complex al Ceramicii Imprimare (MCCI) întâlnim la Insula Banului⁵⁹⁴ și Velesnica⁵⁹⁵ aparținând grupului **Insula Banului**; Pocreaca⁵⁹⁶ din aria grupului **Cozia**⁵⁹⁷; Țarevka⁵⁹⁸, Saharna⁵⁹⁹, Hlinjeni II⁶⁰⁰, Alcedar III⁶⁰¹, Mateuți „La Bașnă”⁶⁰² din aria culturii **Saharna – Solonceni**; Ovčarovo⁶⁰³ și Sava⁶⁰⁴ – **cultura Pšenicevo**; Grigorovskoe⁶⁰⁵ și Dnestrovka⁶⁰⁶ – pentru faza a doua a culturii culturii **Černoles**.

2. *Calapod* (**fig. 47/5**). A fost descoperit într-o groapă menajeră dintr-un nivel de locuire Babadag III al așezării eponime. Are o formă tronconică. Era folosit, probabil, la modelarea pereților vaselor ceramice.

3. *Lingură pentru turnat metal topit* (**fig. 47/8**) Piesa – în stare fragmentară, cu mânerul distrus în vechime, fost descoperită la Garvăn “Mlăjitul Florilor”. La capăt lingura are un mic canal pentru scurgere. O piesă relativ asemănătoare a fost descoperită în așezarea de la Grănicești⁶⁰⁷ aparținând grupului Grănicești din cultura Gava Holihradu.

4. *Opaiț*. A fost descoperit la Niculițel “Cornet”⁶⁰⁸. Are forma unei cupe cu piciorul plat. Din partea superioară a opaițului a fost “tras” un mâner tubular, rupt în vechime.

5. *Vas miniatural pandantiv*. (**fig. 47/6**) A fost descoperit la Garvăn “Mlăjitul Florilor”. Are forma unui mic bol, cu un mâner-apucătoare, perforat de două orificii pentru agățat.

7.3. OBIECTE DIN OS

Obiectele din os și corn sunt relativ numeroase, această materie primă – ușor de prelucrat, servind la confecționarea unor piese de harnașament (psalii), arme (vârfuri de săgeți, măciuci), unelte (săpăligi-plantatoare, străpungătoare, răzuitoare, ciocane, plăsele de cuțite) și piese de podoabă (pandantive).

⁵⁹⁰ Morintz 1987-a, 46, fig. 11/2; Sîrbu, Jugănaru 1999, 92-93, fig. 2/4

⁵⁹¹ Topoleanu, Jugănaru 1995, 206, fig. 15/3

⁵⁹² Brudiu 1991, 226, fig. 4-6

⁵⁹³ Ailincăi *et alii* 2004-2005, 120, fig. 3/1-3

⁵⁹⁴ Morintz, Roman 1969, 400, 416, fig. 7/10

⁵⁹⁵ Jevtić 1994, 130-131, fig. 4/2

⁵⁹⁶ Iconomu 1997, 128, fig. 5/3,6

⁵⁹⁷ Vezi Laszlo 1969, 319-325; Laszlo 1970, 99-102

⁵⁹⁸ Kašuba 2000, 318, fig. 26/20

⁵⁹⁹ Kašuba 2000, 409-410, fig. 75/ 7-9

⁶⁰⁰ Goliteva, Kašuba 1995, 28, fig. 48/6-7

⁶⁰¹ Kašuba 2000, 461, fig. 115/ 9, 10, 15, 16, 17, 21, 28

⁶⁰² Kašuba 2000, 441-442, fig. 95/ 18,21-22; 96/ 10.

⁶⁰³ Balabanian 1986, 18-20

⁶⁰⁴ Hänsel 1976, fig. 43/4; Tončeva 1980, 71-72, fig. 28/ 6, 7, 8

⁶⁰⁵ Smirnova 1983, 70, fig. 6/5; 8/8.

⁶⁰⁶ Smirnova 1984, 54, fig. 4/8.5

⁶⁰⁷ László 1994-a, 64, fig 13/1

⁶⁰⁸ Topoleanu, Jugănaru 1995, fig. 16/6

- **Piese de harnașament** (psalii)

În aria culturii Babadag sunt cunoscute 10 asemenea piese – parte componentă a echipamentului de harnașament. După forma și dispunerea orificiilor, aceste psalii pot fi împărțite în trei tipuri:

1. în forma de tijă, cu capetele rotunjite și trei orificii transversale;
2. în formă de tijă, cu unul sau ambele capete teșite;
3. în formă de tijă, cu capetele rotunjite și orificii longitudinale. Având în vedere contextul în care au fost descoperite aceste psalii – putem afirma cu certitudine, că ele aparțin fazelor Babadag II și III.

Tipului 1 de psalii îi aparțin piesele descoperite la Babadag – cinci exemplare⁶⁰⁹ (*fig. 50/3-6*), toate cu orificii de formă ovală sau dreptunghiulară, la Niculițel „Cornet”⁶¹⁰ – două exemplare (*fig. 50/10, 11*) decorate cu șiruri longitudinale de puncte incizate ce imită „falsul șnur” și piesa de la Siliștea “Popina”⁶¹¹ (*fig. 50/8*). Analogii pentru aceste psalii, găsim în special în mediul cultural Saharna Solonceni⁶¹².

Tipului 2 îi aparțin trei piese descoperite la Babadag⁶¹³ (*fig. 50/1, 2, 5*) în straturile fazei Babadag II. Piesele fragmentare sunt decorate cu motive incizate în formă de zig-zag și cercuri concentrice – analogii pentru acestea găsim în așezarea de tip Chișinău – Corlăteni de la Trinca⁶¹⁴.

Tipului 3 îi aparține o singură piesă, descoperită la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (*fig. 50/9*). Psalia, păstrată fragmentar, are un orificiu longitudinal, astfel încât curelușa să fie petrecută pe sub o bareță, și nu prin corpul psaliei. Nu cunoaștem analogii pentru aceasta piesă. A fost descoperită în stratul Babadag II.

- **Arme**

Vârfuri de săgeți. Au fost descoperite 7 exemplare, ce pot fi împărțite în două tipuri:

1. de formă piramidală, cu secțiune rombică;
2. de formă conică, cu secțiune circulară.

În privința difuzării, precum și a încadrării cronologice, putem aprecia că acestea aparțin în special mediului nord-pontic, fiind descoperite în complexe culturale diverse – de la cele de tip Belozeka⁶¹⁵, Chișinău – Corlăteni⁶¹⁶, Saharna Solonceni⁶¹⁷, și Cernoles⁶¹⁸. Pentru teritoriul României – de menționat sunt piesele de la Teleac⁶¹⁹ descoperite în nivelul III – final, datat în secolele VII-VI î.Chr.

Tipului 1 îi aparțin piesele descoperite la Babadag⁶²⁰ (*fig.49/1,2, 4-6*), Satu Nou „Valea lui Voicu”⁶²¹ și Siliștea “Popina”⁶²². De remarcat este faptul că toate piesele de la Babadag au fost descoperite în straturile superioare atribuite fazei Babadag III.

⁶⁰⁹ Morintz 1987-a, 68, fig. 14

⁶¹⁰ Topoleanu, Jugănar 1995, 205, fig. 15/1-2, 16/1-2

⁶¹¹ Harțușe, Silvestru 1992, p. 20, pl. 12/1-2

⁶¹² Levitkii 1994-a, 182 ; Kašuba 2000, 346, fig. 39

⁶¹³ Morintz 1987-a, 68, fig.14

⁶¹⁴ Levițki 1994-b, 115-116, fig. 61/1

⁶¹⁵ Vanciugov 1990, 103, fig. 35/8

⁶¹⁶ Levițki 1994-b, 166

⁶¹⁷ Levițki 1994-a, p.182, fig.7/2-4

⁶¹⁸ Terenožkin 1961, p. 95, fig.66/6,9-15,22

⁶¹⁹ Vasiliev *et alii* 1991, 56-58,123, fig. 17/6-7

⁶²⁰ Irimia, Conovici 1993, 71, fig. 11/14

⁶²¹ Irimia, Conovici 1993, 71, fig. 11/13

⁶²² Harțușe, Silvestru 1992, 29, pl. 5/3

Tipului 2 îi aparține o singură piesă - descoperită în nivelul de la baza așezării de la Garvăn – „Mlăjitul Florilor” (*fig. 49/3*), datat cel mai devreme în Ha A₂.

Măciuci de luptă. Au fost descoperite două exemplare – în așezarea de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”.

Prima piesă a fost descoperită în anul 1994, în stratul de la baza așezării (*fig.48/7*). Este lucrată din rădăcina unui corn masiv de cerb. Aproximativ în zona centrală – între ramificațiile coarnelor, a fost practicată o perforație cu diametrul de 2,5 cm. Marginile perforației au evidente urme de uzură (tocire).

A doua piesă a fost descoperită în 1995, în apropierea unei locuințe de suprafață, datată în nivelul Babadag II. Deși are forma și dimensiunile primei piese, aceasta nu mai prezintă perforația circulară, ci o incizie adâncă, paralel cu rădăcina cornului, incizie întreruptă pe anumite porțiuni.

Pentru prima piesă – cea cu orificiu circular, găsim analogii apropiate în așezarea de la Ijdileni - Frumușița unde M. Brudiu descrie “o piesă de cervideu semiprelucrată”, descoperită într-un bordei aparținând culturii Basarabi⁶²³. Două obiecte asemănătoare au fost descoperite în așezarea Noua II de la Cobâlnea – Dealul Fetelor⁶²⁴ (Rep. Moldova), precum și în așezarea de tip Sabatinovka de la Žushnii Bug⁶²⁵.

În ceea ce privește destinația acestor piese, înclinăm să credem că erau folosite ca arme. Uzura avansată din jurul orificiului circular al primei piese de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, provocată probabil de frecarea intensă a unui șnur din piele, este un argument în favoarea ipotezei de mai sus.

• Unelte

Săpăligi/Plantatoare. Sunt lucrate din corn. Au fost descoperite puține asemenea obiecte. Menționăm piesele de la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.49/9*), Niculițel – “Cornet”⁶²⁶, Babadag (*fig. 49/7,8*) și Siliștea “Popina”⁶²⁷. O piesă deosebită o reprezintă cea descoperită la Satu Nou “Valea lui Voicu”⁶²⁸.

Străpungătoare. În general sunt realizate din corn de cervidee, dar și din oase de vită. Menționăm piesele de la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.49/10-12*) și Rasova “Malul Roșu”⁶²⁹.

Răzuitoare. Piesele descoperite la Garvăn “Mlăjitul Florilor” sunt realizate din oase de vită (*fig.49/13,14*). Ambele capete ale acestor unelte erau tăiate oblic, creându-se astfel două tăișuri.

Ciocane. În această categorie includem cele trei piese descoperite la Siliștea “Popina”⁶³⁰. Cele trei unelte lucrate din corn de bovideu, au corpul curbat, două dintre ele având în zona mediană câte un orificiu pentru înmănușare.

Mânere. În așezarea de la Babadag a fost descoperit în 1994 în ultimul nivel de locuire, aparținând fazei Babadag III, un mâner de cuțit sub forma a două plăsele din os unite cu trei nituri din fier (*fig.48/3*). În mod cert aceste plăsele susțineau un cuțit din fier a cărui limbă nu s-a păstrat.

⁶²³ Brudiu 1991, 231 fig. 12/2

⁶²⁴ Levitkii, Sava 1993, 75-81, fig. 14/3

⁶²⁵ Kluschnitzew 1993, 75

⁶²⁶ Topoleanu, Jugănar 1995, fig. 16/3

⁶²⁷ Harțuche, Silvestru 1992, 19, pl. 5/4, 6/3

⁶²⁸ Irimia, Conovici 1993, fig. 8/13

⁶²⁹ Irimia 1974, 89, fig. 14/10

⁶³⁰ Harțuche, Silvestru 1992, 19, pl. 5/1, 5, 6

Un alt exemplar a fost descoperit la Siliștea „Popina”⁶³¹. Are formă tubulară, fiind aplatizat în partea superioară. A fost lucrat din corn de cervideu.

Două plăsele de cuțit lucrate din corn de cervideu au fost descoperite la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.48/1,2*) Una din piese are unul din capătul dinspre gardă rotunjit, celălalt fiind nefinisat – reprezentând o parte a rădăcinii cornului de cerb (*fig.48/2*). La Babadag a fost descoperit un mâner masiv, nefinisat lucrat tot din corn de cervideu (*fig.48/6*)

Tot în această așezare a fost descoperit și un mâner de împungător realizat din corn de cerb, prelucrat la ambele capete prin tăiere, cu un orificiu pentru fixarea împungătorului (*fig.48/4*).

Patine (?). Sunt lucrate din oase mari de vită. Au o latură plată, cu evidente urme de uzură. Au fost descoperite la Silistea “Popina”⁶³² (trei exemplare) și Babadag⁶³³ (un exemplar). Una din piesele de la Siliștea are două perforații la unul din capete, precum și la mijloc – pe latura opusă “șinei”.

În privința utilității acestor obiecte, N. Harțuche și O. Silvestru considerau că erau folosite pentru deplasarea pe gheață, în timp ce V. Sîrbu și S. Pandrea sunt de părere că erau folosite la prelucratură a pieilor.

• Piese de podoabă

Pandantive lucrate din corn de cervideu (Garvăn “Mlăjitul Florilor”- *fig. 49/18*), Ijdileni- Frumusița⁶³⁴), din femur de animal de talie mare (Babadag – *fig.49/15,19*, Siliștea “Popina”⁶³⁵, Satu Nou “Valea lui Voicu”⁶³⁶), din dintele unui cervideu (Enisala “Cetatea medievală”⁶³⁷ sau dintr-un colț de mistreț (Garvăn “Mlăjitul Florilor” – *fig.49/16*).

7.4. OBIECTE LITICE

• Unelte

Râșnițe. Sunt menționate șase piese în așezarea de la Siliștea “Popina”⁶³⁸, de formă ovală și dreptunghiulară, având lungimea cuprinsă între 30 și 60 cm.

Frecătoare de râșniță. Acestea aveau fie forma sferică - cum ar fi cele șase piese descoperite la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig.46/11-14*), Babadag și Siliștea “Popina”⁶³⁹ sau dreptunghiulare cu extremitățile rotunjite – cum ar fi cele din ultima așezare menționată.

Gresii. Erau folosite pentru ascuțit cuțitele și acele din bronz și fier. Sunt de obicei plate, de forma rectangulară precum piesele de la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (*fig. 46/15,16,20*), Orgame⁶⁴⁰ și Enisala „Cetatea medievală”⁶⁴¹ sau neregulată – piesele de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, Enisala „Cetatea medievală”⁶⁴² și Siliștea Popina”⁶⁴³ – unele din acestea având la un capăt câte un mic orificiu circular.

⁶³¹ Harțuche, Silvestru 1992, 19, fig. 6/4

⁶³² Harțuche, Silvestru 1992, 19, fig. 6/6; Sîrbu, Pandrea 1994, 32, fig.20

⁶³³ *Apud* Harțuche, Silvestru 1992, 19

⁶³⁴ Brudiu 1991, p. 231, fig.12/3

⁶³⁵ Harțuche, Silvestru 1992, 20, pl. 5/9

⁶³⁶ Irimia, Conovici 1993, 73, fig. 4/4

⁶³⁷ Dragomir 1974,134, fig. 3/8

⁶³⁸ Harțuche, Silvestru 1992, 19

⁶³⁹ Harțuche, Silvestru 1992, 19

⁶⁴⁰ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/6

⁶⁴¹ Dragomir 1974, 133, fig. 3/1

⁶⁴² Dragomir, 1974, 133, fig. 3/2, 3

Lustruitoare de ceramică. Sunt de menționat două piese de la Garvăn Mlăjitul “Florilor”, patru lustruitoare descoperite în cuptorul de ars ceramică din ultimul nivel de locuire de la Babadag⁶⁴⁴ (**fig.46/18-22**), două piese de la Siliștea “Popina”.

Lame din silex. Sunt lucrate dintr-un silex maroniu-gălbui sau cenușiu. Toate piesele sunt bilenticulate. Erau folosite ca răzuitoare, sau pentru tăiere. Menționăm pisele descoperite la Babadag (**fig.46/1-4,6,7,9,10**) cele de la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (**fig. 46/5,8**), Enisala „Cetatea medievală”⁶⁴⁵ și la Satu Nou “Valea lui Voicu”⁶⁴⁶.

Topoare cu o gaură de înmănușare. Au fost descoperite trei exemplare fragmentare, unul la Garvăn “Mlăjitul Florilor” (**fig.46/17**), respectiv două la Satu Nou Valea lui Voicu⁶⁴⁷.

Ciocan. Piesa de la Silistea “Popina”⁶⁴⁸ are corpul alungit cu o șanțuire la mijloc – unde se află o perforație (gaură de înmănușare).

Tipar. Piesa descoperită la Babadag este un fragment de valvă de tipar din gresie, păstrându-se doar partea din zona mediană a tiparului, cu o puternică crustă de arsură la interior. Nu a putut fi determinată foarma care se turna în acest tipar (**fig. 47/7**).

7.8. OBIECTE DIN METAL

În legătură cu prelucrarea bronzului trebuie menționată o lingură fragmentară din lut, care are la capăt un orificiu pentru turnat, folosită probabil, la turnarea unor piese din bronz descoperită în așezarea de la Garvăn “Mlăjitul Florilor” și fragmentul de tipar de la Babadag descris mai sus.

Reducerea minereului de fier este atestată prin câteva descoperiri. În primul rând este vorba de bucățile de zgură din fier descoperite în nivelele fazelor Babadag II și III de la Babadag⁶⁴⁹, fragmentele de zgură din fier și urmele unui cuptor de redus minereul din așezarea Babadag de la Galița⁶⁵⁰, precum și groapa cu zgură din fier de la Hârșova⁶⁵¹.

Așezarea de la Babadag se afla în apropierea unei importante resurse de minereu de fier – zăcământul de la Altân Tepe, aflat la cca. 15 km SV, zăcământ care avea la suprafață o importantă cantitate de pirită⁶⁵² ușor de prelucrat. Este posibil ca reducerea minereului de fier să fi fost produsă chiar în perimetrul zăcământului. Un alt zăcământ important se afla pe dealul Iulia⁶⁵³ – la S de dealul Consul, iar o concentrare importantă de minereuri feroase și neferoase se află în depunerile aluvionare din zona Dervent⁶⁵⁴.

• Arme

Vârfuri de săgeți. Sunt cunoscute trei variante:

1. săgeți cu două muchii și dulie, în formă de frunză de salcie – piesele de bronz de la Babadag⁶⁵⁵ (**fig.42/20**) și Siliștea „Popina”⁶⁵⁶;

⁶⁴³ Harțușche, Silvestru 1992, pl. 4/1, 2, 6

⁶⁴⁴ Morintz *et alii* 1995, fig. 9/5-8

⁶⁴⁵ Dragomir 1974, 133, fig. 3/5, 6, 4

⁶⁴⁶ Irimia, Conovici 1993, fig.14/4

⁶⁴⁷ Irimia, Conovici 1993, fig.14/11,12

⁶⁴⁸ Harțușche, Silvestru 1993, 19, pl.IV/7, XII/3

⁶⁴⁹ Morintz 1964,105,118; Morintz 1971, 20; Morintz 1987-a, 63

⁶⁵⁰ Olteanu, 1971, 295-296 ; Olteanu 1975, 25; László 1973, 20, 27, 31-33; Borovka 1987, 67

⁶⁵¹ Morintz, Angheliescu 1974, 47

⁶⁵² Zah 1971, 191-207

⁶⁵³ Bacalu 1978, 111-126

⁶⁵⁴ Olteanu 1975, 21-26

⁶⁵⁵ Morintz 1987-a, 46,63

2. săgeți cu corp plat, triunghiular, cu o scobitură pentru tija în zona mediană și aripioare laterale – piesa din fier descoperită la Satu Nou „Valea lui Voicu”⁶⁵⁷;

3. săgeți tubulare – cele două exemplare din fier descoperite alături de alte piese din fier în groapa cu schelete umane de la Orgame⁶⁵⁸ (**fig.44/4,5**).

Singura datare certă pentru vârfurile de săgeți este asigurată de piesele tubulare din fier descoperite la Orgame în complexul atribuit fazei Babadag II. Piesele din bronz în formă de frunză de salcie au analogii în Transilvania, în nivelul III al așezării de la Teleac⁶⁵⁹ datat în Ha D - în special pe baza analogiilor cu mediul nord pontic.

• Unelte

Cuțite. Sunt cunoscute două categorii: cuțitele brici – de dimensiuni mai mici, cu lama de formă triunghiulară, ușor curbată în sus și cuțite cu lama dreaptă.

Din primă categorie fac parte cuțitul brici din bronz descoperit într-o groapă tronconică din stratul de la baza așezării de la Garvăn „Mlăjitul Florilor”,⁶⁶⁰ (**fig.43/2**). Un astfel de cuțit, din fier (**fig. 43/5**), cu lama ușor curbată în jos și limba cu un orificiu circular pentru fixarea mânerului, probabil cu un nit, a fost descoperit în stratul aparținând fazei Babadag II al aceleiași așezări, precum și alt exemplar din bronz descoperit într-o groapă tronconică ce pornea din ultimul nivel de locuire al așezării de la Babadag.

Acest tip de cuțit are analogii pe un spațiu cultural și cronologic vast - din Bronz D până în Ha B₃ – C menționând descoperirile de la Radovanu⁶⁶¹, atribuite culturii Coslogeni; Tămăoani, grupul Tămăoani; Zimnicea⁶⁶², grupul Zimnicea, Novgrad, precum și în din necropola de la Sboryanovo⁶⁶³.

Din categoria cuțitelor cu lama dreaptă fac parte cuțitele din fier de la Orgame⁶⁶⁴ – (două piese, atribuite fazei Babadag II – **fig. 44/1,2**), piesa fragmentară de la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (**fig. 43/4**) descoperită pe un nivel Babadag II, precum și cele trei piese de la Babadag⁶⁶⁵ descoperite pe nivele III (**fig. 44/3,6,7**). Piese relativ similare au fost descoperite în necropola de tip Saharna Solonceni de la Țigla⁶⁶⁶.

Seceri. O seceră din bronz cu buton, a fost descoperită la Platonești⁶⁶⁷ într-o locuință atribuită pe baza materialului ceramic fazei Babadag II. Această categorie de seceri cunoaște o mare răspândire din zona Europei Centrale până în spațiul N pontic, încă din Bronzul mijlociu⁶⁶⁸, piesa de la Platonești fiind una dintre cele mai târzii repere cronologice ale acestui tip (Ha B₁-B₂).

Două seceri din fier – una cu limba mânerului în formă de cârlig, cealaltă fragmentară – greu de încadrat tipologic au fost descoperite în ultimul nivel de locuire de la Babadag⁶⁶⁹ (**fig. 43/8,9**). O altă seceră - cosor tot din fier, fost descoperită în stratul fazei Babadag II de la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (**fig. 43/10**). Piese relativ asemănătoare, din fier, au fost

⁶⁵⁶ Harțuche, Silvestru, 1992, 20, pl. 6/5, 12/2

⁶⁵⁷ Irimia, Conovici 1993, 73, 109, fig. 11/12

⁶⁵⁸ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/4,5

⁶⁵⁹ Vasiliev *et alii* 1991, 56-58, 122, 125, fig. 17/11

⁶⁶⁰ Jugănar 1997, 103- 110

⁶⁶¹ Morintz 1978, 146, fig. 86/2

⁶⁶² Gumă 1995, 131, pl. 13/3-5

⁶⁶³ Stoyanov 1997, 81, pl. 19/134, 135

⁶⁶⁴ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/2 ,3

⁶⁶⁵ Morintz, Jugănar 1995, 180, fig. 11/7

⁶⁶⁶ Kašuba 2000, 383,384, 386, fig. 58/22; 59/7; fig. 61/11

⁶⁶⁷ Rențea, Munteanu 2005, 278-279, fig. 31/7

⁶⁶⁸ Levițki 2003, 198

⁶⁶⁹ Morintz 1987-a, 46, 68, fig. 11/1

descoperite în Transilvania la Teleac⁶⁷⁰ – într-un orizont cronologic similar descoperirilor de la Babadag.

Topoare. Un topor plat cu aripioare (Armchenbeil), din fier, (**fig. 44/6**) a fost descoperit într-un complex atribuit fazei Babadag III de la Telița “Amza”⁶⁷¹ alături de fragmentele a două mari vase bitronconice. Piesa este lucrată prin forjare, având un aspect masiv, cu partea superioară dreaptă, aripioarele laterale inegale, în timp ce partea inferioară se lățește treptat spre bază unde se află și centrul de greutate.

O bună analogie pentru toporul de la Telița o întâlnim în depozitul de la Vințu de Jos⁶⁷², unde a fost descoperit un topor ciocan cu aripioare laterale, alături de alte obiecte de fier și bronz, depozit încadrat în seria Vințu de Jos – Coldău – Bâlvănești⁶⁷³ în perioada Ha C.

În tipologia topoarelor cu aripioare întocmită de A. Wesse⁶⁷⁴, toporul de la Telița poate fi încadrat în varianta III, datată între Ha B₃ și Ha C.

Această piesă este un reper cronologic important al perioadei finale de evoluție a culturii Babadag.

Dălți. Sunt cunoscute trei astfel de piese, două din bronz, lucrate dintr-o bară rectangulară, cu unul respectiv ambele capete teșite descoperite la Babadag (**fig.42/16**) și la Platonești⁶⁷⁵, ambele datate în faza Babadag II și o piesă semifinisată din fier, descoperită într-un nivel al fazei a II-a de la Babadag⁶⁷⁶.

Cârlige de pescuit. Cele două piese din această categorie aparțin tipului fără spin, cu partea finală a tijeii teșită. Piesa din bronz de la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (**fig.42/5**) a fost descoperită în stratul de la baza așezării atribuit fazei I, cu bune analogii în depozitul Șpălnaca II⁶⁷⁷, din seria Cincu-Suseni datată în Ha A₁. Piesa din fier de la Orgame (**fig.44/3**) a fost descoperită, alături de alte obiecte din fier în groapa cu schelete umane de la Orgame⁶⁷⁸, complex datat în faza Babadag II.

Ace cu gămălie. Un exemplar descoperit într-un bordei din stratul de la baza așezării de la Garvăn „Mlăjitul Florilor” are corpul curbat, secțiunea circulară (**fig. 42/2**), având analogii clare la Gârbovăț⁶⁷⁹ și Cavadinești⁶⁸⁰ în așezări Noua I și Piatra Neamț⁶⁸¹ într-o așezare de tip Noua II. Un alt exemplar cel descoperit tot la Garvăn „Mlăjitul Florilor”, are corpul drept, cu secțiunea rectangulară (**fig.42/3**). În fine un exemplar puternic corodat și deformat a fost descoperit la Babadag (**fig.42/4**)

• Piese de podoabă

Fibule

1. *Fibule cu nodozități pe arc (Knotenfibeln).* Sunt cele mai timpurii fibule din bronz cunoscute în aria culturii Babadag. Din așezarea eponimă sunt cunoscute două piese, una semnalată de S. Morintz⁶⁸², cealaltă recent publicată⁶⁸³, aceasta din urmă păstrându-se un arc

⁶⁷⁰ Vasiliev *et alii* 1991, 47, fig. 16/1

⁶⁷¹ Jugănar, Baumann 2001, 205-209

⁶⁷² Popa, Berciu 1964, 87-100, fig. 1/6

⁶⁷³ Petrescu-Dîmbovița 1977, 36; Vasiliev 1983, 45

⁶⁷⁴ Wesse 1999, 76, 203, pl. 26

⁶⁷⁵ Rențea, Munteanu 2005, 279

⁶⁷⁶ Morintz 1964, 105, 118

⁶⁷⁷ Petrescu-Dîmbovița 1977, 278, pl. 200, fig.24

⁶⁷⁸ Ailincăi *et alii* 2003, 310, fig. 4/1

⁶⁷⁹ Florescu 1991, 73, fig. 107/7

⁶⁸⁰ Florescu 1991, 45, fig. 111/8

⁶⁸¹ Florescu 1991, 101, fig. 103/11

⁶⁸² Morintz 1987-a, 46, 63

puțin curbat pe care sunt dispuse patru nodozități rombice în profil (**fig. 45/1**), cu analogii la Sboryanovo⁶⁸⁴, Sava și Resen încadrate de D. Gergova în Tipul B I₁⁶⁸⁵.

O fibulă întregă, cu șapte nodozități romboidale pe arc, dublu resort și placa zveltă de formă triunghiulară fost descoperită la Revărsarea “Dealul Tichilești”⁶⁸⁶ (**fig.45/3**). Arcul acesteia este lucrat din bronz iar miezul din sârmă de fier. Deși nu sunt cunoscute analogii pentru forma arcului, în ceea ce privește resorturile și placa o putem considera asemănătoare cu cele descoperite la Sava⁶⁸⁷ și Suvorovo⁶⁸⁸.

În fine, fibula fragmentară din bronz, cu nodozități pe arc descoperită la Ostrov⁶⁸⁹ (**fig. 45/4**) are un singur resort, acul și port-agrafa fiind rupte. Nodozitățile sunt dispuse simetric, una de mai mari dimensiuni pe mijlocul corpului, celelalte în lateral. Piesa de la Ostrov se aseamănă foarte bine cu cea de la Brad⁶⁹⁰ dată în raport cu fibula de același tip de la Vrokastr⁶⁹¹, în secolele X - IX a.Chr. Alte analogii le găsim în Bulgaria la Lakavica, Jambol, Silistra și Evronozovo fiind de altfel, inclusă în tipul A I2 - varianta β, al Dianei Gergova⁶⁹². Acest tip de fibulă este larg răspândit în spațiul egeeo-balcanic în perioadă protogeometrică⁶⁹³, geometrică și chiar arhaică timpurie⁶⁹⁴.

2. *Fibule cu globuri pe arc (Bogenfibeln mit Kugeln)*. Acestea, ca și fibulele cu nodozități sunt datate în sec. X-IX a.Chr. Sunt cunoscute două exemplare, descoperite la Izvoarele⁶⁹⁵ (**fig.45/5**) și Revărsarea “Dealul Tichilești”⁶⁹⁶ (**fig.45/2**). Piesa din bronz de la Izvoarele este fragmentară păstrându-se numai arcul și un resort, având pe arc patru globuri. Arcul este asemănător cu cel al fibulelor descoperite la Sboryanovo, Suvorovo⁶⁹⁷ și Bogdanica⁶⁹⁸.

Piesa de la Revărsarea “Dealul Tichilești” este bine păstrată, având dublu resort și trei globuri pe arc. Piese similare au fost descoperite pe teritoriul Bulgariei la Sboryanovo “Karmen Rid”⁶⁹⁹, Suvorovo⁷⁰⁰ și Progled⁷⁰¹.

1. *Fibule cu arc simetric (Bogenfibeln)*

a. *Fibulă din bronz cu arc simetric, placa în forma de scut beotic și două resorturi*. Exemplarul descoperit la Babadag (**fig. 45/8**) într-un context necunoscut, poate fi considerat analog cu cel încadrat de T. Bader în varianta B în special cu cea descoperită în mormântul 35 de la Gogoșu⁷⁰². Cronologia acestor piese pare a fi legată de secolele VII-VI a.Chr prin descoperirile

⁶⁸³ Jugănaru *et alii*, 2004, 131-137

⁶⁸⁴ Stoyanov 1997, 74-75, fig. 18/ 127, 128

⁶⁸⁵ Gergova 1988, 37-38, fig. 8/ 104, 105

⁶⁸⁶ Simion 2003-c, 103, fig. 9/1

⁶⁸⁷ Gergova 1988, fig. 8/104

⁶⁸⁸ Gergova 1988, fig. 8/ 106

⁶⁸⁹ Culică 1970, fig. 1/1

⁶⁹⁰ Vulpe 1965, 119, fig. 8

⁶⁹¹ Sapouna-Sekellarakis 1978, 58, fig. 12/ 345

⁶⁹² Gergova 1988, 24-25, fig. 2/ 28, 30, 33, 34

⁶⁹³ Bader 1983-b, 101-102

⁶⁹⁴ Sapouna-Sekellarakis 1978, 59

⁶⁹⁵ Culică 1970, fig. 1/3; Bader 1983-b, 102, fig. 34/ 300

⁶⁹⁶ Simion 2003-c, 103, fig.9/2

⁶⁹⁷ Gergova 1988, fig. 8/ 106

⁶⁹⁸ Gergova 1988, fig. 8/ 111

⁶⁹⁹ Stoyanov 1997, fig. 1/8

⁷⁰⁰ Gergova, 1988, fig. 8/106

⁷⁰¹ Gergova 1988, fig. 8/ 107

⁷⁰² Bader 1983-b, 236, fig. 31

de la Basarabi, Gogoșu, Trestiana, Tigveni, Cipău și Mărișelu etc.⁷⁰³, deci parțial paralele ultimei etape de evoluție a culturii Babadag, probabil de jumătatea secolului al VII-lea î.Hr.

b. *Fibulă din bronz cu două resorturi și o buclă pe arc, cu piciorul în formă de clepsidră*. A fost descoperită în așezarea cu un singur nivel de locuire – Babadag III, de la Enisala⁷⁰⁴ (**fig. 45/7**). Piesa nu are analogii. T. Stoyanov a observat asemănările cu un exemplar descoperit în Creta, la Psychro⁷⁰⁵, datat în perioadă geometrică (tipul II g după Sapouna Sekellarakis, care le consideră de origine italică). Datarea fibulei de la Enisala “Palanca”, este asigurată de contextul cert al descoperirii, (groapa nr. 1), datată în linii mari în intervalul cuprins între secolul VIII și prima jumătate a secolului VII a.Chr.

c. *Fibulă cu arc simetric cu placa în formă de triunghi*

Fibula din fier cu dublu resort și placa triunghiulară a fost descoperită într-un mormânt de inhumație în marginea așezării Babadag III de la Revărsarea “Cotul Tichilești”⁷⁰⁶ (**fig.45/9**) alături de o cană bitronconică tipică fazei finale a culturii Babadag. Piese similare au fost descoperite în necropola de la Stoicani⁷⁰⁷ – datată în secolul VII î.Chr.

4. *Fibule cu inele pe arc*

Este cunoscută doar piesa fragmentară cu inele pe arc, cu partea exterioară din bronz iar miezul din fier, descoperită la Izvoarele⁷⁰⁸ (**fig.45/5**). Analogii, în special cu inelele de pe arc, putem găsi la Ostrovul Mare⁷⁰⁹, Balta Verde⁷¹⁰ și Carevec⁷¹¹, fiind evidentă încadrarea acestui tip de fibulă într-un interval cronologic ce coincide cu manifestările de tip Basarabi și Babadag III în Dobrogea (sec. VIII-VII a.Chr.).

Brățări. La Babadag a fost descoperită o brățară lucrată dintr-o foiță de bronz decorată cu două nervuri paralele, cu capetele petrecute (**fig. 42/8**). Analogii găsim în mediul cultural Saharna Solonceni, respectiv în necropolele de la Țiglău⁷¹² și Gura Holboca⁷¹³.

O brățară spiralică lucrată dintr-o bară de bronz, cu secțiunea rotundă, având capetele petrecute a fost descoperită la Siliștea „Popina”⁷¹⁴ (**fig. 42/7**). Tot în categoria brățărilor poate fi încadrat fragmentul de verigă din bronz cu secțiune circulară descoperit la Babadag (**fig. 42/6**).

Ace. În categoria accesoriilor vestimentare poate fi inclus acul cu placă trapezoidală din bronz descoperit în nivelul de la baza așezării de la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (**fig. 42/1**). Corpul acului este ușor curbat, atât placa cât și vârful acului fiind rupte în vechime. Placa acului de formă trapezoidală are părțile laterale rulate spre interior, partea de sus a acesteia fiind ruptă. Pe interior placa este decorată cu două șiruri de mici alveole, executate în tehnica *au repousse*. Prin rularea capetelor plăcii, decorația a fost practic anihilată – ceea ce ne determină să presupunem că inițial acul a avut placa în formă de romb, cu decorația aferentă, iar după ruperea părții superioare a acesteia, i-au fost rulate capetele.

⁷⁰³ Bader 1980-a, 90

⁷⁰⁴ Lăzurcă, Mănuclu-Adameșteanu 1980, 152, fig. 7/ 5, 6; Bader 1983-a, 21

⁷⁰⁵ Stoyanov 1997, 77; Sapouna Sekellarakis 1978, 51, fig. 7/ 216

⁷⁰⁶ Baumann 1995, 231, pl. 8/4; 10/5

⁷⁰⁷ Petrescu-Dîmbovița 1953-b, 166-193; Petrescu-Dîmbovița, Dinu 1974, 87-91

⁷⁰⁸ Culică 1970, fig. 1/2

⁷⁰⁹ Bader 1983-b fig. 31/246

⁷¹⁰ Bader 1983-b, fig. 27/188-192

⁷¹¹ Gergova 1988, fig. 14/ 178

⁷¹² Kașuba 2000, 383, fig.58/7,8,13-15

⁷¹³ Kașuba 2000, 388, fig. 63/2,4

⁷¹⁴ Harțuche, Silvestru 1992, 20, pl. 7/5,6.

După forma inițială (ac cu placa rombică), piesa de la Garvan „Mlăjitul Florilor” are analogii la Săbăoani – într-o necropola Noua I⁷¹⁵, cât și în așezarea aparținând culturii Coslogeni de la Ulmu⁷¹⁶. După forma actuală a piesei – cu capetele plăcii rulate, găsim analogii la Glăvăneștii Vechi⁷¹⁷ – într-o așezare aparținând orizontului Noua I.

Pendantive. Au o formă conică, fiind lucrate din foiță de bronz răsucită. Sunt cunoscute trei exemplare – unul descoperit la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (*fig.42/18*), două la Babadag (*fig.42/17,19*) – toate datate la nivelul fazei Babadag II.

Nasturi, butoni. Cel mai răspândit tip este cel cu calota arcuită și urechiușă pe interior, lucrat în foiță de bronz, cum este cazul pieselor descoperite la Garvăn „Mlăjitul Florilor” (*fig.42/9,10*), Enisala „Cetatea medievală”⁷¹⁸, Babadag (*fig.42/11*) și Satu Nou „Valea lui Voicu”⁷¹⁹. O piesă cu miezul din bronz, acoperită cu o foiță de aur, a fost descoperită la Babadag, într-un bordei din faza Babadag II (*fig.42/14*)

Un buton, de formă conică, gol pe interior, cu o urechiușă transversală de fixare a curelei, a fost descoperit la Satul Nou „Valea lui Voicu”⁷²⁰ (*fig.42/12*).

Obiecte diverse. Literatura de specialitate consemnează numeroase obiecte care pot fi cu greu încadrate într-o categorie anume. Astfel, pentru așezarea de la Babadag sunt menționate bucăți de sârmă și foiță din bronz (*fig. 42/12*), o veriga de bronz (*fig. 42/13*) o bară din fier⁷²¹ de mici dimensiuni descoperită într-un nivel Babadag II, reprezintă, probabil, o formă brută ce urma să fie prelucrată, precum și obiecte din fier, puternic oxidate, descoperite în nivelurile aparținând fazelor II și III⁷²². În așezarea de la Enisala „Cetatea medievală”⁷²³ este amintit un fragment de vas(?) din tablă de bronz iar în așezarea de la Satul Nou „Valea lui Voicu”⁷²⁴ un fragment de tablă din bronz decupat și un piron din cu capătul teșit și tija ruptă.

• Depozitele de bronzuri

Depozitele de bronzuri prezentate mai jos – chiar dacă conțin puține elemente locale, dovedesc că purtătorii culturii Babadag participau la schimburile comerciale cu mediile vestice, răsăritene și sud-dunărene, prezența acestor depozite în Dobrogea dovedind în alt plan, sincretismul elementelor vestice, răsăritene și sud-dunărene, specifice culturii Babadag.

*Techirghiol – jud. Constanța*⁷²⁵. Depozitul are o greutate de 2,383 kg. fiind compus din 3 celturi, 10 seceri, mânerul unei săbii cu limba la mâner, o lamă de sabie, 8 fragmente de coif și 4 bucăți de bronz brut. Este încadrat în HaA₁.

*Sâmbăta Nouă II – jud. Tulcea*⁷²⁶. Depozitul este constituit din cinci seceri - una cu limba la mâner, patru cu cârlig, un celt și o bucată de bronz brut. Este încadrat în Ha A₁.

⁷¹⁵ Florescu 1991, 115, fig. 192/4

⁷¹⁶ Morintz 1978, 135, fig. 74

⁷¹⁷ Florescu 1991, 74, fig. 99/8

⁷¹⁸ Dragomir 1974, 134, fig. 3/7

⁷¹⁹ Irimia, Conovici 1993, 75, 109, fig.11/1

⁷²⁰ Irimia, Conovici 1993, 73-75,99, fig. 5/7

⁷²¹ Morintz 1964, 105, 118

⁷²² Morintz 1964, 105, 118; Morintz 1970, 20; Morintz 1987-a, 46, 63

⁷²³ Dragomir 1974,134

⁷²⁴ Irimia, Conovici 1993,109

⁷²⁵ Aricescu 1965, 23-26; Aricescu 1970, 32 sqq; Petrescu-Dîmbovița 1977, 121, 316

⁷²⁶ Aricescu 1965, 26-27; Aricescu 1970, 34 sqq; Petrescu-Dîmbovița 1977, 120, 315

Casimcea – jud. Tulcea⁷²⁷. Acesta este compus din șase piese – trei celturi întregi, unul fragmentar, o daltă și un mâner, și a fost descoperit întâmplător pe raza localității Casimcea. Ansamblul aparține unui orizont cronologic contemporan culturii ceramice canelate de tip Chișinău Corlăteni (HaA₁ – prima parte a Ha A₂), fiind parțial sincron în Dobrogea cu depozitele de origine transilvăneană din seria Techirghiol, de la Techirghiol și Sâmbăta Nouă II.

Sâmbăta Noua I, jud. Tulcea⁷²⁸. Depozitul a fost descoperit într-un vas bitronconic de mari dimensiuni, ce conținea 44 de piese în greutate de 17,305 kg. Era compus din 34 de celturi, 8 seceri cu limba la mâner și două turte de bronz. Este încadrat în Ha.B1

Pădureni(Nastradin) - jud. Constanta⁷²⁹. Depozitul este compus din 27 de piese: patru falere și 25 de brățări întregi și fragmentare cu capetele subțiate. Este încadrat în Ha B3

Depozitele de la Sâmbăta Noua II și Techirghiol încadrate de M. Petrescu Dâmbovița în seria Techirghiol au legături – din punct de vedere tipologic cu bronzurile din aria culturii Noua, dar și cu cele de la S de Dunăre⁷³⁰, în timp ce depozitul de la Sâmbăta Nou I face parte din seria depozitelor transilvănene de tip Moigrad - Teuteu⁷³¹.

---

⁷²⁷ Simion 1999, 8-14; Simion 2003-a, 63-78, fig. 7/1-6

⁷²⁸ Aricescu 1965, 28-23; Aricescu 1970, 37 sqq; Petrescu-Dâmbovița 1977, 140,344

⁷²⁹ Aricescu 1965, 33-35; Aricescu 1970, 46 sqq ; Petrescu-Dâmbovița 1977, 146-147, 355

⁷³⁰ Petrescu-Dâmbovița 1977, 30

⁷³¹ Petrescu-Dâmbovița 1977, 140

8. Cronologia culturii Babadag

În 1964 S. Morintz concepe prima schema cronologica a primei epoci a fierului pentru Gurile Dunării, având la bază, în principal, analiza materialului arheologic și situația stratigrafică din așezarea eponimă. Astfel S. Morintz va împărți cultura Babadag în trei faze : faza I – Ha A₂ (sec. XI a.Chr), faza II – Ha B₁-B₂ (sec. X-IX a.Chr) și faza III – Ha B₃-C (sec. VIII-VII a.Chr.). Pe plan ceramic, în faza I caracteristică era ceramica decorată prin incizie, în faza a II-a decorația ceramicii se realiza prin imprimare cu ajutorul unor ștampile din lut, iar în faza a III-a se remarcă o lipsă a acestor decoruri, predominând ceramică simplă, lustruită, frecvent canelată⁷³².

Faza I a culturii Babadag

Încă din 1964 S. Morintz considera ca originea culturii Babadag trebuie legată de Europa Centrală, de unde a avut loc o masivă deplasare de populații către est⁷³³.

La dezvoltarea noii culturi hallstatiene de tip Babadag a fost relevat aportul unor elemente locale nehallstatiene preluate din fondul local sau învecinate acestuia, elemente transmise noii culturi – în opinia lui S. Morintz, în mod indirect prin aspectul Pre-Babadag (Sihleanu) – atunci când se face referire la aportul culturii Monteoru, sau de grupul Tămăoani – atunci când sunt menționate în special influențe Belozërka.

Apariția noilor populații ce au dat naștere culturii de tip Babadag în SE României a fost stabilită de S. Morintz în secolul XI a.Chr. (Ha A₂) – în raport cu descoperirile din stratul VII b₂ de la Troia⁷³⁴ – unde au fost descoperite vase cu ornamente specifice fazei Babadag I constând din cercuri concentrice unite prin tangente incizate.

Semnificația cronologică a nivelului Troia VIIb₂⁷³⁵ pentru culturile dunărene, a fost abordată de B. Hänsel, care propunea o datare mai largă a acestuia în intervalul secolelor XII-IX a.Chr, nivel ce cuprinde orizontul culturilor ce încheie epoca bronzului – Cerkovna - Coslogeni, continuă cu orizontul cu ceramică incizată și se încheie cu orizontul culturilor ceramicii imprimate⁷³⁶. Pe de altă parte analizând ceramica miceniană din același strat C. Podzuweit, cobora durata nivelului VII b în primele decenii ale secolului XI până în secolul VIII a.Chr⁷³⁷, iar D. Koppenhöfer⁷³⁸, propunea pentru Troia VIIb₂ (VIIb₃) o datare asemănătoare cu cea a lui B. Hänsel, cuprinsă între 1120 –950 a.Chr⁷³⁹.

Scurta durată a evoluției primei faze a culturii Babadag este confirmată de datele stratigrafice care ne indică o slabă consistență a depunerilor arheologice aparținând acestei

⁷³² Morintz 1964, 101-118

⁷³³ Morintz 1964, 114

⁷³⁴ Morintz 1964, 116;

⁷³⁵ vezi Blegen *et alii* 1958; Morintz 1982, 151-155; Laszlo 1990, 37-42; Laszlo 1996-1997, 89-96

⁷³⁶ Hänsel, 1976, 229-236

⁷³⁷ Pozuweit 1982, 65-88

⁷³⁸ Hänsel 1982, 1-39

⁷³⁹ Koppenhöfer 1997, 346

etape – excepție făcând așezarea de la Vînători⁷⁴⁰ și parțial așezarea de la Babadag. În mai toate așezările, materialele ceramice specifice primei faze au fost găsite în amestec cu materiale din faza a doua a culturii Babadag, fiind foarte rare situațiile în care s-a reușit distingerea unor nivele sigure Babadag I.

În 1987 S. Morintz, pe baza stadiului cercetărilor, definea ca arie a fazei Babadag I o zonă ce cuprindea NE Munteniei (Bălteni și Brăilița), N Dobrogei (Ghindărești și Babadag) și S Moldovei (Vînători).

Între timp, numărul descoperirilor Babadag I în aria circumscrisă a crescut. Menționăm astfel descoperirile de la Bălteni, com. C. A. Rosetti, jud. Buzău⁷⁴¹, Beidaud, com. Beidaud, jud. Tulcea⁷⁴², Brăila, „Brăilița”, jud. Brăila⁷⁴³, Făgărașu Nou, jud. Tulcea⁷⁴⁴, Garvăn, „Mlăjitul Florilor”, com. Jijila, jud. Tulcea⁷⁴⁵, Ghindărești, „locul de încărcare a șlepurilor”, com. Horia, jud. Constanța⁷⁴⁶, Ghindărești, valea Cichirgeaua, com. Horia, jud. Constanța⁷⁴⁷, Niculițel, „Cornet”, jud. Tulcea⁷⁴⁸, Revărsarea, „Dealul Tichilești”, Isaccea, jud. Tulcea⁷⁴⁹, Satu Nou, „Valea lui Voicu”, com. Oltina, jud. Constanța⁷⁵⁰, Siliștea „Conac”, jud. Brăila⁷⁵¹, Siliștea, „Popină”, jud. Brăila⁷⁵², Târgșor, jud. Constanța⁷⁵³, Topalu, „Stânca”, jud. Constanța⁷⁵⁴ și Vînători, „La Jurică”, jud. Galați⁷⁵⁵.

În câteva din aceste așezări au fost semnalate în aceleași nivele de cultură materiale Coslogeni și Babadag I. Sunt astfel de semnalat descoperirile de la Rasova “Malul Rosu”, Satu Nou “Valea lui Voicu”, Beidaud, Garvăn “Mlăjitul Florilor” și Revărsarea “Dealul Tichilești”, Bucu, Siliștea “Popina” și Silistea “Conac”. În majoritatea acestor așezări sunt amintite, alături de ceramica tipică fazei Babadag I, materiale ceramice specifice culturii Coslogeni – vase sac, căni, vase borcan – decorate cu brâuri cu secțiune triunghiulară.

Această joncțiune Coslogeni final – Babadag I pare a fi ilustrată și de două piese de bronz descoperite în nivelul de la baza așezării de la Garvăn “Mlăjitul Florilor”, respectiv un cuțit și un ac cu placa rombică – ce are capetele rulate.

Cuțitul din bronz descoperit într-o groapă tronconică din secțiunea V, în context cu fragmente ceramice de vase sac decorate sub buză cu brâuri simple⁷⁵⁶, aparține tipului cu lama triunghiulară ușor curbată în sus și are bune analogii la Radovanu⁷⁵⁷, în etapa finală a culturii Coslogeni și Zimnicea⁷⁵⁸ aparținând grupului Zimnicea –Novgrad, piese datate în intervalul Ha A₁-HaB₁.

⁷⁴⁰ Brudiu 1980, 398-446; Brudiu 1981, 522-536

⁷⁴¹ Dragomir 1984, 338-341

⁷⁴² Simion, Lăzurcă 1980; Simion 2003-b, 79-98

⁷⁴³ Harțuche, Anastasiu 1968, 26-28, 59-60; Harțuche 1980, 312-313; Harțuche 2002, 142-157, fig. 100-110

⁷⁴⁴ Informații Fl. Topoleanu

⁷⁴⁵ Jugănar 1997, 99-102

⁷⁴⁶ Morintz, Șerbănescu 1974, 58, 59-60, fig. 11/1-4, 12/1-3

⁷⁴⁷ Morintz, Șerbănescu 63-64, fig. 9/5-7, 14/1-8

⁷⁴⁸ Topoleanu, Jugănar 1995, 203-229; Jugănar, Topoleanu 1994, 71-81; Ailincăi, Topoleanu 2003, 45-50

⁷⁴⁹ Simion 2003-c, 99-114

⁷⁵⁰ Irimia, Conovici 1993, 51-114; Conovici *et alii* 2002, 277-278; Conovici *et alii*, 2003, 269-271; Conovici *et alii* 2004, 291

⁷⁵¹ Sîrbu, Pandrea 1994, 27-32

⁷⁵² Harțuche, Silvestru 1992, 17-24, 343-361; Sîrbu, Pandrea 1994, 27-32

⁷⁵³ Informații C. Dobrinescu

⁷⁵⁴ Morintz, Șerbănescu 1974, 64-65, fig. 14/10-14; 15

⁷⁵⁵ Brudiu 1970, 513, fig. 3, 4/6-11; Brudiu 1980, 389-406; Brudiu 1981, 4, 531-533, fig. 3-4; Brudiu 1992, 6, fig. 1/1

⁷⁵⁶ Jugănar 1997-a, 104, fig.4/7

⁷⁵⁷ Morintz 1978, 146, fig. 86/2

⁷⁵⁸ Gumă 1995, 131, pl. 13/3-5

Acul cu placa trapezoidală are, după tehnica de decorare, analogii la Săbăoani într-o necropola de tip Noua I cât și în așezarea Coslogeni de la Ulmu⁷⁵⁹. Având în vedere capetele rulate ale plăcii, o analogie o întâlnim în așezarea de la Glăvăneștii Vechi, datată într-o etapă Noua I. Așadar, această piesă poate fi încadrată într-o etapă anterioară fazei Babadag I – la nivelul unui orizont Coslogeni final.

În ceea ce privește materialul ceramic al primei faze, el este caracterizat prin prezența vaselor bitronconice cu proeminențe, a străchinilor cu marginea arcuită spre interior, a ceștilor și a cănilor. Ornamentele constau în motive realizate prin incizare: benzi de linii paralele, benzi de ghirlande, triunghiuri hașurate, romburi hașurate, serii de linii oblice dispuse în formă zig-zag sau X, împunsături sub forma unor mici semicercuri ce amintesc de forma unei potcoave și serii de cercuri concentrice unite prin tangente - acest din urmă decor aparținând, se pare, exclusiv fazei Babadag I⁷⁶⁰.

În afara ariei culturale Babadag I decorul cu cercuri concentrice unite cu linii tangente a fost întâlnit în repertoriul motivistic al ceramicii din mormântul tumular de la Meri, jud. Teleorman⁷⁶¹ – considerat anterior grupului Insula Banului precum și la Cățelu Nou⁷⁶², într-o așezare Tei târzie. Originea acestui ornament este atribuită mediului cultural al Bronzului final din sud-vestul României, respectiv culturii Žuto-Brdo – Gârla Mare⁷⁶³. Prezența acestui ornament pe ceramica fazei Babadag I este explicată de S. Morintz ca o preluare din grupul Meri - Cățelu Nou⁷⁶⁴.

Referitor la ornamentul considerat tipic pentru faza Babadag I – cercurile concentrice cu tangente incizate, se poate remarca faptul că a fost semnalat pe mai multe vase descoperite la Babadag⁷⁶⁵, Beidaud⁷⁶⁶ și Vânători⁷⁶⁷ și în câte un singur caz la Niculițel “Cornet”⁷⁶⁸, Siliștea “Popina”⁷⁶⁹ și Brăilița⁷⁷⁰.

Pentru celelalte așezări cu niveluri Babadag I nu este menționat acest tip de ornament. Ceea ce se poate concluziona în urma acestei constatări este faptul că absența sau prezența în repertoriul motivistic al ceramicii unei așezări, a cercurilor concentrice cu tangente incizate, nu poate fi un argument relevant – cel puțin pentru teritoriul Dobrogei în decelarea unor etape în evoluția Hallstattului timpuriu – de genul Tămăoani – Vânători / Babadag I.

Din punct de vedere stratigrafic în toate așezările cercetate nivelurile ce pot fi atribuite cu certitudine fazei Babadag I sunt puțin consistente, în multe cazuri prezența acestora fiind mai mult intuită pe baza materialului ceramic. De aici se poate trage concluzia că faza Babadag I a avut o durată extrem de scurtă. Chiar și în așezarea eponimă – unde o mare parte din sit s-a prăbușit în apele lacului Babadag, săpăturile din ultimii ani au surprins numai un moment de tranziție de la faza I la faza a II-a și în nici un caz o etapă clasică Babadag I.

În ceea ce privește prezența unor materiale Coslogeni – Noua descoperite în așezările de tip Babadag, putem de la bun început remarca faptul că nu s-a reușit o separare stratigrafică a materialelor Coslogeni - Noua de cele Babadag I, astfel încât putem presupune fie contactul direct între purtătorii culturii Coslogeni – Noua și cei ai culturii Babadag într-o zonă ce

⁷⁵⁹ Morintz 1978, 135, fig.74

⁷⁶⁰ Morintz 1987-a, 54

⁷⁶¹ Moscalu 1976, 77-86

⁷⁶² Leahu 1963, 27 fig. 12/1

⁷⁶³ Morintz 1987-a, 61

⁷⁶⁴ Morintz 1987-a, 62

⁷⁶⁵ Morintz 1987-a, fig. 7/1, 12, 13; fig. 8/1

⁷⁶⁶ Simion 2003-b, fig. 7/3, 5, 6

⁷⁶⁷ Brudiu 1981, fig. 3/8; fig. 4/3, 6

⁷⁶⁸ Topoleanu, Jugănaru 1995, 209, fig. 7/7

⁷⁶⁹ Harțușche, Silvestru 1992, 21, pl. 18/4

⁷⁷⁰ Harțușche, Silvestru 1992, 22

cuprinde Dobrogea și NE Munteniei, fie o preluare sau moștenire din fondul local nehallstattian a acestor elemente.

Paralel cu aportul Coslogeni - Noua putem vorbi de aportul Pre-Babadag (Sihleanu) care poate reprezintă o altă verigă de legătură între Bronzul final și Hallstattul timpuriu. Este posibil ca purtătorii aspectului Pre-Babadag să fi fost ultimii reprezentanți ai comunităților de tip Monteoru, aceștia penetrând mediul Noua Coslogeni din NE Munteniei și din Dobrogea, contribuind la procesul de hallstattizare a zonei prin elementele transmise din cultura Monteoru primei faze a culturii Babadag⁷⁷¹.

Relativ la schema cronologică a Bronzului final și a Hallstattului timpuriu în SE României, pe baza constărilor de mai sus rezultă următoarea succesiune: pentru S Moldovei putem vorbi de o evoluție Noua II - Corlăteni /Tămăoani - Babadag I; pentru NE Munteniei și Dobrogea avem de a face cu o evoluție Coslogeni - Pre-Babadag (Sihleanu) - Babadag I.

Faza a II-a a culturii Babadag

Definind faza Babadag II, S. Morintz aprecia că aceasta corespunde unei faze de maturizare a culturilor hallstattiene timpurii din SE Europei, cuprinsă cronologic aproximativ între anii 1000 și 800 a.Chr.⁷⁷². Acest fenomen este ilustrat de manifestările culturale de tip Babadag II⁷⁷³, Insula Banului⁷⁷⁴, Pšenicevo⁷⁷⁵, Cozia⁷⁷⁶, Saharna Solonceni⁷⁷⁷ și faza a doua a culturii Černoles⁷⁷⁸.

S. Morintz remarca că „trecerea la a doua fază a fost sesizată în așezarea de la Babadag atât stratigrafic cât și tipologic”⁷⁷⁹ diferența fiind sugerată de apariția motivelor realizate prin imprimare, care însă, se asociază deseori cu cele incizate. În ansamblu, în faza a doua a culturii Babadag se continuă tradiția primei faze în privința tipurilor de vase și a decorurilor principale, diferind doar modalitatea de realizare a acestora.

Se observă o creștere a numărului de așezări – specifice acestei faze, în așezarea de la Babadag existând 2-3 nivele de locuire care pot fi atribuite cu certitudine fazei Babadag II. Mult mai numeroase sunt acum elementele ce țin de cronologia absolută.

În primul rând este vorba de seria de pixide descoperite la Babadag și Garvăn „Mlăjitul Florilor”⁷⁸⁰. Fără îndoială că cel mai important reper este constituit de capacul de pixidă din așezarea eponimă ce are analogii cu exemplarul găsit în mormântul nr. 37 de la Kerameikos - Atena, într-un mediu corespunzător perioadei protogeometrice târzii⁷⁸¹ (sec. X a.Chr.). Această formă ceramică evoluează pe parcursul secolelor XI-IX a.Chr. fiind descoperită în cimitirele Kerameikos și Agora din Atena, precum și cele de la Lefkanti, Nea Ionia și Phaistos, dar și în câteva complexe funerare din aria culturii Saharna Solonceni, respectiv în necropolele Saharna I – Țiglău⁷⁸², Saharna II – Gura Hulboca⁷⁸³ și Alcedar⁷⁸⁴.

⁷⁷¹ Morintz, Angheliescu 1970, 413

⁷⁷² Morintz 1987, 65

⁷⁷³ Morintz 1964, 101-118; Morintz 1987, 39-72

⁷⁷⁴ Morintz, Roman, 1969, 393-423

⁷⁷⁵ Čiĉikova 1971, 79-92; 1972, 79-100; Hänsel 1976, 196-213

⁷⁷⁶ László 1972, 207-224.; Hänsel 1976, 134-151

⁷⁷⁷ Meljukova 1989, 20-23; Kašuba 2000, 241-488

⁷⁷⁸ Meljukova 1989, 26; Smirnova 1985, 33-53

⁷⁷⁹ Morintz 1987, 63, 1987-b, 106-107

⁷⁸⁰ Jugănar 2003-a, 63-74

⁷⁸¹ Hänsel 1976, 133, fig. 46/6.; Hänsel 1982, 16-18

⁷⁸² Kašuba, Gol'teva 1991, 199, fig. 1/4; Kašuba 2000, 332, 370, 372, 376, fig. 32/29, 30, 31, 33; fig. 49/5, 12 fig. 57/28; fig. 58/19; fig. 59/9; Leviĉki 1994-a, 178-183, fig. 7/25

⁷⁸³ Kašuba 2000, 332, 393, fig. 32 / 36; fig. 43/8; Leviĉki 1994, fig. 7/30

Pe de altă parte, o mare importanță o au fibulele cu nodozități pe arc și cele cu globuri pe arc, descoperite la Revărsarea “Dealul Tichilești”, Babadag și Izvoarele, cu bune analogii pe teritoriul Bulgariei la Sboryanovo “Karmen Rid”⁷⁸⁵, Suvorovo⁷⁸⁶ și Progled⁷⁸⁷, piese datate în intervalul sec. X-IX a.Chr.

Foarte importante sunt cele cinci piese din fier asociate cu vasele ceramice descoperite în groapa cu oseminte umane de la Orgame. Putem aprecia că aceste obiecte din fier – datate la nivelul Ha B1-B2, sunt cele mai timpurii piese din aria culturii Babadag descoperite într-un complex închis.

În fine, un alt lot de materiale ce țin de cronologia absolută este reprezentat de psaliile de de la Babadag, Niculițel “Cornet” și Garvăn “Mlăjitul Florilor” – toate acestea cu bune analogii în mediul cultural Saharna Solonceni⁷⁸⁸.

Prezența a două fragmente ceramice cu decor caracteristic fazei a II-a a culturii Babadag în așezarea de tip Mediaș de la Brașov “Pățicel”⁷⁸⁹, indică un sincronism cultural evident.

Toate aceste repere converg spre încadrarea fazei a doua a culturii Babadag în sec. X-IX a.Chr.

Faza a III-a a culturii Babadag

• Probleme generale

Este binecunoscut faptul că la baza ipotezei separării fazelor II și III ale culturii Babadag stă tipologia decorului ceramicii acestei culturi, respectiv prezența sau absența unor motive consacrate⁷⁹⁰. Pe de altă parte apariția unor așezări noi în aceasta ultimă etapa de evoluție a culturii Babadag a oferit prilejul unor analize comparative pe orizontală a materialului arheologic, altfel greu de efectuat în condițiile unor suprapuneri stratigrafice, ce implica nivelări, reamenajări ale spațiului de locuit și deci o posibilă mixare a materialelor. Aceasta delimitare a creat posibilitatea decelării a doua subfaze în evoluția finală a culturii Babadag, situație relevantă și de impozanta stratigrafie a așezării eponime. La fel de importantă în conturarea evoluției fazei Babadag III este relația culturii Babadag cu purtătorii culturii Basarabi, urmărirea evoluției spațiale a descoperirilor de tip Basarabi în hinterlandul Babadag, precum și a relațiilor de natură comercială între cele doua culturi și influențele reciproce. Desigur că dispariția culturii Babadag lasă încă loc la numeroase interpretări, legate fie de un impact violent produs de „călăreții cimerieni”⁷⁹¹, de apariția pe litoralul Marii Negre la mijlocul secolului VII î.Chr. a coloniștilor milesieni, fie de o evoluție a culturii Babadag – prin filiera grecească, spre cultura Hallstattului târziu – așa cum par să ne dovedească descoperirile ce fac obiectul aspectului Celic-Dere⁷⁹².

Prezența unor pericole majore a determinat populațiile Babadag să își fortifice așezările, sugestive în acest sens fiind lucrările de fortificare de la Babadag și Beidaud.

Despre a treia faza a culturii Babadag se poate vorbi, în primul rând, plecând de la realitățile arheologice ale așezării eponime.

⁷⁸⁴ Kašuba 2000, 332, 398, fig. 32/25, 35; fig. 45/13; fig. 46/5

⁷⁸⁵ Stoyanov 1997, fig. 1/8

⁷⁸⁶ Gergova 1988, fig. 8/106

⁷⁸⁷ Gergova 1988, fig. 8/107

⁷⁸⁸ Levițki 1994-a, 182; Kašuba 2000, 346, fig. 39

⁷⁸⁹ Alexandrescu, Pop 1970, 161-165

⁷⁹⁰ Morintz 1987-a, 66

⁷⁹¹ Simion 1989, 215

⁷⁹² Simion 1989, 218-219; Simion 1997, 237-251; Simion 2003-d, 123-134

S. Morintz aprecia ca în așezarea eponimă stratul aparținând fazei Babadag III are o grosime de până la 1 m, iar pe orizontală se constată o extindere a locuirii până către șanțul și valul de apărare⁷⁹³. În acest strat există numeroase podini de lut galben, în mare parte acoperite cu dărâmături, resturi de pereți, urme ale unor locuințe de suprafață, precum și numeroase gropi tronconice ce perforază acest strat.

Principalul criteriu de separarea a ceramicii fazei a III-a de cea aparținând fazelor anterioare este cel al lipsei motivelor ornamentale imprimate și incizate. Continuă și se extinde în faza a treia decorul ceramicii prin canelare – și în special la străchinile cu buza invazată⁷⁹⁴. S. Morintz aprecia că principala caracteristică a ceramicii fazei a treia o constituie prezența unor vase bitronconice decorate în zona diametrului maxim cu caneluri, vase lucrate dintr-o pasta de buna calitate⁷⁹⁵.

O recentă descoperire care asigură un solid reper cronologic pentru faza Babadag III, este vorba de toporul plat cu aripioare (Armchenbeil), din fier descoperit într-un complex atribuit fazei Babadag III de la Telița „Amza”⁷⁹⁶, alături de fragmentele a două mari vase bitronconice. Așa cum am arătat mai sus, piesa are analogii în depozitul de la Vințu de Jos (jud. Alba)⁷⁹⁷ unde a fost descoperit un topor ciocan cu aripioare laterale, alături de alte obiecte de fier și bronz, depozit încadrat în seria Vințu de Jos – Coldău-Bâlvănești⁷⁹⁸, la nivelul Ha C. În tipologia topoarelor cu aripioare întocmită de A. Wesse, toporul de la Telița poate fi încadrat în varianta III₁C₁⁷⁹⁹, datată între Ha B3 și Ha C.

• Relatia Babadag III - Basarabi

Interesantă este dinamica evoluției celor două culturi în SE României. Dacă la începutul fazei Babadag III, în prima parte a secolului VIII a.Chr. – atunci când purtătorii culturii Basarabi nu apăruseră încă în acest spațiu, putem vorbi de o prezență Babadag III la V de Dunare, o dată cu sfârșitul secolului VIII a.Chr., descoperirile arheologice demonstrează că aria culturii Babadag s-a limitat la teritoriul Dobrogei⁸⁰⁰. Această veritabilă invazie în zona de SE a Moldovei și în NE Munteniei a purtătorilor culturii Basarabi, s-a produs pe două căi: prin ocuparea unor așezări mai vechi de tip Babadag III (a se vedea în acest sens descoperirile de la Ijdileni-”Frumusita” și Piscu “Cimitirul Vechi”⁸⁰¹, stratigrafiile celor două așezări dovedind o succesiune Babadag III-Basarabi), fie prin întemeierea unor noi așezări în teritoriul aflat în sfera de influență a purtătorilor culturii Babadag – așa cum stau măturie descoperirile de la Suțești și Muchia⁸⁰², Poiana⁸⁰³, Lunca, Țigănești⁸⁰⁴ și Suceveni⁸⁰⁵.

Dunărea a fost în mod cert linia de demarcație între purtătorii celor două culturi. În acest context se cuvine a fi discutată ipoteza mai veche, potrivit căreia în Dobrogea se poate vorbi de o prezență Basarabi⁸⁰⁶. Trecând în revistă descoperirile Basarabi din Dobrogea – în context

⁷⁹³ Morintz 1987-a, 66

⁷⁹⁴ A se vedea studiul asupra ceramicii din nivelul Babadag III al așezării de la Telița „Amza” – Jugănar 2003-c, 91-112

⁷⁹⁵ Morintz 1987-a, 66

⁷⁹⁶ Jugănar, Baumann 2001, 205-209

⁷⁹⁷ Popa, Berciu 1964, 87-100, fig. 1/6

⁷⁹⁸ Petrescu-Dîmbovița 1977, 36; Vasiliev 1983, 45

⁷⁹⁹ Wesse 1999, 76, 203, pl.26

⁸⁰⁰ Morintz 1982, 64; Jugănar 1991, 20- 21; Jugănar 1996, 31-38

⁸⁰¹ Brudiu 1991, 221-239; Brudiu 1997, 143-147

⁸⁰² Harțușe 1980, 302, harta nr.4

⁸⁰³ Vulpe 1951, 183, fig. 10-12; Dragomir 1983, 81, fig. 1

⁸⁰⁴ Dragomir 1983, 81, fig. 1

⁸⁰⁵ Dragomir 1971, 144

⁸⁰⁶ Berciu 1966, 248; Vulpe 1965, 105-132; Hänsel 1976, vol.2, harta 6

Babadag III, putem constata că acestea sunt mai numeroase pe firul Dunării – descoperirile de la Revărsarea – “Cotul Tichilești”⁸⁰⁷, Revărsarea – “Dealul Tichilești”⁸⁰⁸, Rasova – “Malul Rosu”⁸⁰⁹, Hirșova⁸¹⁰, Satu Nou “Valea lui Voicu”⁸¹¹.

În interiorul Dobrogei au fost descoperite sporadic fragmente ceramice de tip Basarabi la Murighiol (?), Enisala, Histria⁸¹², precum și în așezarea eponimă de la Babadag⁸¹³.

Este așadar evident faptul că nu putem argumenta ipoteza existenței unor așezări Basarabi în Dobrogea, nicăieri în acest teritoriu nefiind sesizată o prezență stratigrafică Basarabi ci numai fragmente ceramice Basarabi izolate – probabil mărturii ale unor relații de natura comercială.

Decalajul parțial Babadag III – Basarabi este clar dovedit de situația așezărilor Babadag III din S Moldovei, ocupate la un moment dat de purtătorii culturii Basarabi. Cele două culturi au coexistat mai apoi în noi zone de influență, purtătorii culturii Babadag retrăgându-se în Dobrogea pe fondul unei presiuni exercitate de purtătorii culturii Basarabi.

• Sfârșitul culturii Babadag

Acest subiect este dificil de abordat având în vedere lipsa unor elemente concrete de continuitate pentru a doua jumătate a secolului VII a.Chr.

În primul rând, așa cum am arătat mai sus, nu putem lua în calcul o invazie în Dobrogea a purtătorilor culturii Basarabi, toate descoperirile arheologice demonstrând doar o relație de natură comercială între purtătorii celor două culturi.

În legătură cu prezența unor fragmente ceramice grecești în medii Babadag III – la Orgame, Beidaud și Constanța și respectiv la posibilitatea existenței unui raport de contemporaneitate între cele două tipuri de manifestări⁸¹⁴. Cercetările de până în prezent nu au adus la lumină elemente care să dovedească o asemenea ipoteză. Într-un studiu care a tratat fenomenologia raporturilor dintre geți și greci Al. Avram abordează și problema sfârșitului culturii Babadag considerând că această etapă a constituit “pierderea identității structurii politice nu însă dispariția totală a acestora ... ideea unei *terra desserta* în ajunul colonizării grecești nu se poate susține ...”⁸¹⁵. Ipoteza este susținută și de prezența unor sub-colonii (*emporia*) – controlate de coloniștii din cetatea Histria (Gradiștea Roxolani – din S Basarabiei și Orgame – Jurilovca) fiind valabilă însă pentru prima parte a secolului VI a.Chr. când au fost întemeiate aceste colonii, rămânând așadar un “gol” de cel puțin jumătate de secol. Fiind dovedita apetența coloniștilor milesieni față de relațiile pașnice, de natura economica, cu băștinașii, nu rămâne decât ca eventualele noi descoperiri arheologice atât din hinterlandul Histriei, cât și din unele așezări Babadag să demonstreze contemporaneitatea celor două tipuri de culturi. Un lucru este totuși cert: nu putem face o legătura între dispariția culturii Babadag și apariția coloniștilor milesieni pe coasta Marii Negre.

O altă ipoteză în legătură cu sfârșitul culturii Babadag dar și al culturii Basarabi a fost lansată de Al. Vulpe care se referea la un popor de călăreți care a pustiit acest spațiu⁸¹⁶, ipoteză care poate fi luată în calcul odată cu cercetarea mai atentă a ultimelor nivele de locuire

⁸⁰⁷ Bauman 1995, 229-230, pl. 10/8,9; Jugănar 1996, 32, fig. 1/1-3

⁸⁰⁸ Jugănar 1996, 32, fig. 2/3-4

⁸⁰⁹ Irimia 1974, 87-124, fig. 18/1

⁸¹⁰ Berciu 1966, 238; Vulpe 1986, 48-89

⁸¹¹ Irimia, Conovici 1993, 83, fig. 10/7

⁸¹² Vulpe 1965 105-132; Vulpe 1986, 48-89

⁸¹³ Morintz 1964, 117; Morintz 1982, 60-62

⁸¹⁴ Irimia 1974, 124

⁸¹⁵ Avram 1989, 71

⁸¹⁶ Vulpe 1970, 203

din așezările culturii Babadag. Cercetările din ultimii de aici au dovedit că multe din locuințele de suprafață din ultimul nivel de locuire sunt acoperite de un strat consistent de cenușă, pereții clădirilor fiind prăbușiți și arși.

Un alt element important ce trebuie avut în vedere în legătură cu sfârșitul culturii Babadag îl reprezintă descoperirile din așezarea la Telița “Celic-Dere”⁸¹⁷. Așezarea de la “Celic-Dere” este situată pe Valea Celicului, are forma unui promontoriu de 4 ha, fiind apărată natural din trei părți. În nivelul de la baza așezării fost descoperite locuințe de tip semibordei în care se afla o mare cantitate de ceramica: vase borcan cu pereții groși realizate din pasta grosiera, vase bitronconice, realizate din pasta de buna calitate, cu suprafața de culoare neagră-cenușie, bine lustruită, cești cu suprafața lustruită, cu torți supraînălțate, străchini cu buza arcuită spre interior. Acest material ceramic a fost asociat cu o serie de alte obiecte descoperite în așezare ca fibule din fier, cuțite și fragmente de săbii din fier, un topor plat cu aripioare – care asigură datarea acestui prim nivel de locuire în intervalul secolelor VI-V a.Chr. Este evident că acest nivel de locuire oferă imaginea unui sincretism între elemente autohtone, grecești și nord-pontice (scitice). Relativ la sfârșitul culturii Babadag G. Simion opinează – în baza descoperirilor de la Celic-Dere că “impactul violent pe care literatura de specialitate îl stabilește în timp la jumătatea secolului VII a.Chr. nu a putut jugula, după cum s-a crezut până acum civilizația purtătorilor culturii Babadag. Descoperirile de la Celic-Dere nu pot susține ideea dispariției culturii Babadag. Impactul de la jumătatea sec. VII a.Chr. a declanșat, am putea spune, începutul destrămării ei ca urmare a unei contopiri cu alte forme de civilizație.”⁸¹⁸. Ipoteza extrem de interesantă suferă însă de un viciu de fond – și anume lipsa acelei verigi de legătură, de jumătate de secol (a doua jumătate a secolului VII î.Chr.), care să argumenteze această continuitate și respectiv transformare a culturii Babadag – sub influența nord pontică și grecească. Este posibil ca anumite elemente de stratigrafie orizontală ce vor fi descoperite în viitor în așezarea de la Celic-Dere, să confirme sau să infirme ipoteza de mai sus.

Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor, putem aprecia că evoluția fazei a III-a a culturii Babadag, poate fi urmărită pe parcursul unui secol și jumătate (sec.VIII - prima jumătate a sec. VII a.Chr.).

---

⁸¹⁷ Simion 1987, 237-251; Simion 2003-d, 123-134

⁸¹⁸ Simion 1997, 241; Simion 2003-d, 225

9. Încheiere

Cultura Babadag reprezintă pe parcursul a aproape cinci secole de existență o sinteză a unor curente culturale hallstattiene timpurii și mijlocii, specifice spațiului cultural carpato – balcanic, de la orizontul ceramicii incizate Babadag I – Tămăoani – Hanska Holerkani, la orizontul ceramicii imprimate de tipul Babadag II – Insula Banului – Psenicevo – Cozia – Saharna Solonceni – Cernoles II, la orizontul final de tip Babadag III – Basarabi.

Existența unor elemente certe de cronologie relativă absolută, prezentate de noi, confirmă integral datarea propusă de S. Morintz pentru cultura Babadag: faza I – HaA2, faza a II-a – HaB1-B2; faza a III-a – HaB3-C.

S-a putut constata faptul că pentru faza Babadag I nivelele de locuire sunt rar semnalate, de multe ori fiind numai intuite pe baza materialului ceramic incizat aflat în amestec cu cel imprimat. Situația este valabilă și pentru așezarea eponimă, în forma sa actuală – grav afectată de masivele distrugerii provocate de eroziunea galopantă a apelor lacului Babadag.

Pentru faza Babadag II cercetările arheologice au relevat o creștere a numărului așezărilor, unele din ele cu mai multe nivele de locuire. Ceramica specifică acestei faze preia formele din etapa anterioară și majoritatea tipurilor de ornamente, realizate acum cu ajutorul unor instrumente din lut ce ușurează evident tehnica de decorare. Sunt semnalate pixidele – important element de cronologie absolută, care provin din spațiul egeean și ajung până la nord de Dunăre în mediul cultural Saharna Solonceni. Apar primele obiecte din fier – cele mai timpurii fiind cele descoperite în groapa cu oseminte umane de la Orgame și este semnalată prima așezare fortificată cu un complicat sistem de valuri și șanțuri de apărare, cea de la Jijila „Cetățuia”.

Faza Babadag III – împărțită în două etape: a) anterioară culturii Basarabi; b) contemporană culturii Basarabi, este cel mai bine reprezentată în așezarea eponimă – unde au fost semnalate mai multe nivele de locuire. Așezările de la Beidaud și Babadag sunt acum fortificate cu valuri și șanțuri de apărare, la Babadag constatându-se abandonarea sistemului defensiv în ultima etapă de locuire. Se generalizează folosirea fierului – reflectată în câteva importante descoperiri, remarcându-se în special toporul plat cu aripioare de la Telița „Amza” datat la nivelul secolului VII î.Chr. Ceramica specifică acestei faze continuă tradiția formelor din fazele anterioare, dezvoltând însă ceașca cu două torți supraînălțate și ornamentul canelurii pe străchini, cești și vase bitronconice, descoperite frecvent în nivelele finale de la Babadag, și în alte situri din acest orizont cronologic.

O situație totuși atipică în raport cu toate mediile culturale învecinate, o reprezintă tratamentul aplicat defuncțiilor în cultura Babadag. S-a putut constata faptul că în foarte puține cazuri au fost descoperite morminte propriu-zise, fiind frecvent semnalate complexe cu schelete umane întregi ori fragmentare sau numai cu craniile umane, această practică suplinind de fapt tratamentul clasic și consacrat aplicat defuncțiilor.

Cultura Babadag își încheie evoluția înainte de venirea primilor coloniști greci – la Babadag nefiind descoperit în aproape cinci decenii de cercetare nici un fragment ceramic specific nivelelor arhaice de la Histria, iar în straturile de la Histria și Orgame, fiind imposibil de demonstrat legătura dintre ceramica de tip Babadag – decorată prin imprimare (specifică fazei Babadag II) și momentul întemeierii orașelor grecești. Așezarea de la Celic-Dere poate fi veriga de legătură între Hallstattul mijlociu și cel târziu, clarificând astfel și modul în care se stinge sau se transformă cultura Babadag.

Lista descoperirilor culturii Babadag

1. ARGAMUM/ORGAME (com. Jurilovca, jud. Tulcea), „*Capul Doloșman*”. Coja 1972, 33-34, fig. 2/1-9; M.Mănușcu-Adameșteanu 2002, 179-180.
2. BABADAG (jud. Tulcea), „*Dealul Cetățuia*”. Morintz 1964, 101-118; Morintz 1971, 19-25; Morintz 1986, 58-64; Morintz 1987-a, 39-72; Morintz 1990-b, 99-115; Morintz, Jugănar 1995, 177-202; Morintz *et alii* 1995, 222-235; Jugănar *et alii* 2002, 46-47, pl. 16, pl. 69, pl. 29; Jugănar *et alii* 2003, 43-45, pl. 15.
3. BĂLTENI (com. C.A. Rosetti, jud. Buzău). Dragomir 1986, 338-340; Morintz 1987, 62
4. BEIDAUD (jud. Tulcea), „*Calebair*”. Simion, Lăzurcă 1980, 37-54; Jugănar 1997-b, 353-357; Simion 2003-b, 79-98.
5. BRĂILIȚA (Brăila, jud. Brăila). Harțușe 1980-a, 302, 312-313; Harțușe, Anastasiu 1968, 29; Căndea, Sîrbu 1993, 26; Harțușe 2002.
6. BUCU (com. Bucu, jud. Ialomita). „*Pochină*”. Păunescu, Rențea 1993, 193-197; Rențea 2002, 70-71; Rențea 2003, 63-64, pl. 23.
7. CONSTANȚA (jud. Constanta), Tomis. Irimia 1974, 90.
8. CERNAVODĂ (jud. Constanța), „*Dealul Sofia*”. Berciu *et alii* 1961, 51-54, fig. 3.
9. CAPIDAVA (com. Topalu, jud. Constanța), „*Necropola tumulară romană*”. Cheluță, Georgescu 1979, 179-180; Cheluță, Georgescu 1994, 13.
10. CAPIDAVA (com. Topalu jud. Constanța), „*La Bursuci*”. Dobrinescu *et alii* 2005, 99-100.
11. ENISALA (com. Sarichioi, jud. Tulcea), „*La Palanca*”. Lăzurcă, Mănușcu-Adameșteanu 1980, 146-156; Jugănar *et alii* 2004, 118-119.
12. ENISALA (com. Sarichioi, jud. Tulcea), „*Cetatea medievală*”. Dragomir 1974, 131-136.
13. FAGĂRAȘU NOU (com. Topolog, jud. Tulcea). Informații Fl. Topoleanu ICEM Tulcea
14. GALIȚA (com. Ostrov, jud. Constanța), Olteanu 1971, 295-296; Olteanu 1975, 25; Zah 1971, 194-196.
15. GÎRLIȚA (com. Ostrov, jud. Constanța), Morintz 1987-a, 40.
16. GARVĂN (com. Jijila, jud. Tulcea), „*Mlăjitul Florilor*”. Jugănar 1997, 99-110.
17. GHINDĂREȘTI – I (com. Horia, jud. Constanța). Morintz, Șerbănescu 1974, 54-57, 67-68.
18. GHINDĂREȘTI – II (com. Horia, jud. Constanța). Morintz, Șerbănescu 1974, 57.
19. GHINDĂREȘTI – III (com. Horia, jud. Constanța). Morintz, Șerbănescu 1974, 57-61, fig. 11/2-4, 12/1-3.
20. GHINDĂREȘTI – IV (com. Horia, jud. Constanța). Morintz, Șerbănescu 1974, 61-63.
21. GHINDĂREȘTI – V (com. Horia, jud. Constanța). Morintz, Șerbănescu 1974, 63-68, fig. 14/1-9.
22. GURA CANLIEI (com. Lipnița, jud. Constanța). Irimia 1981-b, 67-70, 72-89.
23. HISTRIA (com. Istria, jud. Constanța). Dumitriu 1966, 40-41, 55, 127, pl. 48.
24. HÂRȘOVA (jud. Constanța), „*Rasim*”. Morintz, Șerbănescu 1974, 47-48, 67-68, fig. 1, 2, 3/1-5.
25. HÂRȘOVA (jud. Constanța), „*La lac*”. Morintz, Șerbănescu 1974, 54, 67-68, fig. 1, 3/6-8.
26. HÂRȘOVA (jud. Constanța), „*Tell*”. Morintz, Șerbănescu 1974, 51-53.
27. IJDILENI (com. Frumușița, jud. Galați). Brudiu 1991, 221-239.

28. ISACCEA (jud. Tulcea), „*Suhat*”. Ailincăi *et alii* 2004, 33-40.
29. IZVOARELE (com. Lipnița, jud. Constanța). Irimia 2003, 251-268.
30. IJILA (jud. Tulcea), „*Cetățuia*”. Simion 2002, 177.
31. LUNCAVIȚA (com. Luncavița, jud. Tulcea), „*Cetățuia*”. Ailincăi *et alii* 2004, 33-40.
32. LUNCAVIȚA (com. Luncavița, jud. Tulcea), „*Valea Joița*”. Ailincăi *et alii* 2004, 33-40.
33. MAHMUDIA (jud. Tulcea). Oberländer-Târnoveanu 1980, 55-59, pl. 2.
34. MURIGHIOL (jud. Tulcea), „*Ghiolul Pietrei*”. Lungu 1991, 63-68, pl. 12, 13, 14/2, 3, 5-8.
35. NICULIȚEL (jud. Tulcea), „*Cornet*”. Topoleanu, Jugănaru 1995, 203-229; Jugănaru, Topoleanu 1994, 71-81.
36. OSTROV (jud. Tulcea), „*Piatra Frecăței*”. Morintz 1964, 108; Hänsel 1976, 124
37. PISCU (jud. Galați), „*Cimitirul vechi*”. Brudiu 1991, 221-239.
38. PLATONEȘTI (com. Săveni, jud. Ialomița). Rențea 2002, 240.
39. RACHELU (com. Luncavița, jud. Tulcea), „*Cimitirul actual*”. Ailincăi *et alii* 2004, 33-40.
40. RASOVA (jud. Constanța), „*Malul Roșu*”. Irimia 1974, 75-137; Irimia 1981-a, 239-246.
41. REVĂRSAREA (oraș Isaccea, jud. Tulcea), „*Cotul Tichilești*”. Baumann 1995, 229-331, pl. 10/1, 8, 9.
42. REVĂRSAREA (oraș Isaccea, jud. Tulcea), „*Dealul Tichilești*”. Simion 1992; Simion 2003-c, 99-114.
43. SARICHIOI (jud. Tulcea), „*La Bursuci*”. Oberländer-Târnoveanu, Oberländer-Târnoveanu 1979, 59.
44. SARICHIOI (jud. Tulcea), „*La Grădină*”. Oberländer-Târnoveanu, Oberländer-Târnoveanu 1980, 77-78.
45. SATU NOU (com. Oltina, jud. Constanța), „*Valea lui Voicu*”. Irimia, Conovici 1989, 115-154; Irimia, Conovici 1990, 81-96; Irimia, Conovici 1991, 139-175; 1993, 51-114. Conovici, Irimia 2002, 277-278, pl. 99; Conovici *et alii* 2003, 269-270, pl. 104.
46. SILIȘTEA (jud. Brăila), „*Conac*”. Sîrbu, Pandrea 1994, 27, 30-33, fig. 1, 18-22.
47. SILIȘTEA (jud. Brăila), „*Popina*”. Harțuche 1981-1982, 67-79; Harțuche, Silvestru 1992, 17-24, 343-361; Sîrbu, Pandrea 1994, 27-62.
48. SPIRU HARET (com. Berteștii de Jos, jud. Brăila). Harțuche 1980-a, p.333; Harțuche 1980-b, 366.
49. ȚĂNDĂREI (jud. Ialomița). Harțuche, Anastasiu 1976, 187, fig. 383.
50. TELIȚA (com. Frecăței, jud. Tulcea) „*Amza*”. Baumann 1995, 13-20. pl. 48-51; Baumann 2003, 156-158.
51. TOPALU (jud. Constanța), „*Stânca*”. Morintz, Șerbănescu 1974, 64-68, fig. 14/10-14; 15.
52. TULCEA (jud. Tulcea), „*Dealul Taberei*”. Baumann 1975, 213-232.
53. ȚIBRINU (com. Mircea Vodă, jud. Constanța). Jugănaru *et alii*, 2004, 355-356, pl. 71.
54. VÎNĂTORI (jud. Galați). Brudiu 1981, 529-536, fig. 3-4.

Bibliografie

- Ailincăi, S., Micu, C., Maille, M. 2004, *Nouvel établissements du premier Age du Fer découverts au Nord - Ouest de la Dobroudja*, Peuce 15, 33-40
- Ailincăi, S., Mirițoiu, N., Soficaru, A. 2003, *O groapă cu oseminte umane atribuită culturii Babadag descoperită în nivelul precolonial de la Orgame (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, ArhMold 26, 307-324
- Ailincăi, S., Nicic, A.V., Jugănar, G., Dobrinescu, C. 2004-2005, *Considerații privind realizarea decorului imprimat pe ceramica din Prima Epocă a Fierului în spațiul Nord-Vest Pontic*, Pontica 37-38, 111-130
- Ailincăi, S., Topoleanu, F. 2003, *Noi complexe cu oseminte umane în așezarea de tip Babadag de la Niculițel „Cornet”*, Peuce 14, 45-50
- Aldea, I., Ciugudean, H. 1987, *Depozitul hallstattian de la Vințu de Jos III*, Apulum 24, 79-89
- Alexandrescu, A., Pop, D. 1970, *Sondajele de la Brasov Pățicel*, Materiale 9, 161-165
- Anastasiu, F., Harțușe, N. 1967, *Cercetări și descoperiri arheologice în raionul Brăila*, Danubius 1, 19-39
- Aricescu, A. 1965, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, SCIV 16, 1, 17-42
- Aricescu, A. 1970, *Depozite de unelte, arme și podoabe de bronz din Dobrogea*, Pontica 3, 25-76
- Avram, Al. 1989, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci*, Symposia Thracologica 7, 70-93
- Bacalu, V. 1978, *Zăcămintul de fier de la Iulia Dobrogea de Nord. Considerațiuni privind importanța sa economică*, Peuce 5, 111-126
- Bader, T. 1983-a, *Evoluția fibulelor de pe teritoriul României de la sfârșitul epocii bronzului până în perioada Hallstattului târziu*, Thraco-Dacica 4, 1-2, 12-22
- Bader, T. 1983-b, *Die Fibeln in Rumänien*, PBF 14, 6, Munchen
- Balabanian, D. 1986, *Halšatsko seliše Krai s. Ovčarovo, haskovski okrug*, Izvestija Muz YB 9, 7- 22
- Baumann, V.H. 1975, *Noi mărturii istorice dintr-un sondaj arheologic*, Peuce 4, 213-232
- Baumann, V.H. 1995, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec.I-IV p.Chr)*, Tulcea
- Baumann, V.H. 2003, *Noi săpături de salvare în așezarea antică de la Telița – Amza, jud.Tulcea*, Peuce 14, 155-232
- Berciu, D. 1966, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Editura Științifică, București.
- Berciu, D., Berciu, D., Morintz, S., Ionescu, M., Roman, P. 1961, *Șantierul arheologic Cernavodă*, Materiale 7, 49-55
- Blegen, C.V., Blegen, C.W., Boutler, C.G., Caskey, J., Rawson, M., Sperling, J. 1958, *Troy (IV). Settlements VIIa, VIIb and VIII*, Princeton, New Jersey
- Boroffka, N. 1987, *Folosirea fierului în România de la începuturi până în sec. VIII î.e.n.*, Apulum 24, 55-77

- Boroneanț, V. 1984, *Chitila – fermă - un aspect cultural al începutului primei epoci a fierului*, Thraco-Dacica 5, 156-166
- Bouzek, J. 1985, *The Aegean, Anatolia and Europe: cultural interrelations in the second millenium B.C.*, Praga.
- Brudiu, M. 1970, *Cercetări perieghetice în sudul Moldovei*, Materiale 9, 511-528
- Brudiu, M. 1980, *Rezultatele cercetărilor de la Vinători, jud. Galați*, Materiale Tulcea, 398-406
- Brudiu, M. 1981, *Contribuții la cunoașterea genezei Hallstattului din sud-estul Moldovei*, SCIVA 32, 4, 529-536
- Brudiu, M. 1991, *Cercetări privind Hallstattul din sud-estul Moldovei*, SCIVA 42, 3-4, 221-239
- Brudiu, M. 1992, *Descoperiri arheologice în județul Galați*, Danubius 13-14, 5-21
- Brudiu, M. 1997, *Hallstattul în sud-estul Moldovei, în Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire*, Tulcea, 143-148
- Bruiaiko, I., Novičkii, E. I. 1997, *Grădiștea Novoselskoe II (Satu Nou II) - un nou complex tracic la Dunărea de jos, în Cercetări arheologice în aria nord-tracă 3*, 113-168
- Buzoianu, L. 2001, *Civilizația greacă în zona vest-pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.)*, Ovidius University Press, Constanța
- Caraivan, G. 1982, *Evoluția zonei Mamaia în cuaternarul târziu*, Pontica 15, 15-32
- Caraivan, G. 1983, *Evoluția zonei lacului Agigea în cuaternarul târziu*, Pontica 16, 9-15.
- Căpitanu, V. 1983, *Figurinele antropomorfe geto-dacice descoperite la Răcătău (com. Horgești - jud. Bacău)*, Carpica 15, 141-152
- Cheluță Georgescu, N. 1994, *Capidava - 1993. Cercetări efectuate în necropola romană*, Materiale Oradea, 13
- Cheluță Georgescu, N. 1979, *Capidava - 1978. Cercetări efectuate în necropola romană*, Materiale, 179-180
- Chidioșan, N. 1983, *Raport asupra săpăturilor arheologice întreprinse în satul Tășad, com. Drăgești, jud. Bihor*, Materiale, 138-142
- Čičikova, M. 1971, *Sur la chronologie du Hallstatt en Trace*, Studia Balcanica 2, 79 - 92
- Čičikova, M. 1972, *Nouvelles donnees sur la culture thrace de l'époque du Hallstatt en Bulgarie de sud*, Thracia 1, 79-100
- Ciocea, E. 1981, *Unele observații asupra așezărilor și locuințelor hallstattiene timpurii din spațiul extracarpatic al României*, Pontica 14, 47-65
- Coblentz, W. 1981, *Bemerkungen zur Hallstatt – und zur westichen Lausitzer Kultur, în Die Hallstatt Kultur. Bericht uber das Symposium in Steyr, Lintz*
- Coja, M. 1972, *Cercetări noi în așezarea greco - romană de la Capul Doloșman – Argamum (?)*, BMI 41, 3, 33-34
- Comșa, Al., Schuster, C. 1995, *Unele aspecte ale practicării sacrificiului uman în prima perioadă a epocii metalelor pe teritoriul României*, AMN 32, 1, 279-288
- Comșa, E. 1965, *Descoperirea de la Poarta Albă*, SCIV 16, 1, 149-158
- Conovici, N., Ganciu, A., Irimia, M. 2002, *Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța. Punct: "Valea lui Voicu"*, CCA. Campania 2001, 269-270, pl. 104
- Conovici, N., Ganciu, A., Irimia, M. 2003, *Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța. Punct "Valea lui Voicu"*. CCA. Campania 2002, 290-291
- Conovici, N., Irimia, M., Ganciu, A. 2001, *Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța. Punct "Valea lui Voicu"*, CCA. Campania 2000, 277-278
- Coteț, P. 1973, *Geomorfologia României*, București
- Culică, V. 1970 *Fibule din prima epocă a fierului găsite în sud-vestul Dobrogei*, SCIV 21, 4, 619-622
- Diaconu, P., Anghelescu, N., 1968, *Urme de locuire în colțul de sud-vest al Dobrogei*, RevMuz 5, 348-351

- Dobrinescu, C., Voinea, V. 2004, *Capidava, com. Topalu, jud. Constanța, punct: La bursuci*, CCAR. Campania 2003, 70, fig. 15
- Dobrinescu, C., Voinea, V., Cărpuş, L. 2005 *Capidava, com. Topalu, jud. Constanța, punct: La bursuci*, CCAR. Campania 2004, 99-100
- Dragomir, I.T. 1974, *Descoperiri hallstatiene în incinta cetății medievale Enisala*, SCIVA 25, 1, 131-136
- Dragomir, I. T. 1986, *Noi contribuții la cunoașterea genezei culturii Babadag*, SCIVA 37, 4, 338-340
- Dragomir, I.T. 1996, *Mormântul colectiv hallstatiian de la Suceveni, jud. Galați*, Danubius 16, 365-372
- Dumitrașcu, S. 1974, *Figurinele "preistorice" descoperite în Crișana*, în *In Memoriam Constantin Daicoviciu*, Cluj, 129 - 136
- Dumitriu, S. 1966, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică*, în *Histria* 2, București
- Eibner, Cl. 1976, *Eine Urnenfelderzeitliche Grube unter den Aufschüttungen des Westwalles von Stillfried. Zum Befund eines Schodelldposition*, în *Forschungen in Stillfried* 2
- Enăchiuc, V. 1987, *Depozitul (turnătorie) de bronzuri de la Dridu (jud.Ialomița)*, *Thracodacica* 8, 1-2, 72-91
- Florescu, A.C. 1991, *Repertoriul culturii Noua - Coslogeni din România*, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 9
- Galbenu, D. 1962, *Așezarea neolitică de la Hârșova*, SCIV 13, 2, 285-304
- Gergova, D. 1988, *Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien*, PBF 14, 7
- Gol'teva, N., Kašuba, M. 1995, *Hlinjeni II*, Tiraspol
- Gumă, M. 1993, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, BThr 4, București
- Gumă, M. 1995, *The end of the Bronze Age and the beginning of the Early Iron Age in south-western Romania, western Serbia and north-western Bulgaria. A short review*, *Thracodacica* 16, 99-137
- Haimovici, S., Bodi, G. 2003, *Studiul paleofaunei descoperită în trei situri hallstatiene din nordul Dobrogei*, *Peuce* 14, 477 - 486
- Hänsel, B. 1976, *Beitrage zur regionalen und chronologischen Gliederung der alteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*, Bonn
- Hänsel, B. 1982, *SüdostEuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, PAS 1, 1-38
- Harțuche, N. 1972, *Un nou aspect cultural de la sfârșitul epocii bronzului la Dunărea de jos*, *Pontica* 5, 59-75
- Harțuche, N. 1980-a, *Preliminarii la repertoriul arheologic al jud.Brăila*, Istros 1, 281-354
- Harțuche, N. 1980-b, *Cronica descoperirilor arheologice din județul Brăila în perioada 1968-1978*, Istros 1, 355-368
- Harțuche, N. 2002, *Complexul arheologic Brăilița*, BThr 35, București
- Harțuche, N., Anastasiu, F. 1968, *Brăilița*, Brăila
- Harțuche, N., Anastasiu, F. 1980, *Săpăturile arheologice de la Sihleanu, Comuna Scorțaru Nou, județul Brăila*, Istros 1, 93-105
- Harțuche, N., Silvestru, O. 1992, *Considerații asupra cercetărilor din așezarea Babadag de la Siliștea Nazâru, județul Brăila*, Istros 6, 17-24, 343-361
- Hașoti, P. 1997, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța
- Horedt, K. 1963, *Hallstattische Tierfiguren aus Lechința de Mureș*, *Dacia* NS 7, 527-534
- Horedt, K. 1964, *Așezarea fortificată de la Șeica Mică (raionul Mediaș)*, SCIV 15, 2, 187-204
- Iconomu, C. 1996, *Cercetările arheologice din cetatea hallstatiiană de la Pocreaca – Iași*, *ArhMold* 19, 21-56

- Iconomu, C. 1997, *Unele rezultate și probleme privind evoluția triburilor trace din prima epocă a fierului în conformitate cu cercetarile arheologice din județul Iasi, în Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les regions autour de la Mer Noire, Actes du Colloque international, Tulcea, 125-137*
- Irimia, M. 1968, *Un depozit de bronzuri la Constanța, Pontica 1, 89-105*
- Irimia, M. 1981-a, *Descoperiri arheologice recente la Rasova, Pontica 14, 239-246*
- Irimia, M. 1981-b, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei, Pontica 16, 67-97*
- Irimia, M. 1974, *Cercetările arheologice de la Rasova-Malu Roșu. Raport preliminar (Cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea), Pontica 7, 75-137*
- Irimia, M. 1975, *Observații privind arheologia secolelor VII-VI î.e.n. în Dobrogea, Pontica 8, 89-114*
- Irimia, M. 1988, *Câteva precizări pe marginea unui articol, Thraco-Dacica 9, 149-152*
- Irimia, M. 1989, *Unele considerații privind Hallstattul târziu din Dobrogea în lumina cercetărilor actuale, Symposia Thracologica 7, 275-276*
- Irimia, M. 2003, *Den Grabritus und die Grabrituale der Babadag – Kultur – Gemeinschaften betreffend, Thracia 15, 251-268, fig. 1*
- Irimia, M., Conovici, N. 1992, *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com.Oltina, jud.Constanța, Pontica 26, 51-114*
- Jevtic, M. 1994, *Stamped pottery of Insula Banului type and the beginings of the Basarabi culture in Serbia, în The Early Hallstatt period (1200-700 B.C.) in south-eastern Europe, Alba Iulia, 129-142*
- Jugănaru, G. 1991, *Câteva date despre relația Babadag III - Basarabi pe teritoriul Dobrogei, în Procese etnoculturale și etnosociale la finele mileniului I î.e.n. - prima jumătate a mileniului I e.n. în sud vestul URSS și teritoriile limitrofe, Chișinău, 20-21*
- Jugănaru, G. 1993, *Stadiul actual al cercetărilor privind populația autohtonă a Dobrogei în secolele VIII-VII î. Chr., Pontica 26, p. 115-119*
- Jugănaru, G. 1996, *Câteva date referitoare la relația Babadag III - Basarabi, Peuce 12, 31-38*
- Jugănaru, G. 1997, *Manifestări timpurii ale primei epoci a fierului în Dobrogea (Descoperirile de la Garvăn - "Mlăjitul Florilor" jud. Tulcea), în Premiere Age du Fer aux Bouches diu Danubes et dans regions autour de la Mer Noire - Actes du Colloque international, Tulcea, 103-110*
- Jugănaru, G. 2003-a, *Pixidele – o formă ceramică mai puțin cunoscută în aria culturii Babadag, Peuce 14, 63-74*
- Jugănaru, G. 2003-b, *Coroplastica în cultura Babadag, Peuce 14, 75-90*
- Jugănaru, G. 2003-c, *Inventarul arheologic al așezării de tip Babadag de la Telița- Amza, jud.Tulcea, Peuce14, 91 – 112*
- Jugănaru, G., Ailincăi S., Vizauer I., Morintz Al., Țârlea Al. 2003, *Babadag, jud.Tulcea. Punct "Dealul Cetățuia", CCA. Campania 2002, 43-45, pl.15*
- Jugănaru, G., Ailincăi, S. 2003, *Noi date referitoare la sistemul de fortificare al așezării hallstattiene de la Babadag, Peuce 14, 51-62*
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Morintz, Al. 2002, *Babadag, jud.Tulcea. Puncte: Sector V, Fortificație, CCA. Campania 2001, 46-47, pl. 16*
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Stănică, A. 2004, *Enisala, com.Sarichioi, jud.Tulcea. Punct "Palanca", CCA. Campania 2003, 118-119*
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Stănică, A., Pencu, M.V. 2005, *Enisala, com.Sarichioi, jud.Tulcea. Punct "Palanca", CCA. Campania 2004, 144*
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Țârlea, A. 2004, *Noi considerații privind fibulele descoperite în aria culturii Babadag, în Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani, Brăila, 131-137*

- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Țârlea, A., Vernescu, M. 2004, *Babadag, jud.Tulcea, Punct "Cetățuia"*, CCA. Campania 2003, 47
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Vizauer, I., Țârlea, A. C., Vernescu, M. 2005, *Babadag, jud. Tulcea. Punct : "Dealul Cetățuia"*, CCA. Campania 2004, 59-60
- Jugănaru, G., Ailincăi, S., Voinea, V., Dobrinescu, C. 2004, *Țibrinu, com. Mircea Vodă, jud. Constanța, Punct "La lac"*, CCA. Campania 2003, 355-356, pl. 71
- Jugănaru, G., Baumann, V.H. 2001, *Un topor plat cu aripioare, din fier, descoperit la Telița-Amza, județul Tulcea, ThracoDacica 22, 1-2, 205-209*
- Jugănaru, G., Topoleanu, Fl. 1994, *Gropi funerare în așezarea hallstattiană de la Niculițel "Cornet" (jud. Tulcea), Istros 7, 71-81*
- Kalmar, Z. 1987, *Contribuții la cunoașterea ritului funerar hallstattian, SCIVA 38, 2, 166-174*
- Kašuba, M. 1996, *Hlingenii II - source historique pour l'étude de la culture hallstattienne de haute-epoque Saharna, în The Thracian World at the crossroads of civilisations, București, 394-397*
- Kašuba, M. 2000, *Ranee želego v lesostepi mejdi Dnestrom I –siretom (kul'tura Kožia-Saharna), Stratum Plus 3, Chișinău, 241-488*
- Kašuba, M., Gol'teva, N.V. 1991, *Saharneaskii moghilnik I (Țiglău), SA1, 197-209*
- Kluschnitev, Wl. 1993, *Sabbatichie Siedlung Jushnii Bug, Culture et Civilisation au Bas Danube 10, 75-82*
- László, A. 1969, *Cu privire la tehnica de ornamentare a ceramicii hallstattiene de tip Babadag, MemAntiq 1, 319-325*
- László, A. 1970, *Un instrument de lut ars pentru ornamentarea ceramicii hallstattiene, Aluta 1, 1970, 99-102*
- László, A. 1972, *O așezare hallstattiană la Cozia (jud.Iasi), ArhMold 7, 207-224*
- László, A. 1973, *Începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României, SCIVA 26, 17-39*
- László, A. 1986, *Grupul Tămăoani. Asupra orizontului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată din sudul Moldovei, MemAntiq 12-14, 65-91*
- László, A. 1989, *Les groupes régionaux anciens du Hallstatt a l'est des Carpates. La Moldavie aux XII-VII siècles av.n.e., în La civilisation de Hallstatt. Bilan d'une rencontre, Liege, 111-121*
- László, A. 1990, *Troia VII b2 și cronologia sfârșitului epocii bronzului la Dunărea de Jos. Aspecte noi ale unei probleme mai vechi, Analele Univ.A.I. Cuza, 37-42*
- László, A. 1994, *Începuturile Epocii Fierului la Est de Carpați, BThr 6, București.*
- László, A. 1995, *Statuetele antropomorfe ale culturii Gava -Holihrad, MemAntiq 20, 85-97*
- László, A. 1996-1997, *Troy and the Lower Danube region at the end of the Bronze Age, SAA 3-4, 89-96*
- László, A. 1997, *Despre originea, evoluția și cronologia primei epoci a fierului la Dunărea de jos, în Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les regions autour de la Mer Noire, Actes du Colloque international, Tulcea, 77-84*
- Lăzurcă, E., Mănușu Adameșteanu Ghe. 1980, *Noi descoperiri arheologice la Enisala jud. Tulcea, Materiale Tulcea, 146-156*
- Leahu, V. 1963, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cațelu Nou, CerArhBuc, 115-147*
- Levițki, O. 1994-a, *Culturi din epoca hallstattului timpuriu și mijlociu, Thraco-Dacica 15, 159-214*
- Levițki, O. 1994-b, *Cultura Hallstattului canelat la răsărit de Carpați, BThr 7, București*
- Levițki, O. 2003, *Lumea Tracică și masivul cultural nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (secolele XII-X î.e.n.), BThr 40, București*

- Levițki, O., Sava E. 1993, *Nouvelles recherches des établissements de la culture Noua dans la zone comprise entre le Proute et la Nistre*, Culture et Civilisation au Bas Danube, 125-155
- Lips, I.E., 1958, *Obârșia lucrurilor*, București
- Lungu, V. 1991, *Săpăturile arheologice de salvare de la Ghiolul Pietrei com. Independența (jud. Tulcea)*, Peuce 10, 63-68 (vol. I) și 51-65 (vol. II).
- Maleev, Ju. N. 1992, *Kul'tova hallštatska plastika ot lesostepnoto Podnestrovie*, Arheologija Sofia 2, 13-34
- Mănușu-Adameșteanu, M. 1992, *Orgame polis...*, Pontica 25, 55-67
- Mănușu-Adameșteanu, M. 2001, *Jurilovca, com. Jurilovca, jud. Tulcea (Argamum, Orgame). Punct Faleză E și incinta greacă*, CCA. Campania 2001, 179-180
- Meljukova, A.I. 1989, *Kimmerijski, skifi I iz sosedi v stepi I lesostepi Vostočnoj Evropi, Stepi evropejskoi casti SSSR v skifo - sarmatskoe vremja*, Arheologija SSSR, Moskva, 10 sqq
- Mihăilescu, V. 1966, *Dealurile și câmpiile României. Studiu de geografie a reliefului*, București
- Morintz, S. 1964, *Quelques problèmes concernant la période du Hallstatt au Bas Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia N.S. 8, 101-118
- Morintz, S. 1971, *Probleme ale Hallstattului timpuriu din zona istro-pontică în lumina cercetărilor de la Babadag*, Peuce 2, 19-25
- Morintz, S. 1978, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, vol. I, Editura Academiei RSR, București
- Morintz, S. 1982, *Les Thraces de la Troie dans le dernier quart du II millénaire av. n. e.* Thracia Pontica 1, Sofia, 151-155
- Morintz, S. 1986, *Săpăturile de la Babadag, 1973-1974, 1977-1981*, Materiale Vaslui, 58-64
- Morintz, S. 1987-a, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, Thraco-Dacica 8, 1-2, 39-72
- Morintz, S. 1987-b, *Complexul hallstattian timpuriu cu ceramică imprimată*, Symposia Thracologica 5, Miercurea Ciuc, 106-107
- Morintz, S. 1989, *Aspecte și probleme noi referitoare la cultura Babadag*, Symposia Thracologica 7, Tulcea, 262-264
- Morintz, S. 1990-a, *Probleme privind perioada hallstattiană timpurie în centrul Câmpiei Române*, Symposia Thracologica 8, Satu Mare, 134-135
- Morintz, S. 1990-b, *Din nou despre Hallstattul timpuriu în sud-estul României*, Thraco-Dacica 11, 1-2, 99-115
- Morintz, S., Anghelescu, N. 1970, *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV 21, 3, 373-415
- Morintz, S., Jugănar, G. 1995, *Raport privind săpăturile arheologice efectuate în sectorul V al așezării hallstattiene de la Babadag (1991-1992)*, Peuce 11, 177-202
- Morintz, S., Jugănar, G., Munteanu, M. 1995, *Așezarea din prima epocă a fierului de la Babadag, în Cercetări arheologice în aria nord-tracă 1*, București, 222-235
- Morintz, S., Roman, P. 1969, *Un nou grup hallstattian timpuriu în sud-vestul României - Insula Banului*, SCIV 20, 3, 393-423
- Morintz, S., Șerbănescu, D. 1974, *Cercetări arheologice la Hârșova și în împrejurimi*, SCIVA 25, 1, 47-69
- Moscalu, E. 1976 *Die Fruhhallstattzeitlichen Graber bei Meri*, Thraco-Dacica 1, 77-86
- Nestor, I. 1952, *Șantierul Valea Jijiei*, SCIV 3, 19-111

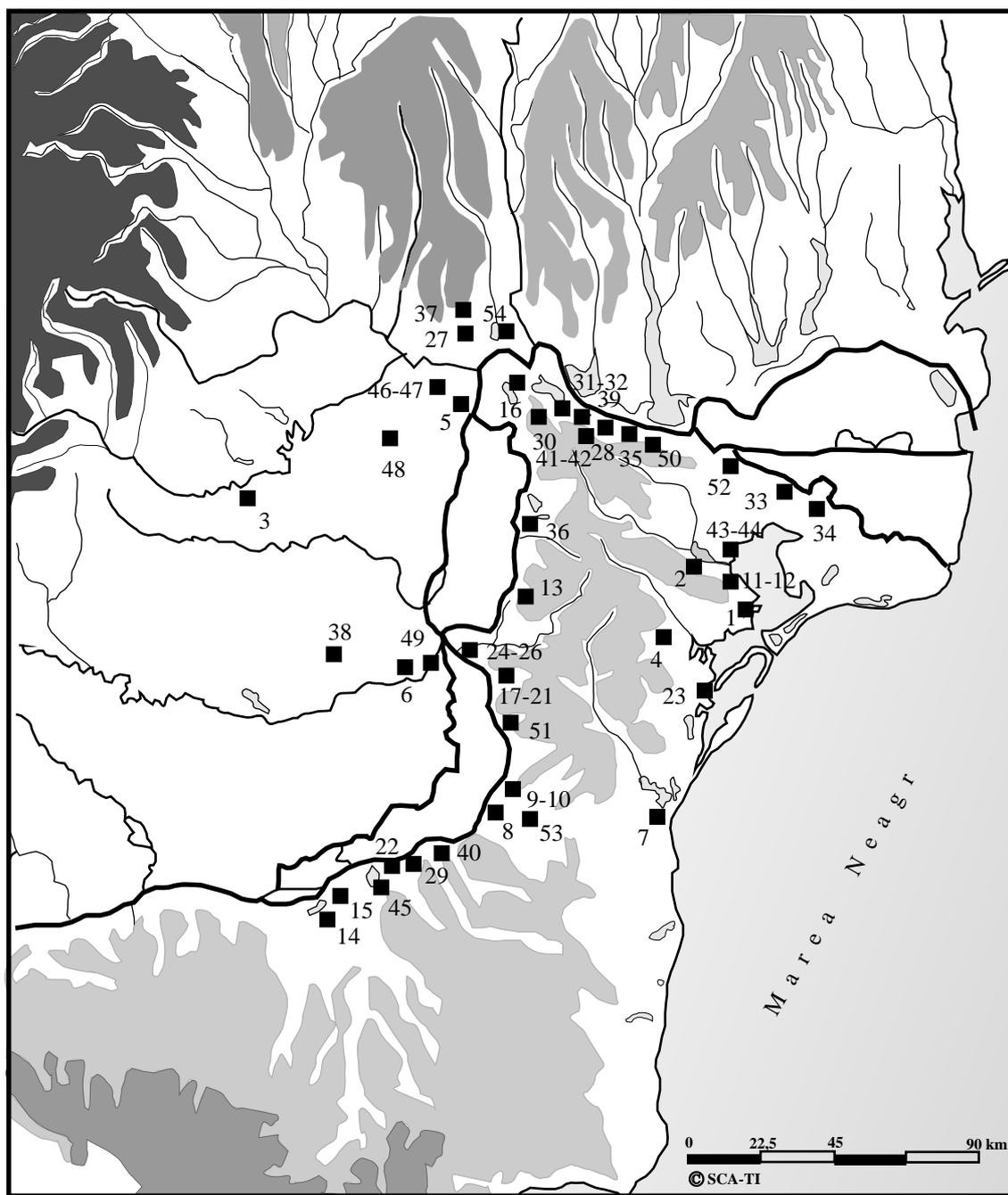
- Nicic, A., Ailincăi, S. 2002, *K voprosu o tehnike nanesenija štampovannogo dekora na rannegalštatskoi lošeenoj stolovoi keramike Karpato-Pontiiskogo regiona*, *Ukrainski Keramologični Žurnal* 1, 97-107
- Oberländer E., Oberländer I. 1979, *Așezarea neolitică și necropola de la Sarichioi (județul Tulcea)*. *Campania* 1978, Materiale, 59-70
- Oberländer I. 1980, *Stațiuni antice pe raza comunei Mahmudia(jud.Tulcea)*, *Peuce* 8, 55-76.
- Oberländer, I., Oberländer, E., 1980, *Aspecte ale civilizației geto-dacice din Dobrogea în lumina cercetărilor din așezarea de la Sarichioi (sec.IV-II î.e.n.)*, *Peuce* 8, 77-142
- Olteanu, I. 1971, *Cele mai vechi vestigii arheologice privind extracția și reducerea minereului de fier pe teritoriul Dobrogei*, *SCIV* 22, 2, 295-299
- Olteanu, I. 1975, *Exploatare miniere în Dobrogea preromană în lumina cercetărilor recente*, *Peuce* 4, 21-26
- Păunescu A., Rențea E. 1993 *Contribution a la connaissance des habitats de la culture Coslogeni dans la vallée de la Ialomitza*, *Culture et Civilisation au Bas Danube* 10, 193-197
- Perianu M. 1993 , *O "groapă de provizii" Babadag (Hallstatt) cu oseminte umane*, *Thraco-Dacica* 14, 1-2, 163-168
- Petrescu-Dâmbovița, M. 1953-a, *Cercetări arheologice în așezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani*, *SCIV* 4, 3-4, 765-778
- Petrescu-Dâmbovița, M. 1953-b, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, *Materiale* 1, 157-211
- Petrescu-Dâmbovița, M. 1953-c , *Cetățuia de la Stoicani*, *Materiale* 1,13-155
- Petrescu-Dâmbovița, M. 1977, *Depozitele de bronzuri din Romania*, București
- Petrescu-Dâmbovița, M., Marin, M. 1974, *Noi cercetări arheologice la Stoicani (jud.Galați)*, *SCIVA* 25, 71-97
- Pippidi, D.M., Berciu, D. 1965, *Din Istoria Dobrogei*, vol.1, Ed.Academiei RSR
- Podzuweit, Ch.1982, *Die mycenische Velt und Troja, în Sudosteuropa zwischen 1600 und 1000 v.Chr.*, *PAS* 1, 65-88
- Popa, A., Berciu, I. 1964, *Contribution a l'etude des depots d'objets hallstattiens*, *Dacia N.S.* 8, 87-100
- Rențea, E. 2002, *Bucu, com Bucu, jud.Ialomița*, CCA. Campania 2001, 71- 72, pl. 29.
- Rențea, E. 2003-a, *Bucu, com.Bucu, jud.Ialomița. Punct „Pochină”*, CCA. Campania 2002, 63-64, pl. 23.
- Rențea, E. 2003-b, *Platonești, com. Săveni,jd.Ialomița*, CCA. Campania 2002, 240
- Rențea, E., Coman, R. 2005, *Bucu, com Bucu, jud.Ialomița*, CCA. Campania 2004, 83-84
- Rențea, E., Munteanu, S. 2005, *Platonești, com. Platonești, jud. Ialomița. Punct: "Platoul Hagieni.Valea Babii"*, CCA. Campania 2004, 278-279, pl. 31
- Sapouna-Sekellarakis, E. 1978, *Die Fibeln der Griechischen Inseln*, PBF 14, 4 München
- Simion, G. 1989, *Geneza civilizației geto-dacice (sec.VII-V î.e.n.)*, *Symposia Thracologica* 7, 213-223
- Simion, G. 1992, *Săpăturile arheologice efectuate în așezarea hallstattiană de la Tichilești, jud.Tulcea*, Comunicare prezentată la Sesiunea anuală de rapoarte și comunicări - Iași
- Simion, G. 1997, *Așezarea de la Celic Dere. Interpretări etnoculturale și implicații în cronologia Hallstattului târziu, în Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les regions autour de la Mer Noire*, Tulcea, 1997, 237-251
- Simion, G. 1999, *Culturi și grupuri culturale în regiunea Dunării de jos la sfârșitul Bronzului târziu*, *Steaua Dobrogei* 1, 8-14
- Simion, G. 2002, *Jijila com. Jijila, jud. Tulcea. Punct "Cetățuia"*, CCA. Campania 2001, 177, pl. 69

- Simion, G. 2003-a, *Cultures et groupes culturels dans la région du Bas Danube a la fin du bronze récent*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol.1, Tulcea, 63 – 78
- Simion, G. 2003-b, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud – Tulcea*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. 1, 79-98
- Simion, G. 2003-c, *Situl hallstattian de la Revărsarea Tichilești*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. I, 99-114
- Simion, G. 2003-d, *Așezarea de la Celic Dere. Interpretări etno-culturale și implicații în cronologia Hallstattului târziu*, în *Culturi antice în zona Gurilor Dunării*, vol. 1, 221- 236
- Simion, G. Lăzurcă, E., 1987, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud - Tulcea*, Peuce 7, 37-54
- Sîrbu, V. 1987, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, Istros 5, 91-157
- Sîrbu, V. 1994, *Sacrificii umane și practici funerare insolite în arealul tracic în Hallstatt și La Tene*, Istros 7, 83-122
- Sîrbu, V. 1997, *Sacrifices humaines et pratiques funéraires insolites dans l'areal thrace du Hallstatt et La Tene*, în *Première Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire*, Tulcea, 193-221
- Sîrbu, V. 1999-a, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică*, Istros 9, 47-89
- Sîrbu, V. 1999-b, *Les figurines anthropomorphes du Hallstatt trouvées dans le territoire thrace*, Thraco-Dacica 20, 1-2, 153-179
- Sîrbu, V., Ailincăi, S. 2005, *Jijila, com. Jijila, jud. Tulcea, Punct "Cetățuie"*, CCAR. Campania 2004, 202-203
- Sîrbu, V., Jugănar, G. 1999 *Practici magice la tracia culturii Babadag*, în *Studia In Honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 92-104
- Sîrbu, V., Pandrea, S. 1994, *Cercetările arheologice de la Siliștea, jud. Brăila*, Istros 7, 27-62
- Smirnova, G.I. 1983, *Material'naja kul'tura Grigorovskogo gorodiša (k voprosu o formirovanii černolessko – žabotinskih pamjatnikov)*, ArhSbor 23, 60-72
- Smirnova, G.I. 1984, *O formirovanii poznečernolesskoi kultury na srednem Dnestre. Po materialam poselenija Dnestrovka-Luka*, ArhSbor 54, 43-60
- Smirnova, G.I. 1985, *Osnovy chronologii predskifskih pamjatnikov Jugo-Zapada SSSR*, SA 4, 33-53
- Stoyanov, I. 1997, *Early Iron Age tumular necropolis "Sboryanovo"*, Sofia
- Șerbănescu, D. 1995, *Comori ale epocii bronzului din Romania*.
- Ștefan, Ghe., Barnea, I., Chisvasi Comșa, M., Mitrea, B. 1959, *Săpăturile de la Garvăn*, Materiale 6, 646-648
- Tasić, N. 1972, *An Early Iron Age Collective Tomb at Gomolava*, ArhJug 13, 27-38
- Tonceva, G. 1980, *Chronologie du Hallstatt ancienne dans la Bulgarie du nord-est*, Studia Thracia 5, 5-52
- Topoleanu, Fl., Jugănar, G. 1995, *Așezarea de tip Babadag de la Niculițel "Cornet" (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988*, Peuce 11, 203-229
- Tufescu, V. 1974, *România: natură, om, economie*, București, Editura Științifică
- Ursulescu, N., Popovici, D. 1997, *Considérations historiques concernant les fortifications hallstattiennes anciennes a l'est des Carpates*, în *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire*, Tulcea, 51-66
- Ușurelu, E., Nicic, A. 2003, *Noi piese metalice din perioada bronzului târziu descoperite pe teritoriul Republicii Moldova*, Interferențe cultural – cronologice în spațiul nord pontic, Chișinău, 164 - 170

- Vanciugov, I. 1990, *Belozerskie pamjatniki v Severo-Zapadnom Pricernomorie*, Kiev, Naukovo Dumka.
- Vasiliev, V. 1983, *Probleme ale cronologiei Hallstattului în Transilvania*, AMN 20, 33-357
- Vasiliev, V. 1985 – 1986, *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima vârstă a fierului de la Teleac (jud.Alba)*, AMN 22-23, 80-83
- Vasiliev, V. 1987, *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II)*, Sargetia 20, 64-80
- Vasiliev, V. 1989, *Considerații asupra așezărilor fortificate hallstatiene din aria intracarpatică a României*, Symposia Thracologica 7, 55-61
- Vasiliev, V., Aldea, Al., Ciugudean, H. 1991, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice; așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj, 1991
- Vasiliev, V., Gaiu, C. 1980, *Așezarea fortificată din prima vârstă a fierului de la Ciceu - Corabia, jud. Bistrița Năsăud*, AMN 17, 31-63
- Vlassa, I., Dănilă, St. 1962, *Săpăturile arheologice de la Sărățel (com. Sărata, raionul Bistrița, regiunea Cluj)*, Materiale 8, 341-347
- Vulpe, Al. 1950, *Activitatea șantierului arheologic Poiana Tecuci*, SCIVA 1, 177-216
- Vulpe, Al. 1962, *Sălașul hallstattian de la Novaci*, Materiale 8, 1962, 359 -367
- Vulpe, Al. 1965, *Zur Mittleren Hallstattzeit in Rumanien(Die Basarabi Kultur)*, Dacia NS 9, 105-132
- Vulpe, Al. 1970, *Archaeologischen Forschungen und Historische Betrachtungen uber 7 bis 5 Jhr. im Donau – Karpatenraum (Cercetări arheologice și interpretări istorice privind sec.VII-V î.e.n. în spațiul carpato-dunărean)*, MemAntiq 2, 115 - 214
- Vulpe, R. 1931, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefurile de la Adamclisi*, Analele Dobrogei 12, 257-262
- Vulpe, R. 1955, *Șantierul arheologic Histria (1954)*, SCIV 6, 3-4, 1955, 515-557
- Vulpe, R. 1957, *Șantierul arheologic Popești*, Materiale 3, 227 – 246
- Wesse, A., 1999, *Die Ärmchenbeile der Älteren Welt. Ein Beitrag zum Beginn der Eisenzeit im ostlichen Mitteleuropa*, Bonn
- Zah, E. 1971, *Exploatarea fierului în Dobrogea veche*, Pontica 4, 191-207
- Zaharia, E. 1965, *Remarques sur le Hallstatt ancien de Transylvanie. Fouilles et trouvailles de Mediaș*, Dacia NS 9, 83-104

1. Orgame/Argamum; 2. Babadag, "Dealul Cetuia"; 3. B lteni (jud. Buz u); 4. Beidaud „Calebair”; 5. Br ili a; 6. Bucu “Pochin “; 7. Constan a; 8. Cernavod ; 9-10. Capidava “Necropola tumular roman ” i “La Bursuci”; 11-12. Enisala “La Palanca” i “Cetatea medieval “; 13. F g ra ul Nou; 14. Gali a; 15. Gârli a; 16. Garv n “Ml jitul Florilor”; 17 - 21. Ghind re ti; 22. Gura Canliei; 23. Histria; 24-26. Hâr ova “Rasim”, “La lac”, “Tell”; 27. Ijdileni; 28. Isaccea “Suhat”; 29. Izvoarele; 30. Jijila “Cet uia”; 31-32, Luncavi a “Cet uie”, “Valea Joi ei”; 33. Mahmudia; 34. Murighiol “Ghiolul Pietrei”; 35. Niculi el “Cornet”; 36. Piatra Frec ei; 37. Piscu “Cimitirul vechi”; 38. Platone ti; 39. Rachelu; 40. Rasova “Malul Ro u”; 41-42. Rev rsarea: “Cotul Tichile ti”, “Dealul Tichile ti”; 43-44. Sarichioi “La Bursuci”, “La Gr din ”; 45. Satu Nou “Valea lui Voicu “; 46-47. Sili tea : “Conac”, “Popina”; 48. Spiru Haret; 49. nd rei; 50. Teli a, “Amza”; 51. Topalu “Stânca”; 52. Tulcea “Dealul Taberei”; 53. ibrinu; 54. Vîn tori.

Fig. 1. Harta descoperirilor culturii Babadag (numerotarea corespunde listei din text)

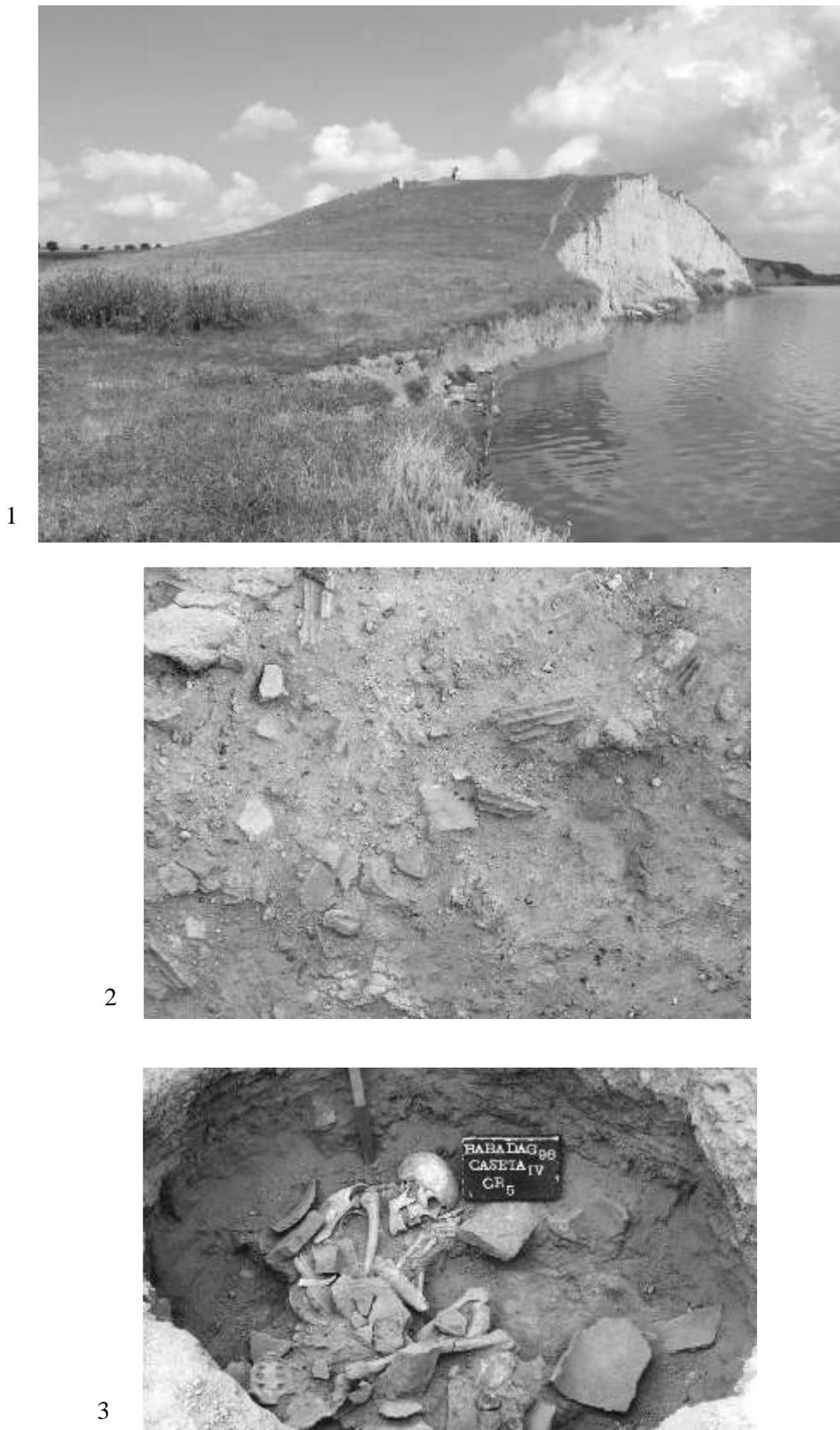

Fig. 2. Babadag: 1.Vedere dinspre E a a ez rii hallstattiene; 2.Detaliu din stratul de darâm tur al unei locuin e din nivelul final Babadag III; 3. Groapa cu schelet uman

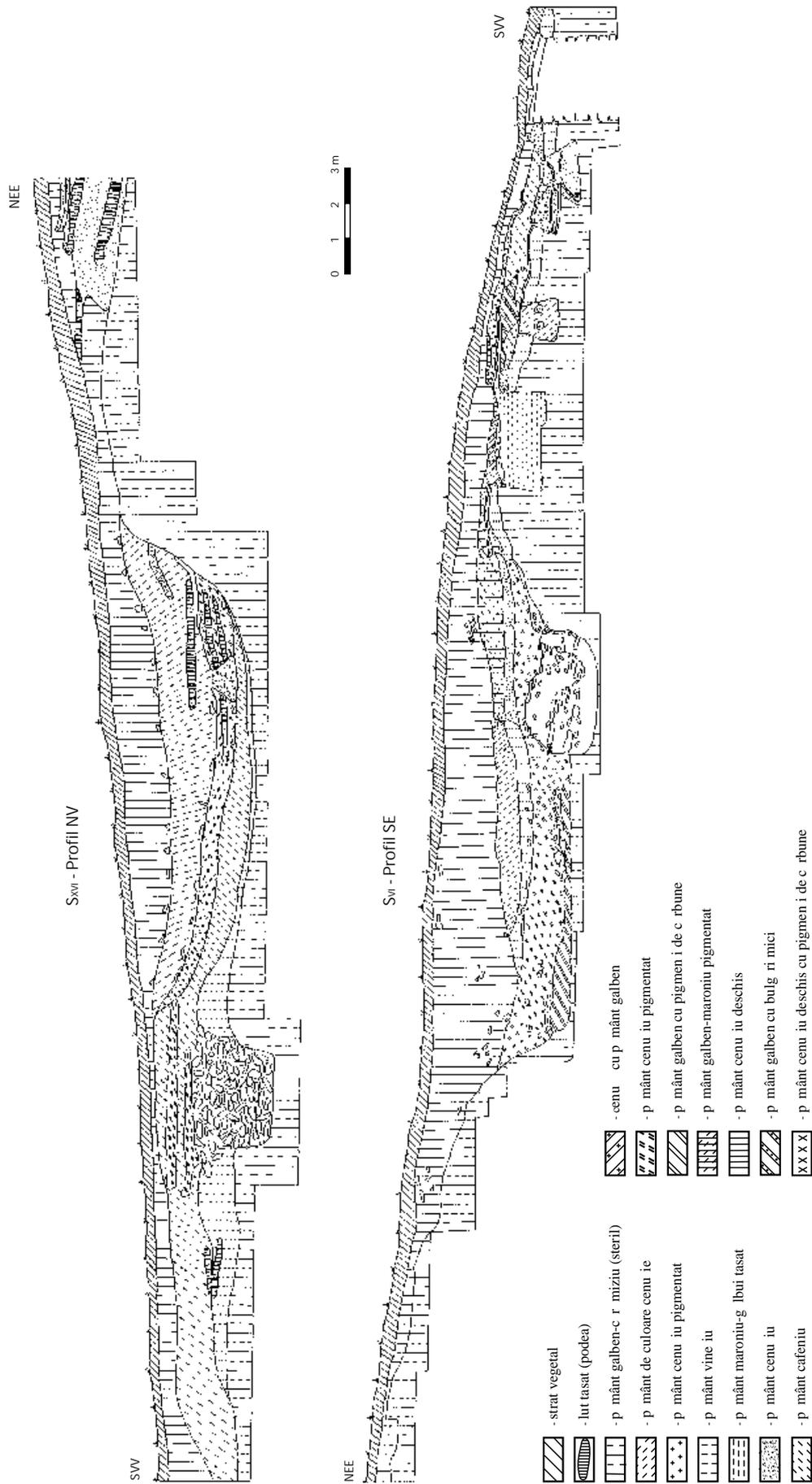
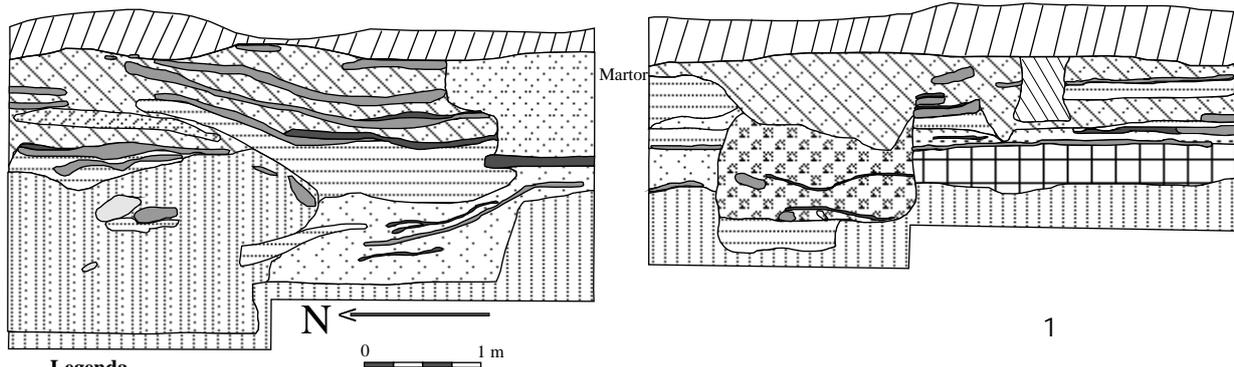
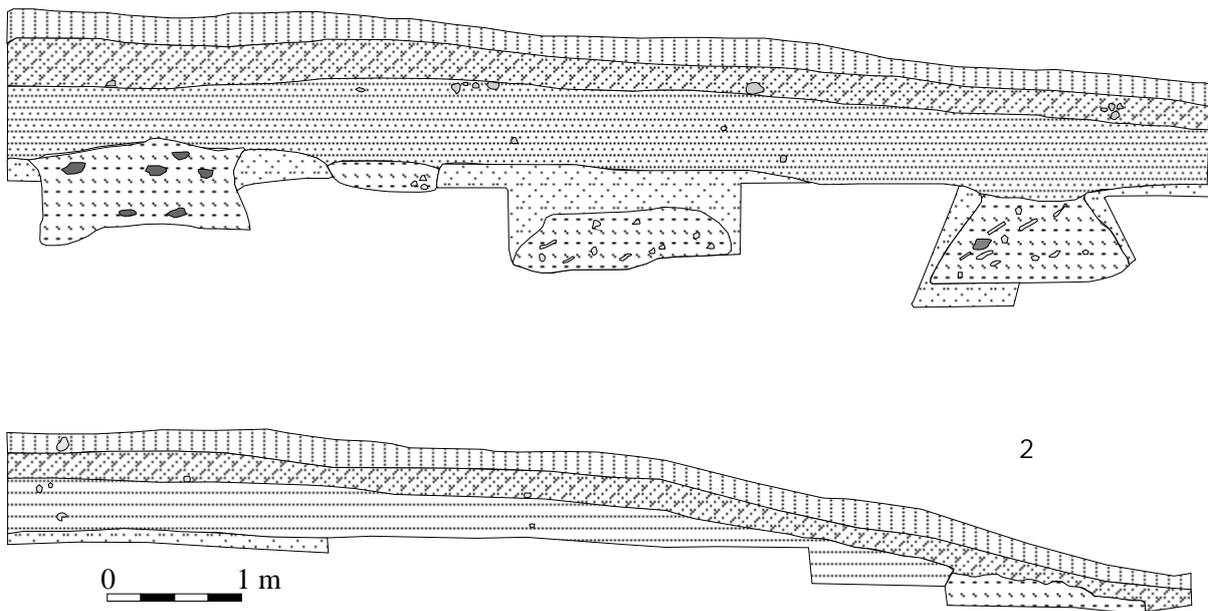

Fig. 3. Babadag. Profilele Sec iunilor XVI i VI. Sistemul defensiv al a ez rii

Legenda

- strat vegetal
- p mânt cenu iu compact
- strat galben (podele)
- lentil de arsur
- p mânt cenu iu m z ros
- p mânt cenu os cu pigmen i de c rbune
- strat steril
- p mânt maroniu-cenu iu cu pigmen i
- cenu
- p mânt maroniu m z ros
- p mânt cenu iu m z ros
- cenu cu pigmen i negri
- p mânt negru m z ros
- strat chirpic ars la ro u
- pietre

Legenda

- p mânt brun vegetal
- p mânt brun - cenu iu granulos cu resturi arheologice pu ine
- p mânt cenu iu cu resturi arheologice hallstattiene
- p mânt galben - alburiiu dens
- groap
- pietre, fragmente ceamice
- chirpic

Fig. 4. Babadag. Profilul peretelui de E al Casetel II i III (1); Rasova "Malul Ro u" (2). Profilul de S al a ezarii (apud Irimia 1974)

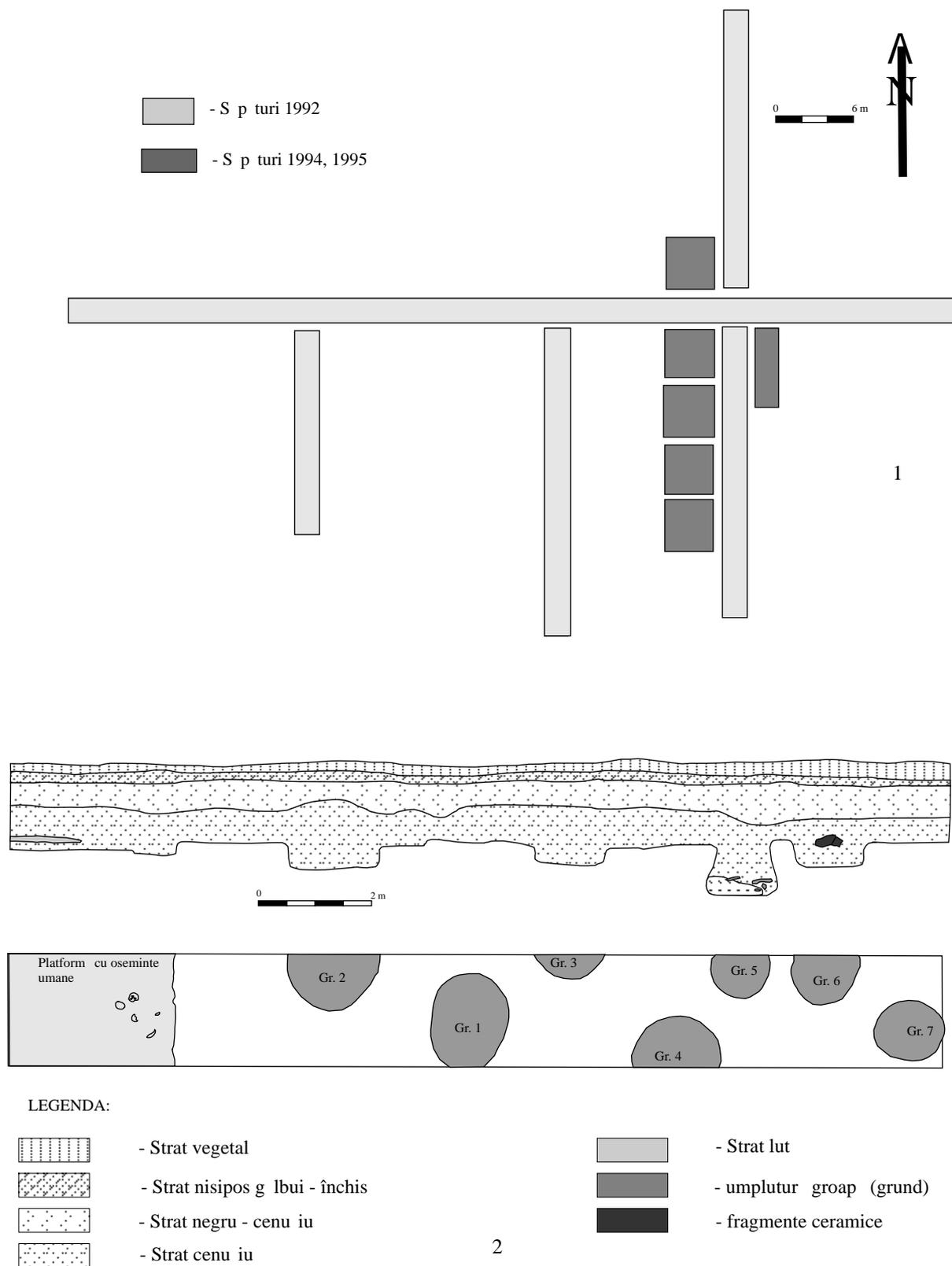

Fig. 5. Garv n "Ml jitul Florilor" (1). Planul general al s p turilor;
Planul i profilul Sec iunii V (2)

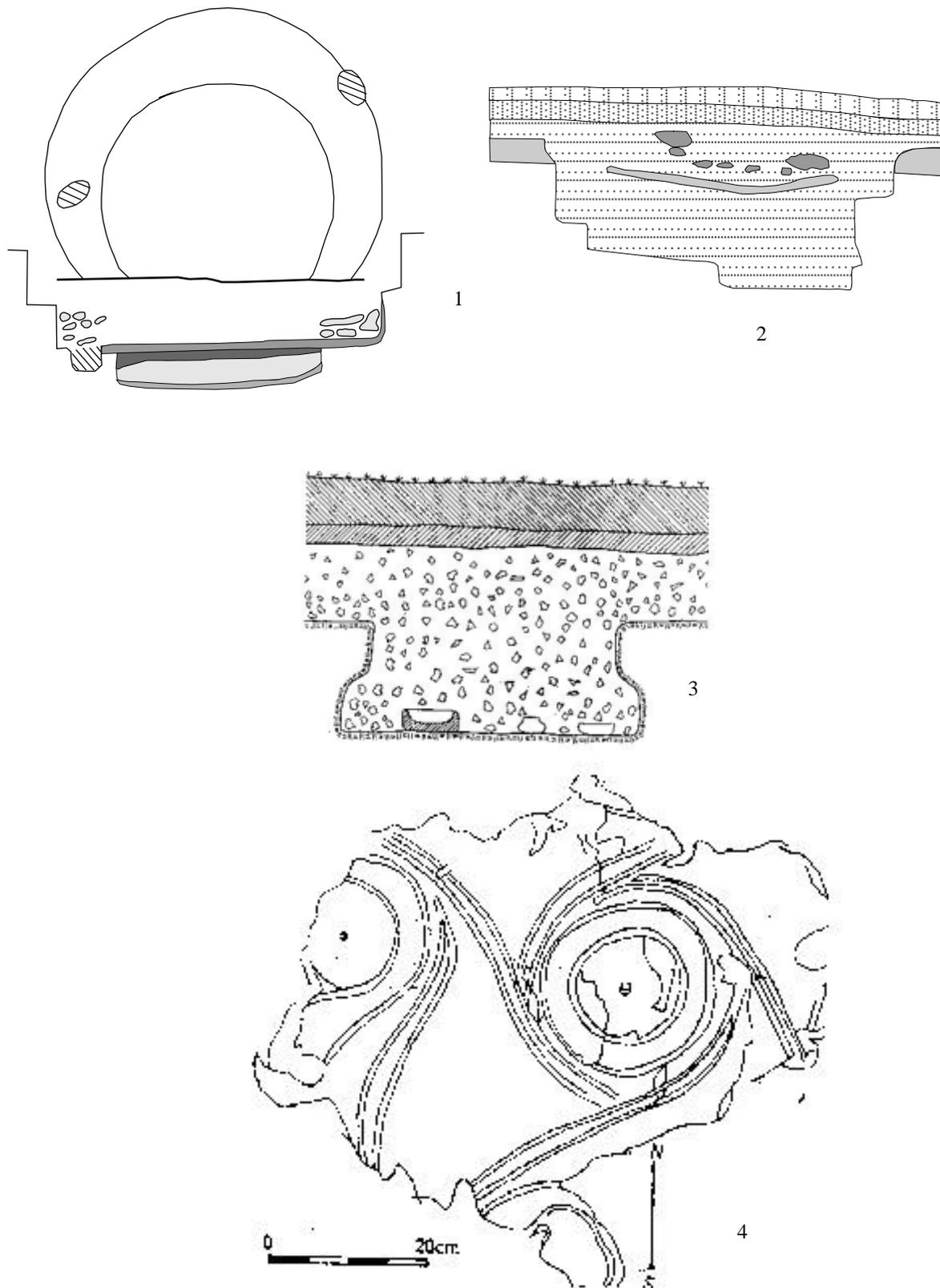

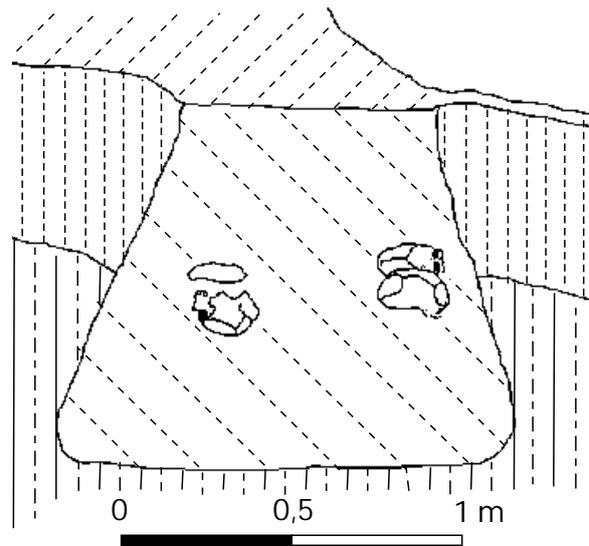
Fig. 6. Bordeie: Piscu - Cimitirul vechi (1- *apud* Brudiu 1991), Rasova "Malul Ro u" (2 - *apud* Irimia 1974), Sili tea "Popina" (3 - *apud* Hartuche, Silvestru 1993); Vatra ornamentat . Gura Canliei (4 -*apud* Irimia 1981-b)

1

a

2

b

Fig. 7. Babadag. Vedere general a profilului Sec iunii VI (1); Groapa cu cranii umane (2a-b)

Fig. 8 Gropi cu schelete umane. Babadag (1,2), Niculitel "Cornet" (3-8), Garv n "Mlajitul Florilor" (9), Satu Nou "Valea lui Voicu" (10-11) - *apud* Irimia 2003

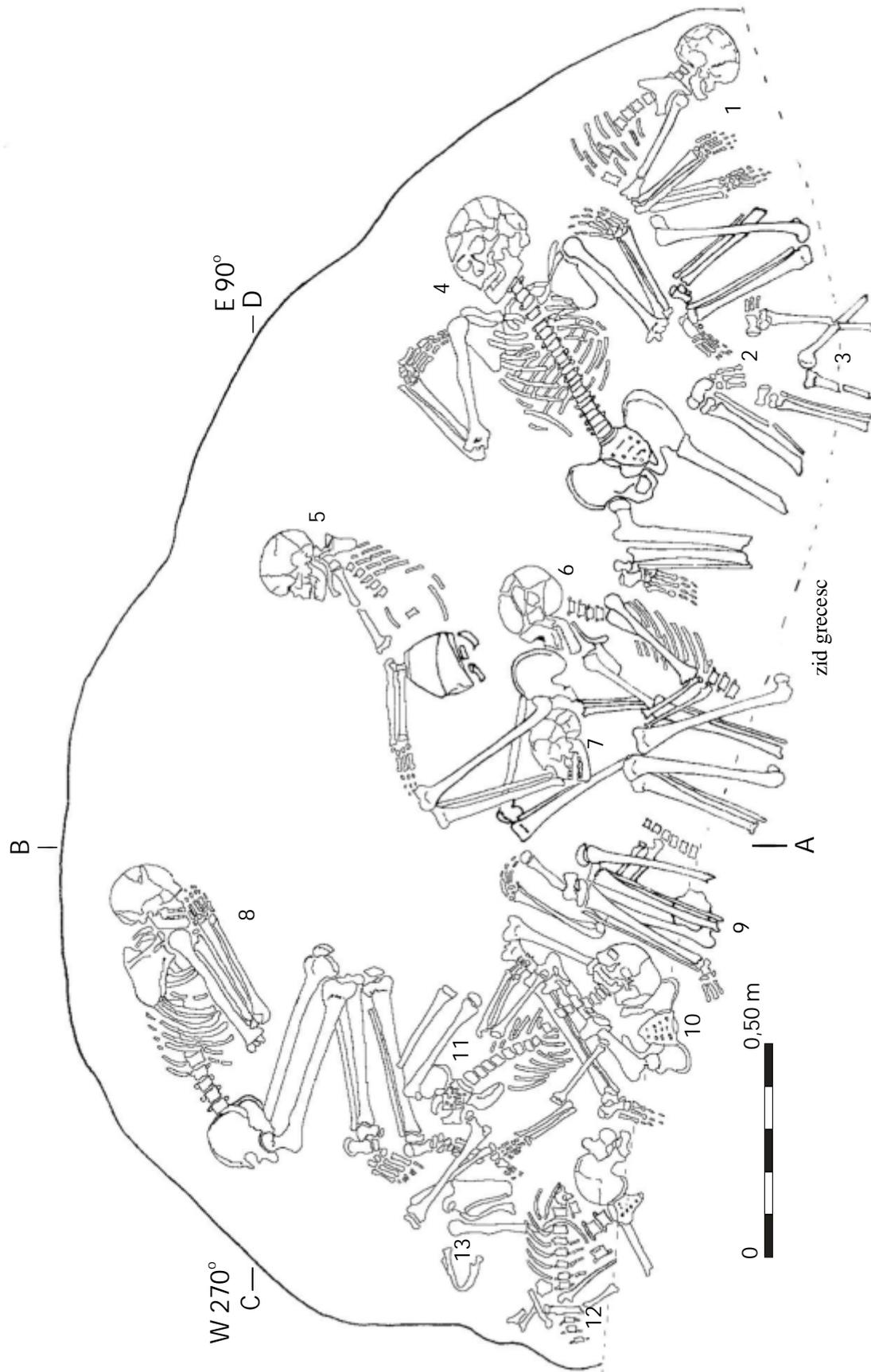

Fig. 9. Orgame. Groap cu oseminte umane (apud Ailinc i et alii 2003)

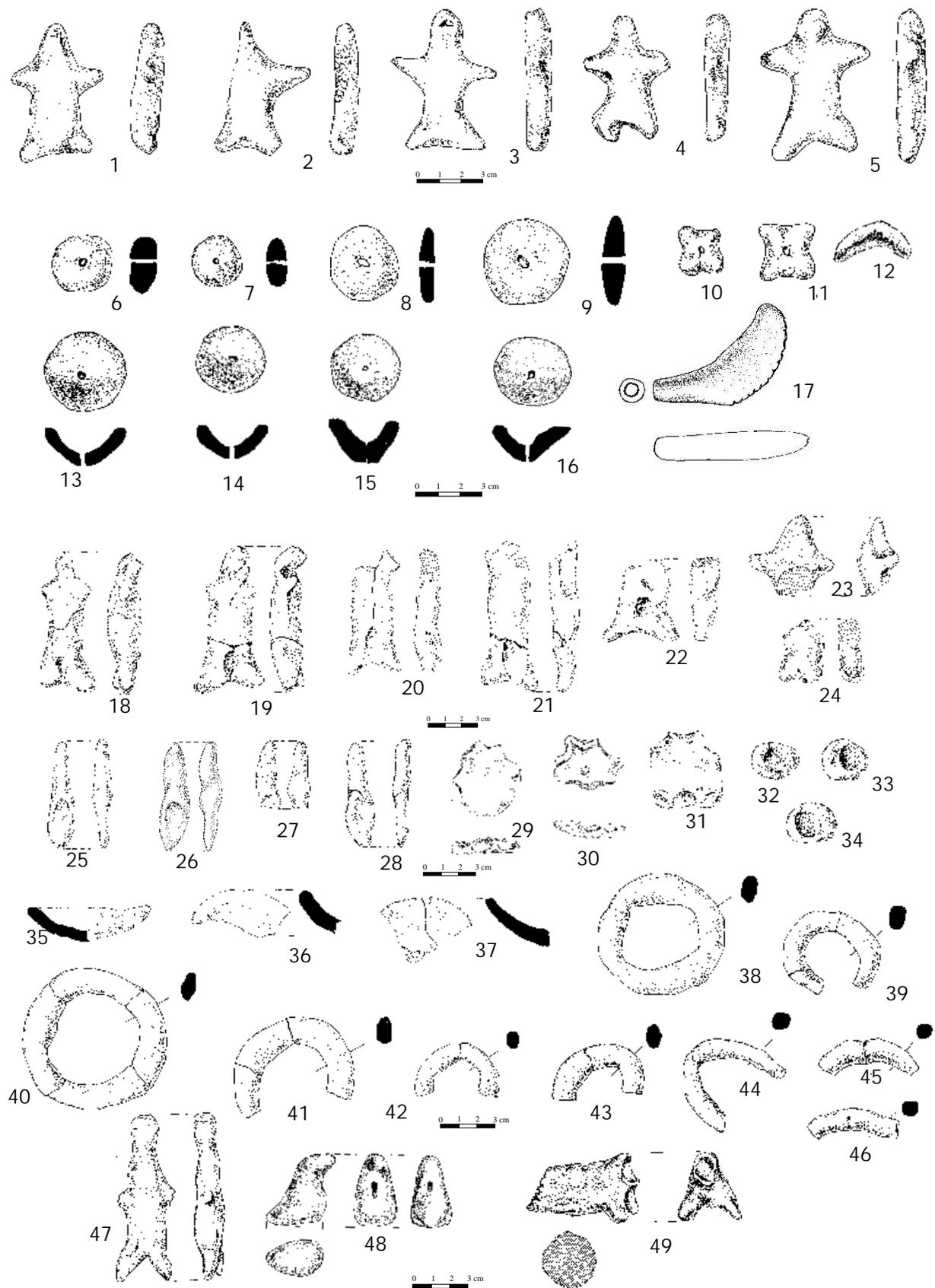

Fig. 10. Babadag. Trusa magic nr. 1 (1-17); Trusa magic nr. 2 (18-46); Figurin antropomorf (47); Figurin ornitomorf (48); Figurin zoomorf (49)

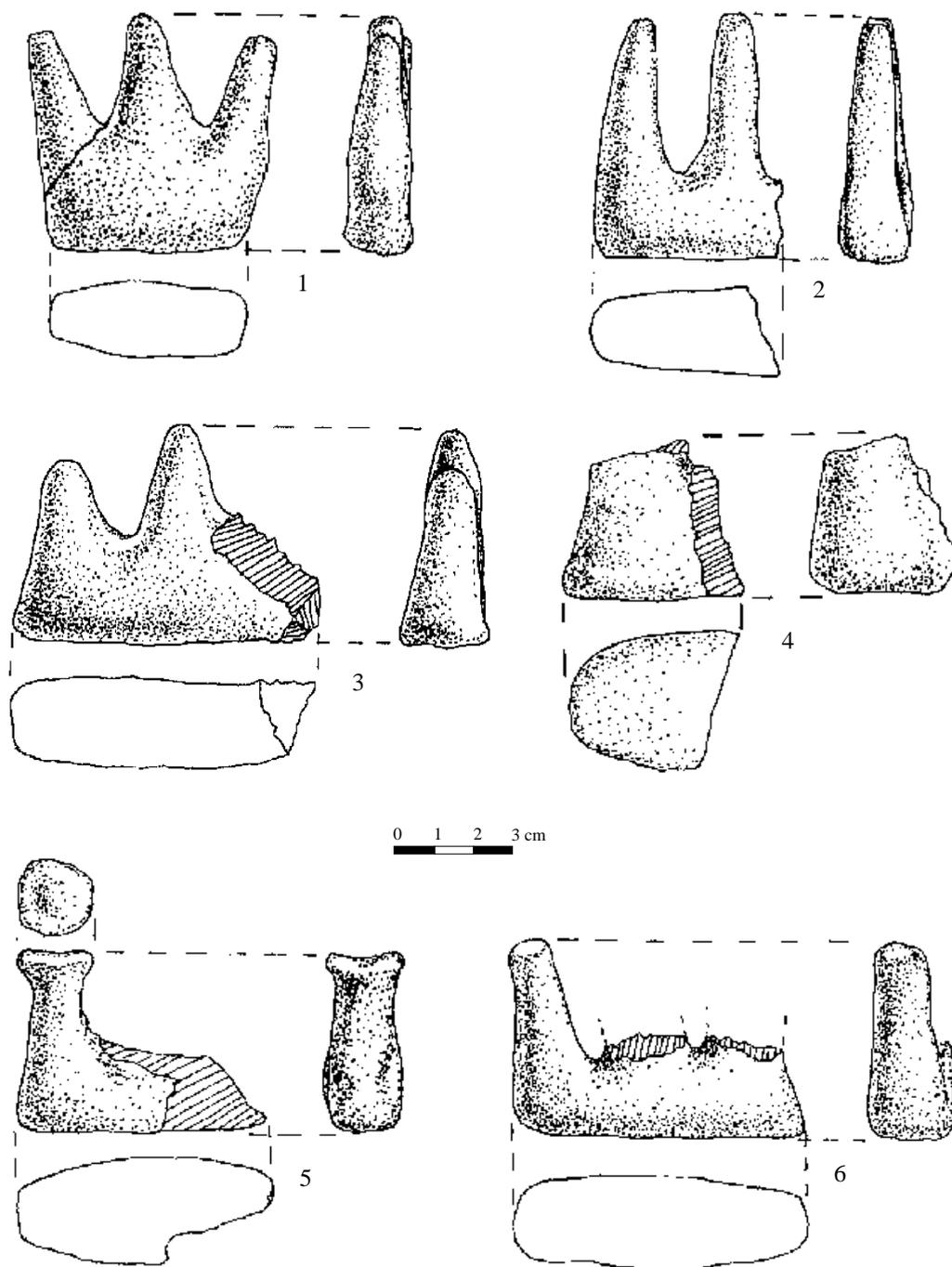

Fig. 11. Idoli antropomorfi. Niculi el “Cornet” (1, 2); Babadag (3, 5, 6); Teli a “Amza” (4).

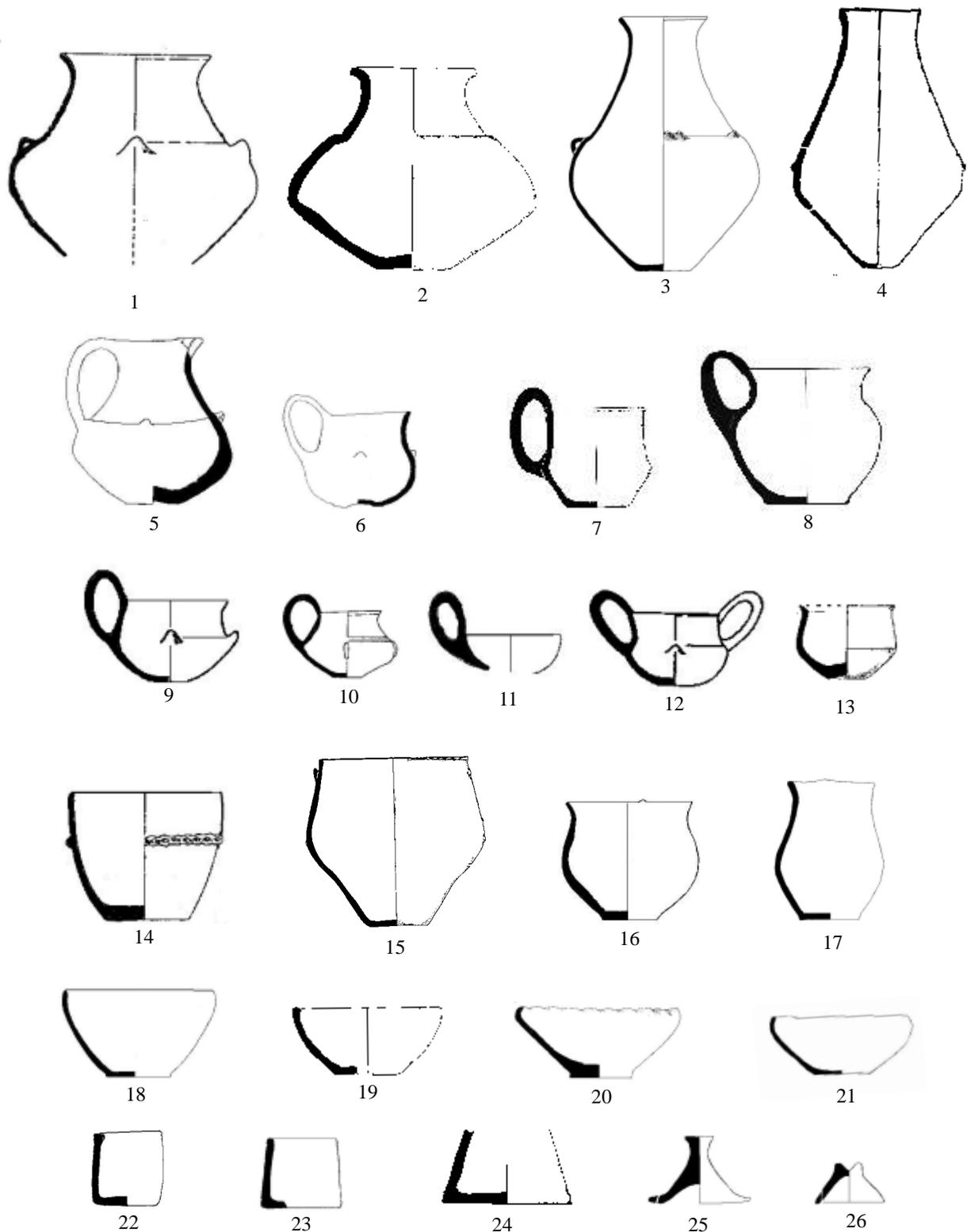

Fig. 12. Principalele tipuri ceramice ale culturii Babadag. 1, 2. Vase bitronconice - varianta *a*; 3, 4. Vase bitronconice - varianta *b*; 5. Can - varianta *a*; 6, 7. Cani - varianta *b*; 8. Can - varianta *c*; 9-11. Ce ti - varianta *a*; 12. Cea c - varianta *b*; 13. Cea c - varianta *c*; 14. Vas borcan - varianta *a*; 15-17. Vase borcan - varianta *b*; 19-21. Str chini; 22 - 24. Pixide; 25-26. Capace de pixide

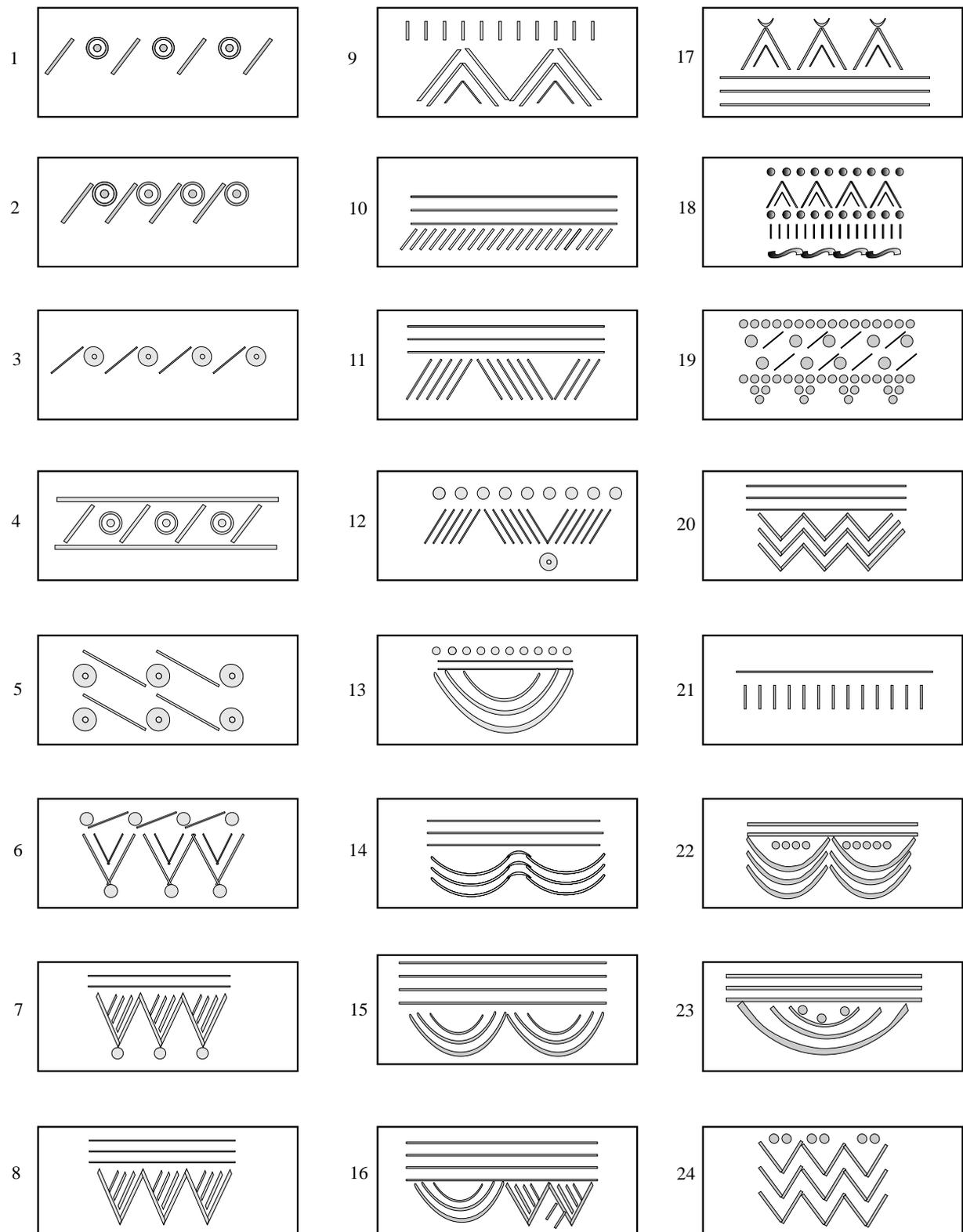

Fig. 13. Ornamente ceramice incizate. Babadag (1-19), Teli a "Amza" (20-21), Hâr ova (22-23), Ghind re ti (24)

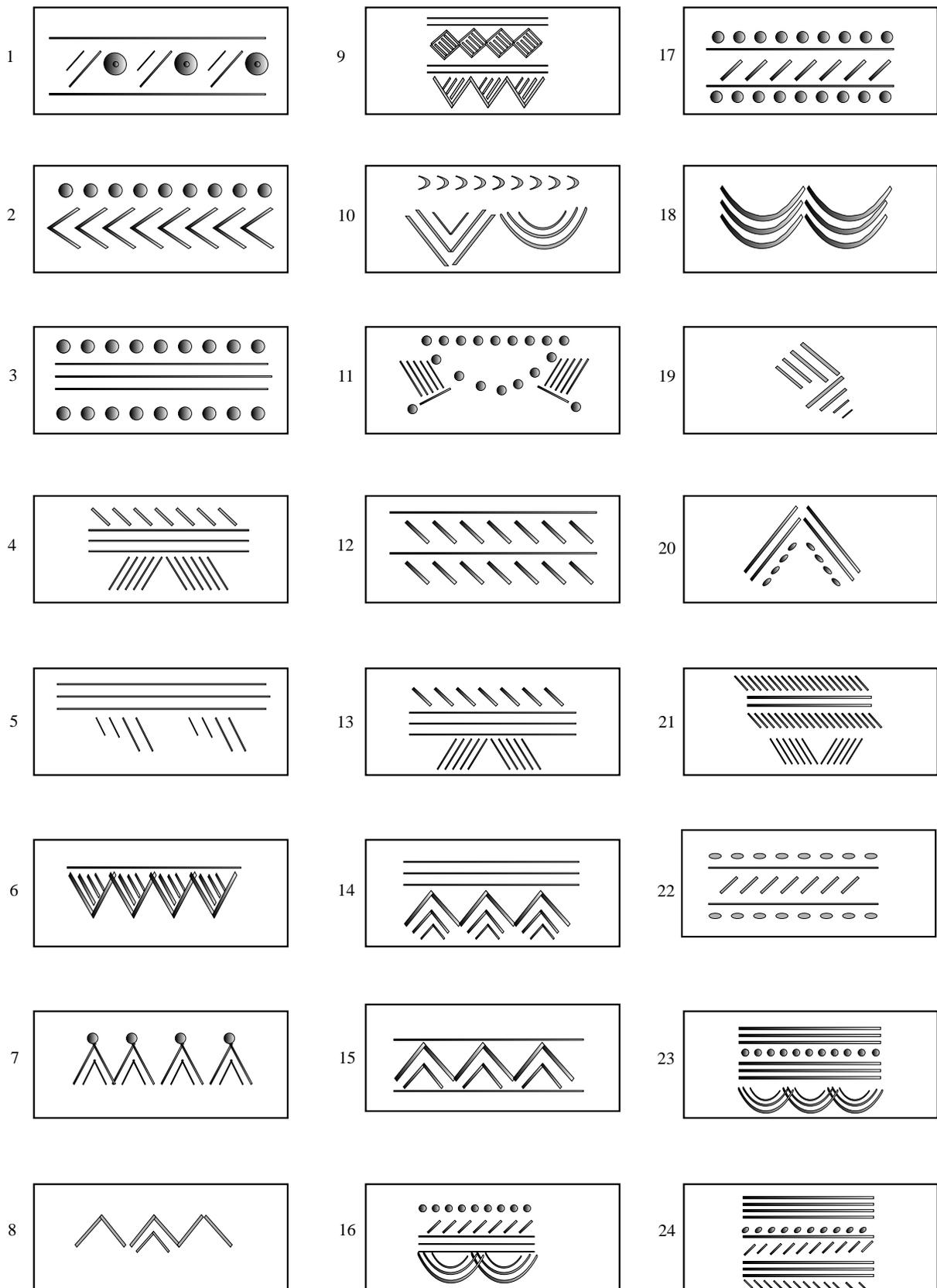

Fig.14. Ornamente ceramice incizate. Niculi el “Cornet” (1-10), Garv n “Ml jitul Florilor”(15-24)

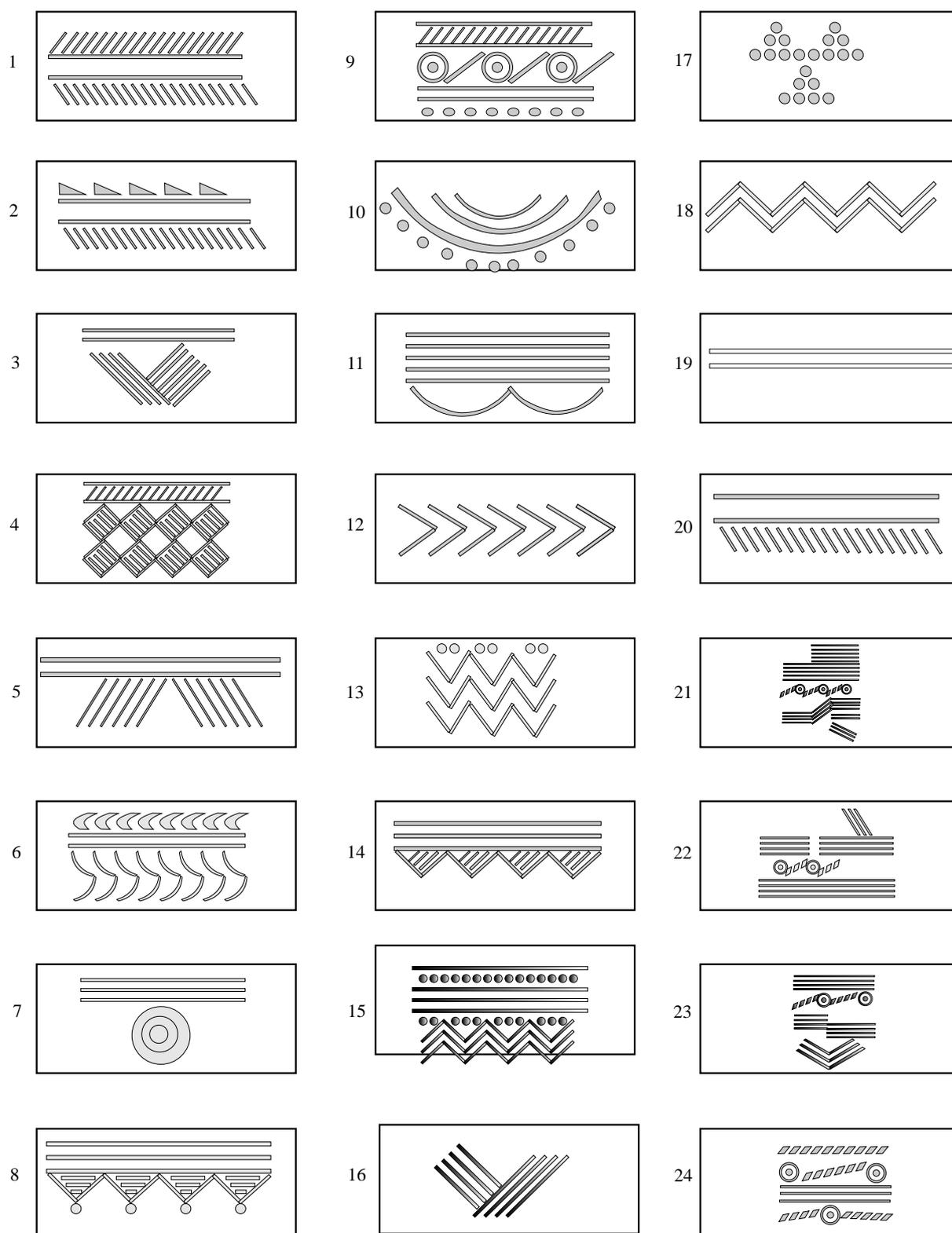

Fig. 15. Ornamente ceramice incizate. Satu Nou “Valea lui Voicu” (1-6), Ghind re ti (7-14), Murighiol “Ghiolul Pietrei” (15-20); Ornamente ceramice incizate i imprimate. Sili tea “Popina” (21-24)

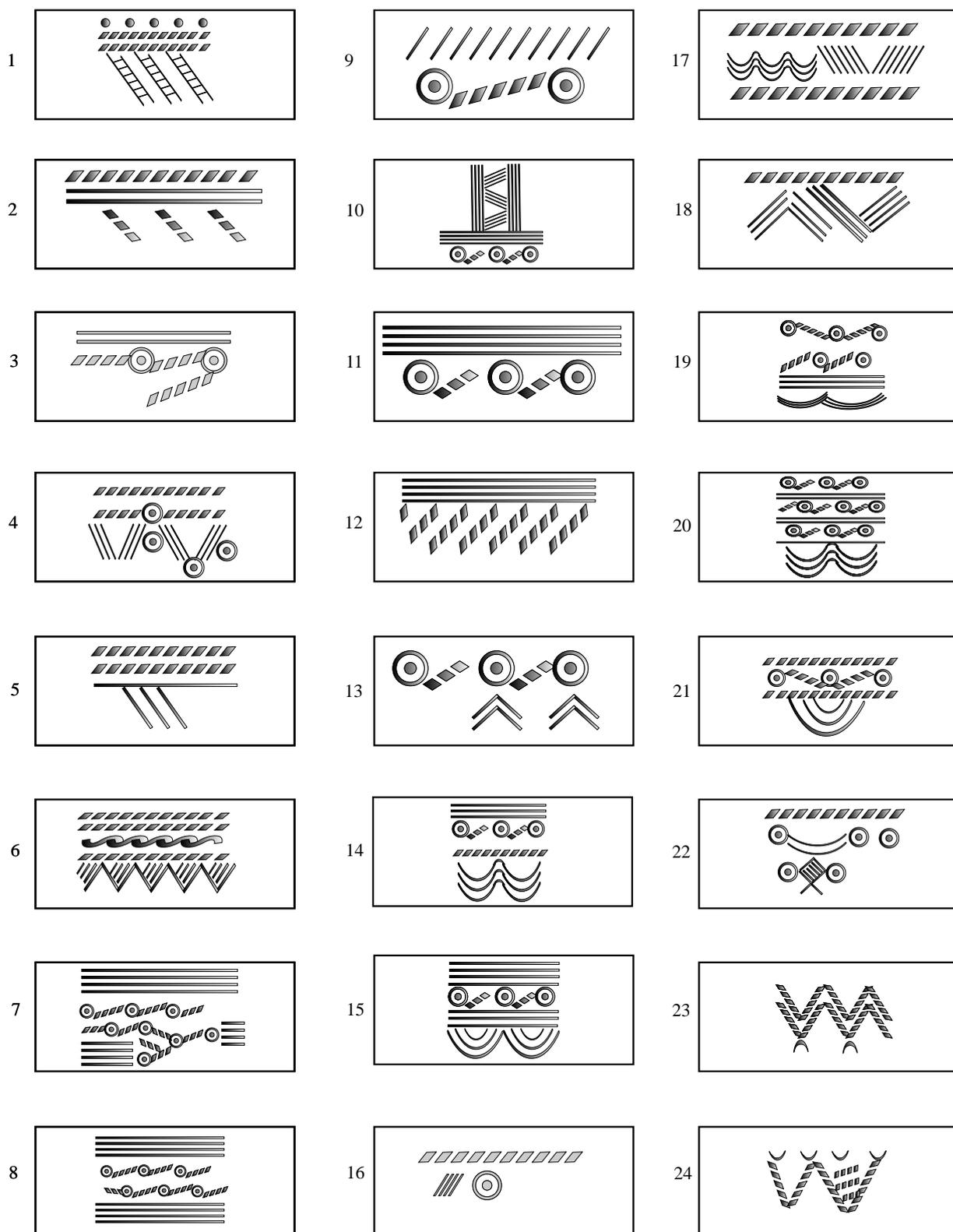

Fig. 16. Ornamente ceramice incizate și imprimate. Sili tea "Popina" (1), Ijdileni Frumu și a (2, 24), Piscu "Cimitirul vechi" (3), Rasova "Malul Roșu" (4-5), Topalu "Stânca" (6), Niculișel "Cornet" (7-13), Garvăn "Măștițele Florilor" (19-23)

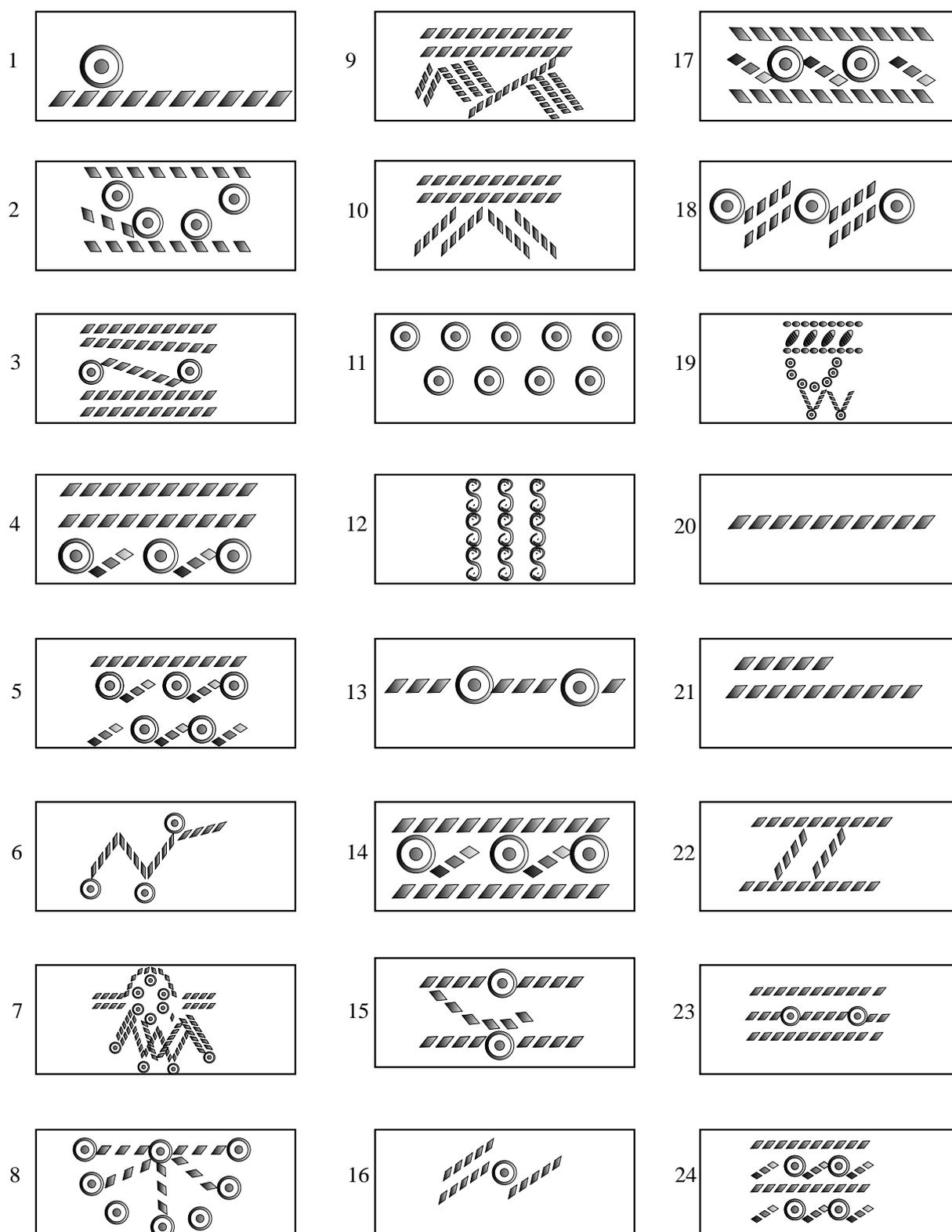

Fig. 17. Ornamente ceramice imprimate. Babadag (1-12), Enisala "Cetatea medieval" (13-15)
Teli a "Amza" (16), Niculi el "Cornet" (17-19), Hâr ova (20-24)

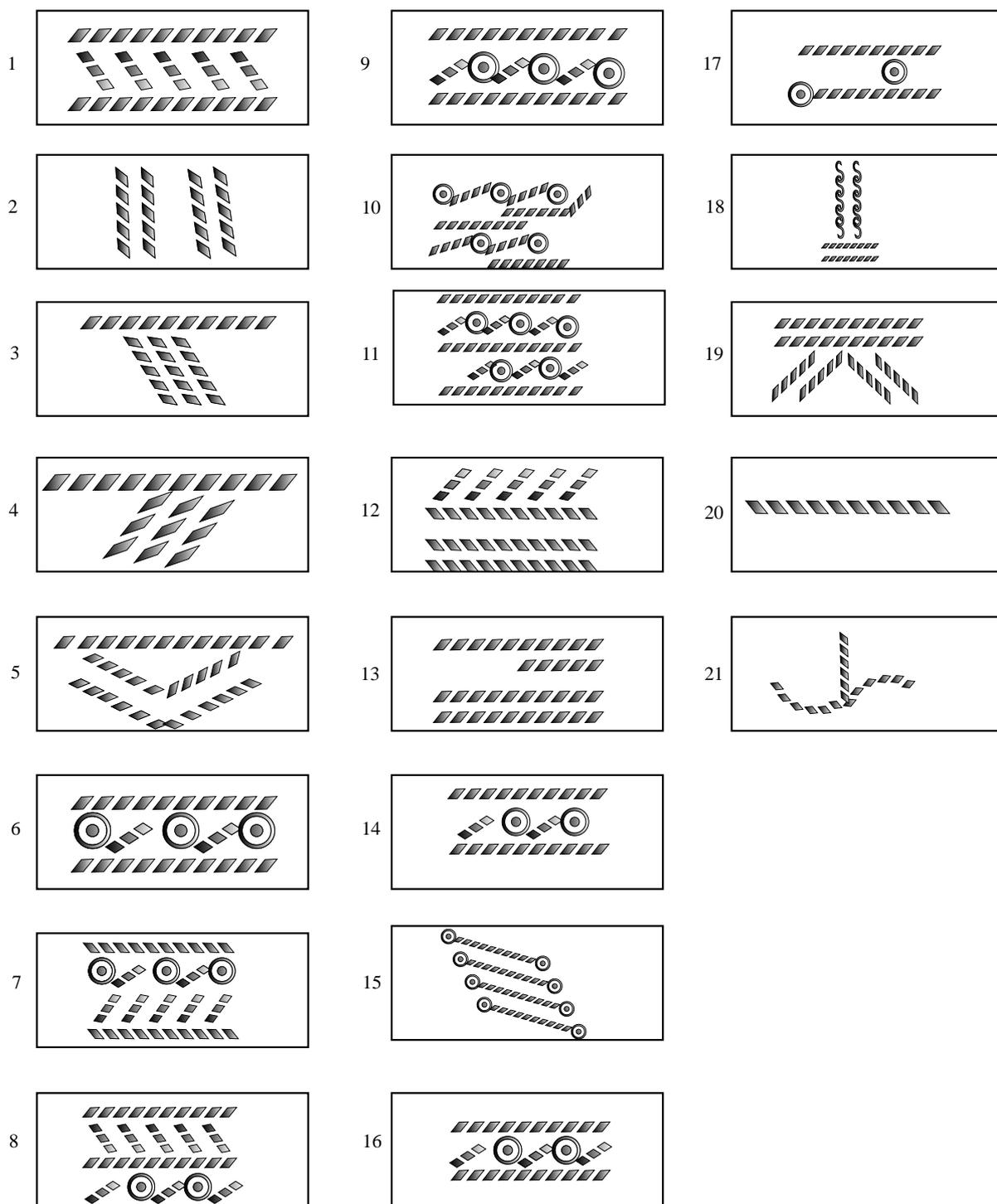

Fig. 18. Ornamente ceramice imprimate. Garv n “Ml jitul Florilor” (1-8), Sili tea “Popina” (9-11), Ijdileni Frumu i a (12-13), Rasova “Malul Ro u” (14), Satu Nou “Valea lui Voicu” (15), Topalu “Stâncu” (16-17), Cernavoda “Dealul Sofia” (18-20), Bucu (21)

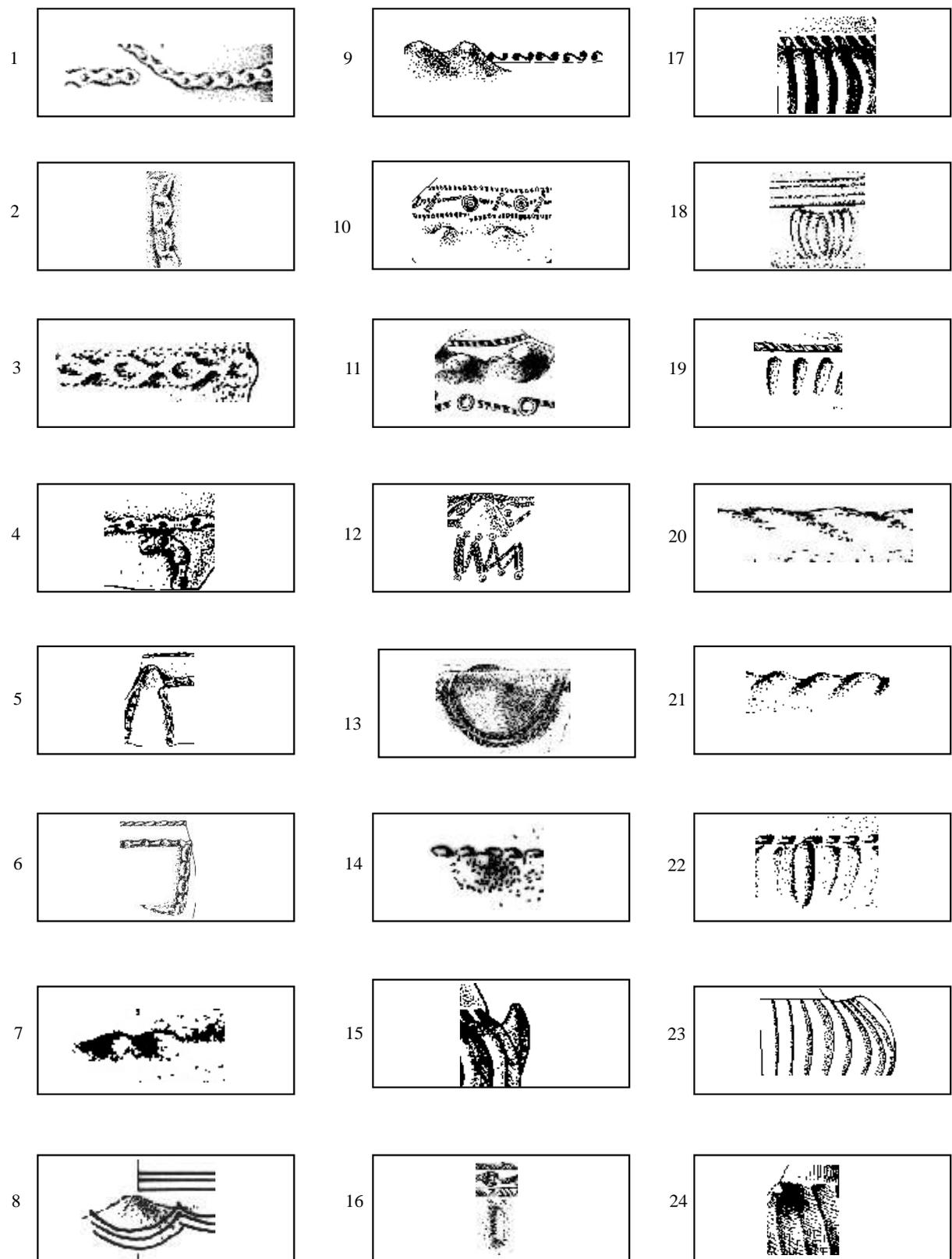

Fig. 19. Tipuri de brăuri (1-7); butoni (8-16); caneluri (17-24)

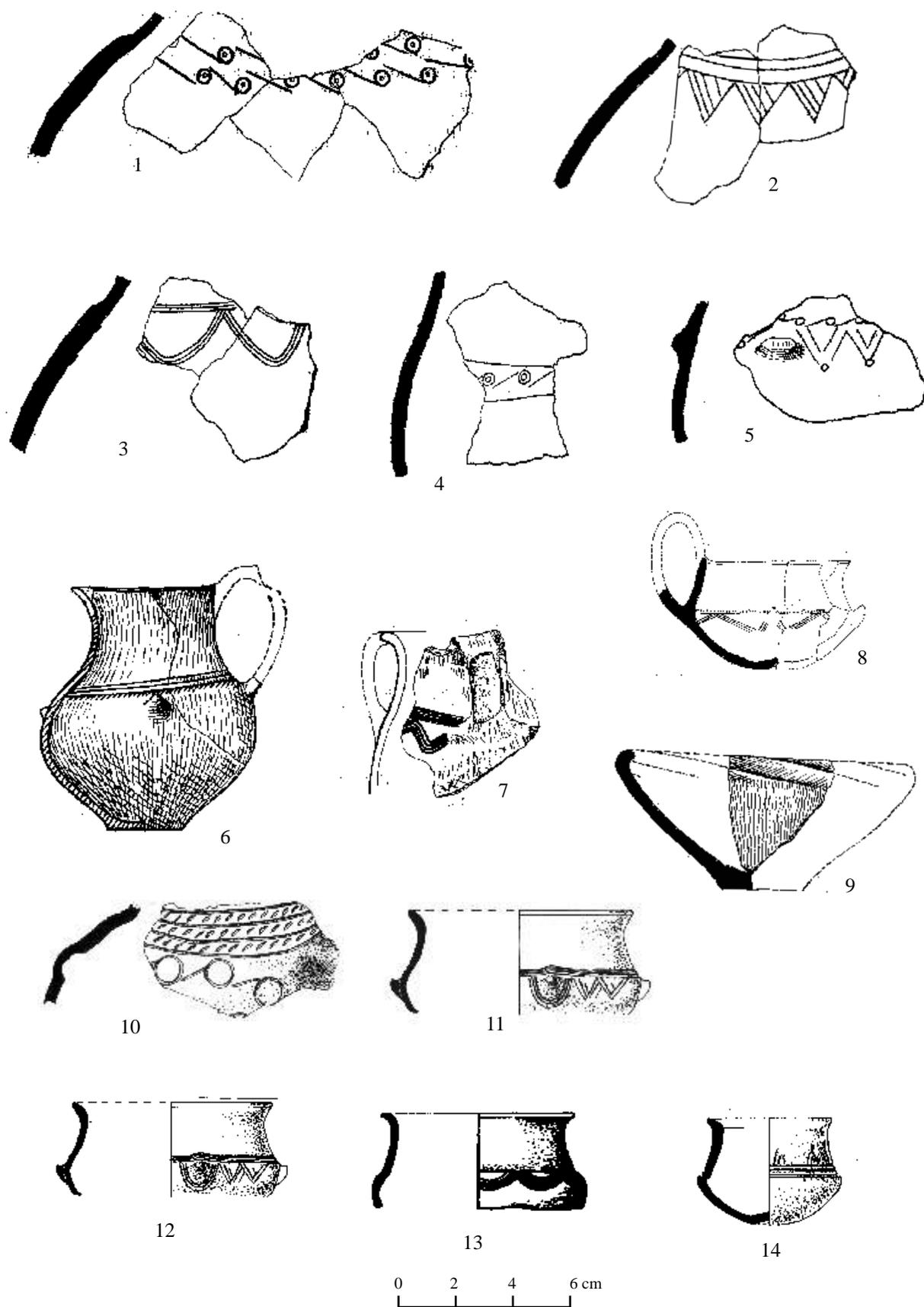

Fig. 20. Ceramic Babadag I din a ezarea de la Babadag
(1-9. Desene *apud* Morintz 1964, Morintz 1987-a - f r scar)

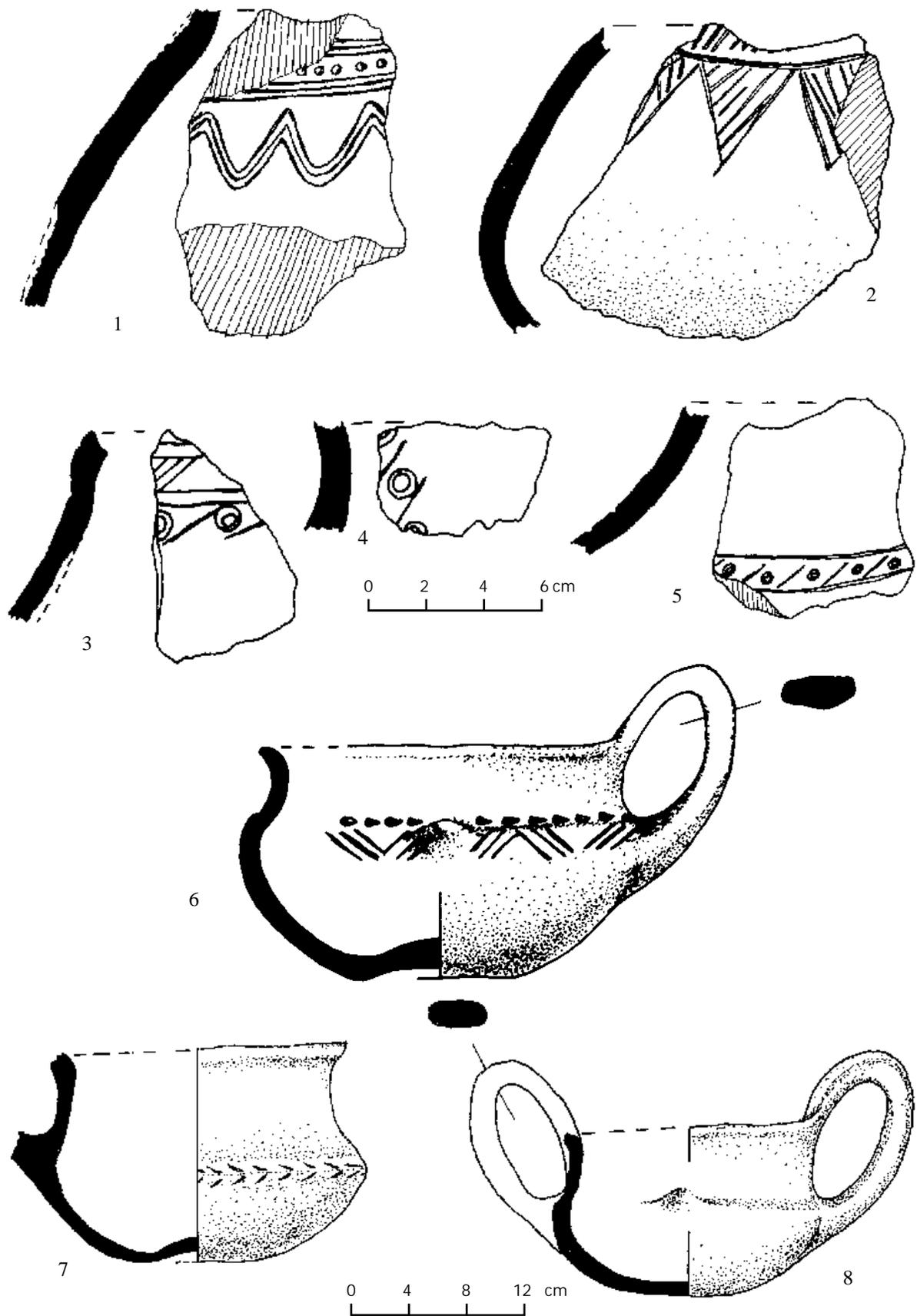

Fig. 21. Ceramic Babadag I din a ezarea de la Beidaud (jud. Tulcea) - *apud* Simion 2003-b

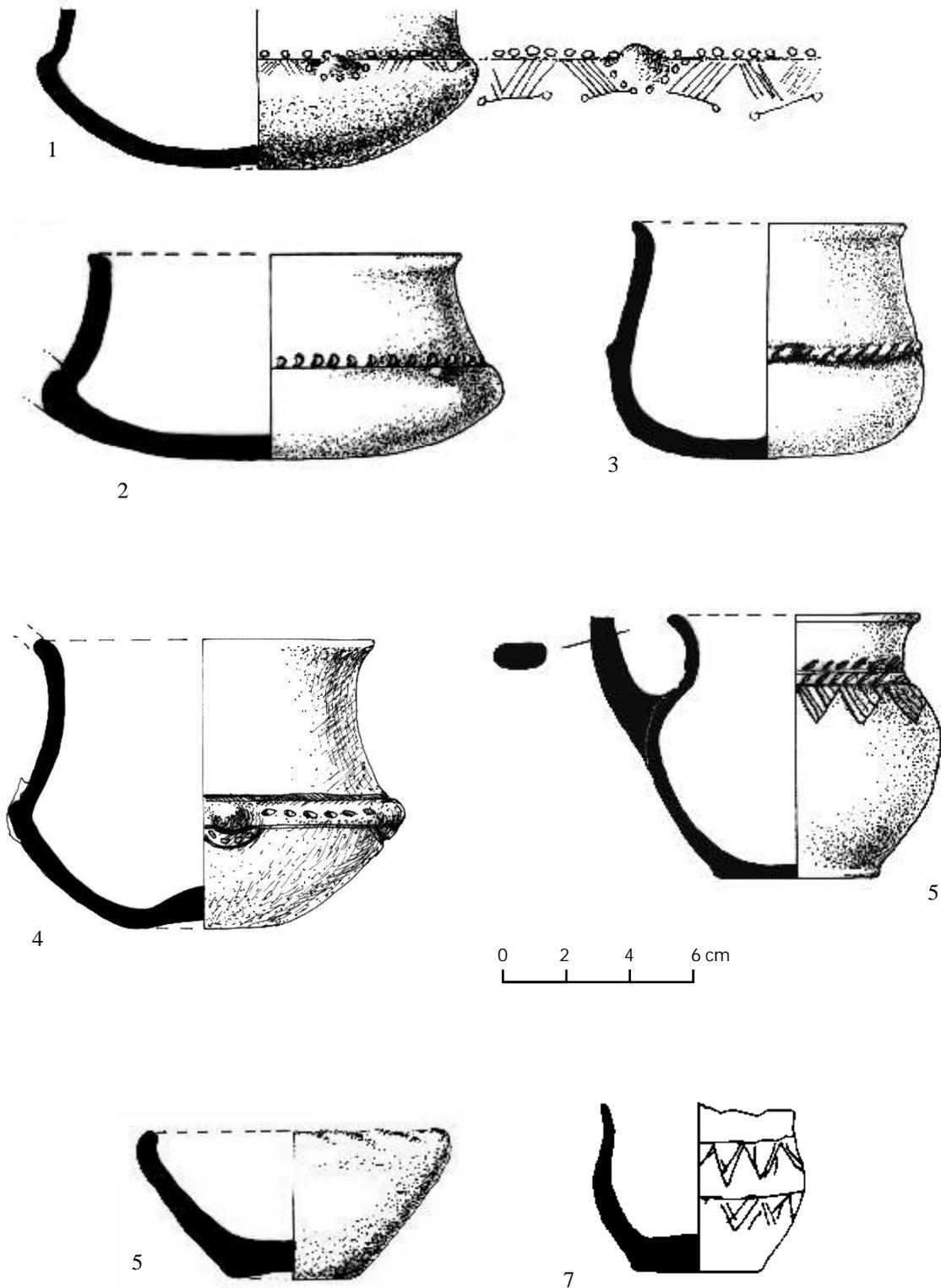

Fig. 22 Ceramica Babadag I din a ezarea de la Garvan "Mlajitul Florilor"

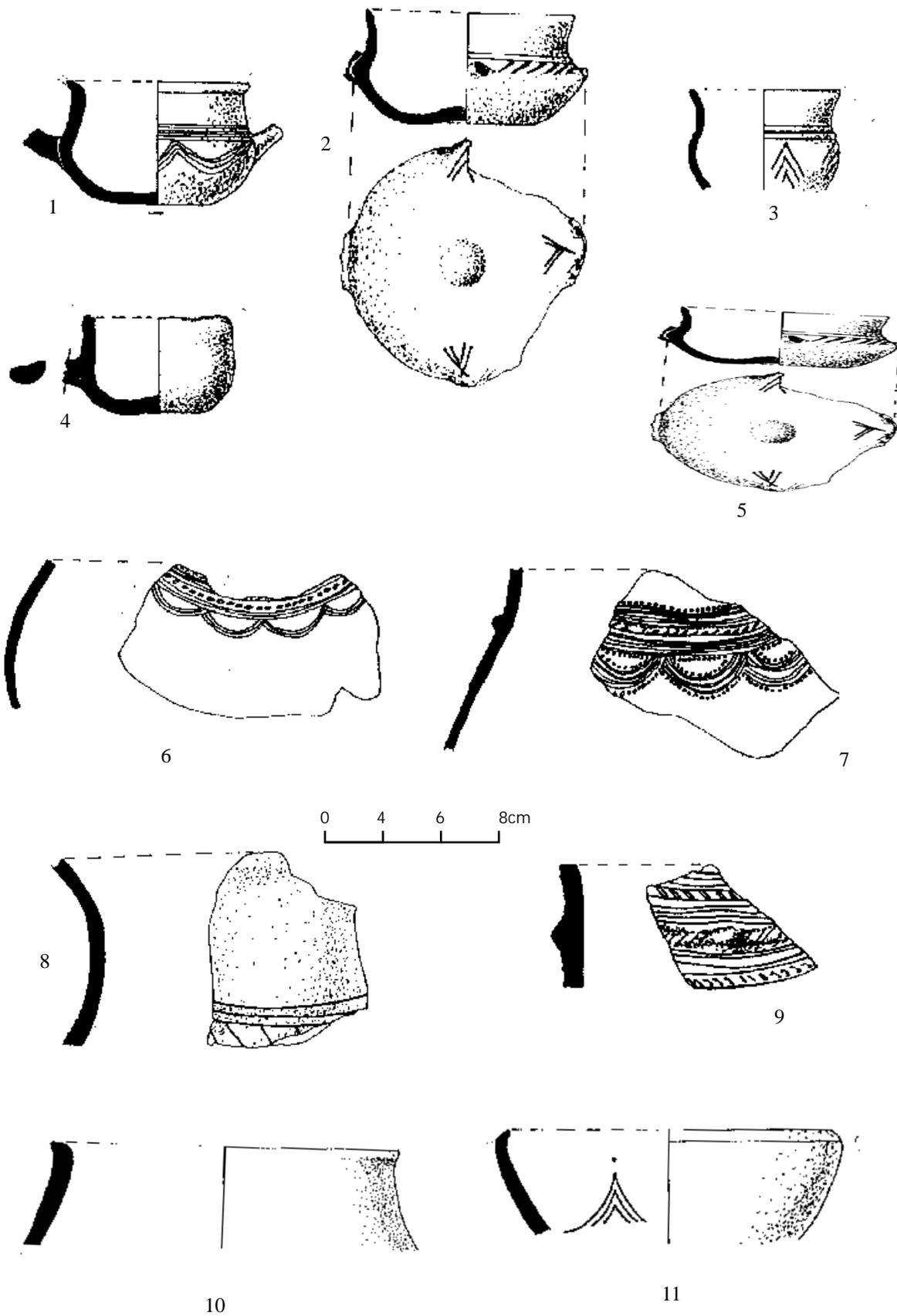

Fig. 23. Ceramica Babadag I din a ezarea de la Garv n "MI jitul Florilor"

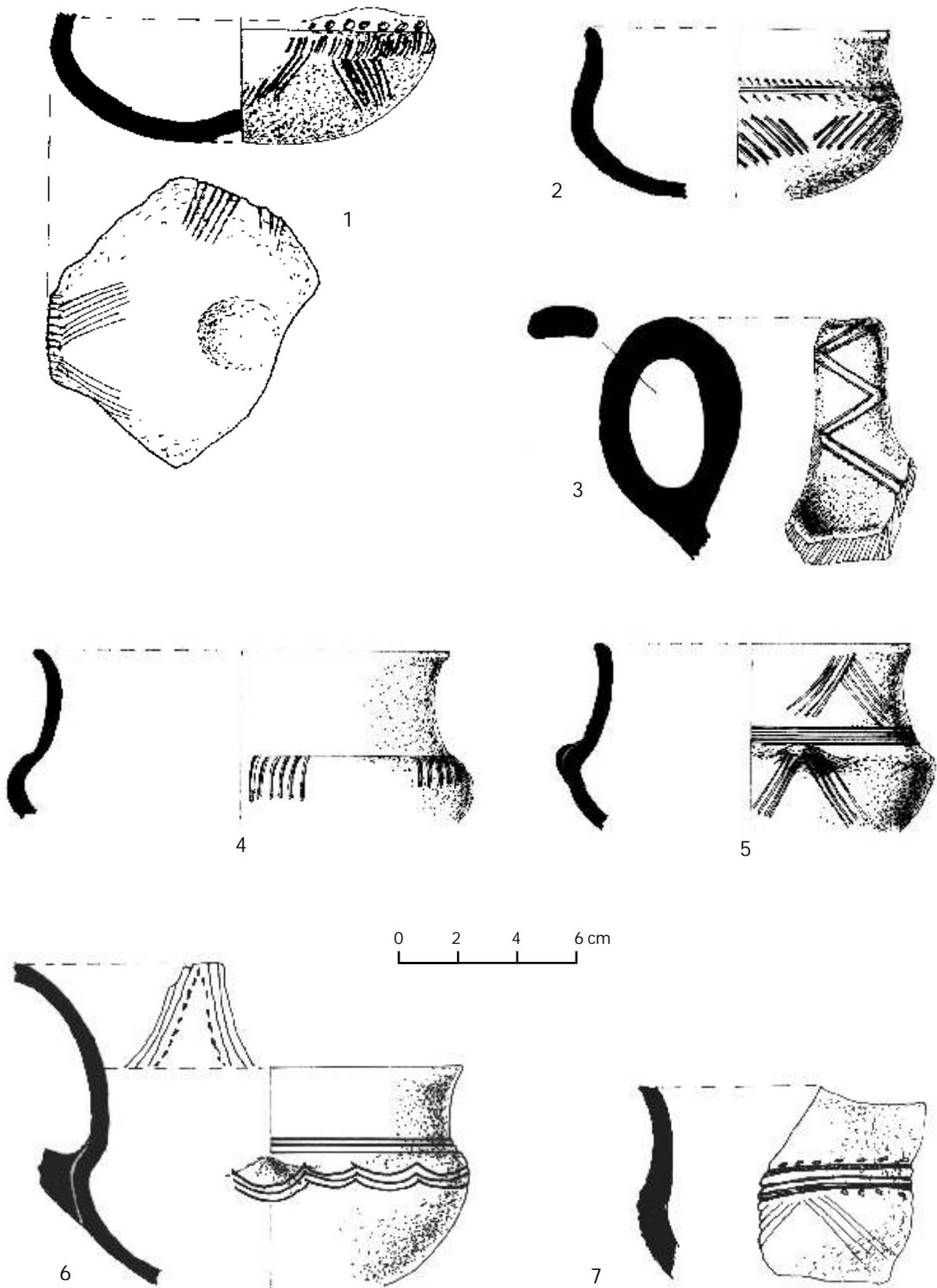

Fig. 24. Ceramic Babadag I din a ezarea de la Garv n "Ml jitul Florilor"

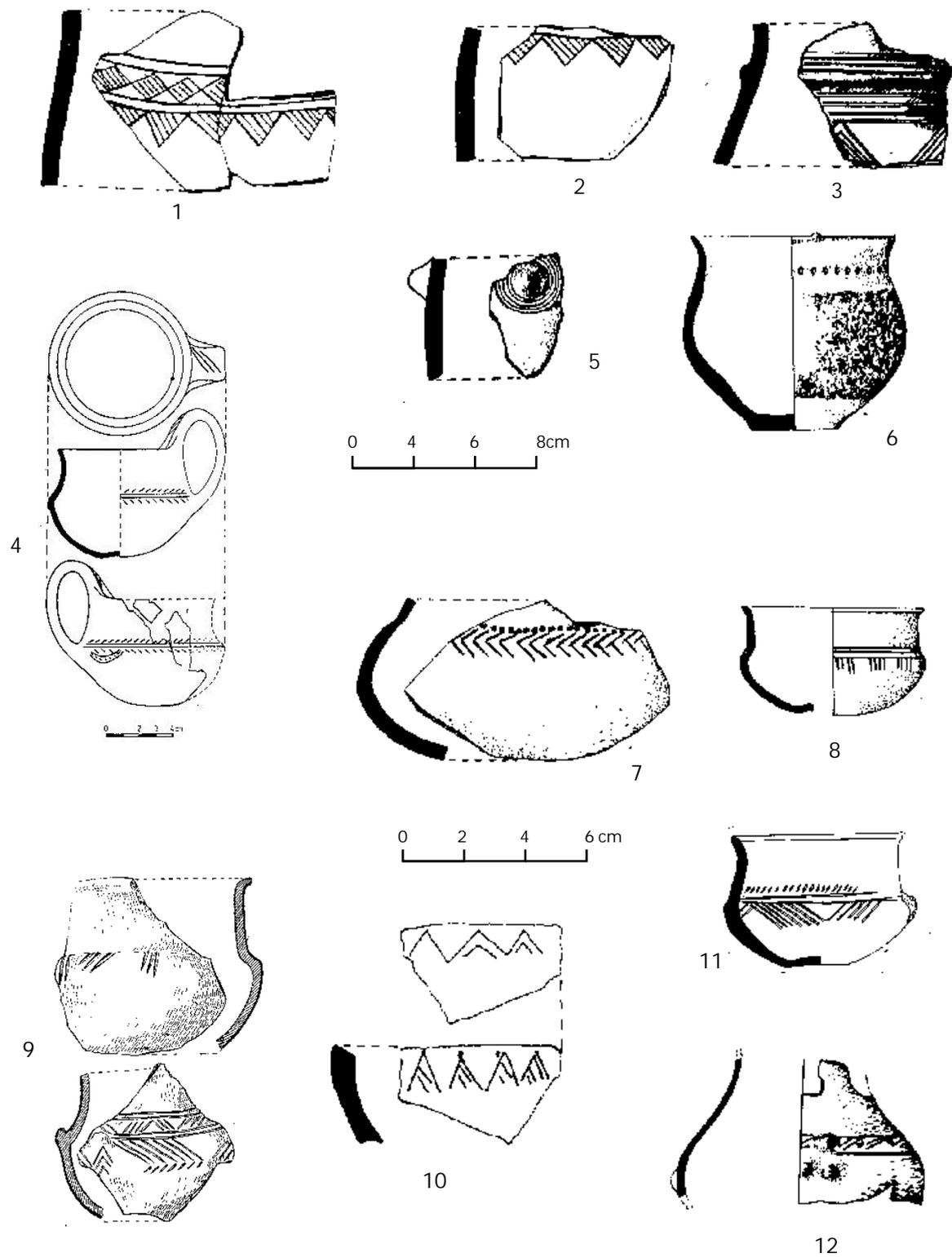

Fig. 25. Ceramica Babadag I din a ezarile de la Niculi el “Cornet” (1, 2, 6-8, 12), Teli a “Amza” (3, 5), Satu Nou “Valea lui Voicu” (4), Rasova “Malul Ro u (9), Bucu (11)

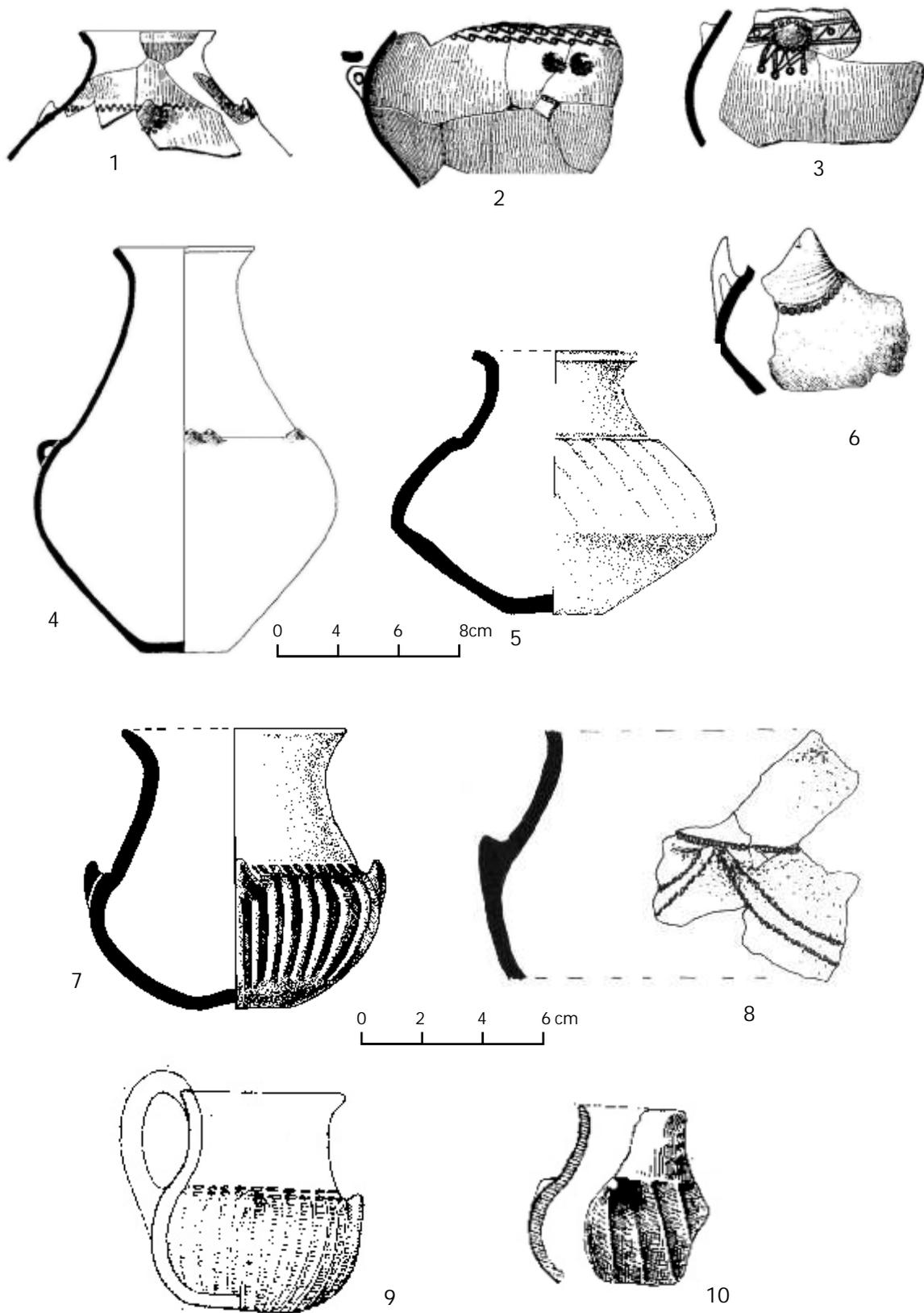

Fig. 26. Ceramica Babadag II din a ezarea de la Babadag
(1-3, 6, 9, 10 - *apud* Morintz 1987, f r scar)

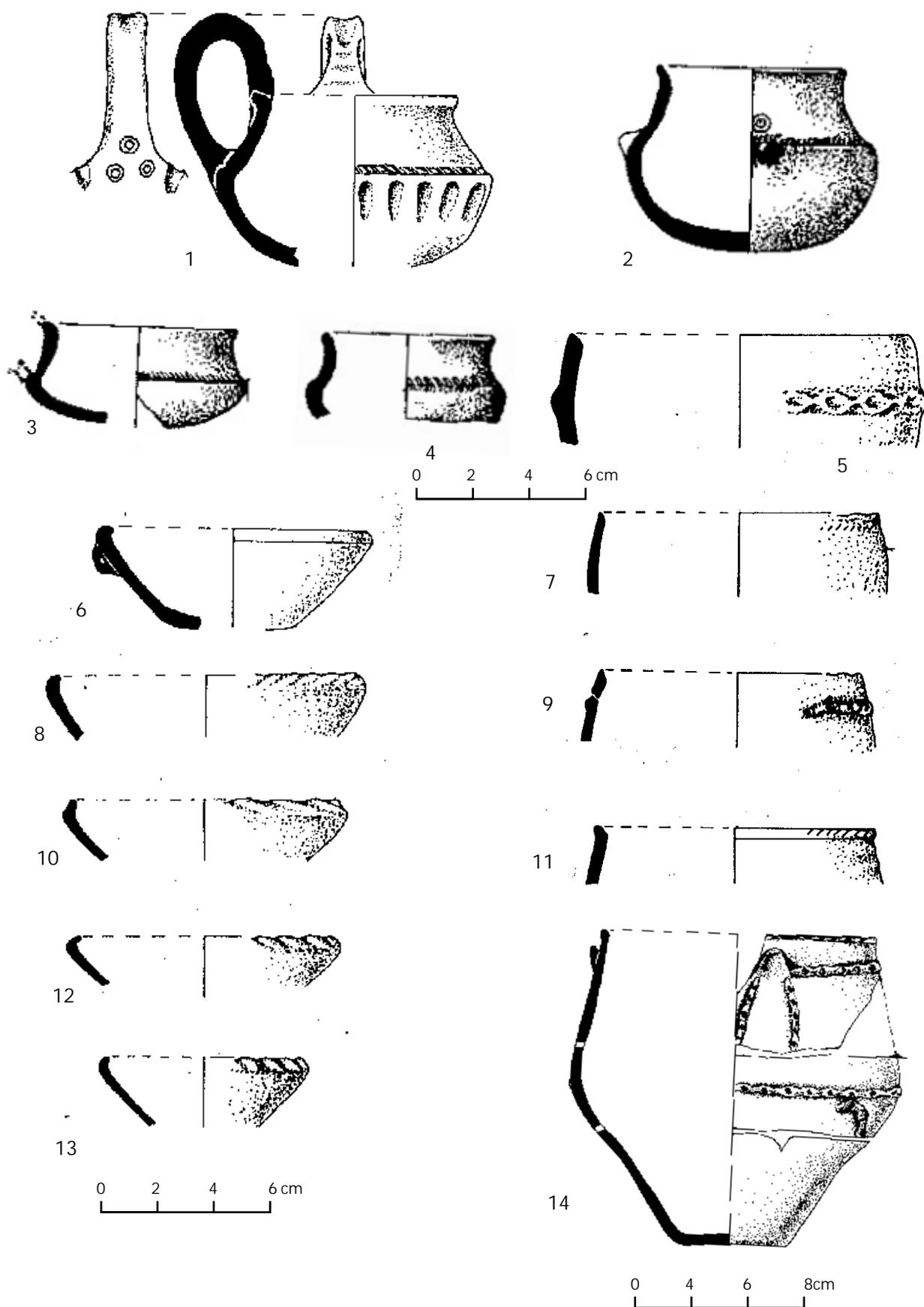

Fig. 27. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Babadag

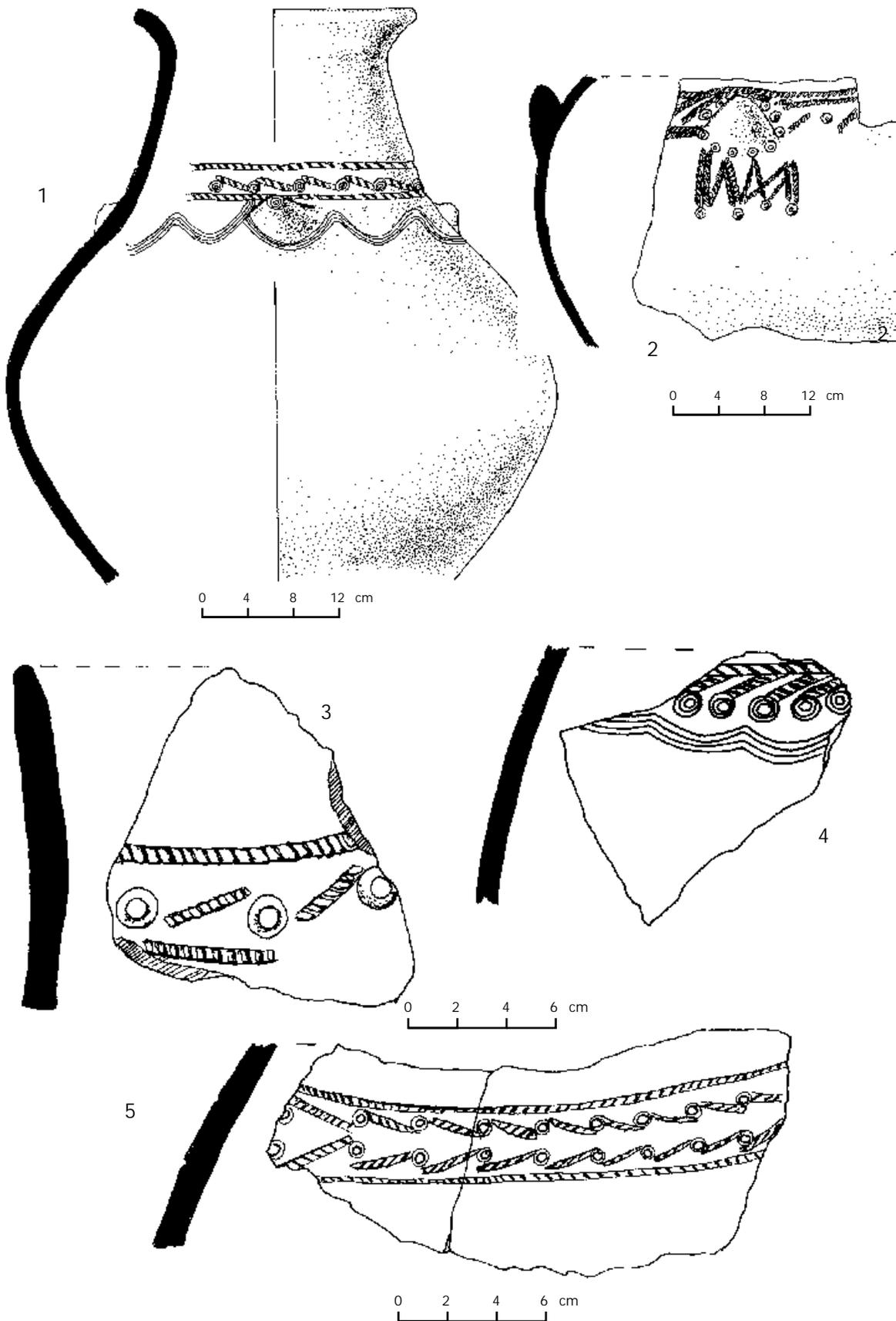

Fig. 28. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Beidaud (jud. Tulcea) *apud* Simion 2003-b

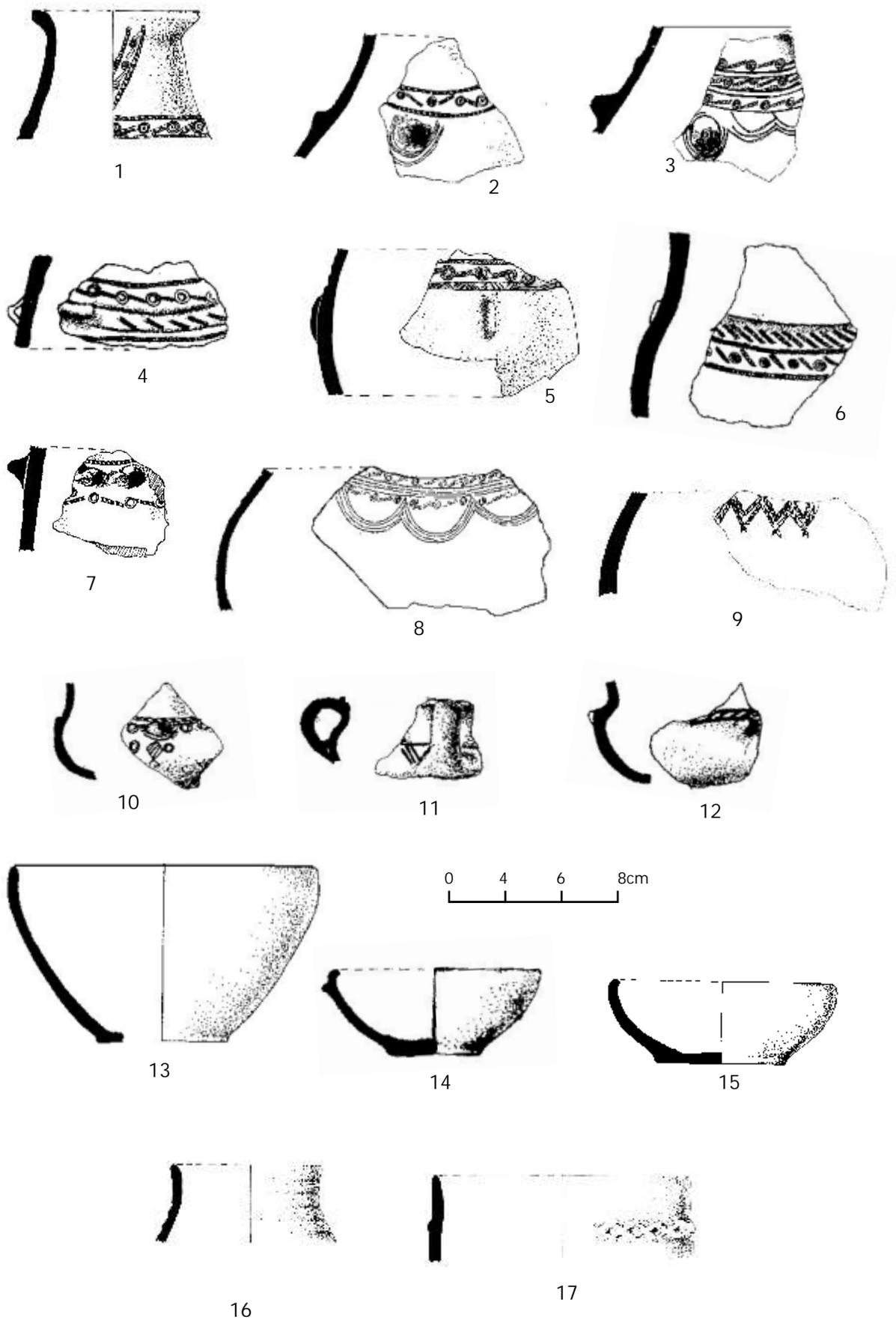

Fig. 29. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Garv n "MI jitul Florilor"

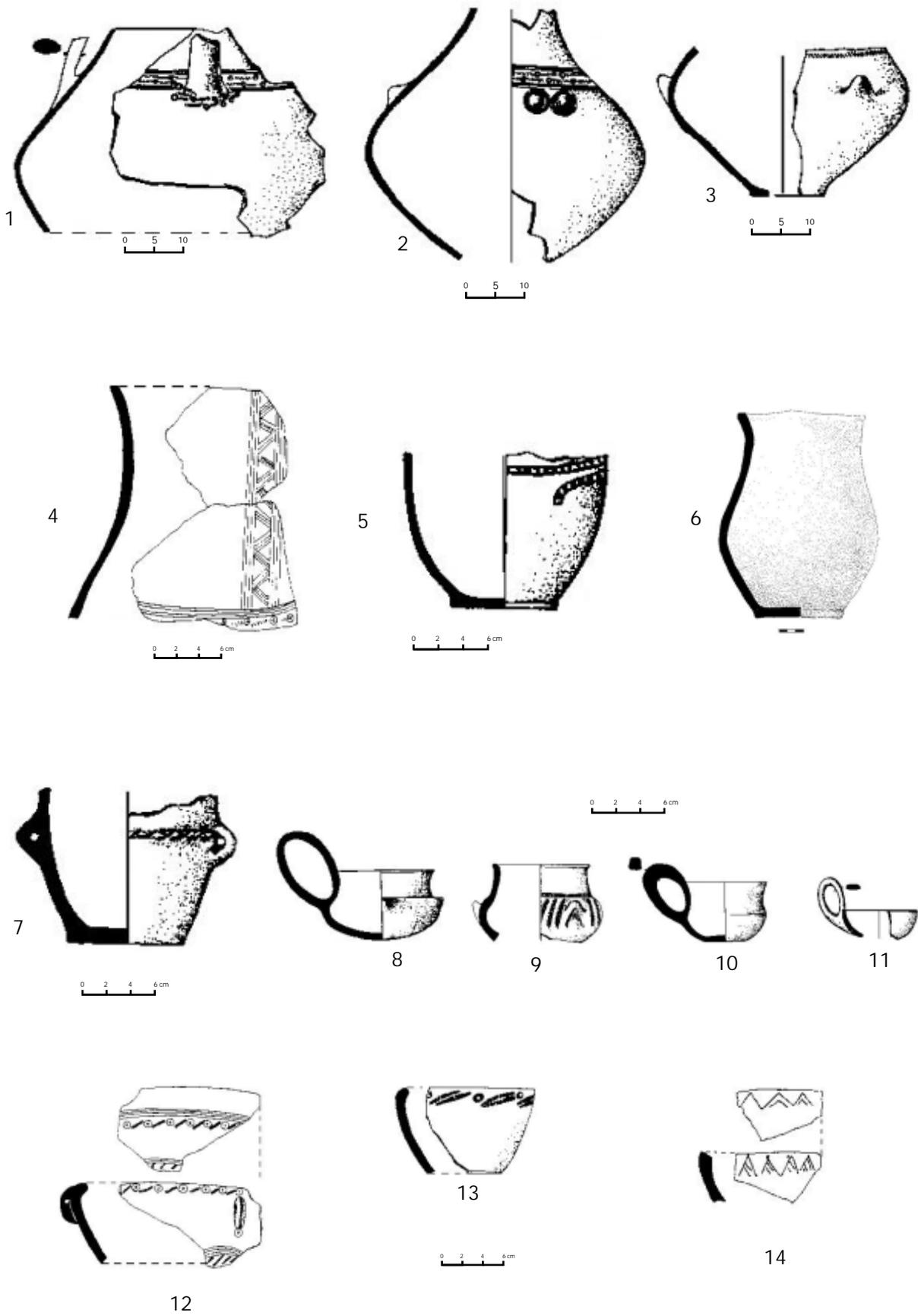

Fig. 30. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Niculi el "Cornet"

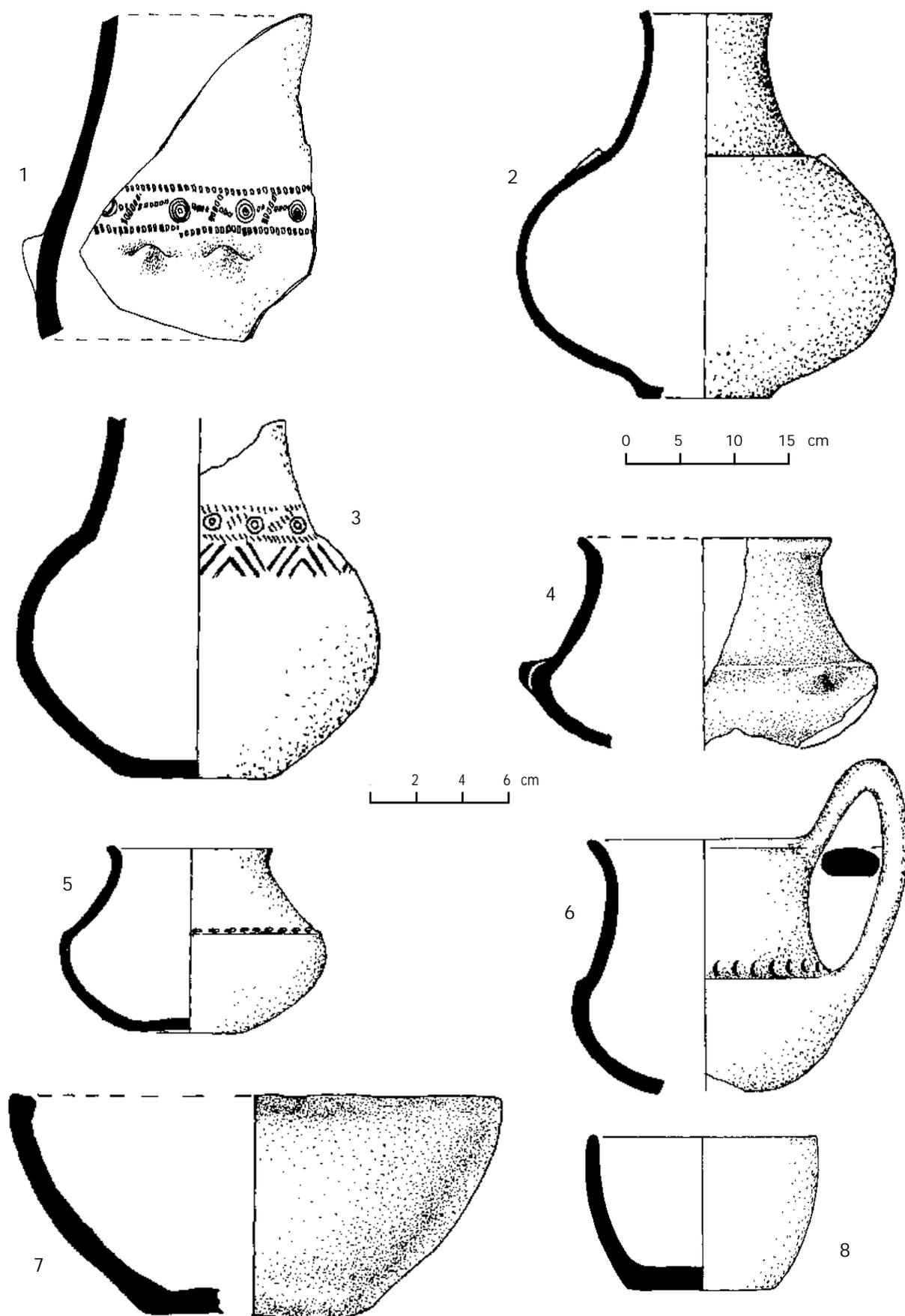

Fig. 31. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Rev rsarea "Dealul Tichile ti"- apud Simion 2003-c

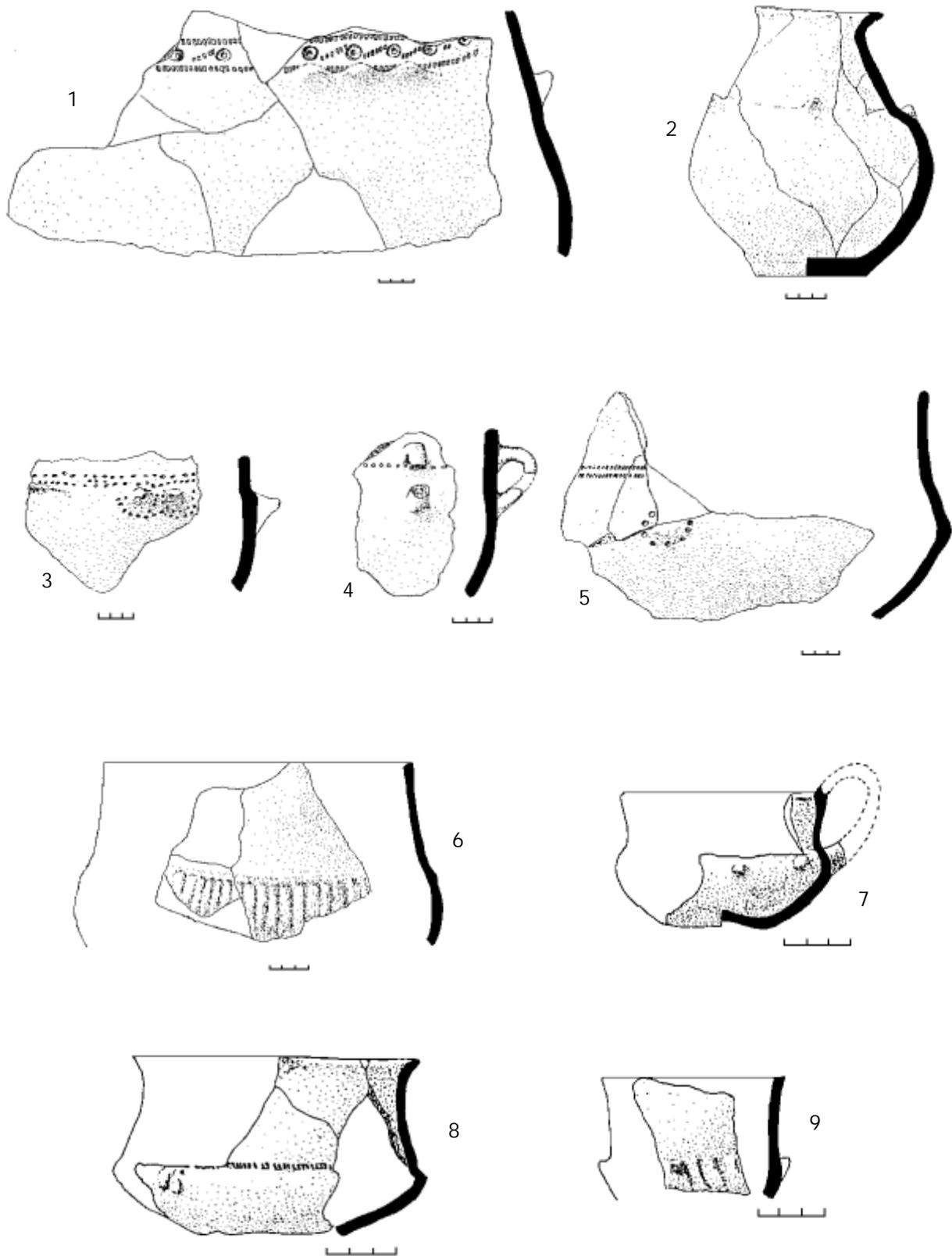

Fig. 32. Ceramic Babadag II din groapa cu oseminte umane de la Orgame
(*apud Ailinc i et alii 2003*)

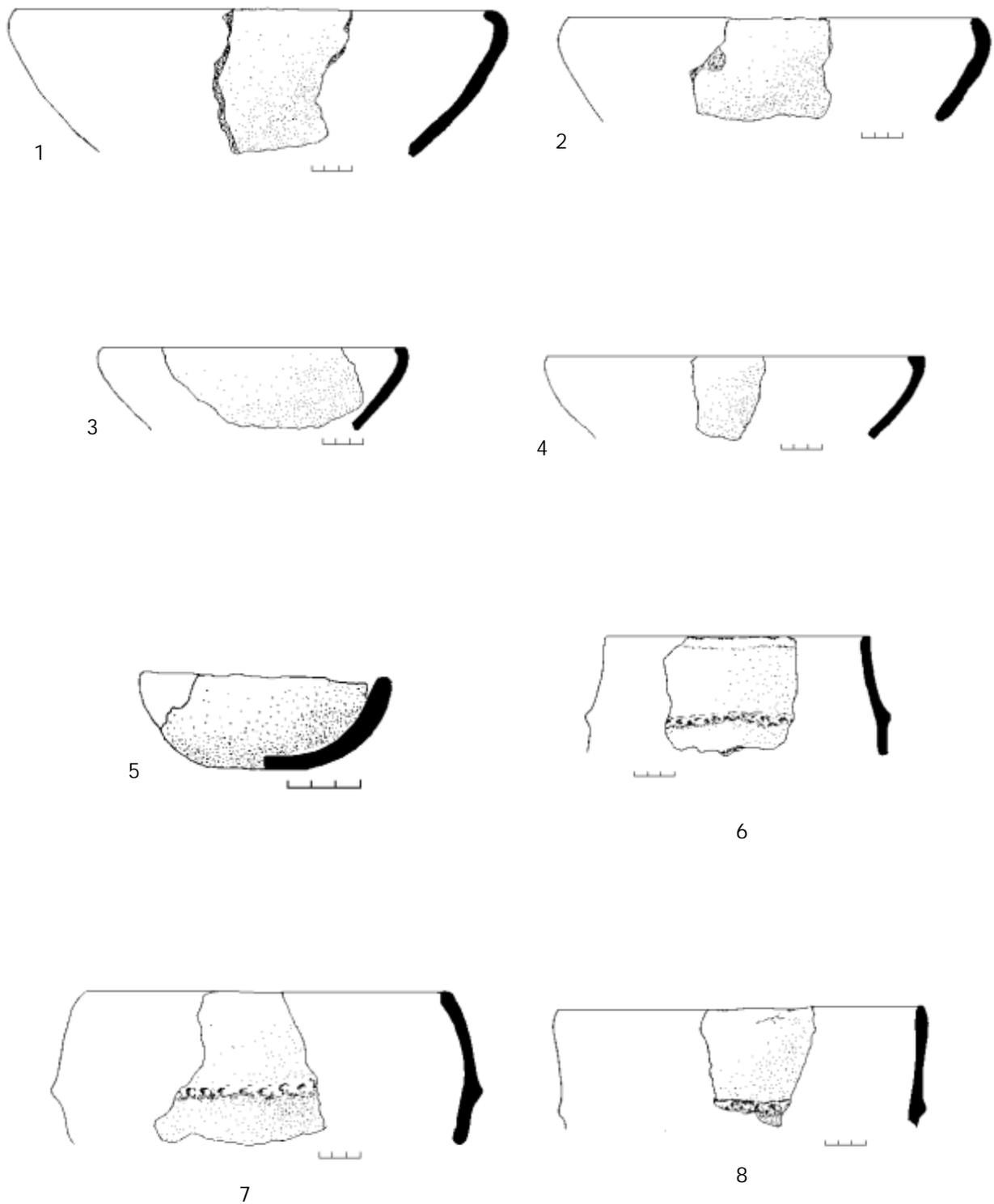

Fig. 33. Ceramic Babadag II din groapa cu oseminte umane de la Orgame
(apud Ailinc i et alii 2003)

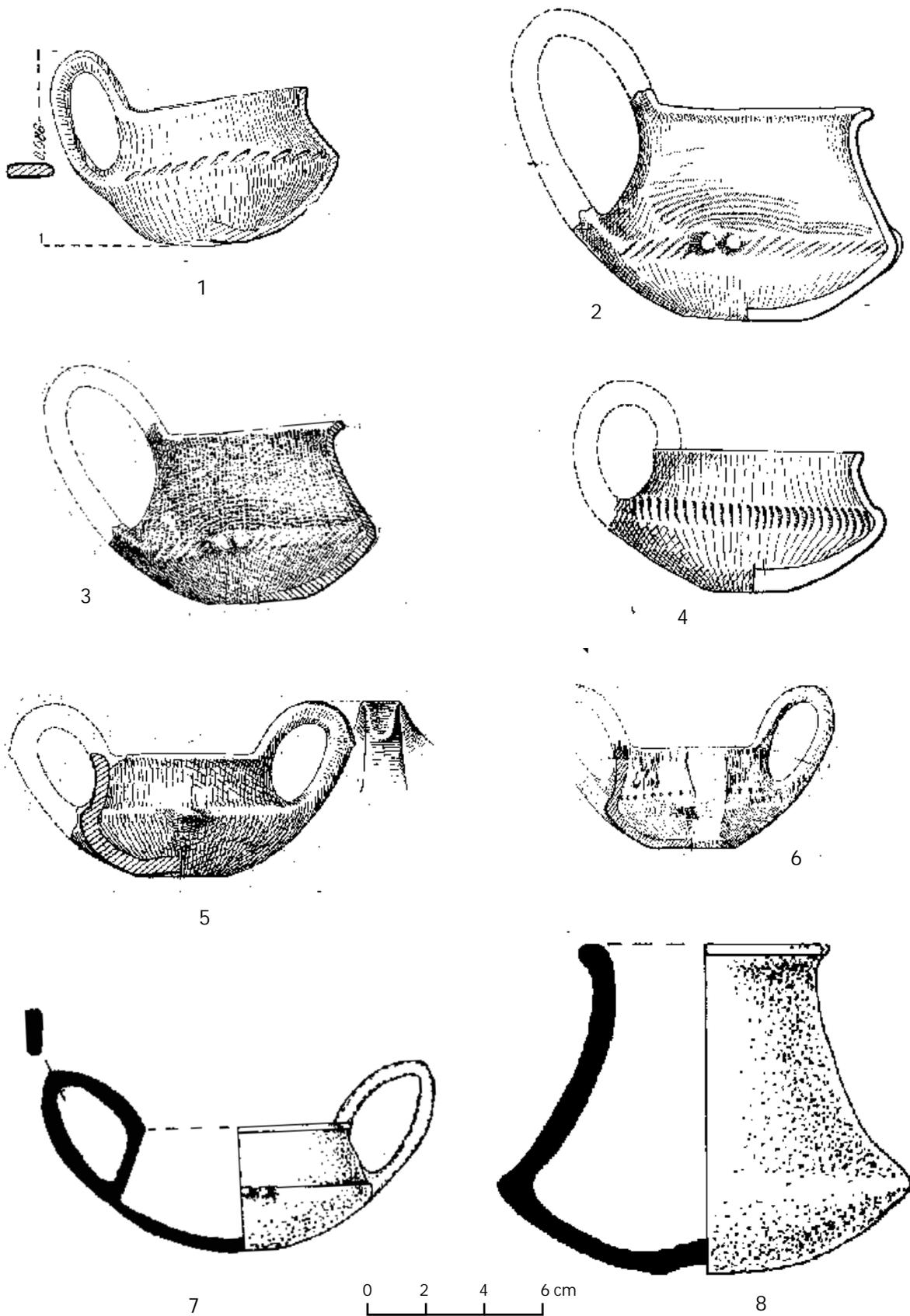

Fig. 34. Ceramic Babadag II din a ezarea de la Babadag
(1-6, *apud* Morintz 1964, Morintz 1987-a, f r scar)

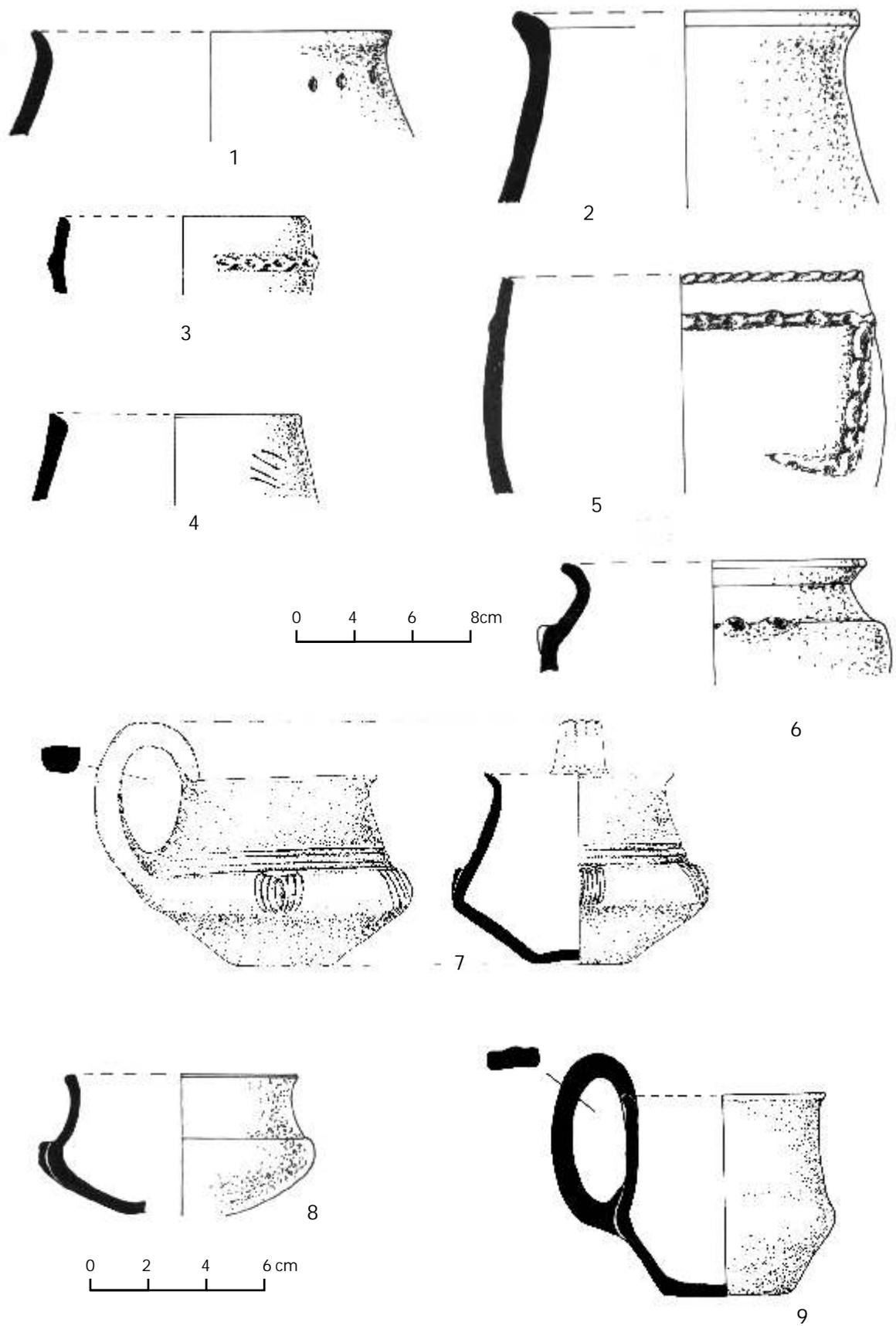

Fig. 35. Ceramic Babadag III din a ezarea de la Babadag

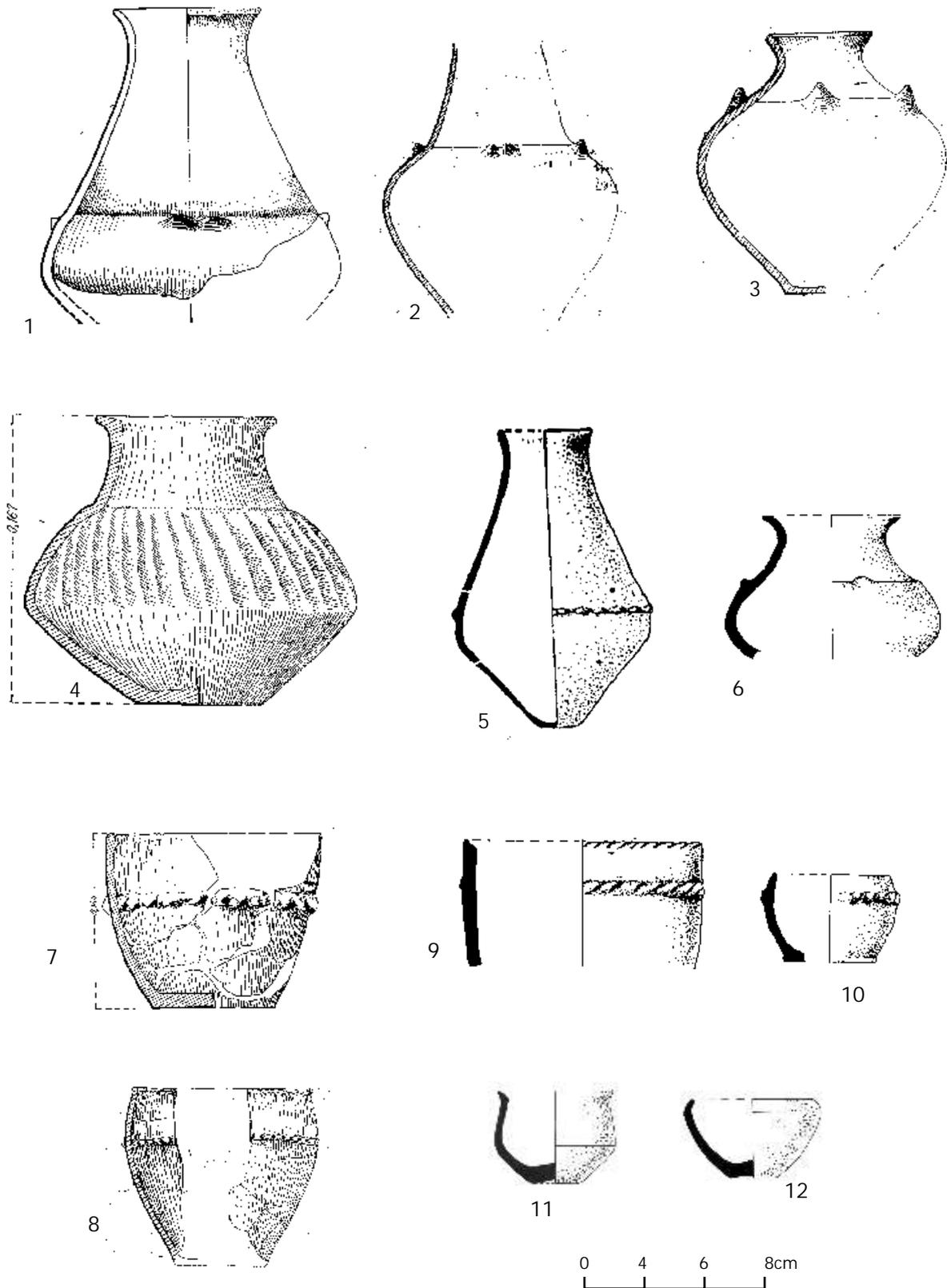

Fig. 36. Ceramic Babadag III din a ezarea de la Babadag
(1-4, 7, 8 - *apud* Morintz 1987-a, f r scar)

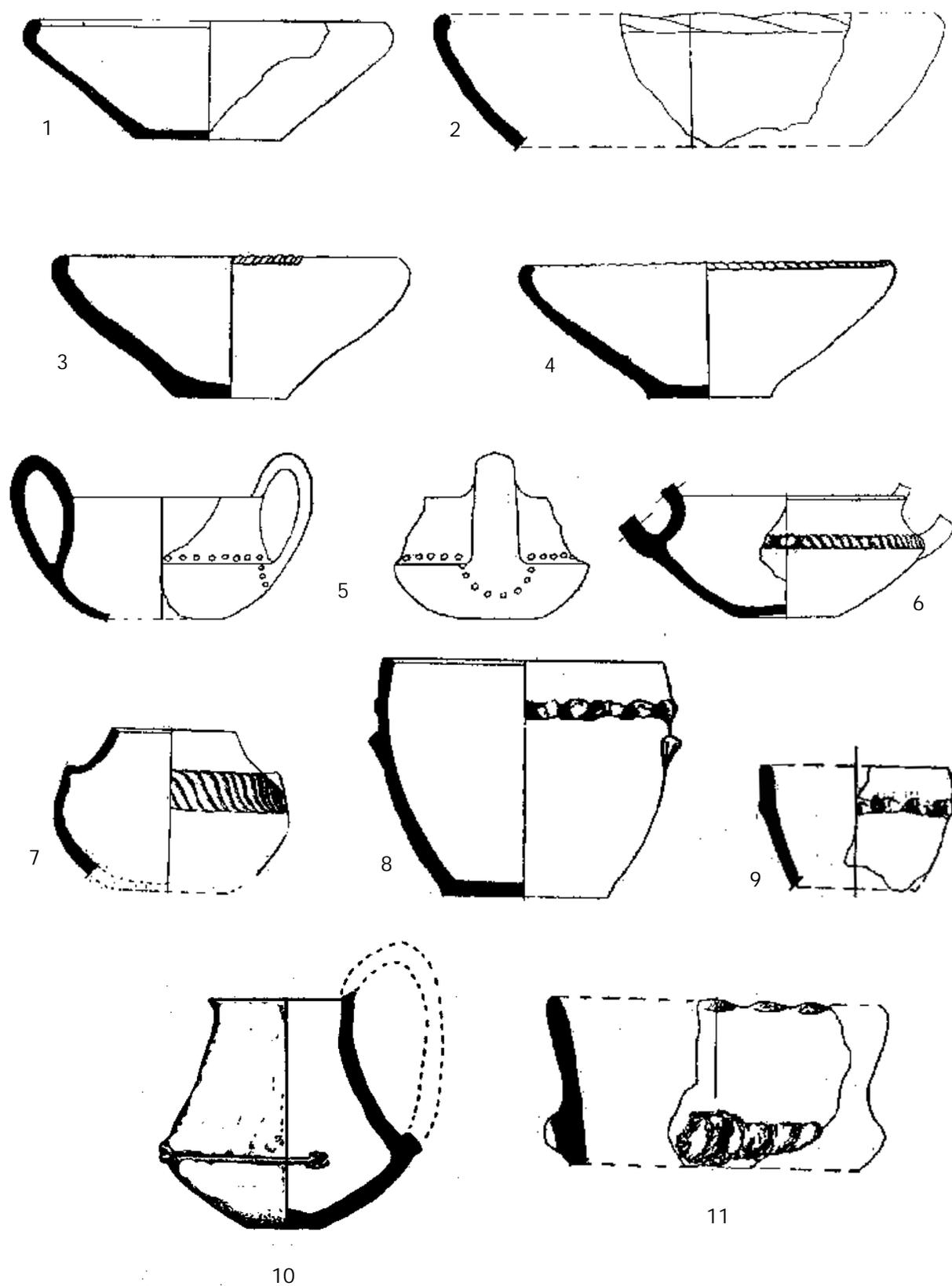

Fig. 37. Ceramic Babadag III din a ez rile de la: Enisala "Palanca"
 (1-9, 11 - *apud* Lazurc , M nucu-.Adame teanu 1980,. f r scar); Rev rsarea
 "Cotul Tichile ti" (10 - *apud* Baumann 1995, f r scar)

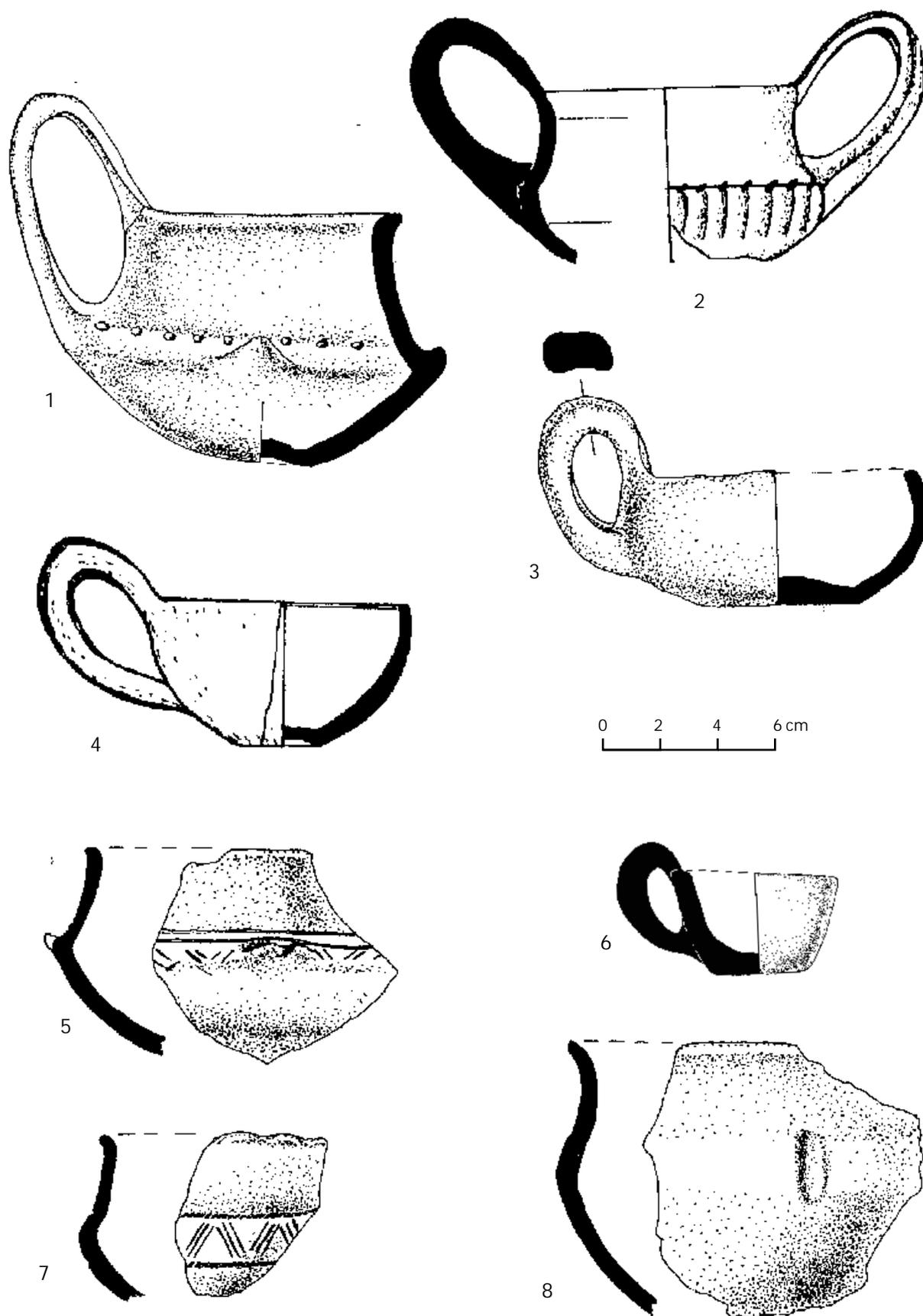

Fig. 38. Ceramic Babadag III din a ezarea de la Teli a "Amza"

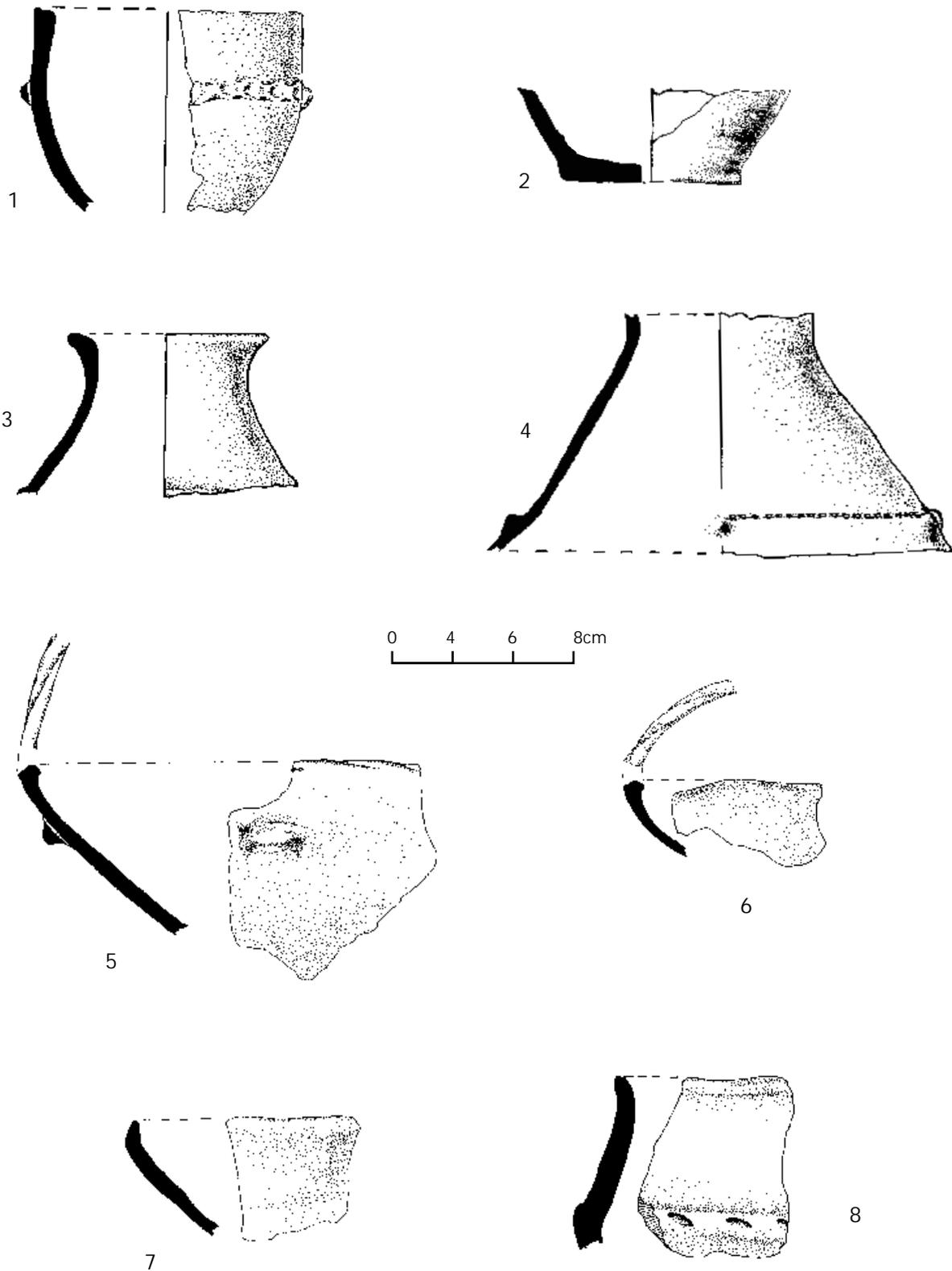

Fig. 39. Ceramic Babadag III din a ezarea de la Teli a "Amza"

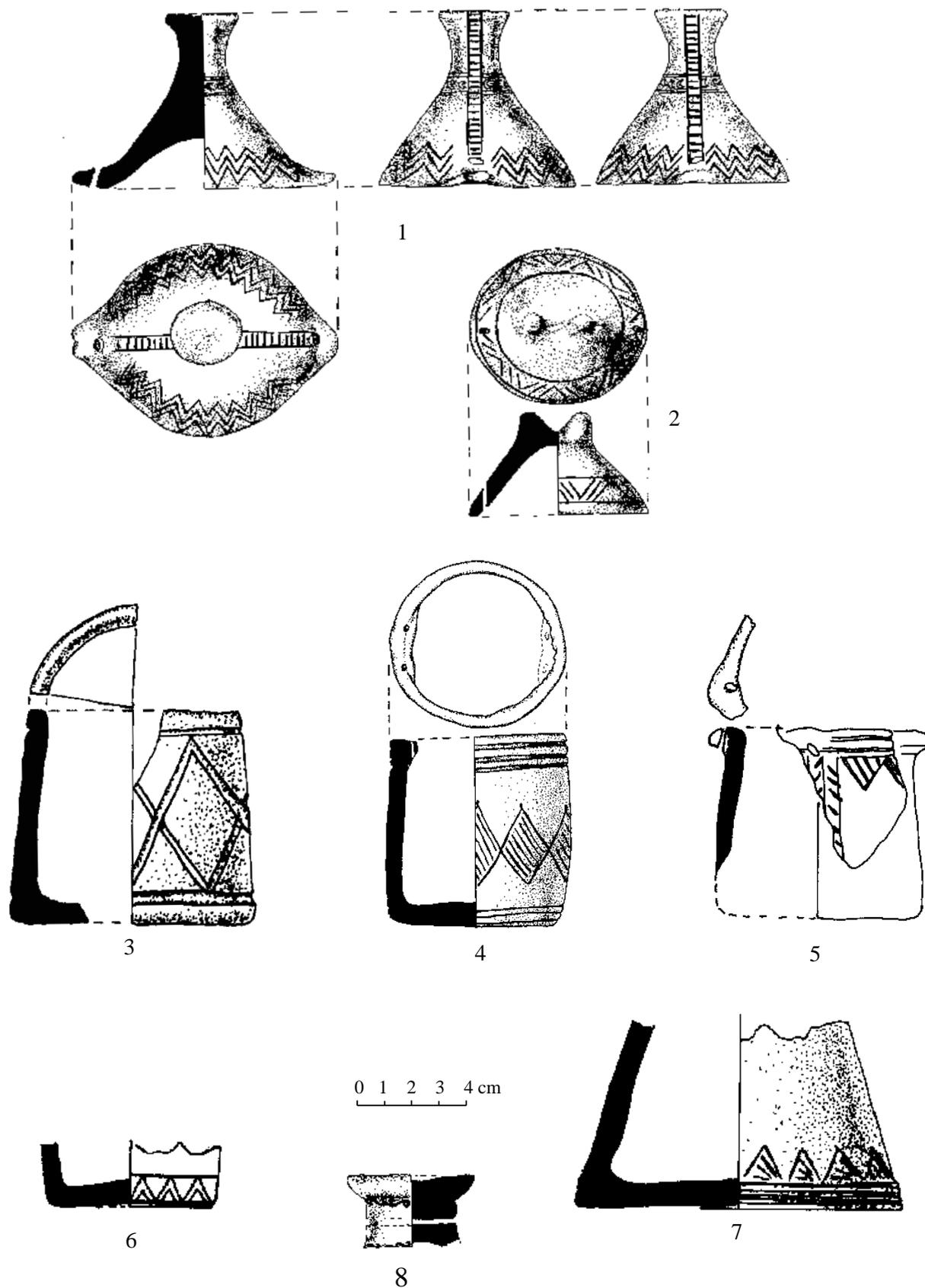

Fig. 40. Capace de pixid . Babadag (1, 8), Garvan "Ml jitul Florilor"(2); Pixide. Babadag (3-5), Garv n "Ml jitul Florilor" (6), Teli a "Amza" (7)

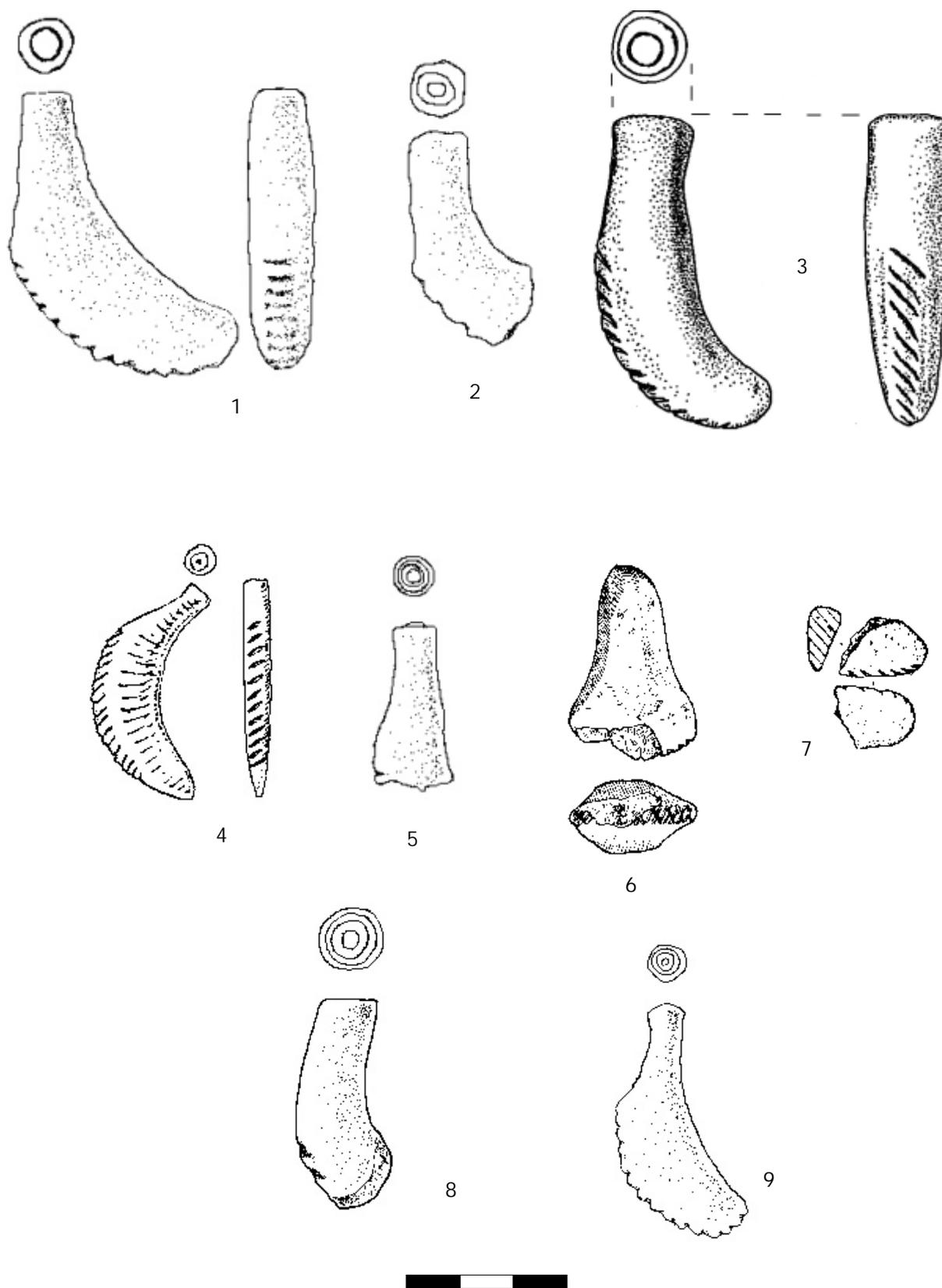

Fig. 41. tan e pentru decorat ceramic prin imprimare. Babadag (1, 2, 4, 6); Garv n "Mi jitul Florilor" (2, 5, 8, 9); Ijdileni Frumu i a (7)

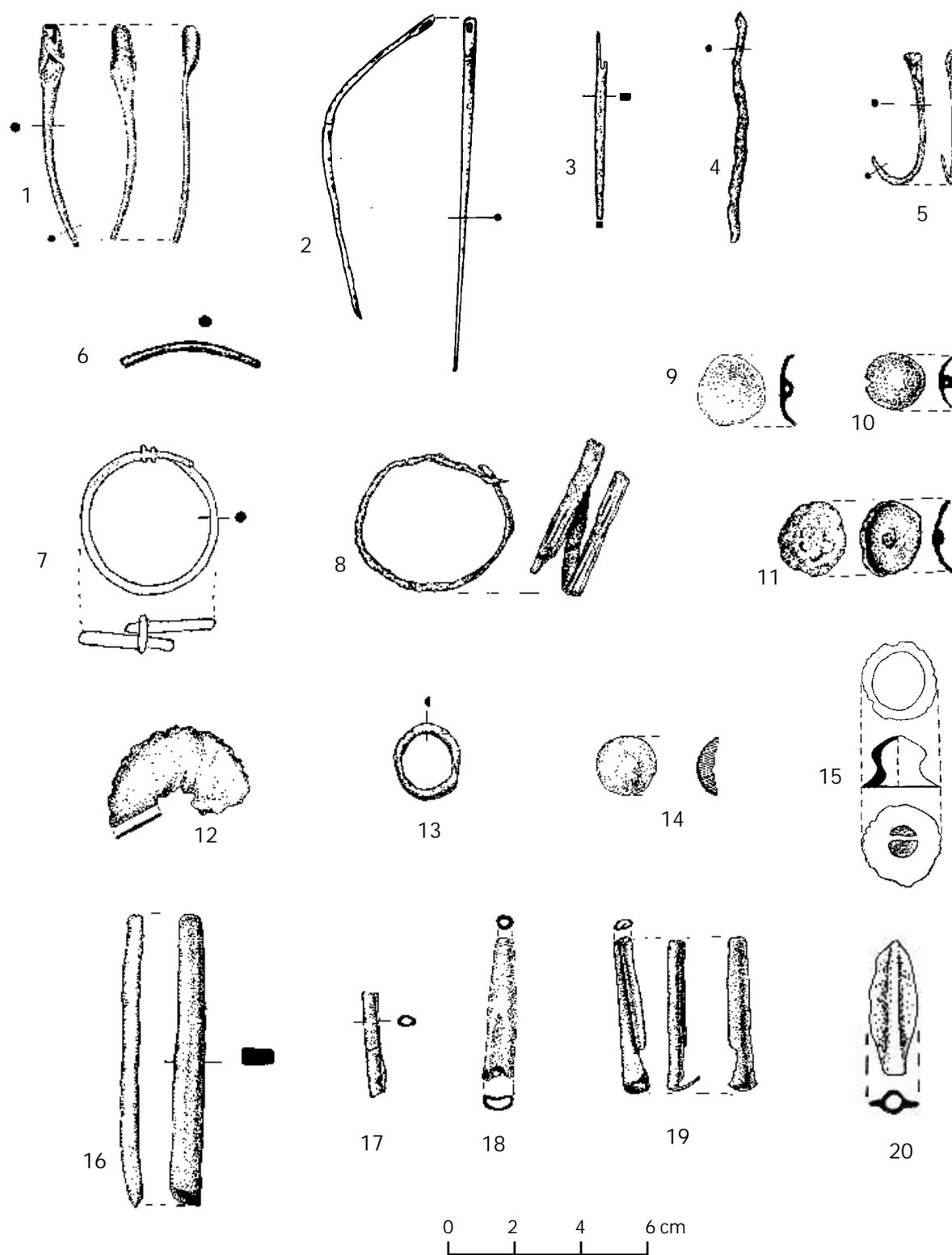

Fig. 42. Ace - Garv n "Mi jitul Florilor" (1-3); Babadag (4); Cârlig pescuit - Garv n "Mi jitul Florilor" (5); Brări - Babadag (6, 8); Sili tea "Popina" (7); Nasturi, butoni - Garv n "Mi jitul Florilor" (9, 10); Babadag (11, 14); Satu Nou "Valea lui Voicu" (15); Pandantive - Babadag (17, 19); Garv n "Mi jitul Florilor" (18); Verig - Babadag (13); Foi tabl - Babadag (12); Dalt - Babadag (16); Vârf sageat - Babadag (20)

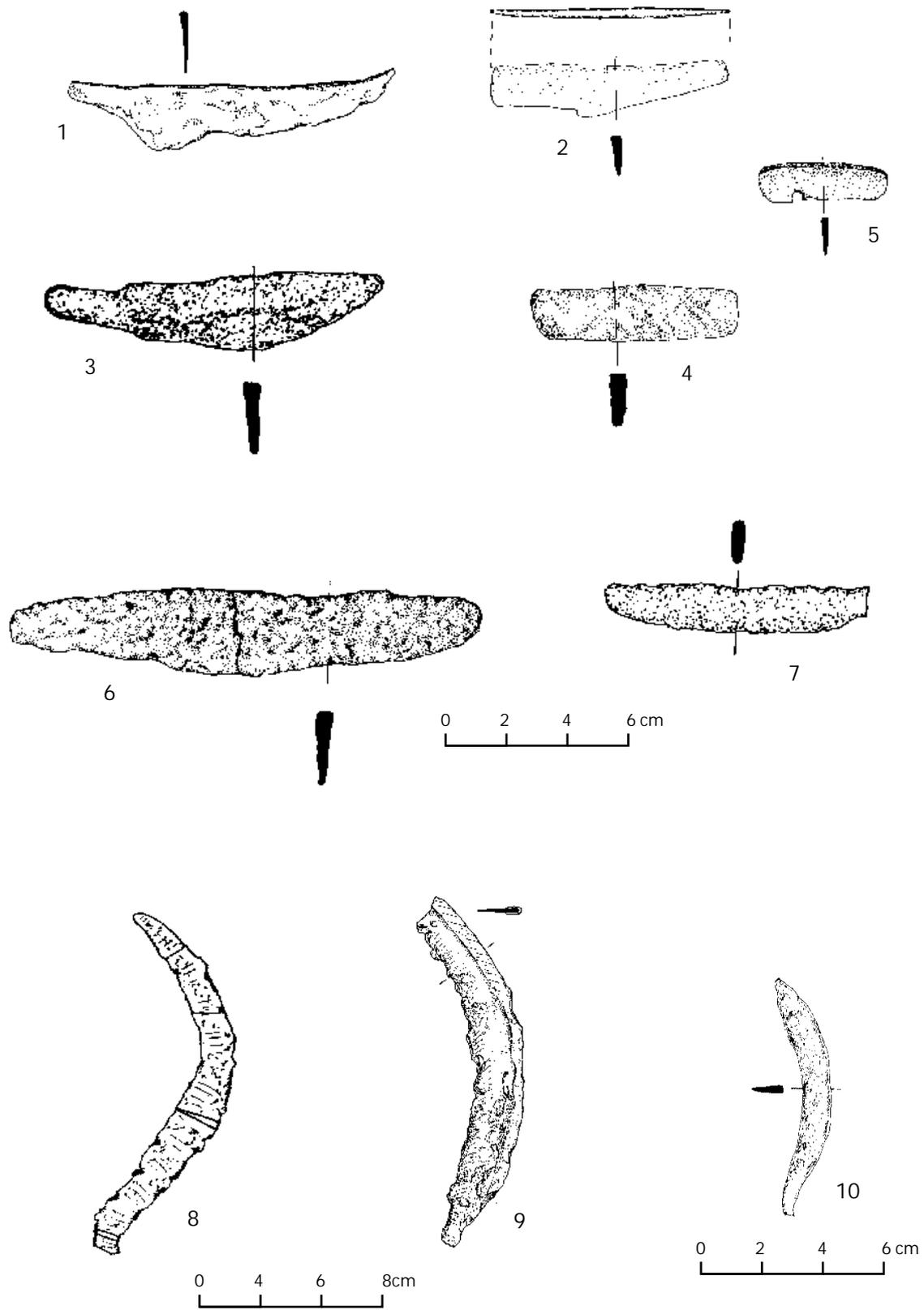

Fig. 43. Cu ite - Babadag (1, 3, 6, 7), Garv n "Ml jitul Florilor" (2, 4, 5);
 Seceri - Babadag (8, 9), Garv n "Ml jitul Florilor" (10)

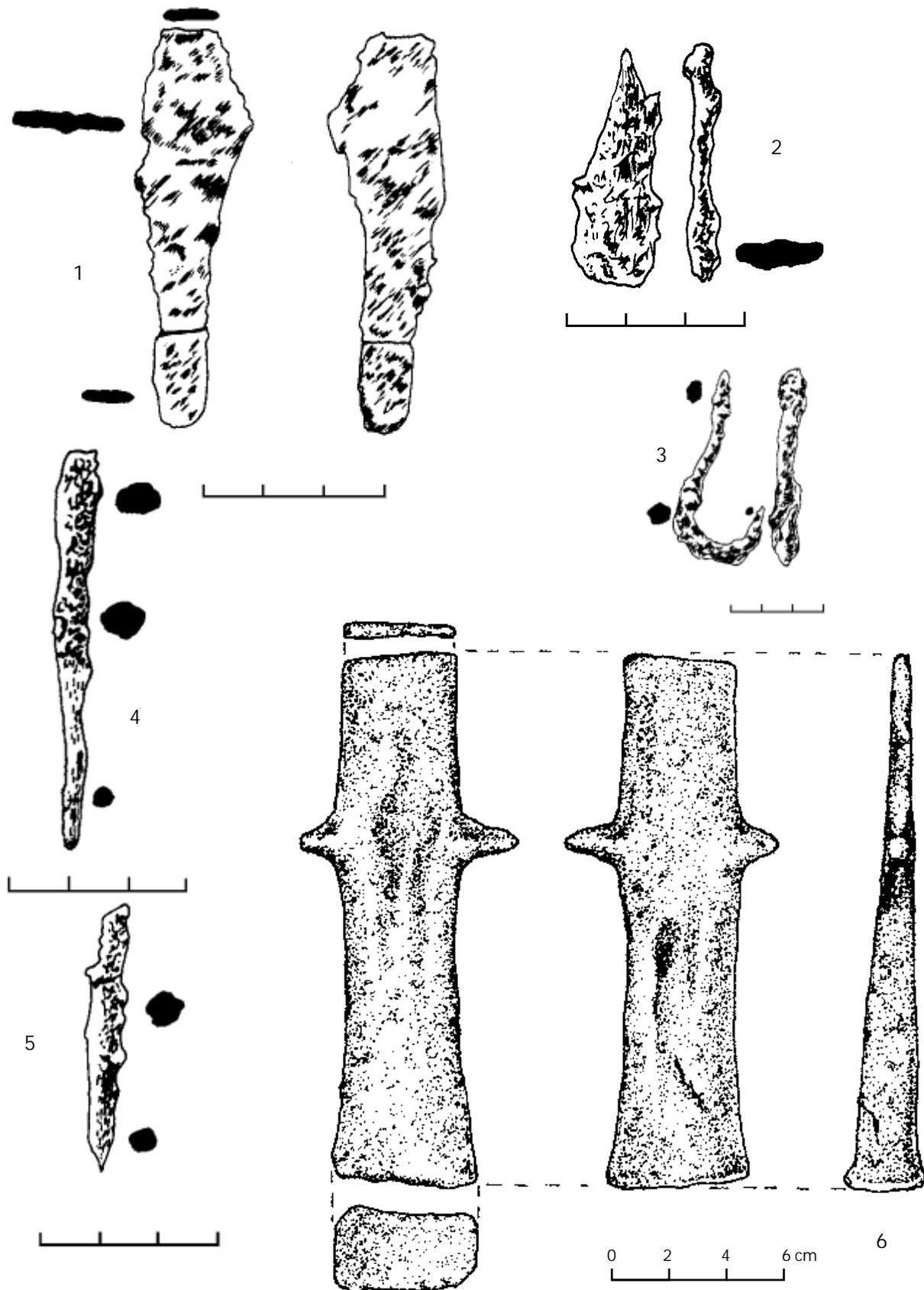

Fig. 44. Cu ite - Orgame (1, 2); Cârlig pescuit - Orgame (3); Vârfuri s geti - Orgame (4, 5); Topor plat cu aripioare - Teli a "Amza" (6)

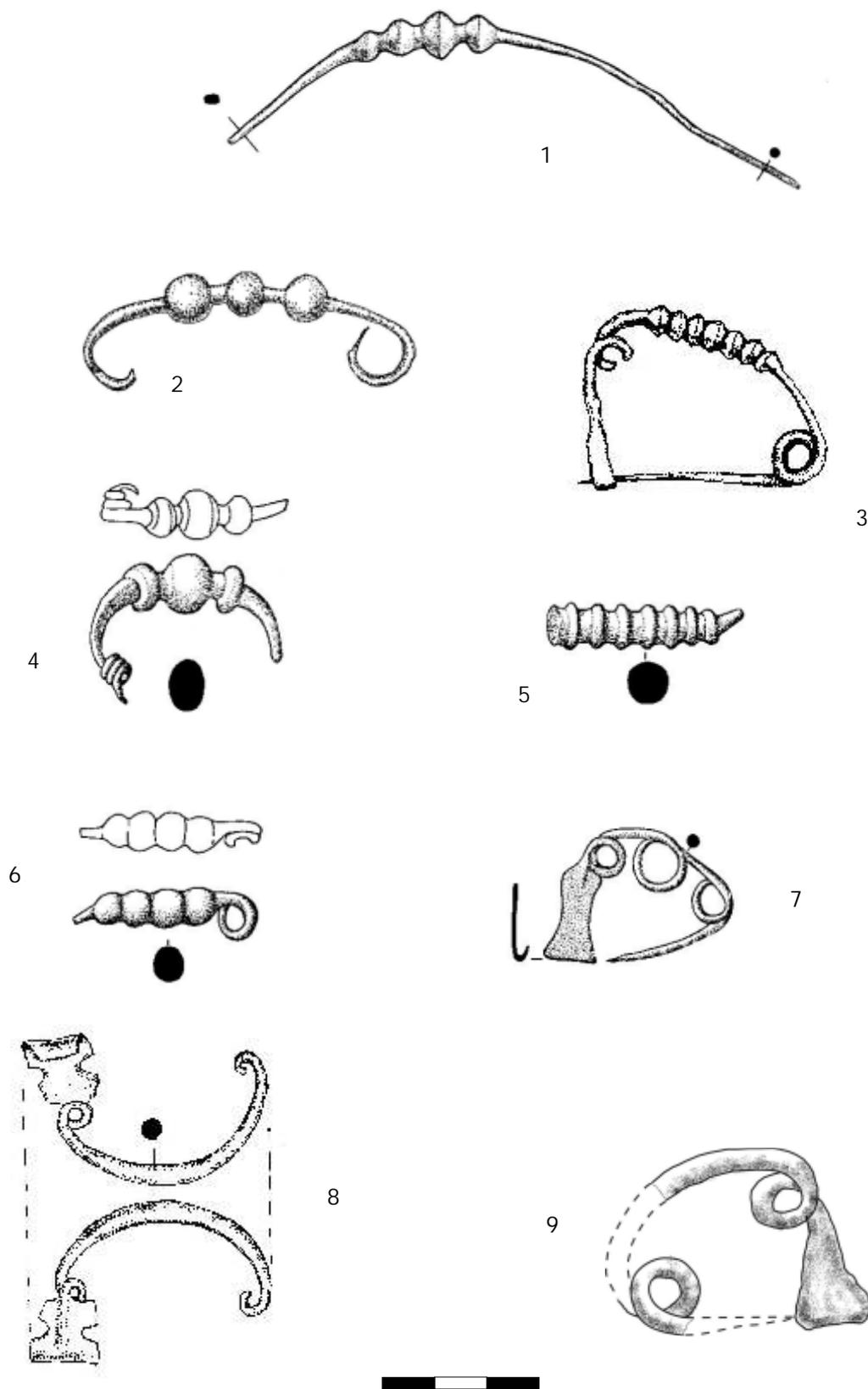

Fig. 45. Fibule - Babadag (1, 8); Rev rsarea "Dealul Tichile ti" (2, 3); Ostrov "Durostorum" (4); Izvoarele (5, 6); Enisala (7); Rev rsarea "Cotul Tichile ti" (9)

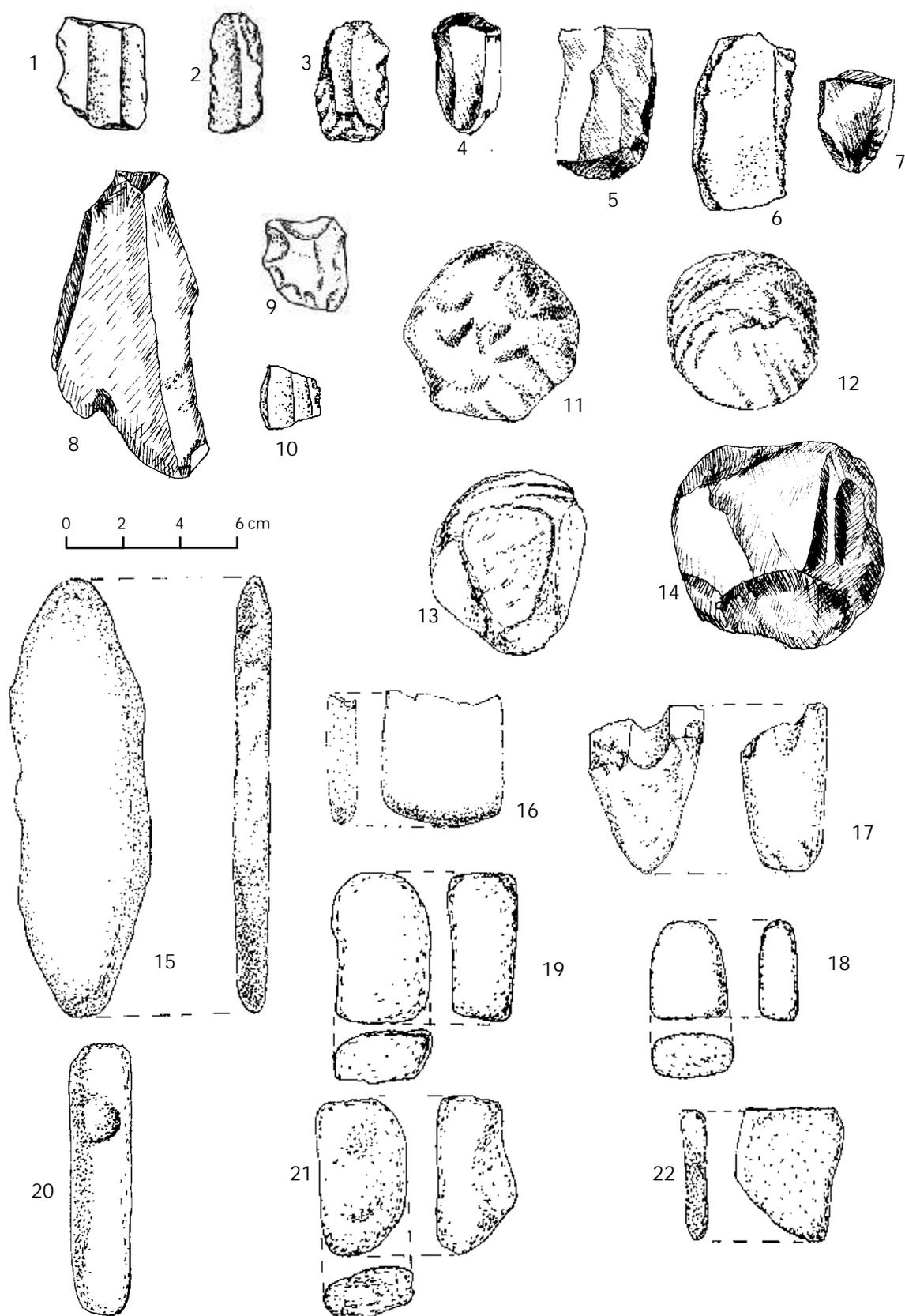

Fig. 46. Lame silex - Babadag (1-4, 6-7, 9, 10), Garv n "MI jitul Florilor" (5, 8); Frec toare râ ni - Garv n "MI jitul Florilor" (11-14); Gresii - Garv n "MI jitul Florilor" (15, 16, 20); Topor - Garv n "MI jitul Florilor" (17); Lustruitoare ceramic - Babadag (18, 19, 21, 22)

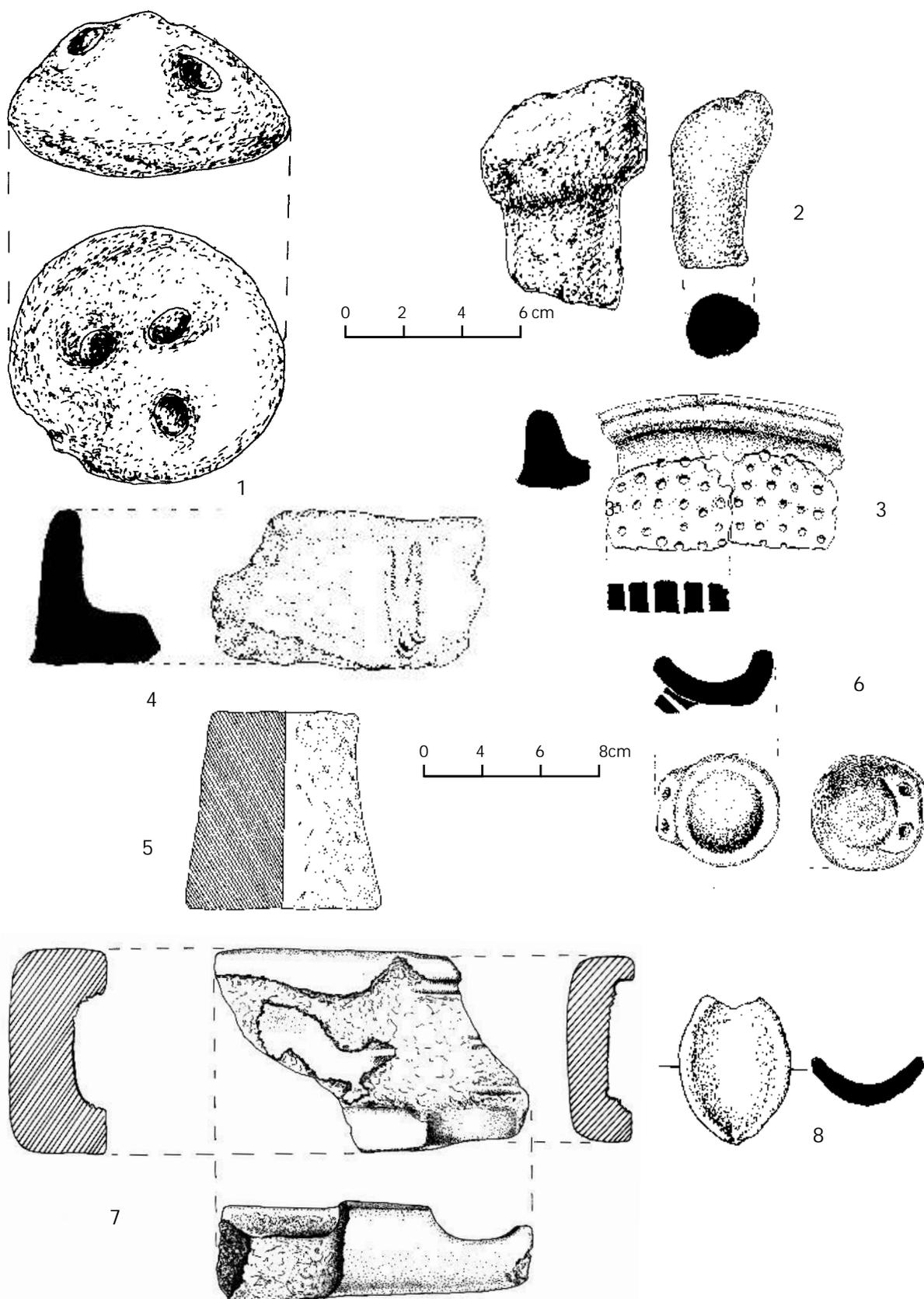

Fig. 47. Capace de cuptor - Babadag (1-2); Lingur - Garv n "MI jitul Florilor" (3); Vetre portabile - Garv n "MI jitul Florilor" (3, 4); Calapod - Babadag (5); Vas miniatural pandantiv (6); Valv tipar - Babadag (7); Lingur - G rvan "MI jitul Florilor" (8)

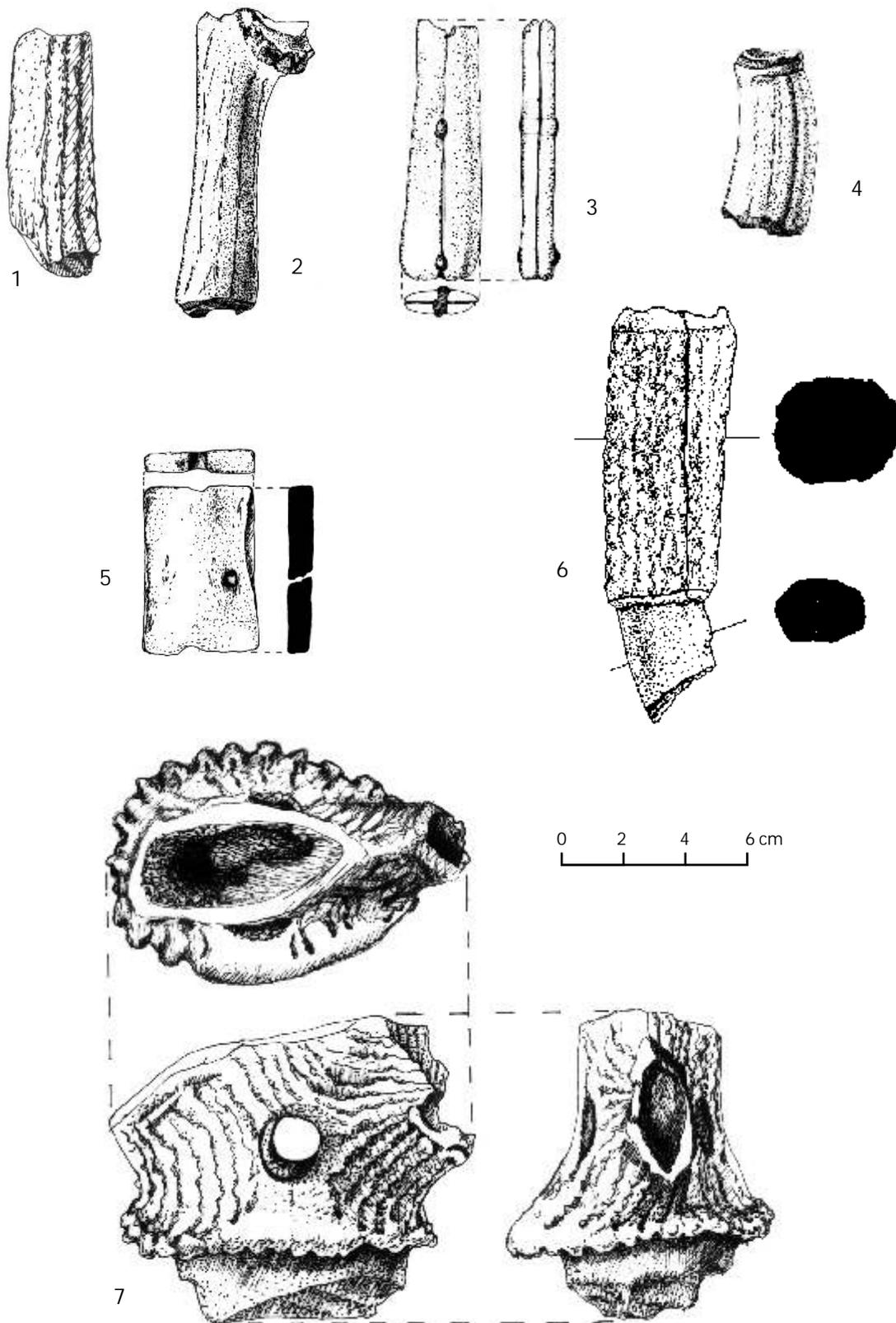

Fig. 48. Mânere - Garv n "MI jitul Florilor" (12, 4); Babadag (3, 6); Jeton - Babadag (5); Maciuc - Garv n "MI jitul Florilor" (7)

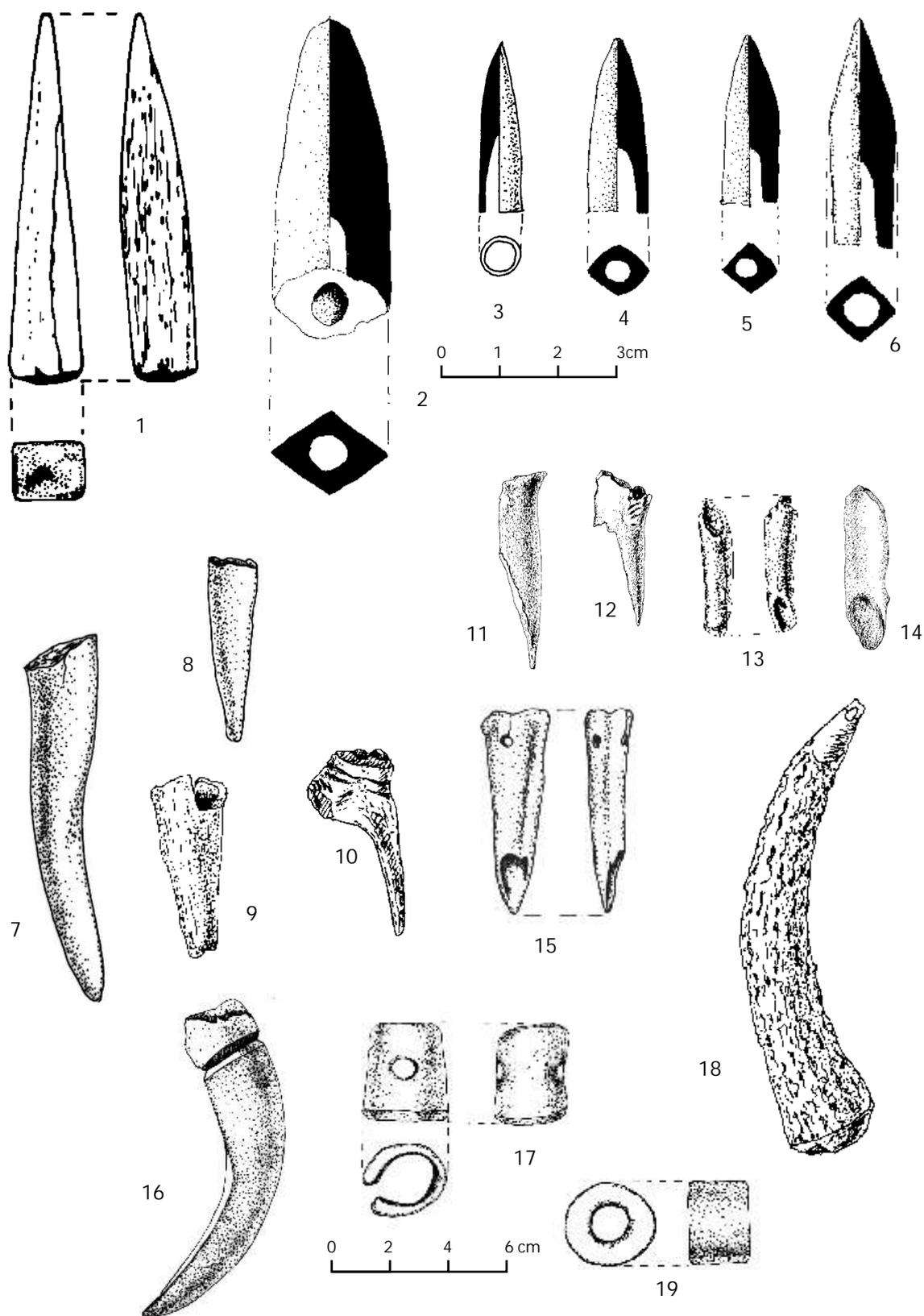

Fig. 49. Vârfuri de sge i - Babadag (1, 2, 4-6); Garv n "Ml jitul Florilor" (3); Plantatoare - Babadag (7-8); Garv n "Ml jitul Florilor" (9); Str pung toare - Garv n "Ml jitul Florilor" (10-12); R zuitoare - Garv n "Ml jitul Florilor" (13-14); Pandantive - Babadag(15, 19),

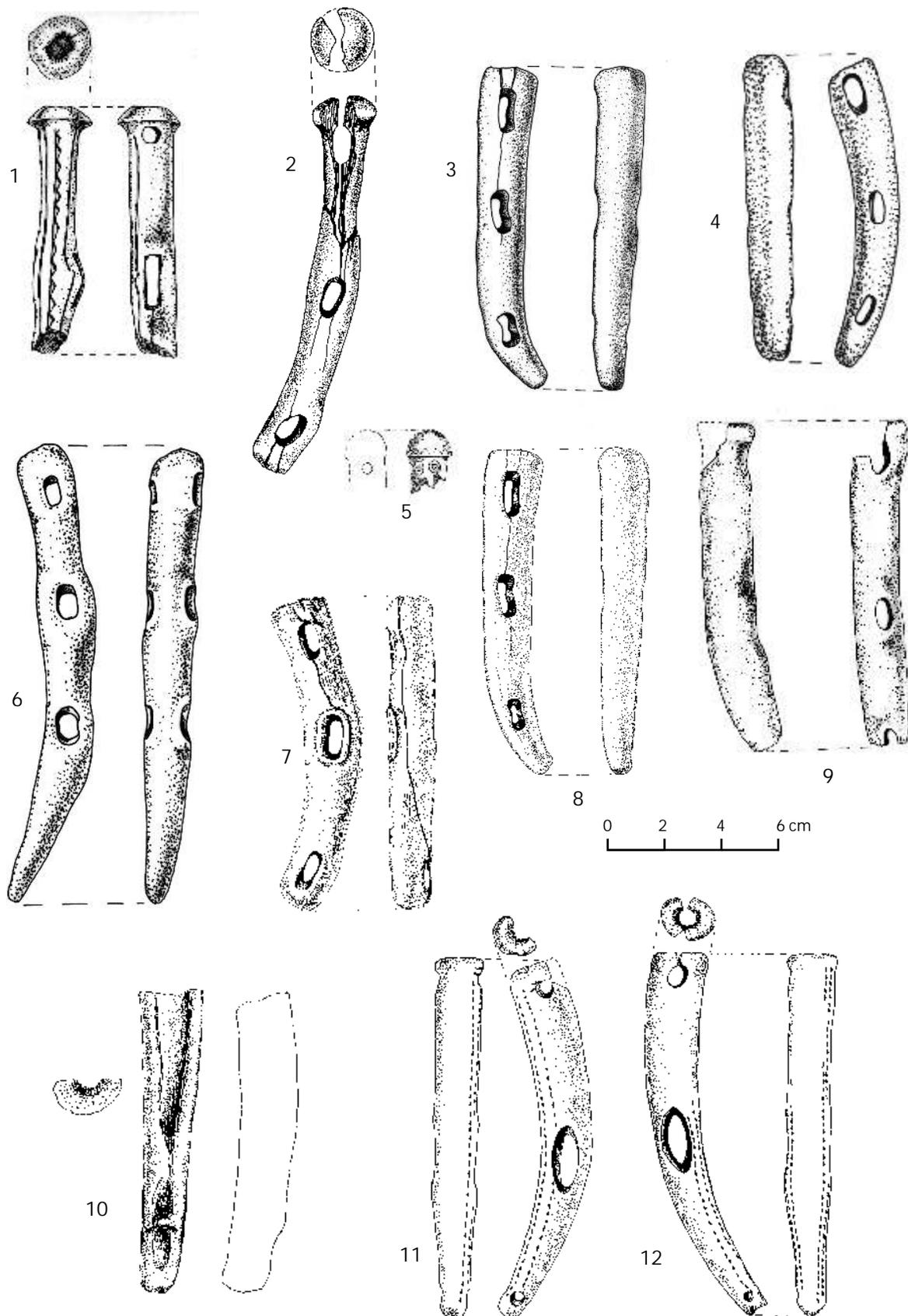

Fig. 50. Psalii - Babadag (1-8), Sili tea "Popina" (9), Garv n "MI jitul Florilor" (10), Niculi el "Cornet" (11-12)

Cultura Babadag reprezintă o sinteză originală, bine individualizată în cadrul culturilor hallstattiene timpurii din spațiul carpato-balcanic.

Sebastian Morintz

ISBN: 973-644-480-5

